

NUR TƏFSİRİ

ONUNCU CİLD

**MÜƏLLİF: MÖHSÜN QƏRAƏTİ
TƏRCÜMƏ EDƏN: HACI ARZU**

نام کتاب:.....تفسیر نور (جلد-10)
مولف:.....محسن قرانتی
مترجم:.....حاج آرزو
ناشر:.....فانز
تاریخ چاپ:.....1385
نوبت چاپ:.....اول
تیراژ:.....2000

Kitabın adı:.....Nur təfsiri (onuncu cild)
Müəllif:.....Möhsün Qəraəti
Tərcümə edən:.....H. Arzu
Nəşr edən:.....Faiz
Çap tarixi:.....2006
Çap növbəsi:.....Birinci
Tiraj:.....2000

Əziz və diqqətli oxucu! Quran təfsiri
tərcüməsinin nə dərəcədə əhəmiyyətli və
incə iş olduğunu anlasaq da, nöqsanlardan
qaça bilmədik. “Həyy” və “qəyyum” kimi
yüzlərcə mirvari tə`birini bəsit şəkildə
tərcümə etmək zorunda qaldıq. Gələcəkdə
bu ilahi işdə yardımçı olacağınızı düşünürük.
Bizə ünvanlayacağınız qeydlər növbəti
nəşrlərdə nəzərə alınacaq.

Dua istəyi ilə tərcüməçi.

RƏHMAN VƏ RƏHİM ALLAHIN ADI İLƏ
Həmd olsun aləmlərin Rəbbinə! Allahın salamı olsun ağamız Məhəmməd (s)
və onun məsum Əhli-beytinə!

Ön söz

Qum elmi hövzəsində ümumi (səth) mərhələni bitirdikdən sonra bir qədər də “Dərsi-xaric” oxuyub, Quranla daha dərinlən tanış olmaq fikrinə düşdüm. Bəzi dostlarla birlikdə bu istiqamətdə fəaliyyətə başladım. Hərəməz bir təfsiri mütalie edib, xülasə şəkildə qeydlər götürürdük. Beləcə, Quranın bir neçə cüzünü sonadək mütalie etdik.

Həmin vaxt eşitdim ki, Ayətullah Məkarim Şirazi bir qrup alimlə təfsir yazmaq qərarına gəlib. O mənim təfsir yazılarımı görüb bəyəndi və mən də onlara qoşuldum.

İyirmi yeddi cildlik “Təfsiri-nümunə”nin başa çatması on beş il çəkdi. Həmin təfsir indiyədək dəfələrlə çap olunmuş və başqa dillərə tərcümə edilmişdir. “Təfsiri-nümunə”nin təqribən yarısı yazılıb tamamlandıqı vaxt imam Xomeyninin (r) rəhbərliyi ilə İslam inqilabı qələbə çaldı. Elə həmin ilk günlərdə mərhum Əllamə Şəhid Mütəhhərinin göstərişi ilə televiziyaya getdim. Artıq iyirmi yeddi ilə yaxındır ki, hər cümə axşamı İran İslam Respublikasının televiziyasında “Quran dərsləri” adı altında proqramda çalışıram.

“Təfsiri-nümunə” başa çatandanək həmin heyətlə həmkarlıq etdim. Amma bu arada belə bir fikrə düşdüm ki, radioda hamının anlaya biləcəyi bir səviyyədə təfsir dərslərinə başlayım. Bu məqsədlə “Təfsiri-nümunə”dən əlavə, başqa on təfsirdən də qeydlər götürdüm. Artıq səkkiz ildir ki, həftədə bir gün, eləcə də, ramazan ayında hər gün “Ayineyə vəhy” adı altında radio verilişləri yayımlanır.

Dəfələrlə təklif edildi ki, radiodan danışdıqlarımı kitab şəkildə nəşr etdirim. Öz yazılarımdan bir neçə cüzünü Ayətullah hacı Seyyid Mehdi Ruhani, Ayətullah Misbah Yəzdi üçün oxudum və öz təfsir üslubuma daha çox əmin oldum. Qeydlərimi tərtib üçün höccətül-islam Məhəmmədi və höccətül-islam Mühəddisiyə təqdim etdim. Məcmuə hazır olduğdan sonra onu Qumun “Dər-rahe həqq” müəssisəsinə verdim ki, Ayətullah Ustadinin nəzarəti altında çap olunub, maraqlananların ixtiyarına verilsin.

Həmkarlar

Qurani-kərimin ilk dörd cüzünün təfsirinin hazırlanmasında höccətül-islam Deşiri və höccətül-islam Cəfəri həftənin yarı hissəsini Tehrana gəlib, mənə kömək etdilər.

Beşinci cüzdən on altıncı cüzədək isə höccətül-islam Seyyid Cavad Behişi və höccətül-islam Şeyx Mahmud Mütəvəssil bu müqəddəs işdə həmkarlıq etmişlər.

İmtiyazlar

1. Bu təfsirdə yalnız xüsusi zümrənin anlaya biləcəyi ədəbi, fiqhi, kəlamı, fəlsəfi terminlərdən pəhriz edilmişdir.

2. Rəy əsasında təfsirdən pəhriz olunmuş, yalnız Quran ayələri və Peyğəmbər (s) Əhli-beytindən (ə) olan rəvayətlərə istinad edilmişdir.

3. Bir çox bildiriş və dərslərdə mötəbər şiə və sünni təfsirlərindən istifadə edilmiş, bəzi nöqtələr isə müəllif və əziz həmkarlar tərəfindən açıqlanmışdır.

Allahdan istəyirik ki, hər birimizə iklas, düşüncə, əməl, təbliğ və Quran maarifinin yayılması və bu müqəddəs işi başa çatdırmaq tövfiqi mərhəmət buyurub, Quranı bizim üçün dünya, bərzəx və qiyamət nuru qərar versin.

Xalqdan istəyim budur ki, Quran təlimində yalnız tilavət, təcvid, tətil və təvaşihlə kifayətlənməyib, Quranda düşünməyi və ona əməl etməyi əsas götürsünlər.

Alim və fəzillərdən təmənnam budur ki, təbliğ və tədrisdə Quran ali bir məqsəd kimi qarşıya qoyulsun və bütün məntəqələrdəki elmi mərkəzlərdə, mədəniyyət ocaqlarında, məscidlərdə və mədrəsələrdə Quran təfsiri dərsləri təşkil edilsin.

İslam, Quran və Peyğəmbər (s) Əhli-beyti (ə) ilə tanışlığında rolu olanlara təkbətək təşəkkür edir, onlar üçün, xüsusi ilə də ustadlarım, atam-anam üçün bağışlayan Allahdan mərhəmət diləyirəm.

Eləcə də, bu təfsirin yazılmasında, tərtibində, islahında, çapında və yayılmasında mənə yardım edənlərə və işin təkmili üçün qurucu və faydalı tənqid və təklif verənlərə təşəkkür edirəm.

Möhsün Qəraəti

Ayətullah hacı Seyyid Mehdi Ruhanidən bir neçə xoş söz

Rəhman və Rəhim Allahın adı ilə

Bəşər həyatında, tarixi dövənlərdə, xüsusi ilə də müsəlman tarixində böyük təsirə malik olan Qurani-kərimə onun məqamına layiq səviyyədə diqqət yetirilmədiyindən bu ilahi kitab xalq arasında qərib qalmışdır. Hansı ki, Quranda “Biz Qurani öyüd üçün asan etdik” buyurulur. Bununla belə, bir çoxları Quran dəyərlərini yaddan çıxarıb ona diqqətsizlik göstərmişlər. Necə ki, keçmiş ümmətlər haqqında Quranda buyurulur: “Onlara xatırladılanların bir hissəsini unudular...”¹

Qurani-məcid əvvəldən axıradək bəşər üçün ilahi göstərişlərdən ibarətdir. Bütün bu bəyanatlarla tanış olmaq zəruridir. Xüsusi ilə də bəşəriyyətin dünyəvi və əbədi səadət yolunu göstərən ayələr və onlardakı nöqtələr haqqında düşünmək lazımdır. Qurani-məciddə həzrət Peyğəmbərə (s) belə müraciət olunur: “Sənə nazil etdiyimiz mübarək bir kitabdır ki, onun ayələrini düşünüb dərk etsinlər və ağıl sahibləri öyüd götürsünlər.”²

Bu müqəddiminin istəyi Qurani-məcidin bütövlükdə elə bir təfsirinin hazırlanmasıdır ki, bu təfsirdə əsas diqqət ayələrin mənasının dərk olunmasına yönəldilsin. Məlum olsun ki, hər bir ayənin məqsədi nədir, nəyə etiraz edir? Müasir dillə desək, bu təfsir “bəyani” bir təfsir olsun.

Adətən, təfsir kitabları daha çox ədəbiyyat, onun şöbələri, kəlam elmi, məzhəbi mübahisələr istiqamətində peşəkar araşdırmalarla məşğul olur. Hər bir mütəxəssis öz ixtisasına aid terminlərlə araşdırma aparır. Bundan əlavə, mövzu haqqında söhbətlər olduqca uzun çəkir və bu hal insanların Qurani-məciddə bütövlükdə tanış olmasına mane olur. Bəziləri isə Quran ayələrini şəxsi, çox vaxt isə yanlış əqidəsinin sübutu üçün əsas gətirir.

Son zamanlar elm adamlarının ehtiyacına cavab verəcək bir təfsirin hazırlanması zəruri görünürdü. Həmin təfsirin hazırlanmasında aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirilməli idi:

1. Təfsir həm sadə və yetərli, həm də güclü olmalı idi;
2. Quranın dərk olunmasını çətinləşdirən xüsusi terminlərdən pəhriz edilməli idi;
3. Həyat problemlərini həll edən, müsəlman cəmiyyətinə təqdim olunması, hətta tərcümə edilib bütün dünyaya yayılması (bəşəriyyəti, təqva sahiblərini hidayət edəsi) mövzular araşdırılmalı idi. Çünki Quran mətləbləri konkret bir zaman, fərd və ya cəmiyyətə aid deyil;
4. Ayələrdən alınan nəticələrdə Quran ayələrinə istinad olunmalı idi. Rəyə və şəxsi istəklərə, zəif rəvayətlərə əsaslanmaq olmazdı;
5. Həzrət Peyğəmbərin (s) göstərişi əsasında “Səqəleyn”dən (iki əmanətdən) biri olan Əhli-beytdən nəql olunmuş mötəbər rəvayətlərə diqqət yetirilməli idi.

¹ “Maidə” 13.

² “Sad” 29.

Bu prinsiplər Möhsün Qəraətinin təfsirində nəzərə alınmışdı. Əgər həmin prinsiplərdən kənarlaşma müşahidə edilərsə, bu, məqsədli şəkildə edilməmişdir və inşallah, gələcəkdə islah olar.

Ümid edirəm ki, dəyərli alim höccətül-islam Möhsün Qəraəti elmi keyfiyyətlərindən əlavə, təfsir sahəsində zövq sahibidir və ilahi kəlmələrin lətafətini yaxşı dərk edir. Onun öz təfsirini bu üsul və imtiyazlarla sona çatdıracağına ümidvaram.

Uyğun təfsirin bir cüzdən çoxunu müəlliflə birlikdə müzakirə etdik və bəzi qeydlərimi ona bildirdim.

Əziz müəllif hər bir ayəni sadə və yetərli bir şəkildə tərcümə etdikdən sonra onun mahiyyətini şərh etmişdir. Uyğun şərhələrdə müəllifin “bildirişlər” adlandırdığı nöqtələrə toxunulmuşdur. Əslində bu nöqtələr təfsirin ruhunu açıqlayır. Düzünə qalsa, bir çox məqamlarda həmin nöqtələr müəllifin xüsusi ixtirasıdır və xüsusi təravətə malikdir.

Ümid edirəm ki, Qurani-kərim bir gün hövzə və universitetlərdə əsas mehvər olacaq. Necə ki, imam Zeynəlabidin (ə) “Səhifeye-səccadiyyə” kitabında Quranın xətm duasında buyurur: “Quran elə bir ədalət tərəzisidir ki, haqqın bəyanında dili qısa deyil.”

Ümid edirəm ki, əziz müəllifin təfsir şivəsi və ixtiraçılıq yolu Quranın ali mətləblərinin gerçəkləşməsində irəliyə doğru bir addım olacaq. İnşallah, bu addım son addım olmaz və nəzər sahibləri növbəti addımlarda bu üsulu təkmilləşdirərlər.

09 Rəbius-sani, 1414

Mehdi Hüseyni Ruhani

Müəllifdən

Şəmsi 1378-ci ildə ilk cildin yenidən nəşri üçün növbəti dəfə “Nur təfsirini” diqqətlə mütaliə etdim. İxtisarlar və əlavələr oldu. Allahın lütfü ilə ağılıma gələn yeni mətləblər və “Təfsiri-rahnuma”, “Nüxbətut-təfsir” kitablarındakı bəzi nöqtələr mətnlərə əlavə edildi.

Bir anlıq fikrə getdim. Düşündüm ki, cəmi iki-üç il keçmiş öz əlimlə dəyişdiyim yazı əgər qiyamətə çatsa, övliyaların, mələklərin, ən əsası Allahın nəzərindən keçsə, nə qədər dəyişəcək?! Bütün bu dəyişikliklər o zaman faydalı olur ki, işin canında qeyri-ilahi niyyət olmasın.

Hər halda xeyli zəhmət çəkdim. Amma qiyamətdə bu təfsirin bir səhifəsinin də mənim qurtuluşuma səbəb olub-olmayacağını bilmirəm!

Sözsüz ki, Quran nurdur. Təfsirdə nə nöqsan varsa, bizim nöqsanımızdır. Gülzarda torpaq gülə döndüyü kimi, ümid edirəm ki, Quranın nurani ayələri sayəsində bizim də yazılarımız nura çevrilsin. Amin!

Möhsün Qəraəti

BİSMİLLAHİR-RƏHMANİR-RƏHİM

“CAFFAT” SURƏSİ

(37-Cİ SURƏ, 182 AYƏ)

İyirmi üçüncü cüz

“SAFFAT” SURƏSİNİN SİMASI

182 ayədən ibarət olan bu surə Məkkədə nazil olmuşdur. Surənin adı onun ilk ayəsindən götürülmüşdür. Ayədə Allah əmrlərini yerinə yetirmək üçün cərgəyə düzülmüş mələklərə (“Saffat”) and içilir. Surənin 165-ci ayəsində də eyni kökdən olan “əssaffun” sözü zirk olunmuşdur.

Surə ad baxımından “Səff” surəsinin oxşarıdır. “Səff” surəsində döyüşçülərin savaş meydanındakı möhkəm cərgələri yada salınır.

“Saffat” surəsi Qurani-kərimin andla başlayan ilk surəsidir. Digər Məkkə surələri kimi bu surə də əsasən yaranış və məad mövzularına toxunur, xəbərdarlıq və qorxutmalarla davam edir.

Surədə həzrət Nuh, İbrahim, İshaq, Musa, Harun, İlyas, Lut, Yunis kimi peyğəmbərlərin tarixinə işarə olunur və həzrət İbrahimin həyatı haqqında daha müfəssəl danışılır.

Müşriklərin batil əqidələr, o cümlədən Allahın cinlər və ya mələklərlə rabitədə olmasına inanmaları şiddətlə məhkum olunur, küfr və şirk üzərində sonda haqqın qələbə çalacağı bildirilir. Cümə günləri “Saffat” surəsini qiraət etmək tövsiyə olunur. Bildirilir ki, bu surənin tilavəti ruzini artırır, bəlaləri uzaqlaşdırır.¹

(بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ)

RƏHMAN VƏ RƏHİM ALLAHIN ADI İLƏ

Ayə 1, 2, 3:

(وَالصّٰفّٰتِ صَفًّا فَالزّٰجِرٰتِ زَجْرًا فَالتّٰلِیّٰتِ ذِکْرًا)

“And olsun sıralanıb cərgəyə duranlara; (günah və vəsvəsələrdən) çəkindirəkdə çəkindirənlər; durmadan (Allahı) zikr edənlərə.”

Ayə 4-5:

(إِنَّ إِلٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَیْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ)

“Şübhəsiz, məbudunuz birdir; O göylərin və yerin, onların ikisi arasında olanların Rəbbidir, məşriqlərin (və məğriblərin) Rəbbidir.”

Nöqtələr

✓ • Surə Allahın üç andı ilə başlayır. Amma Allahın anda ehtiyacı yoxdur və möminlər andsız Onu qəbul edir. Bu andlar mövzunun əhəmiyyət və əzəmətini və ona diqqətin zəruriliyini göstərir. Buna görə də Allah müxtəlif mövzularda and içir.

¹ “Təfsiri-məcməul-bəyan”.

✓ ● “Saffat”, “zacirat”, “taliyat” dedikdə nizamlı cərgələrə düzülərək Allah əmrini icra edən mələklər nəzərdə tutulur. Bu mələklər insanları vəsvəsələrdən qoruyur və daim Allahı zikr edirlər. Bəzilərinin nəzərinə, ayədə nizamlı cərgələrlə haqqın müdafiəsində dayanmış döyüşçülər nəzərdə tutulmuşdur. Onlar ilahi ayələrin tilavəti və Allah zikri ilə ruhiyyə və güc əldə edirlər.

✓ ● “Zacirat” sözü “zəcr” sözündən olub qorumaq, saxlamaq mənasını daşıya bilər. Nəzərdə tutulan vəsvəsələrdən və günahlardan çəkəndir. Bu söz “zəcrə” sözündən olub fəryad mənasında da işləyə bilər. Yəni and olsun tarixin fəryad qoparanlarına.

Bildirişlər

1. Həyatda məqsədli nəzmlərə diqqətli olaq. (“Saffat” və “Səff” surələrində nizam-intizamdan danışılır, bu dəyərlərə and içilir.)

2. Cərgələrdə özünü göstərən nizam-intizam, vəhdət, qüdrət, həmfikirlik və həmkarlıq ilahi məmurların nişanələrindəndir.

3. Cəmiyyətdə günahdan çəkəndirən qüvvələrin və pis işlərə qadağa qoyanların varlığı zəruridir.

4. Quran ayələrinin tilavəti ilə Allah zikrindən güc almaq və nizam-intizamla haqqın müdafiəsində dayanmaq ilahi nizamın zərurətlərindəndir.

5. İstənilən bir iş ali keyfiyyətlə yerinə yetirilməlidir. Məqsəd ən üstün nizam, ən üstün qüdrət və ən üstün şəkildə Allah zikridir.

6. Tövhid şüarını möhkəm və gözəl şəkildə, eləcə də hər şeydən öncə bəyan edək. (Hazırkı ayələrdə öncə gözəl nizama and içilir.)

7. Hər xırda işdən ötrü and içməyə. (Adətən, Quranda yaranmış və məad kimi əsas və mühüm məsələlərlə bağlı and içilir.)

“Zariyat” surəsində bir neçə anddan sonra buyrulur: “Şübhəsiz, sizə verilən vəd yerinə yetəsidir.”¹ “Mürsəlat” surəsində də bir neçə anddan sonra qiyamət haqqında danışılır.²

Hazırkı surədə bir neçə anddan sonra tövhid mövzusu açıqlanır. (Bəli, şirkə əsir olanlar müqabilində ardıcıl and içilir.)

8. Müşriklər Allahın varlıq aləmini yaratması ilə onu idarə etməsi arasında fərq qoyurlar. Ayədə qeyd olunur ki, Allah həm yaratmışdır, həm də idarə edir.

9. Bütün varlıq aləmi Allah tərəfindən tərbiyələndirilir və inkişaf etdirilir.

10. Hər şeyin bir Rəbbi olduğunu düşünməyin. Bütün varlıq aləminin Rəbbi vahiddir.

11. Yerlə göy, varlıq aləmindəki mövcudlar arasındakı nizam Allahın birliyini göstərir.

12. Yer kürə formasındadır. (“Məşriqlər” sözü, tulu (doğuş) və qürublar arasındakı fərq yerin kürə formasında olduğunu göstərir.)

13. Günəş və onun nurunun insan həyatında mühüm rolu var. (Günəş səma cismlərindən olsa da “məşriqlər” sözü onun yer üçün çox əhəmiyyətli olduğunu göstərir.)

¹ “Zariyat surəsi”, ayə 5.

² “Mürsəlat” surəsi, ayə 7.

Ayə 6-7:

﴿إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ وَحِفْظًا مِّنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ﴾

“Biz ən aşağı səmanı ulduzlarla zinətləndirdik; (Onu) hər bir azgın şeytandan hifz etdik.”

Nöqtələr

- ✓ • “Marid” dedikdə heç bir xeyir-bərəkəti olmayan şey nəzərdə tutulur. Məsələn, yarpaqsız ağac “əmrad” ağac adlanır
- ✓ • “Qəzəf” dedikdə bir şeyin uzaq nöqtəyə atılması mənası anlaşılır. “Mələil-əla” təbiri mələklərin uca məqamına işarədir.

Bildirişlər

1. Səmələrin zinəti Allahın rübubiyyət göstəricilərindəndir.
2. Zinət və gözəlliyə meyl insanın fitri meyllərindəndir. Quran belə bir meyli təsdiqləyir.
3. Memarlıqda zinət mühüm nöqtələrdəndir. Allahın yaratdıqları istisnasız olaraq gözəldir.
4. Yuxarı aləmdə şeytanların öyrənməyə can atdığı sirlər var. Amma onlar bu işi görməyə qadir deyil.
5. Cin və cindən olan şeytanlarda qeybi öyrənmək gücü var. Amma bu onlara qadağan edilib.

Ayə 8:

﴿لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى وَيُقَذَّفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ﴾

“Onlar yuxarı aləmi dinləyə bilmirlər və onlara hər tərəfdən (şihab-meteor) atılır.”

Ayə 9-10:

﴿دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ﴾

“Onlar qovulurlar və onlar üçün davamlı əzab var. Əgər bir şeytan (yuxarı qalxıb) sürətlə xəbər oğurlasa, yandırıcı meteor onu izləyər.”

Nöqtələr

- “Duhura” dedikdə alçaldaraq qovmaq, “vasib” dedikdə daimi, “xətfə” dedikdə sürətlə oğurlamaq, “saqib” dedikdə nüfuz edici, dəlici mənalara anlaşılır.
- Girami peyğəmbər (s) buyurur: “Merac gecəsi xəbər oğrusunu təqib edən mələk gördüm. Onun ixtiyarındakı 70 min mələyin hər birinin tabeçiliyində başqa 70 min mələk vardı.”¹

Bildirişlər

¹ “Təfsiri-Nurus-səqəleyn”; “Təfsiri-Bürhan”.

1. Yer əhli haqqında məlumatlar və xəbərlər yuxarı aləmdəki mələklərin ixtiyarındadır. Onlar bir-birləri ilə bu barədə danışirlar və şeytanlar onların danışdıqlarına qulaq asa bilər.

2. Oğurluq dinləmə şeytan işidir və bu işlə mübarizə lazımdır.

3. Hər yerdə Allahın qoşunları var.

4. Cəmiyyətin şeytanları ilə inqilabi rəftar olunmalıdır.

5. Şeytanlar vəzifəli mövcudlardır və Allah tərəfindən sorguya çəkilib, lazım gəldikdə cəzalandırılır.

6. Sirləri qorumağa çalışın.

7. Şeytanların yuxarı aləmin sirlərindən xəbər tutması o qədər mühümdür ki, hər tərəfdən hədəfə alınsalar da oğurluq dinləməyə çalışırlar.

8. Meteorlar və səma daşları Allahın məmurlarıdır. Onlar təsadüfi və məqsədsiz hərəkət etmir.

9. Qeybi xəbərlərdən oğurlayan şeytanlar məhv edilir.

10. Şeytan cismi olan mövcuddur və onun hədəfə almaq mümkündür.

Ayə 11-12:

﴿فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَنِ خَلَقْنَا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِّن طِينٍ لَّازِبٍ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ﴾

“Onlardan soruş gör onları yaratmaq çətindir, yoxsa bizim (göylərdə və yerdə yaratdıqlarımız)? Biz onları yapışan gildən yaratdıq; bəlkə sən onlara təəccüb edirsən, onlar isə məsxərəyə qoyurlar.”

Ayə 13, 14, 15:

﴿وَإِذَا دُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ وَقَالُوا إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ﴾

“Əgər onlara nəsihət verilərsə, öyüd götürməzlər; Əgər möcüzə görələrsə bir-birlərini məsxərəyə dəvət edər; deyərlər : “Bu aşkar cadudan başqa şey deyil.”

Bildirişlər

1. Müqayisə və sual insanları düşündürmək yollarındandır. (İnsan yaranışı hara, sonsuz səmaların hifzi hara?!)

2. Ətrafdakıların münasibətini öyrənmək hər bir müdir üçün ağıllı, məntiqi və arxayınlıq yaradan bir işdir. Həzrət peyğəmbər (s) kafir və müşriklərin fikirlərini bilsə də, əmr aldı ki, onların münasibətlərini öyrənsin.

3. Nədən yarandıqlarını xatırlatmaqla lovğa və məsxərəçi fərdləri yerində oturdun.

4. Daş qəlblə fərdlərə ən şərəfli tərbiyəçinin nəsihətləri təsir etmir.

5. Fəsadçı insan başqalarının da fəsada sürüklənməsinə səbəb olur.

6. Düşmən bəzən həqiqət və məntiqi qəbul etmək əvəzinə məsxərə edir.

7. Düşmən öz təbliğində israr və əminliklə danışmağa çalışır.

8. Müxaliflər Quranın fəvqəladə təsirini etiraf edir. (Müşriklər Quranı sehr adlandırırıdılarsa, demək, onu qeyri-adi sayırdılar.)

9. Müqəddəslikləri məsxərəyə qoyub onlarla əylənmək küfr və inkarın müqəddiməsidir.

Ayə 16:

(أَيُّدَا مِثْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَنِنَّا لَمَبْعُوثُونَ)

“(Deyirlər) Ölüb torpaq və sümük olduqdan sonra (yenidən) dirildiləcəyikmi?!”

Ayə 17-18:

(أَوَابَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ قُلْ نَعَمْ وَأَنْتُمْ دَاخِرُونَ)

“Atalarımızdamı (diriləcək)? De ki, bəli, xar və zəlil halda!”

Ayə 19:

(فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ)

“Həqiqətən, qiyamət dəhşətli bir səslədir. Həmin vaxt onlar (qiyamət səhnəsini) görəcəklər.”

Nöqtələr

✓ ● “Daxir” zillət, “zəcrə” güclü səs və fəryad mənasını bildirir.
✓ ● **Sual:** Əgər ölümlər öncə sümüyə, sonra torpağa çevrilirsə, nə üçün ayədə əvvəlcə torpağa, sonra sümüyə işarə olunur?

Cavab: Olsun ki, torpaq dedikdə keçmişdə ölənlər, sümük dedikdə son dövrdə dünyasını dəyişənlər nəzərdə tutulur. Bundan əlavə, torpağın canlı insana çevrilməsi daha mühüm nöqtədir. Həm də qəbirdə öncə ət torpağa çevrilir, sonra sümüklər.¹

✓ ● Qəlbi xəstə insanlar şəkk-şübhə yaymağa çalışır. Onlar bir sual əvəzində üç sual verir. Firon da xalqı Musaya (ə) qarşı qaldırmaq üçün soruşdu ki, əcdadlarımızın vəziyyəti necə olacaq?² O istəyirdi ki, Musa (ə) keçmişdə ölənlərin cəhənnəmdə olduğunu desin və xalq ona qarşı qalxсын. Amma Musa (ə) buyurdu: “Keçmişdəkilərin taleyi Allaha məlumdur.”³

Bildirişlər

1. Məadı inkar edənlər dəlillərdən qaçır, şəkk-şübhəyə üstünlük verirlər.
2. Müşriklər əcdadlarının dirilməsini tamamilə mümkün sayırlar.
3. Müxaliflər inadkarlıq və pis məqsədlə sual verirlərsə də, onlara aydın cavab verilməlidir.
4. İnsanın torpağa çevrilməsi onun yenidən dirilməsinə mane olmur.
5. Məadı, ölümdən sonrakı həyatı inadkarlıqla inkar etmək qiyamətdə zəlalətə səbəb olur.
6. Qiyamət dəhşətli bir səslə bərpa olur.
7. Qiyamət tədricən yox, birdəfəyə bərpa olasıdır.
8. Qiyamətin bərpası Allah üçün asandır.

¹ “Təfsiri-nümunə”.

² “Taha” surəsi, ayə 51.

³ “Taha” surəsi, ayə 52.

9. Müşriklər qiyamətdə heyrətə gəlmiş vəziyyətdə öz hallarına tamaşa edəsidirlər.

Ayə 20-21:

﴿وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هَذَا يَوْمُ الدِّينِ هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ﴾

“Deyərlər: “Vay olsun bizə, budur cəza günü.” (Onlara deyilər) Bu sizin daim təkzib etdiyiniz (haqqın batıldən) ayrılıq günüdür.”

Ayə 22:

﴿احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ﴾

“(Allah mələklərə göstəriş verər) Sitəmkarları, onların ətraflarını və Allah əvəzinə pərəstiş etdiklərini bir yerə yığın.”

Ayə 23-24:

﴿مِنْ دُونِ اللَّهِ فَأَهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ وَقَفُّوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْنُؤُونَ﴾

“Hamısını cəhənnəmin yoluna yönəldin; onları dayandırın, çünki sorğu-suala çəkiləcəklər.”

Nöqtələr

✓ ● “Əzvac” dedikdə həm həmfikirlər, həm də müşrik zövcələr mənası nəzərdə tutula bilər.

✓ ● Şiə və sünni rəvayətlərində bildirilir ki, ayədə işarə olunmuş sorğu-sual nümunələrindən biri də Əli ibn Əbu Talibin (ə) imamət və rəhbərliyi məsələsidir.¹

✓ ● Rəvayətdə nəql olunur ki, qiyamətdə bir neçə şey haqqında soruşular: Məsum imamların rəhbərliyi, ömür və gənclik, qazanc və məsrəf, fəqirlərə yardım və bidətlər.²

Bildirişlər

1. Kafirlər məadı inkar etdikləri üçün peşimançılıq çəkəcəklər.

2. Qiyamət kafirlər üçün həsrət və etiraf günüdür. Amma bu peşimançılıqların faydası yoxdur, həmin vaxt cəhənnəmə yollanma fərmanı verilmiş olacaq.

3. Qiyamətdə cəhənnəmdən əlavə təhqir və tənqid, ruhi işgəncələr var. Hidayət dedikdə xeyir işə yönəltmə nəzərdə tutulsa da, bu söz cəhənnəm əhlinə münasibətdə istehza ilə işlədilir.

4. Qiyamət günü kafirlər üçün cəza, Allah üçün hökm günüdür.

5. Həqiqətin təkzibindən də pisi onun davam etdirilməsidir.

6. Məadın təkzibi insanın özünə zülmüdür. Şirk də böyük zülmüdür. (Bəli, cəhənnəm əhlinin ən qabarıq səciyyəsi onların zülm-sitəmidir.)

7. Mələklər müşriklərin bir yerə toplanıb cəhənnəmə yola salınması ilə məşğul olur.

8. Hər bir insan öz həm fikiri, istəklisi ilə tanınması, səhnəyə gətirilməsidir.

¹ “Təfsiri-nümunə”.

² “Kafi”, 2-ci cild, səh.134; “Vəsail”, 4-cü cild, səh.124.

9. Batil məbudlar nəinki problemi aradan qaldırmır, hətta özləri problem içindədir.

10. İnsanın bədbəxt olması üçün onun cansız bütllərlə səhnəyə gətirilməsi yetər.

11. Dünyada İlahi hidayəti qəbul etməyənlər, qiyamətdə cəhənnəmə yola salınar.

12. Şirk və küfrün sonu cəhənnəmdir.

13. Məadı inkar edənlərin sonu cəhənnəm olsa da, onlardan nemətlər və vəzifələr haqqında soruşular.

14. Həqiqət günahkarlara da isbat olunmalıdır ki, onlara cəza verilsin.

Ayə 25-26:

﴿مَا لَكُمْ لَا تَنَاصِرُونَ بَلْ هُمْ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ﴾

“(Onlara deyilər) Nə oldu ki, bu gün bir-birinizə yardım etməirsiniz? (Bəli, onlar bir-birlərinə yardım edə bilmirlər.) Onlar bu gün tam təslimdir.”

Ayə 27:

﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾

“Onlardan bəzisi bəzisinə üz tutub bir-birinə sual verər.”

Ayə 28-29:

﴿قَالُوا إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾

“(Təbəçilikdə olanlar öz rəhbərlərinə) Deyər: “Şübhəsiz, bizə sağdan (küfrə çəkmək üçün) yanaşan siz idiniz.” (O biri güruh cavab olaraq) deyər: “Xeyr, siz özünüz iman əhli deyildiniz.”

Nöqtələr

✓ ● “Mutəslimun” dedikdə ya tam təslimçilik, ya da müşriklərin bir-birini himayə əvəzinə Allah qəzəbinə təslim etməsi nəzərdə tutulur.

✓ ● “Yəmin” sözü ya xeyir-bərəkət mənasını, ya da qüdrətə işarə olan sağ tərəf mənasını bildirir. Yəni siz ya bizi azdırmaq üçün özünüzü xeyirxah göstərdiniz, ya da zorla yönəldirdiniz.

✓ ● Quranın müxtəlif ayələrində cəhənnəm əhlinin bir-birləri ilə, şeytanla, möminlərlə, mələklərlə, Allahla söhbətlərinə işarə olunur. Onlar daim yardım diləsələr də mənfi cavab alırlar. Onlar bəzən öz təqsirlərini başqasının boynuna atır və deyir: “Əgər siz olmasaydınız biz iman gətirərdik.” Amma onlara cavab verilir ki, siz özünüz iman əhli deyildiniz.

Bildirişlər

1. Qiyamətdə günahkarlar bir-birlərinə heç bir kömək göstərə bilməz.

2. Boyun əyməyənlər qiyamət günü boyun əyəcək.

3. Günahkarlar qiyamətdə özlərinə bəraət qazandırmaq üçün günahlarını başqalarının boynuna atırlar.

4. Zordan və ya xeyirxah görkəmdən istifadə küfr və şirk başçıların üsullarıdır.

5. Qiyamətdə kimsə bir başqasının günahını öhdəsinə götürməz.

Ayə 30:

﴿وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طَٰغِيْنَ﴾

“Bizim sizin üzərinizdə hakimliyimiz yox idi, siz özünüz azğın bir qövmin idiniz.”

Ayə 31:

﴿فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا إِنَّا لَذٰئِقُوْنَ﴾

“Rəbbimizin bizə vədi yerinə yetdi, şübhəsiz biz əzabı dadanlarıq.”

Ayə 32-33:

﴿فَاَعْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غٰوِيْنَ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُوْنَ﴾

“Sizi biz azdırdıq. (Amma zorla yox) Çünki biz özümüz də yolumuzu azmışdıq. Beləcə onlar həmin gün İlahi əzaba şərikdirlər.”

Bildirişlər

1. Küfr başçıları həm öz azğınlıqlarını etiraf edir, həm də ardıcılarını azdırdıqlarını öhdələrinə götürürlər. Amma onlar qəbul etmirlər ki, bu işi zorla görüblər.

2. Azğınlar hansısa xarici təsirlə yox, daxili bir çağırışla doğru yoldan çıxırlar.

3. Bir sözlə, şirk başçıları qiyamət günü tövhid və ilahi rübubiyyəti etiraf edirlər.

4. Şirk başçıları dünya həyatında olarkən Allahın müjdə və xəbərdarlıqlarından məlumatlı idilər. Onlar bilərəkdən inkar edirdilər.

5. İnsan azad bir varlıqdır, cəmiyyət və mədəniyyət onu zorla yoldan çıxarmır.

6. Azğın insan bir başqası üçün azdırıcı amildir.

7. Allah küfr başçıları və onların ardıcılarını ədalət əsasında cəzalandırır.

8. Azğın quruluş və azğın fərdlərin ərsəyə gəlib güclənməsində adi insanların rolu var. Əgər onların belə bir rolu olmasaydı əzaba şərik olmazdılar.

Ayə 34:

﴿إِنَّا كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِيْنَ﴾

“Həqiqətən, biz günahkarlarla belə rəftar edirik.”

Ayə 35:

﴿إِنَّهُمْ كَانُوْا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ يَسْتَكْبِرُوْنَ﴾

“Onlara “la ilahə illəllah” deyilərkən təkəbbür göstərirlər.”

Ayə 36-37:

﴿وَيَقُوْلُوْنَ إِنَّا لَتٰرْكُوْا آلِهَتِنَا لِشٰعِرٍ مَّجْنُوْنٍ بَلْ جَآءَ بِالْحَقِّ وَصَدَقَ الْمُرْسَلِيْنَ﴾

“Deyirdilər: “Biz divanə bir şairə görə məbudlarımızdan imtina edək?” (Əsla belə deyil) O (peyğəmbər) haqqı gətirib və peyğəmbərləri təsdiq edib.”

Ayə 38:

﴿إِنَّكُمْ لَذَائِقُو الْعَذَابِ الْأَلِيمِ﴾

“Siz (təkəbbürünüzə, böhtanlarınıza və inadkarlığınıza görə) Allahın ağırılı əzabını dadacaqsınız.”

Bildirişlər

1. Allah günahkarların eyni ədalət qanunları əsasında cəzalandırır.
2. Əzabın kökü insanların günahlarıdır.
3. Tövhid qarşısında təkəbbür ruhiyyəsi günahkarlıq nişanəsidir.
4. Peyğəmbərlər xalqı özlərinə tərəf yox, Allaha doğru çağırırlar.
5. Başqalarının təhqiri və xürafat təəssübü təkəbbür göstəricisidir.
6. Təkəbbür insanın düşüncəsini qatır. (Nəticədə təkəbbürlü insan ən ağıllı şəxsi divanə, daş bütləri Allah sayır.)
7. Böhtanlara cavab verilməlidir.
8. Peyğəmbərlərin buyuruqları, “İlahə illəllah” şüarı insanların fitrətində güclü cazibə yaradır. (Peyğəmbəri sözlərindəki cazibəyə görə şair adlandırırdılar.)
9. Müşriklərin çoxsaylı məbudları vardı.
10. Bütün peyğəmbərlərin təlimləri eynidir. Bütün peyğəmbərlər tövhid və haqqa dəvət etmişlər. İslam peyğəmbəri (s) də öz növbəsində onları təsdiqləmişdir.
11. Həm özünüz haqq əhli olun, həm də başqalarının haqlı mövqeyini təsdiqləyin.
12. Bilərəkdən Quranı şər, peyğəmbəri (s) divanə sayanlar ağırılı əzabla cəzalandırılacaq.

Ayə 39-40:

﴿وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ﴾

“Yalnız gördükləri iş müqabilində cəzalandırılırlar. Amma Allahın xalis bəndələri istisnadır.”

Ayə 41-42:

﴿أُولَئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ فَوَاكِهُ وَهُمْ مُكْرَمُونَ﴾

“Ruzisi müəyyənləşən onlardır; növbənöv meyvələr və onlara göstərilən hörmət.

Ayə 43-44:

﴿فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ﴾

“Nemət dolu bağlarda; bir-birləri ilə üzbəüz taxtlarda (əyləşərlər).”

Nöqtələr

- Şirk, riya, nifaqdan uzaq şəxslərə “muxlis” deyirlər. “Muxləs” dedikdə isə kamilliklərinə görə Allah tərəfindən xalisləşdirilənlər nəzərdə tutulur.
- Günahkarlar yalnız ilahi mühakimədə necə böyük səhvə yol verdiklərini anıyrlar. Onlar daha ağır cəza gözləyərlər. Amma Allah buyurur ki, biz sizi günahlarınız qədərində cəzalandırırıq.

Bildirişlər

1. Allahın cəzaları ədalətlidir. (Bəli, qiyamətin ağırılı əzabı dünyadakı şirk və təkəbbürlü əməllərin təcəssümüdür.)
2. Hədə ilə yanaşı müjdəyə də ehtiyac var.
3. İnsanı Allah hüzurunda seçilmiş məqamına çatdıran onun bəndəliyidir.
4. Günahkarlara günahları qədərində cəza verilir. Allahın seçilmiş bəndələrinə isə onların yaxşı əməllərindən daha böyük mükafat əta olunur.
5. Behiştə maddi və mənəvi ləzzətlər yanaşdır.
6. Behiştin mənəvi ləzzətlərindən biri Allahın övliyaları ilə görüşdür.
7. Dünyəvi ləzzətlərdə acılıqlar da var. Amma axirət ləzzətləri ağrı-acısızdır.
8. Behişt əhli hər tərəfli faydalanır: Hər şeyin Allah tərəfindən seçilməsi; imam Baqirin (ə) buyuruğuna əsasən, behişt xidmətçilərinin övliyaların ürəyindən keçəni onlar istəməmiş gətirməsi; ruzinin maddi və mənəvi olması; gözəl məskənlər; behişt dostları ilə yoldaşlıq, ünsiyyət, məhəbbət xoş ləzzətlər.

Ayə 45-46:

(يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكُأْسٍ مِنْ مَّعِينٍ بَيُّضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ)

“Onlar üçün axan nəhrlərdən pialələr dolandırılır; ağ rəngdə olar, içənlərə ləzzət verir.”

Ayə 47:

(لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ)

“O (içki) nə ağılları çaşdırar, nə də içənləri məst edir.”

Ayə 48-49:

(وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ)

“Onların yanında başqalarına baxmayan iri gözlü zövcələr olar. Onlar örtülü və gizli yumurta kimidir.”

Nöqtələr

- Qədəh içi boş qabdır. Ona bir şey süzüləndə “kəs” deyilər. Bəzən “kəs” dedikdə qab yox, ona süzülən içki nəzərdə tutulur.
- “Məin” dedikdə axar şirin su nəzərdə tutulur.
- “Gəvl” sözü gizli fəsad mənasını bildirir. “Yunzəfun” dedikdə ağılın tədricən məhv olması mənası anlaşılır.
- “Tərf” sözü göz qapağı mənasını bildirir. “Qasiratut-tərf” ifadəsi behişt zövcələrinin başqalarına baxmamalarına və ya xüsusi cazibə yaradan yarı açılı gözlə nəzər salmalarına işarədir. Nəzərdə tutula bilər ki, behişt zövcələri ərlərinin diqqətini ətrafdan çəkəcək qədər gözəldir.
- “İn” sözü “ina” sözünün cəmidir və iri, gözəl, qara gözlər mənasını bildirir.
- “Bəyz” sözü dəvə quşu yumurtaları mənasını bildirir. Bu yumurtalar azca sarıya çalan ağ rəngdə və parlaq olur. Dəvə quşu onu tozdan qorumaq üçün qanadlarının altına alır. Ərəblər gözəl qadınları həmin yumurtalara bənzədir.¹

¹ “Təfsiri-Rahnema”

Bildirişlər

1. Axirətdə də cinsi ləzzətlər var.
2. Behişt ləzzətləri məhdud deyil və behişt əhlini əhatəyə almışdır.
3. Ağ rəng behişt rənglərindəndir. Bu rəng nur, gözəllik, sağlamlıq, fərəh nişanəsidir.
4. Behişt ləzzətlərində heç bir gizli və aşkar zərər yoxdur. Behişt içkisi dünyadakı içkilər kimi zərər vermir, məst etmir.
5. Başqalarına göz yummaq behişt zövcələrinin səciyyələriindəndir.
6. Behişt qadınları həm gözəl və könül oxşayan, həm də pak və iffətlidir.

Ayə 50, 51, 52:

﴿فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ قَالِ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ
يَقُولُ أَنتَ كَ لِمِ الْمُصَدِّقِينَ﴾

“Onlardan bəzisi bəzisinə üz tutub sual verər. Onlardan biri deyər: “Mənim dünyada bir yoldaşım vardı, daim deyərdi: “Sən (qiyamətə) inananlardansanmı?”

Ayə 53:

﴿أَيُّدًا مِّثْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَنِنَّا لَمَدِينُونَ﴾

“Əgər ölsək, torpaq və sümük olsaq (yenidən dirilib cəzalandırılacağıq mı?”

Nöqtələr

- Qiyamətin bir adı da yəvmud-dindir. “Mədinun” dedikdə cəza nəzərdə tutulur.

Bildirişlər

1. Behiştə dünya xatirələri yaddan çıxır.
2. Behiştə taxtlardan üz bəüz əyləşib söhbət edərkən dünya yoldaşları yada salınar.
3. Əqidəni qorumaq şərti ilə kafirlərlə yoldaşlıq mümkündür.
4. Behişt əhli öz danışıqlarında müxaliflərin inkar və məzəmmətlərini yada salar.
5. Kafirlərin məada qarşı heç bir dəlili yoxdur. Onların danışıqları şübhə və təəccübdən başqa bir şey deyil.

Ayə 54-55:

﴿قَالَ هَلْ أَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ﴾

“Deyər: “Siz (behişt əhli onun halından) xəbər tuta bilərsinizmi?” Sonra özü xəbər tutar, onu cəhənnəmin ortasında görər.”

Ayə 56-57:

﴿قَالَ تَاللَّهِ إِنْ كِدَتْ لِتُزَيِّدِينَ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ﴾

“(Behişt əhli cəhənnəm əhlinə) Deyər: “And olsun Allaha, az qalmışdı məni məhv edəsən; əgər Rəbbimin neməti olmasaydı, mən də hökmən saxlanılardan idim.”

Nöqtələr

● “Turidin” dedikdə yüksəklikdən elə bir süqut mənası nəzərdə tutulur ki, məhvlə nəticələnir.

Bildirişlər

1. Behişt əhli cəhənnəm əhlinin halından xəbər tutur.
2. Qiyaməti inkar edənlər cəhənnəmin ortasındadır.
3. Behişt əhli cəhənnəmdəki dostları ilə danışa bilir.
4. Qeyri-münasib dostların təhlükəsindən özümüzü gözləyək.
5. Puç fərdlər başqalarını da puça çıxarmaq üçün çalışır.
6. Əgər Allahın lütfü bir an kəsilsə insan hökmən süqut edər.
7. Xalis bəndələr uçuruma yaxınlaşa bilər. Amma Allah öz lütfü ilə onları xilas edir.
8. Puç dostların təsiri altına düşməmək ilahi bir nemətdir.
9. Behişt əhli özünü behiştə layiq bilmir. Onlar behiştə Allahın lütf və neməti sayırlar.

Ayə 58-59:

(أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ)

“(Behişt əhli şadlıqdan bir-birinə deyər:) Biz artıq ölməyəcəyikmi? Yalnız öncəki ölüm və bizə bir daha əzab olunmayacaq?”

Ayə 60-61:

(إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ)

“Şübhəsiz, o (əbədi nemətlər) böyük bir qurtuluşdur. Əməl əhli belə bir yer üçün çalışmalıdır.”

Bildirişlər

1. Behişt əhli o qədər şaddır ki, sanki behişt nemətlərinə inanmırlar, bu nemətlərin əbədiliyinə təəccüb edirlər.
2. Behiştə ölüm və fəna yoxdur. Əksinə, cəhənnəmdə günahkarlar əzab nəticəsində ölüb yenidən dirilirlər.
3. Günahkar möminlər öncə cəhənnəmə gedir, sonra behiştə dönürlər. Çünki behiştədən sonra əzab verilməsi məntiqsizdir.
4. İnsanın pozğun mühitdə sağlam qalması mümkün, amma çətin işdir.
5. Dünyada pis dostlardan və axirətdə cəhənnəm əzabından xilas olmaq böyük qurtuluşdur.
6. Xalqa düzgün nümunələr təqdim edək.
7. Behişt nemətlərinə çatmaq üçün əməl ixlasla zidd deyil.
8. İnsanın dünya işləri böyük məqsədlər naminə həyata keçməlidir. Əks-təqdirdə, bu işlər peşimançılıqla sonuclanasıdır.

9. İman təklidə bəs etmir, əməl də lazımdır.

Ayə 62, 63, 64:

(أَدْلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ)

“Qonaqlıq üçün bu (behişt nemətləri) yaxşıdır, yoxsa zəkkum ağacı? Həqiqətən, biz zəkkum ağacını zalımlar üçün bəla qərar verdik. Həqiqətən, bu ağac cəhənnəmin dərinliyindən cücərir.”

Nöqtələr

- Qonaq gələnin vaxt onun qarşılınması “Nüzul” adlanır.
- “Zəkkum” səhralardan bitən zəhərli bitkidir. Onun yarpağını qopardıqda qoparılan yerdən şirə axır və bu şirə bədənin harasına toxunarsa, yaralayır. “Duxan” surəsinin 43-cü ayəsində buyrulur: “Zəkkum günahkarların təamıdır, ərimiş filiz tək onların daxilində qaynayar; necə ki, dağ su qaynayar.”

Bildirişlər

1. Lütf və qəzəb nümunələrini müqayisə edək ki, daha yaxşı əmələ çalışsaq.
2. İnsan fitrətən xeyir və yaxşılıq sorağındadır.
3. Behişt əhli Allahın qonaqlarıdır.
4. Dünyada sinələrə dağ çəkən sitəmkarlar qiyamətdə qaynar təamlarla qarşılanar.
5. Allahın iradəsi ilə odun dərinliyində ağac cücərir.

Ayə 65:

(طَلَعَهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ)

“Onun salxım və çiçəkləri şeytanların başı kimidir.”

Ayə 66:

(فَأَيُّهُمْ لَا كُلُونَ مِنْهَا فَمَالِؤُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ)

“Cəhənnəm əhli ondan yeyər və qarınlarını doldurar.”

Ayə 67-68:

(ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لِإِلَى الْجَحِيمِ)

“Üstündən onlar üçün qaynar və yandırıcı su qatışıq (qida) verilir. Onların qayıdışı cəhənnəmə doğrudur.”

Nöqtələr

- “Təl” dedikdə xurma çiçəkləri nəzərdə tutulur. Sanki meyvə görünmək üzrədir. “Şəvb” dedikdə qatışıq mənası anlaşılır. Qidadan sonra içki mədədə qidaya qatıldığından “şəvb” adlanır.
- Müsəlmanların nəzərində şeytan çirkin və xəbis bir mövcud olduğundan ayədə zəkkum ağacının çiçəkləri şeytan başına oxşadılır. Necə ki, xalqın

nəzərində mələk yaxşılıq və kəramət təcəssümüdür. Elə buna görə Misir qadınları həzrət Yusufi (ə) mələyə bənzədirdilər.¹

Bildirişlər

1. Cəhənnəm əhli üçün də behişt əhli üçün olduğu kimi qida və içkilər var. Amma həmin qidalar və içkilər nəinki xoşagəlimli deyil, onlar zəhər dadır.

2. Cəhənnəm qidalarından yaxa qurtarmaq cəhənnəm əhli üçün mümkünsüzdür.

3. Cəhənnəm əhli o qədər acdır ki, ən pis qidalarla qarınlarını doldurur.

4. Qiyamət əzabı müvəqqəti deyil, cəhənnəm əbədi məskəndir. (Olsun ki, cəhənnəm əhlini zəkkum və qaynar su ilə qidalandırdıqdan sonra harasa aparıb yenidən həmin məhəllə qaytarırlar.)

Ayə 69-70:

﴿إِنَّهُمْ أَفْوَا أَبَاءَهُمْ ضَالِّينَ فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ﴾

“Onlar öz atalarını azğın gördülər. Amma yenə də onların ardınca qaçırlar.”

Ayə 71-72:

﴿وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنذِرِينَ﴾

“Şübhəsiz, onlardan əvvəlkilərin əksəri yolunu azdı. Əlbəttə, biz onlara qorxudan peyğəmbərlər göndərdik.”

Ayə 73-74:

﴿فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذِرِينَ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ﴾

“Bax gör xəbərdarlıq edilənlərin əqibəti necə oldu. Allahın xalis bəndələrindən başqa!”

Nöqtələr

• “Yuhrəun” dedikdə tələsik aparmaq nəzərdə tutulur. Allah bu ayədə düşüncəsiz şəkildə əcdadlarının ardınca tələsənləri tənqid edir.

• Cəhənnəm əhlinin xüsusiyyətlərindən biri ata-babalara kor-koranə təqliddir. Hansı ki, etiqad məsələsində təqlid yoxdur və insan əqidə seçimində dəlillərə, düşüncəyə əsaslanmalıdır.

Bildirişlər

1. İstənilən bir adla ata-babaların yanlış addımlarını təkrarlamaq olmaz.

2. Ən pis təqlid odur ki, azğınlığın nə olduğunu bilə-bilə azğınlara təqlid edək.

3. Ata-babaların batil əqidələri gələcək nəsillərə təsir edir.

4. Əcdadların batil adət-ənənələri qarşısında təslimçilik qadağandır.

5. Əcdadların mədəni irsini gözüyümlü qəbul etmək olmaz.

6. Azğın mühitdə ən mühüm vəzifə xəbərdarlıqdır. Allah azğın ümmətlərə xəbərdarlıq üçün elçilər göndərir.

¹ “Yusuf” surəsi, ayə 31.

7. Allah xəbərdarlığı başa çatdırır, höccəti tamamlayır.
8. Əksəriyyət yolunu azsa da xəbərdarlıq edənə ehtiyac var.
9. Təkamül üçün faydalı və ibrətamiz tarixi mütaliə edək. Bizə əmr olunub ki, inadkar və təəssübkeş kafirlərin aqibəti haqqında düşünək.
10. Ən pozğun cəmiyyətdə belə Allaha həqiqi bəndəlik mümkündür.
11. Allaha ibadət xüsusi ilahi lütfərdən faydalanma səbəbidir.
12. İbadətdə xalislik, səmimiyyət insanın bəd aqibətdən qurtuluş səbəbidir.
13. Yalnız Allahın xalis bəndələri peyğəmbərlərin xəbərdarlığını ciddi qəbul edir.

Ayə 75-76:

﴿وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ﴾

“Həqiqətən, Nuh bizə nida etdi. Necə də yaxşı cavab verənlik! Onun əhlini böyük qəmdən qurtardıq.”

Ayə 77, 78, 79:

﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ﴾

“Yalnız onun nəslini saxladığımız. Gələcəkdəkilər arasında onun üçün (xoş ad üçün) yer qoyduq. Aləmlər arasında Nuha salam olsun!”

Ayə 80, 81, 82:

﴿إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ﴾

“Həqiqətən, biz xeyir əməl sahiblərini belə mükafatlandırırıq; doğrudan da, o bizim mömin bəndələrimizdən idi; sonra qalanlarını qərq etdik.”

Nöqtələr

• Quranda dəfələrlə müqavimət nümunəsi olan Nuh (ə) yada salınır. Onun tarixi İslam peyğəmbəri (s) üçün təsəlli olub. Bu ilahi peyğəmbərdə səciyyəvi xüsusiyyətlər vardı:

- a) Bu şəxs ilk üsul-əzm peyğəmbəridir və “Şeyxul-ənbiya” adı ilə tanınıb;
- b) Yalnız Nuhun peyğəmbərlik müddəti Quranda qeyd edilib;
- v) Allahın Nuha salamı xüsusi bir tərzdədir;
- q) Bu peyğəmbərin hətta övlad və zövcəsi ona qarşı müxalif olub, iman gətirməyib.

• Ərəb dilində “axir” dedikdə son, “axirin” dedikdə gələcəkdəkilər nəzərdə tutulur. Amma “axər” dedikdə “digəri”, “axərin” dedikdə “digərləri” mənası anlaşılır.

• Quranda bəyan olunmuş tarixlə digər tarix kitabları arasındakı fərq budur ki, Quran bir əhvalatı bəyan etdikdən sonra həmin əhvalatla bağlı ilahi sünətləri, qanunları açıqlayır.

• Olsun ki, bu ayədə Nuhun nidası dedikdə “muminun” surəsinin 26-cı ayəsindəki ifadələr nəzərdə tutulmuşdur. Həmin ayədə Nuh ərz edir ki, Pərvərdigara, mənə onların təkzibi qarşısında yardımçı ol.

- Allah bəndələrinə xeyir istəyəndir. O bəndənin arzuladığını yox, bəndənin xeyirinə olanı nəsisib edir. Bu səbəbdən də bəzən insan bir şey istəyir, Allah ona başqa bir şey verir. Bəzən isə istəklər təxirə düşür. Elə də olur ki, ümumiyyətlə istəklər qəbul olunmur. Necə ki, Nuhun öz övladı ilə bağlı istəyi qəbul olunmadı.
- Böyük bəla dedikdə ya tufan, ya da xalqın əziyyəti nəzərdə tutula bilər. Bəli, ilahi risalətin, dini təbliğatın öz problemləri və ağrı-acıları var.
- İmam Baqir (ə) buyurur: “Ayədə davam deyərəkən dinin, kitabın, peyğəmbərliyin Nuhdan sonra davam edəcəyi nəzərdə tutulur.”¹

Bildirilər

1. İlahi insanlar çıxılmaz vəziyyətə düşmür. Onların işi dolaşdıqda qadir Allaha dua və yalvarışla müşkülləri həll edirlər.
2. Allah hamının qəlbindən xəbərdar olsa da, istəyi dilə gətirib dua etməyin öz təsirləri var. (Bəli, Allah dərgahına yalvarış istəklərin qəbulu ilə sonuqlanır.)
3. Əgər bir şəxs iklasla, səmimiyyətlə Allahı çağırırsa duası qəbul olar.
4. Duaların qəbulu hikmət, rəhmətlə müşayiət olunur və insana minnət qoyulmur.
5. Nuh Allahdan kafirlərin məhvini istədi, özü və yaxınlarının gəmi ilə salamat səfəri üçün dua etdi. Allah isə ona yaxşı ad, nəslində davam və əbədi salam lütf etdi. Yəni Allah-taala Nuha onun istədiyindən də artıq verdi.
6. Allah Nuhu tufanda, İbrahimi odda qorudu. (Allahın iradəsi qarşısında od və su gücsüzdür.)
7. Qohumluq və hər hansı yaxınlıq ilahi lütf amili deyil. Ayədə buyurulur ki, biz Nuhun əhlini xilas etdik. Hansı ki, onun oğlunun qərq olduğu məlumdur. Demək, əhl dedikdə həmfikirlər və ardıcıl nəzərdə tutulur.)
8. Hansısa nəslə yox etmək və ya davamlandırmaq Allahın ixtiyarındadır.
9. Bu günkü bəşər nəslə Nuhun törəmələridir.
10. Allahın övliyaları sağdırlar və salamları alırlar.
11. Xalq arasında yaxşı ad və Allah tərəfindən verilən salam xeyir əməldən qaynaqlanır.
12. Allahın xeyir əməl sahiblərinə mükafatı təsadüf yox, daimi bir qanundur.
13. Allah xeyir əməl sahiblərinə dünyada da mükafat verir.
14. Allah özü keçmiş peyğəmbər və övliyalara salam verir.
15. Ad və şöhrət üçün yox, yalnız imandan qaynaqlanan xeyir iş insanı yüksək ilahi məqama qaldırır.
16. Əgər ehsan və xeyir iş iman və həqiqi bəndəliklə müşayiət olunarsa bu işlər Allah yanında yüksək dəyərləndirilər.
17. Dünyada əzab nazil olarkən yalnız möminlər qurtulur. Kafirlər də, biganələr də əzaba düçar edilir.

Ayə 83-84:

(وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لِإِبْرَاهِيمَ إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ)

¹ “Təfsiri-Nurus-səqələyn”.

“Şübhəsiz, İbrahim Nuhun ardıcılardan idi; o vaxt ki, Rəbbinin hüzuruna pak bir qəlblə gəldi.”

Ayə 85, 86, 87:

﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ أَنْفَكَا إِلَهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ فَمَا ظَنُّكُمْ
بِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

“O vaxt atasına (qəyyumuna) və qövmünə dedi: “Bu nədir pərəstiş edirsiniz? Yalandan Allahdan qeyri məbudları çağırırsınız? Aləmlərin Rəbbi haqqında nə düşünürsünüz?”

Nöqtələr

- “Şiə” dedikdə rəisinə tabe olan dəstə nəzərdə tutulur.
- İmam Sadiq (ə) buyurur: “Sağlam qəlb o qəlbdir ki, Allahdan qeyri bir şeyə bağlı olmasın.”¹ Bəli, şirk qəlb xəstəliklərindən biridir.
- Həzrət İbrahimin (ə) peyğəmbərlər arasında özünəməxsus səciyyələri vardı:
 - a) O bir nəfər olduğu halda Quran tərəfindən bir ümmət sayılırdı.²
 - B) O peyğəmbərlikdən əlavə xalqa imam, rəhbər oldu.³
 - V) Həzrət Musa, İsa və Məhəmməd (s) kimi peyğəmbərlər onun nəslindəndir;
 - q) Həcc mərasimi İbrahimin yadigarlarındanandır;
 - d) O səmanın qatlarına varırdı.⁴
 - E) Quranda İbrahim “siddiq”, “əvvah”, “həlim”, “xəlil”, “hənif”, “qanid” və sağalm qəlb sahibi kimi ləqəblərlə yada salınır.

Bildirişlər

1. Ruhani səfərdə vaxt rol oynamır. Həzrət İbrahimplə həzrət Nuh arasında min illər fasilə olsa da Quran İbrahimi Nuhun şiəsi və ardıcılı kimi tanıtdırır. Nuh tövhid hərəkətində öncüdür.
2. Bütün peyğəmbərlər eyni bir yoldadır. Onlar bir-birinə nümunə, rəhbərdir. Səməvi dinlərdə zaman və məkan məhdudiyətləri mühüm sayılmır. Başqa bir ayədə İslam peyğəmbərin (s) xitabən buyurulur ki, öncəki peyğəmbərlərin yoluna iqtida et.⁵
3. Şiə sözü Əli ardıcılarının ixtirası deyil. Müxaliflərimiz şiəliyin tarixindən xəbərsiz kimi görünür.
4. Peyğəmbərlərin üç vəzifəsi var: Öncəki peyğəmbərlə bağlılıq, Allah qarşısında təslimçilik, cəmiyyəti çeşidli şirkəldən xilas etmək.
5. Öncə öz daxilinizi paklayın, sonra cəmiyyətlə məşğul olun. Dini rəhbər olmaq üçün sağlam qəlbə maliklik şərtidir.

¹ “Təfsiri-məcməul-bəyan”.

² “Nəhl” surəsi, ayə 120.

³ “Bəqərə” surəsi, ayə 124.

⁴ “Ən`am” surəsi, ayə 75.

⁵ “Ən`am” surəsi, ayə 90.

6. Sağlam və pak qəlb Allaha yaxınlaşmaq üçün şərtidir.
7. Peyğəmbərlərin əsil şiəsi, ardıcılı o kəslərdir ki, sağlam və pak qəlbə malikdirlər.
8. Qətiyyətli olmaq və qohumluq münasibətlərinə əsaslanmamaq həqiqi iman nişanəsidir. İbrahim öz atasının ayinlərini məhkum etdi.
9. İlahi insanlar pozğun mühitdə ərimir, əksinə həmin mühiti dəyişir.
10. Pisliyə qadağada (nəhy ən münkərdə) nə yaş, nə də say şərt deyil.
11. Nəhy əz münkərə öz yaxınlarınızdan başlayaq.
12. Nəhy əz münkərdə şirk kimi özü büdrəmələrə önəm verməliyik.
13. Şirkə mübarizə peyğəmbərlərin şüarıdır.
14. Pisliyə qadağa qoyarkən xilaf iş görənin vicdanını oyatmağa çalışaq.
15. Pisliyə qadağada dərhal və tam təsir ehtimalı şərt deyil. Olsun ki, bu qadağa sonradan tədricən təsir etsin.
16. Büt-pərəstlik bir növ yalandır.
17. Allahdan qeyrisinə təkcə pərəstiş yox, bu pərəstiş istəyi də pisdir.
18. Varlıq aləmi Allahın rübubiyyəti (müdiriyyəti) sayəsində idarə olunur.

Ayə 88-89:

(فَنظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ)

“(İbrahim) Ulduzlara xüsusi bir nəzər saldı və dedi: “Mən xəstəyəm (sizin bayram mərasimində iştirak edə bilmərəm.)”

Ayə 90, 91, 92:

(فَقُولُوا عَنْهُ مُدْبِرِينَ فَرَاغَ إِلَى إِلَهِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِفُونَ)

“Camaat ondan üz döndərərək qayıtdı; (İbrahim) xəlvətə onların tanrılarına (büt-xanaya) getdi və (istehza ilə) dedi: “Nə üçün yemirsiniz? Sizə nə olub, nə üçün danışmırsınız?”

Nöqtələr

• Həzrət İbrahimin yaşadığı yerdə Babil əhli hər il xüsusi bayram mərasimi keçirirdi. Onlar təberrük üçün xörəklər hazırlayıb büt-xanaya qoyurdular. Sonra birlikdə şəhərdən kənara çıxır, gəzintidən sonra günün sonunda qidalardan istifadə üçün büt-xanaya qayıdirdılar. Bir gün qabaq onlar İbrahimi də həmin mərasimə dəvət etdilər. Amma İbrahim büt-ləri sındıraraq heyrətə gətirmək üçün fürsət arayırdı. O Babil əhlinin insan taleyinə təsirli saydığı ulduzlara xüsusi bir nəzər salıb özünü elə göstərdi ki, sanki ulduzlar onun şəhərdən çıxmasını xəstəliklə hədələyir. Ona görə ətrafdakılar İbrahimlə razılışaraq israr göstərmədilər. İbrahi özü ulduzların belə bir təsirə malik olduğuna inanmırdı və sadəcə ətrafdakıları razı salmaq üçün onların bu inamından faydalandı. O Babil əhlini allahpərəstliyə dəvət üçün öncə ulduzpərəst mövqeyin çıxış edib sonra bu əqidədən uzaqlaşmağı təsirli sayırdı.¹

¹ “Ən`am” surəsi, ayə 76 və 78.

Bildirişlər

1. Təbliğdə hər qrupla öz dilində danışmaq lazımdır. (Ulduzların təsirinə inananlarla xüsusi bir mövqedən danışılmalıdır.)
2. Xalqı haqq yola dəvət etmək və batillə mübarizəyə qaldırmaq üçün yaradıcı və inqilabi proqram lazımdır. (Həzrət İbrahim xalqla birlikdə şəhərdən çıxmadı və bütleri sındırmaq planını həyata keçirdi.)
3. Mömin zirək və iti ağıllı olmalı, fürsətlərdən istifadə etməlidir.
4. Peyğəmbərlərin Allah tərəfindən müəyyənləşdirilmiş uzunmüddətli proqramı var. Onlar fürsət düşən kimi bu proqramın icrasına başlayır. (“Ənbiya” surəsinin 57-ci ayəsində oxuyuruq ki, İbrahim xalqa onlardan xəlvətdə bütlerle bağlı plan həyata keçirəcəyini bildirdi və bu vədi nəzərdə tutduğu proqramla gerçəkləşdirdi.)
5. Cəmiyyətin dini rəhbərləri azğın ideoloji cərəyanlar qarşısında dəqiq planlarla dayanmalı, düşmənin gözünü oğurlayıb bu planı həyata keçirməlidir.
6. Düşməni yayındırıb zərbə vurmaq üçün onun adət-ənənələrini, əqidələrini tanımaq lazımdır.
7. Bütperəstliyin aradan qaldırılmasında peyğəmbərlərin aydın, fitri və ağıla əsaslanan məntiqi olmuşdur.

Ayə 93-94:

﴿فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزْفُونَ﴾

“(Camaatdan xəlvəti) Bütlərin sorağına getdi və onlara möhkəm bir zərbə vurdu; adamlar tələsik ona üz tutdular. (Etiraz etdilər.)”

Ayə 95-96:

﴿قَالَ اتَّعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾

“(İbrahim) Dedi: Öz yonub düzəltməyinizə pərəstiş edirsiniz? Hansı ki, sizi və düzəltməyinizi Allah yaratmışdır.”

Ayə 97:

﴿قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْفُوهُ فِي الْجَحِيمِ﴾

“Dedilər: “Onun cəzalandırılması üçün (kürə kimi) yer düzəldin, onu oda atın.”

Ayə 98:

﴿فَارَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ﴾

“Onun üçün qurğu qurmaq istədilər. Amma biz onları alçaq və məğlub vəziyyətə saldıq.”

Nöqtələr

- “Rağ” dedikdə xalqın gözündən uzaq bir yerə getmək mənası anlaşılır. “Yəziffun” sözü sürətlə hərəkət mənasını bildirir. “Zifaf” dedikdə isə şad-yanaylaqla gəlin aparmaq mərasimi nəzərdə tutulur.

• İbrahim bütlərlə bağlı bir iş görəcəyini and içmişdi. Nəsihətlərinin təsir etmədiyini görüb andını yerinə yetirdi. Təkbaşına bütün bütləri sındırdı. Allah da İbrahimi vəfadarlığına görə mədh etdi.¹

Bildirişlər

1. Planı aşkar şəkildə həyata keçirmək zəruri deyil. Bəzən plan müxaliflərdən xəlvəti gerçəkləşməlidir.

2. Pislilyə qadağanın mərhələləri var: Əgər sözlə nəsihət təsir etməzsə əməli tədbir görülməlidir.

3. Batillə mübarizə və cəmiyyətin islahı üçün yetərinəcə qüdrət lazımdır.

4. Bütün sənətlər dəyərlə sayılır. Büt yonanlar zahirən gözəl bütlər düzəltənlər də, həzrət İbrahim onları dağıtdı. Bəli, batil simvollar məhv edilməlidir. Şirk və xürafata aparan belə sənətlərə xəzinə yatırılsa belə onlarla mübarizə zəruridir.

5. Həm məntiq lazımdır, həm də qüdrət!

6. Hər şey tövhid və tövhid düşüncəsinə fəda olmalıdır. İmam Hüseyn (ə) xalqın zalım hakimiyyətdən qurtuluşu üçün özünü fəda etdi. Peyğəmbərlərin hətta canı tövhid yolunda fəda olmuşdur. İbrahim də öz növbəsində bütperəstliyin kökünü qazmaq üçün təhlükəli addım atdı.

7. Düşünməyin ki, sillə yemiş düşmənlər yerində dayanacaq. Bütperəstlər tələsik İbrahimin soruşınca gəldilər.

8. Peyğəmbərləri həbs etməklə onların təbliğinə mane olmaq mümkünsüzdür. İbrahimi həbs edib “nə üçün bütləri sındırdın” soruşduqda o qarşı tərəfi tövhidə çağırırdı.

9. İnsanın əl işinə pərəstiş etmək düzgün deyil.

10. Əslində insanın əl işi də Allahın yaratdıqlarından sayılır.

11. Bütperəstlərin məntiqi yoxdur, çünki onlar yalnız zora güvənir.

12. Təəssüb və azgınlıq bir həddə çatır ki, İbrahim kimi məsum peyğəmbər bir ovuc daş və bir yığın ağacdan ötürü odda yandırılmağa məhkum edilir.

13. Əgər biz vəzifəmizə əməl etsək, Allah özü düşmənlərin planlarını puça çıxarar.

14. Təbii amillərə Allahın iradəsi hakimdir.

Ayə 99:

﴿وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾

“(İbrahim) Dedi: “Mən Rəbbimə doğru yoldayam, O məni hidayət edəcək.”

Ayə 100-101:

﴿رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ﴾

“Pərvərdigara! Mənə salehlərdən (bir övlad) bəxş et; biz onu hər il, dözümlü bir növcəvanla müjdələdik.”

Ayə 102:

¹ “Ənbiya” surəsi, ayə 57; “Nəcəm” surəsi, ayə 37.

﴿فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ
مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ﴾

“Elə ki bu növcavan səy və təlaşda onunla ayaqlaşdı ata dedi: “Ey oğlum! Həqiqətən, yuxuda səni qurban kəsdiyimi gördüm. Sən buna necə baxır, nə düşünürsən?” Növcavan dedi: “Ey ata! Sənə əmr olunanı yerinə yetir, tezliklə, Allah istəsə, mənim səbirlilərdən olduğumu görəcəksən.”

Nöqtələr

• Həzrət Əli (ə) buyurur: “Həzrət İbrahimin Allaha doğru hərəkəti onun ibadət və səy yolu ilə Allaha diqqət yetirməsinə işarədir.”¹ Bəli, hər bir hərəkətin dəyəri hərəkət edənin məqsədindən asılıdır.

• “Şuəra” surəsinin 83-cü ayəsində həzrət İbrahim Allahdan diləyir ki, onu salehlərdən qərar versin. Bu ayədə isə o övladının salehlərdən olmasını diləyir.

• Peyğəmbərlər arasında yalnız İbrahim və İsmail öz helmləri ilə vəsf olunmuşlar.²

• Quranda müxtəlif yuxular nəql olunmuşdur. Yuxuların təbiri ruhun qeybi işlərlə əlaqədə olduğunu göstərir. Məsələn, həzrət Yusif yuxuda gördü ki, on bir ulduz ayə və günəşlə birlikdə ona səcdə edir; Misir hakimi yuxuda gördü ki, yeddi arıq inək yeddi kök inəyi yeyir; Misir məhbuslarının yuxusunu həzrət Yusif onlar üçün yozdu; məscidul-hərəmə daxil olur; həzrət İbrahim yuxuda gördü ki, övladını qurban kəsir!

Bildirişlər

1. İlahi insanlar üçün çıxılmaz vəziyyət yoxdur, onlar Allaha təvəkkül və diqqətlə çıxış yolu tapırlar.

2. Allahın rübubiyyəti açılış üçün səbəbdir.

3. Allah yolunda addım atmaq və onun lütfələrinə əmin olaq. (Səndən hərəkət, Allahdan bərəkət.)

4. Saleh övlad ilahi hədiyyə və peyğəmbərlərin dualarından biridir.

5. Əsas məsələ övladın gözəlliyi və ya ağıllığın iti olması yox, onun saleh olmasıdır.

6. Ailənin Allaha doğru hərəkəti üçün saleh övlad ən üstün yardımçısıdır.

7. Ataya onun işlərində kömək göstərmək övladın yaxşılığını göstərir.

8. Peyğəmbərlərin yuxusu adi insanların yuxusundan fərqlənir. Xüsusi ilə bu yuxular təkrarlandıqda! (Peyğəmbərlərin yuxusu vəhyin bir simasıdır. Rəvayətdə bildirilir ki, peyğəmbərlərin yuxusu vəhydir.)

9. Ailədə ata öz övladları ilə mehriban davranmalı onlara hörmət göstərməlidir.

10. Allah yolunda bütün əsarətlərdən, hətta övlada bağlılıqdan azad olmaq lazımdır. Həzrət İbrahim bir ömür yolunu gözlədiyi, dua və yalvarışlarla Allahdan aldığı övladı ona kömək olan bir vaxtda öz əli ilə qurban kəsməyə hazır olur.

¹ “Təfsiri-Nurus-səqələyn”.

² “Tövbə” surəsi, ayə 114.

11. Övladlarınızın şəxsiyyətini inkişaf etdirmək üçün onlarla məsləhətləşin və onların mülahizələrini öyrənin.

12. Xalqın hazırlığını dəyərləndirmək üçün onların fikrini öyrənmək açıq-aydın işlərdə faydalıdır. Həzrət İbrahim öz yuxusuna şəkk etməsə də yenə İsmailə məsləhətləşdi.

13. İnsan ömrünün zirvəsi onun fədakarlıq dövrüdür. İsmail gənlik dövrünədək bir neçə mərhələ keçmişdi. Növcavanlıq isə onun çiçəkləndiyi bir mərhələ idi. Olsun ki, bu baxışdan Allah İbrahimi “növcavanla” müjdələyir.

14. Mömin insan Allaha təslimdir, Onun göstərişləri müqabilində bəhanə gəzmir. İsmayil atasının yuxusuna müxtəlif şəkillərdə yanaşmış, “bu yuxudur, həqiqət yox”, “övladı öldürmək haramdır”, “hələ səbr et”, “bu əmr bir tövsiyədir” deyə bilərdi.

15. Uşaqlar böyükləri ilahi işlərə təşviq edib ürək-dirək versinlər.

16. İşlərin icrası üçün amilləri gücləndirək. İsmail öz sözləri ilə atasını təşviq edir.

17. Vəzifəyə əməl üçün səbr və dözümlə ehtiyac var. Səbr isə Allahdan istənilməlidir.

18. Səbr və dözümlə salehlərin xüsusiyyətlərindəndir.

19. İsmailin səbri Allahın bu növcavanın həlim olması ilə bağlı vədi idi.

20. Kamillikləri öz qazancımız yox, Allahın hədiyyəsi bilək.

21. Bütün işlərdə “inşəallah” (əgər Allah istəsə) söyləyək.

Ayə 103-104:

﴿قَلَمًا أَسْلَمًا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ﴾

“Hər ikisi təslim olduqdan sonra İbrahim övladının yanağını torpağa qoydu. Ona nida etdik ki, ey İbrahim!”

Ayə 105:

﴿فَدَّ صَدَقَاتِ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾

“Həqiqətən, sən bu rəyanı həyata keçirdin. Şübhəsiz, biz xeyir əməl sahiblərini bu sayaq mükafatlandırırıq. (Onların əməl niyyətini əməl kimi qəbul edərik.)

Ayə 106:

﴿إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ﴾

“Həqiqətən, bu həmin aşkar sınaq idi.”

Nöqtələr

• “Təlləhu”, yəni onu yerə uzandıran. “Cəbin” dedikdə üzün bir tərəfi və alın nəzərdə tutulur.

• Ata və oğul İlahi əmrin icrası üçün hazırlığını bildirdikdən sonra İbrahim övladını yerə uzandırdı. Nida gəldi ki, biz İsmailin başının kəsilməsini istəmirdik; biz sənə bu işə hazırlığını görmək istəyirdik və sən də hazır olduğunu göstərdin.

İŞDƏ SƏBƏB VƏ NİYYƏTİN ƏHƏMİYYƏTİ

Quran və Əhli-beyt (ə) məktəbi əməlin niyyətinə prinsipial mövzu kimi yanaşır. Belə ki, möminin xeyir bir iş görmək üçün niyyəti həmin işdən daha dəyərli sayılır.¹ İnsanlar nəzərdə tutduqları xeyir işi görmədikləri halda sadəcə xeyir niyyətlərinə görə çox mədh olunmuşlar. Həyata keçmədiyi halda mədh olunan bəzi əməlləri yada salaq: Həzrət İbrahimin Allah yolunda öz övladını qurban vermək hazırlığı; Üveys Qərəni peyğəmbəri görmək üçün Mədinəyə gəldiyi vaxt onunla görüşə nail olmasa da, ziyarəti qəbul olundu. (Bəziləri isə peyğəmbərin hüzurundaikən ona əziyyət verirdilər); peyğəmbərin yaxınlarından bir qismi silah çatışmadığından cəbhəyə gedə bilmədikləri üçün nigarançılıq keçirirdilər;² insanlar var ki, Allah onların pis işlərini xeyirlə əvəzləyir;³ dünyadan Əhli-beyt (ə) məhəbbəti ilə gedənlər şəhid savabına çatdılar;⁴ əməlinə görə bir neçə qat artıq mükafat alanlar var.

PİS NİYYƏT SƏBƏBİNDƏN MƏZƏMMƏT OLUNAN XEYİR İŞLƏR

Bəli, müəyyən işlər niyyət saf olmadığından məzəmmət olunur: Puç, riyakarlıq və təkəbbürlə görülən xeyir işlər;⁵ pis bir əməllə müşayiət olunan xeyir işlər (minnət qoymaqla verilən sədəqə);⁶ qaydasınca görülməyən işlər (bəziləri savaşın qadağan olduğu aylarda buna əhəmiyyət vermirdilər);⁷ Quran bəzilərinin əməlləri haqqında buyurur ki, onların işləri zahirən xeyir görünsə də, sonda puç və dəyərsizdir;⁸ Quran bəzilərinin əməlləri haqqında buyurur ki, onlar elə güman edirlər ki, əməlləri yaxşıdır.⁹

Bildirişlər

1. Təslimçilik və razılıqla müşayiət olunan iş sitayişə layiqdir.
2. Mənəvi kamilliklərə çatmaqla bir növcəvan da övliyalıq həddinə qalxa bilər.
3. Dərhal əməl gerçək təslimçilik göstəricisidir.
4. İtaət zamanı səbrli olmaq insanı Allah əmrinə təslimçilik məqamına çatdırır.
5. Allahın bəzi göstərişləri sınaq məqsədi daşıyır.
6. Əməldən də mühümü bu əmələ hazır olmaq və Allah qarşısında təslimçilikdir.
7. İlahi lütfələr təsadüfi və hesabsız deyil. Allaha İbrahim və İsmail kimi təslim olan hər bir insan Allahın mükafat və lütfünə nail olur.
8. Allah yolunda övladından keçən həmin övladla mükafatlandırılır.

¹ "Kafi", 2-ci cild, səh.84.

² "Tövbə" surəsi, ayə 92.

³ "Furqan" surəsi, ayə 70.

⁴ "Bihar", 23-cü cild, səh.233.

⁵ "Maun" surəsi, ayə 4.

⁶ "Bəqərə" surəsi, ayə 264.

⁷ "Tövbə" surəsi, ayə 37.

⁸ "Bəqərə" surəsi, ayə 217.

⁹ "Kəhf" surəsi, ayə 104.

9. Xeyir əməl təkcə maldan ehsan etmək deyil. Övladdan keçmək də xeyir əməl sayılır.

10. Övladın qurban verilməsi Allahın ən çətin sınaqlarındandır. Bu imtahanda İbrahim və İsmailin iman və ixlas dərəcəsi aydınlaşdı.

Ayə 107-108:

﴿وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ﴾

“Biz ona böyük bir qurbanlıq fəda etdik; gələcək nəsillər arasında ona (uca) məqam verdik.”

Ayə 109, 110, 111:

﴿سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ﴾

“Salam olsun İbrahimə! Biz xeyir əməl sahiblərini bu sayaq mükafatlandırırıq. Həqiqətən, o mömin bəndələrimizdəndir.”

Ayə 112:

﴿وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ﴾

“Onu salehlərdən olan bir peyğəbmər, İshaqla müjdələdik.”

Ayə 113:

﴿وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ﴾

“İbrahim və İshaqa çox bərəkət və xeyir əta etdik. Onların ikisinin nəslindən xeyir əməl sahibi və özünə aşkar zülm edən oldu.”

Nöqtələr

• “Səda” və “fidyə” sözləri ölümə hazırlıq və (haqq ödəyib) geri qaytarmaq mənasını bildirir.

• Allah vəd edib ki, İbrahim yaxşı adla tarixdə qalacaq. Bütün həcc mərasimi, Kəbənin təvafından İbrahim məqamı kənarında qılınan namazadək olan bütün əməllər, eləcə də, onun nəslindən növbəti peyğəmbərlərin seçilməsi onun tarixdə əbədiləşməsi nümunələrindəndir.

Bildirişlər

1. Dindən təhlükənin sovuşması üçün qurban kəsmək məqbuldur.
2. Qurbanlıq İbrahim sünnelərindən, qanunlarındandır.
3. Xalis bir qılgıncım əhatəli tarixi cərəyana çevrilir. Hər il həcc mərasimində 100 minlərlə qoyun, inək və dəvə kəsilir. Bütün bunlar İbrahimi xatırlamaqla İsmail qurbangahında həyata keçir.
4. Yaxşı adla əbədiləşmək Allahın ilahi insanlara lütfələrindəndir.
5. Allahla müamələnin əbədi faydaları var.
6. Allah peyğəmbərlərə salam verir.¹ Allah İslam peyğəmbərini (s) də salamlayır, mələklərə və möminlərə də salam göstərişi verir.²

¹ “Saffat” surəsi, ayə 79 və 120.

² “Əhzab” surəsi, ayə 56.

7. Xeyir əməl sahiblərini mükafatlandırmaq Allahın sünne və proqramlarındandır.

8. İbrahim xeyir əməl sahibləri üçün nümunədir.

9. İbrahim mübarək nəsil sahibidir. Duada oxuyuruq: “Pərvərdigara! Ona bərəkət verdiyin kimi Məhəmməd və onun ailəsinə də bərəkət ver.

10. İman və ehsan bir-birindən ayrılmazdır.

11. Övladın dəyərin onun saleh olmasındadır.

12. Peyğəmbərlərin də ailəsində yolunu azmış övlad ola bilər. Bəli, qohumluq əlaqələri nə hidayətin nə də azgınlığın qarşısını almır. (Peyğəmbərin övladı azgın, bir azgın şəxsin övladı saleh ola bilər.)

Ayə 114, 115, 116:

﴿وَلَقَدْ مَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكُرْبِ الْعَظِيمِ
وَنَصَرْنَا هُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ﴾

“Həqiqətən, biz Musa və Haruna minnət qoyduq (nemət verdik). Onların ikisini, qövmlərini böyük qəmdən qurtardıq. Onlara yardım göstərdik, onlar qalib gəldilər.”

Ayə 117, 118, 119:

﴿وَأَتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا
فِي الْآخِرِينَ﴾

“Onların ikisinə aydınladan kitab verdik. Hər ikisinə gələcəkdəkilər arasında (yaxşı ad) saxladıq.”

Bildirişlər

1 Öncəki peyğəmbərlərə ilahi lütfərin yada salınması çətin Məkkə şəraitindəki peyğəmbər və müsəlmanlara təsəlli idi.

2. Ruhi sıxıntıların aradan qaldırılması Allahın ən böyük nemətlərindəndir.

3. İlahi insanlar yalnız xalqdan sonra rahatlıq tapır.

4. Allahın lütf və yardımlarından faydalanan kəs hökmən qalib gələcək.

5. Öncə zalım hakimdən qurtuluş, sonra ilahi kitab və Allah yoluna dəvət!

6. Tövrat və digər səmavi kitabın bildirişləri və məzmunları çox aydındır və hamı tərəfindən dərk olunmalıdır.

7. Dini təbliğlə bağlı danışmaq və yazılar aydın və aydınladan olmalıdır.

8. Hətta peyğəmbərlər Allahın hidayətinə ehtiyacıdır.

9. Yaxşı ad Allahın dünyadakı mükafatlarından biridir. Bu surədə həzrət Nuh, İbrahim, Musa, Harun əbədi yaxşı adla yada salınır.

Ayə 120, 121, 122:

﴿سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا
الْمُؤْمِنِينَ﴾

“Salam olsun Musa və Haruna! Biz xeyir əməl sahiblərini bu sayaq mükafatlandırırıq. Həqiqətən, onlar ikisi bizim mömin bəndələrimizdən idilər.”

Nöqtələr

• Surədə harada yaxşı addan danışılırsa üç səciyyəyə işarə olunur: Ehsan, iman, ibadət.

Bildirişlər

1. İlahi insanlar sağdır və salamları qəbul edir.
2. Başqalarına hörmət göstərəkən ardıcılıq gözlənilməlidir. (Öncə Musaya, sonra Haruna salam!)
3. Yaşca böyüyün özündən kiçiyə salam verməsi eyb deyil. (Allah öz məxluqunu salamlayır.)
4. Dinin təbliği və ilahi maarifin açıqlanması bir növ ehsandır.
5. Musa və Harun xeyirxahlıq nümunələridir.
6. Allahın xeyir əməl sahiblərinə lütfü sünmə, cərəyandır.
7. Xeyir əməl sahiblərinin təşviqi müdiriyyət şərti və ilahi sünmədir.
8. İman və ehsan bir-birindən ayrılmazdır.
9. İlahi lütfədən faydalanma yolu Allaha iman və bəndəlikdir.

Ayə 123, 124, 125:

﴿وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ﴾

“Həqiqətən, İlyas bizim elçilərimizdən idi. Bir vaxt qövmünə dedi: “Yoxsa (Allahdan) qorxmursunuz? Bəli (bütü) çağırır və yaradanların üstününü boşlayırsınız?”

Ayə 126, 127, 128:

﴿وَاللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ فَكَذَّبُوهُ فَأْتَهُمْ مُمْحَضَرُونَ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ﴾

“Sizin və öncəki atalarınızın Rəbbi olan Allahı (boşlayırsınız?) Onu təkzib etdilər və şübhəsiz, onlar (cəhənnəmdə) saxlanılacaqlar. Yalnız Allahın seçilmiş bəndələri istisnadır!”

Ayə 129:

﴿وَوَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ﴾

“Onun üçün gələcəkdəkilər arasında (yaxşı ad) saxladıq.”

Nöqtələr

• “Bəl” dedikdə hər nəzərdə tutulur. Bütperəstlər özlərindən üstün saydıqları bəzi bütleri “bəl” adlandırırdılar.

Bildirişlər

1. Peyğəmbərlər və onların zəhmətlərini yaddan çıxarmayaq. Müxaliflərlə mübarizədə peyğəmbərlərin həyat yolu və üsullarından dərs alaıq.
2. Peyğəmbərlərin göndərişı ilahi bir sünne, qanundur.
3. Təqva və Allah qorxusu peyğəmbərlərin dəvətində sərlövə və bütün kamilliklərin əsasıdır.
4. Təqvası olan məntiqsiz əqidələri boşlayır.
5. Bütə Allahın müqayisəsi yatmış vicdanları oyadır.
6. Varlıq aləminə ehsan nizamı hakimdir.
7. Pərəstiş ən üstün yaradanın haqqıdır.
8. Xalis bəndəlik sorgulardan, ilahi əzabdan qurtuluş səbəbidir.

Ayə 130, 131, 132:

﴿سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُتَّقِينَ إِنَّهُ مِن عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ﴾

“Salam olsun İlyasa! Biz xeyir əməl sahiblərini bu sayaq mükafatlandırırıq. Həqiqətən, o bizim mömin bəndələrimizdən idi.”

Nöqtələr

- “İlyasin” dedikdə elə həzrət İlyas nəzərdə tutulur. Necə ki “sina” və “sinin” sözləri eyni bir məkanın adlarıdır. Dəlilimiz budur ki, öncəki ayələrdə bu şəxsə bağlı tək halda əvəzlik işlənir. İkincisi, öncəki peyğəmbərlərlə bağlı ayələrin təkrarlanması oxşarlığı “İlyasin” dedikdə “İlyas” nəzərdə tutulduğunu göstərir.
- Bəzi rəvayətlərdə “İlyasin” “al yasin” kimi qiraət olunur. Onlar İslam peyğəmbərinin (s) ailəsini nəzərdə tuturlar. Bu rəvayətlərin əksəri Əhli-beytdən (ə) nəql olunmamışdır və mötəbər sayılmır.
- Bu surədə “inna kəzəlikə nəczil-muhsinin” ayəsinin təkrarlanması təşviq üçündür. İnsanlar “muhsin” sayılan peyğəmbərlərin yoluna həvəsləndirilir.

Bildirişlər

1. Peyğəmbərlərə, övliyalara və böyüklərə salam verməyi Allahdan öyrənək.
2. Xeyir əməl sahiblərinə lütf və diqqət Allahın daim cərəyanda olan sünnesidir.
3. Allahın salamına nail olma meyarı daimi ehsan, iman və bəndəlikdir.
4. Kim İlyas kimi din təbliğatçısı olsa xeyir əməl sahiblərindən, ilahi mükafata çatanlardan olar.

Ayə 133-134:

﴿وَإِنَّ لُوطًا لَّمِنَ الْمُرْسَلِينَ إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ﴾

“Həqiqətən, Lut peyğəmbərlərdən biridir. Bir vaxt onu və bütün ailəsini xilas etdik.”

Ayə 135-136:

﴿إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ثُمَّ دَمَرْنَا الْأَخْرِينَ﴾

“Yerdə (əzabda) qalanlar arasındakı qarıdan savay! Sonra qalanlarını məhv etdik.”

Ayə 137-138:

﴿وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ وَبِاللَّيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾

“Həqiqətən siz səbhlər onların qalıqları yanından keçirsiniz; (həm də) axşamlar; yoxsa aqlınızı işə salmırsınız?”

Nöqtələr

- “Ğabir” dedikdə geridə qalmış mənası anlaşılır. “Ğubar” sözü isə torpağın yerdə qalan tozuna işarədir.
- “Əcuz” dedikdə iş görmək gücü olmayan qarı nəzərdə tutulur. “Dəmmərna” sözü həlak etmək mənasını ifadə edir.
- Lut qövmünün viran qalmış məskəni ilkin İslam dövründə Hicaz və Şam yolu üstündə idi. Karvanlar səbh və axşam bu xarabalıqların yanından ötürdü.
- Qeyri-məzhəbi psixoloqlar insan şəxsiyyətinin formalaşması üçün ictimai, iqtisadi nizamı amil sayırlar. İslam isə insanın tərbiyəsində ona hakim olan ictimai mühitə yox, insanın öz iradəsinə önəm verir. Bəli, Fironun süfrəsində əyləşmiş Asiya zərrəcə ərinin təsiri altına düşməmişdi. Əksinə, Lut və Nuhun zövcələri peyğəmbər evindəkən azgın yol tutmuşdular.

Bildirişlər

1. Öncəki peyğəmbərlərin keçdiyi əzablı yolla tanışlıq İslam peyğəmbəri (s) və möminlər üçün təsəlli səbəbidir.
2. Allah hər kəsə öz yerində cəza və mükafat verir.
3. Fiziki bağlılıq qurtuluş səbəbi deyil. İnsanın əqidəcə bağlılığı zəruridir.
4. Peyğəmbərlərin hesabı onların zövcələrinin hesabından ayrıdır.
5. Peyğəmbərlərin əhli-beyti dedikdə onların evindəkilər yox, düşüncə baxımından peyğəmbərə bağlı olanlar nəzərdə tutulur.
6. Əgər mənəvi baxımdan inkişaf etməsə, peyğəmbərin zövcəsi başqalarından zərrəcə fərqlənir.
7. Qurtuluş və fəlakət Allahın əlindədir.
8. Tarixi abidələrin yanından diqqətsiz ötürməyə.
9. Lut qövmünün başına gələnələr hamı üçün ibadətdir.

Ayə 139, 140, 141:

﴿وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ﴾

“Həqiqətən Yunis peyğəmbərlərdəndir. Bir vaxt (qövmündən) qaçdı, dolu bir gəmiyə üz tutdu. (Gəmi təhlükəyə düşdü, püşk atdılar ki, kimisə dənizə atıb təhlükədən qurtulsunlar.) Yunis gəminin müsafirləri ilə püşk atdı və məğlublardan oldu.”

Ayə 142, 143, 144:

(فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسْتَجِيبِينَ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ
إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ)

“(Onu dəryaya atdılar.) Böyük bir balıq onu uddu. O özünü danlayırdı. Əgər (Allaha) təsbih deyənlərdən olmasaydı qiyamət gününədək balığın qarınıda qalardı.”

Nöqtələr

• “Abəq” qul dedikdə qaçmış qul nəzərdə tutulur. Həzrət Yunis Allahından icazəsiz qövmünü tərk etdi.

• “Sahəm” dedikdə püşk mənası anlaşılır. Nəql olunur ki, nəhəng bir su canlısı gəminin hərəkətinə mane oldu. Gəmidəkilər gördülər ki, bir nəfəri qurban verməsələr məhv ola bilərlər. Buna görə də püşk atdılar və püşkdən Yunisin adı çıxdı. Onu nəhəngin ağzına atıb, təhlükədən sovuşdular.

• Sürüşmək mənasını bildirən “mudhəzin” sözü burada püşkatmadakı məğlubiyyətə işarədir. İstər kiçik, istər böyük balıq “hut” adlanır. Amma adətən bu söz böyük balıq mənasını bildirir.

• Əgər Allah peyğəmbərinə xalqdan uzaqlaşmaq göstərişi verərsə, bu uzaqlaşma dəyər sayılır. Necə ki, həzrət Luta belə bir göstəriş verildi.¹ Amma Allahdan icazəsiz məntəqəni tərk etmək fərarilik sayılır.

• Dastan qısa, rəngarəng və faydalı olmalıdır. Bu surədə hər peyğəmbərlə bağlı bir neçə ayə bəyan olunmuşdur.

• Yunis səbirsizlik səbəbindən qövmünü tərk etdi. Bu səbəbdən də o sonrakı peyğəmbərlər üçün nümunə sayılmışdı. Allah İslam peyğəmbərinə (s) buyurmuşdur ki, Yunis kimi olma.²

Bildirişlər

1. Peyğəmbərlərin tarixi ilə tanışlıq bu günümüz üçün dərsdir.
2. Fərdlər arasında püşk qanunidir və onun uzun tarixi var.
3. Bəzən heyvanlar da Allah tərəfindən əmr alır.
4. Məsuliyyətdən qaçmaq çıxış yolu deyil.
5. Rastlaşdığımız bəzi problemlər məsuliyyətsizliyimizdən qaynaqlanır.
6. Bəzən ciddi xəbərdarlığa (notaya) ehtiyac yaranır.
7. Şəraitin dəyişməsi bizi Allahdan uzaqlaşdırmasın.
8. Allaha təsbih (həmd-səna) problemlərdən qurtuluş səbəbidir. Həzrət Yunis balığın qarınıda Allaha təsbih deyirdi.³
9. Müsbət keçmiş qurtuluş amillərindən biridir. Firon da, Yunis də suya qərğ oldu. Amma Fironun fərqli olaraq Yunis xilas edildi. Çünki onun müsbət keçmişini vardı.
10. Allahın iradəsi ilə insan qiyamətədək bir balığın qarınıda qala bilər.

Ayə 145, 146,147

¹ “Hud” surəsi, ayə 81.

² “Qələm” surəsi, ayə 48.

³ “Ənbiya” surəsi, ayə 87.

﴿فَنَبِّدْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّنْ يَّفْطِينٍ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ﴾

(Tərcümələri yoxdur)

Ayə 148:

﴿فَأَمَّنُوا فَمَرَّغْنَاَهُمُ إِلَىٰ حِينٍ﴾

“İman gətirdilər və bir müddət onları bəhrələndirdik.”

Nöqtələr

- “Nəbəz” dedikdə tullamaq, “əra” dedikdə otsuz yer mənası anlaşılır.
- “Həm ağac, həm də butaya “şəcər” deyilir. “Yəqtin” balqabaq, kudu mənasını bildirir. Bu bitkinin yarpaqları əzginliyə dərmandır, həşəratları öldürür.
- Quranda bəzən rəqəmlər dəqiq göstərilir.¹ Bəzən isə çoxluğu bildirmək üçün hansısa rəqəm qeyd olunur.² Bəzi yəhudilər arzularını ki, min il ömür sürsünlər. Bu min il çoxluğa işarədir. Bəzən Quranda da rəqəmlər təqribi göstərilir. Bu ayədə də uyğun halla rastlaşırıq.
- İmam Baqirdən (ə) nəql olunmuş hədisdə oxuyuruq ki, həzrət Yunis bir neçə gün balığın qarnında qaldıqdan sonra başının tükləri töküldü, dərisi yuxalaşdı. O balığın qarnından çıxdıqdan sonra Allahın cücartdığı butadan dərman kimi istifadə edir, kölgəsinə sığınır.³

Bildirişlər

1. Allah dörd peyğəmbəri sudan qorumuşdur: Suyun altında Yunisi, suyun üstündə Nuhu, suyun kənarında Musa və Yusifi.
2. Məzəmmət məhəbbətə mane olmamalıdır. Yunis tənbeh olundu, amma yenə Allahın xüsusi lütfündən bəhrələndi.
3. Otlardakı şəfaya diqqətsiz olmayaq.
4. Quru torpaqda şəfalı bitkinin cücməsi Allahın qüdrət və yardım nişanələrindəndir.
5. Müdiriyyətdə kimlərisə işdən kənarlaşdırmaq əvəzinə onları tərbiyələndirək.
6. Peyğəmbərlikdə məhdudiyətlər Allahın göstərişindən asılıdır. (Bəzi peyğəmbərlər bütün bəşəriyyətə bəziləri bir məntəqəyə göndərilmişlər.)
7. Yunisin dua və təsbihi onun ilahi lütf və yardımlardan bəhrələnməsi üçün səbəb oldu.
8. qaçmaq bir daha geri dönməmək deyil. Yunis qaçdı, amma yenə həmin qövmin yanına qayıdıb peyğəmbərliyini davam etdirdi. Acığa düşüb istefa verən və ya ailəsindən ayrılan insan sonradan məsləhət olduqda geri dönməlidir.
9. Keçmiş əməllərə görə tövbə gələcəkdə bəhrələnmək üçün zəminədir. Yunisin qövmü tövbə etdi. Allah qəzəbini uzaqlaşdırıb, onları bəhrələndirdi.

¹ “Fəcr” surəsi, ayə 2.

² “Bəqərə” surəsi, ayə 96.

³ “Təfsiri-Qummi”, “Təfsiri-Nurus-səqəleyn”.

Ayə 149:

﴿فَاسْتَفْتِهِمُ الرِّبَّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ﴾

“(Deyirlər ki, mələklər Allahın qızlarıdır) Onlardan soruş gör, qızlar Rəbbin, oğlanlar isə onlar üçündür?!”

Ayə 150, 151, 152:

﴿أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ أَلَا إِنَّهُمْ مِّنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ وَلَدَ اللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾

“Yoxsa biz mələkləri qadın yaratdıq və onlar buna şahid oldular?! Xəbərdar olun ki, onlar iftira yaxaraq deyirlər: “Allahın övladı olmuşdur.” Şübhəsiz, onlar yalançıdır.”

Ayə 153, 154, 155, 156:

﴿أَصْنَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُّبِينٌ﴾

“Allah qızları oğlanlardan üstün tutmuşdurmu? Sizə nə olub? Necə mühakimə yürüdürsünüz? Öyüd götürmürsünüz? Sizin aşkar dəliliniz var?”

Ayə 157:

﴿فَاتُوا بِكِتَابِكُمْ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

“Əgər doğru danışsınızsa, kitabınızı (dəlilinizi) göstərin.”

Bildirişlər

1. Vicdana ünvanlanmış sual təfəkkür və tənbeh açarındır.
2. Bəzi əqidələr o qədər puçdur ki, onları rədd etmək üçün bir an düşünmək bəs edər.
3. Onlar mələkləri qadın sayırdılar və onları hamilə qadınlar şəklində təsvir etdikləri üçün sorğuya çəkilərlər.
4. Xəbərdarlığı olmayanın fikir bildirmək haqqı yoxdur.
5. Müşriklərin əqidələri saxta və yalandır.
6. Xürafi əqidələri xalqa nəql edin ki, onlar doğru yola hidayətin dəyərini daha yaxşı anlasınlar.
7. Həzrət İsanı Allahın oğlu sayanlar mələkləri Allahın övladı sayanlar kimi müşriklərdir.
8. İstər qız, istər oğlan övlad nemətdir və onların biri o birindən üstün deyil.
9. İnsan yanlış əqidə səbəbindən qızı pis, oğlanı yaxşı sayır. Beləcə, qızları Allaha, oğlanları özlərinə aid edirlər.
10. Əqidə ya ağıla, ya da fitrətə əsaslanmalıdır.
11. Allaha münasibətdə ilahi kitablar əsasında mühakimə yürüdülməlidir. Heç bir ilahi kitabda Allahın övladı olduğu bildirilməmişdir.

Ayə 158-159:

﴿وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ﴾

“(Dedilər ki, Allah cinlərdən özünə zövcə götürüb) Allahla cinlər arasında münasibət olduğuna inandılar. Hansı ki, cinlər (sorğu üçün) saxlanacaqlarını yaxşı bilirlər. Allah onların dediyi sifətlərdən pakdır.”

Ayə 160:

(إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ)

“Yalnız Allahın seçilmiş bəndələri (Onu layiqincə vəsf edirlər)!”

Nöqtələr

• Allahın cinlərlə münasibəti barədə iki baxış var: “Ənam” surəsinin 100-cü ayəsində qeyd olunduğu kimi, bəziləri cinləri Allaha şərikin sayırlar; bəziləri isə Allahın cinlərdən zövcə götürüb övlad olaraq mələkləri vücuda gətirdiyini düşünürlər.

Bildirişlər

1. Məntiq və dəlildən uzaq düşən insan istənilən bir kəsə qara yaxa bilər. Onlar hətta Allahın cinlərdən zövcə seçdiyini iddia edirlər.

2. Cin düşüncəli, vəzifəli, ilahi mühakimədə sorğuya çəkiləcək bir mövcuddur.

3. Allah hüsurunda hamı sorğuya çəkiləcək. Əgər cinlərin Allahla xüsusi münasibəti olsaydı onlar sorğu üçün saxlanılmazdı.

4. Harada Allaha münasibətdə xürafə söhbət gedirsə, “sübhənəllah” (Allah pakdır) deməklə Allahın zatını pak tutun.

5. Günahkarlardan və azgınlardan danışarkən Allahın pak bəndələrini istisna edək.

6. Seçilmiş bəndələr istisna olmaqla əksər insanlar Allahı layiqincə vəsf edə bilmir.

Ayə 161, 162, 163:

(فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالٍ الْجَحِيمِ)

“Həqiqətən, siz (büt-pərəstlər) və pərəstiş etdikləriniz, (insanları) Allahın ziddinə azdırma bilməzsiniz. Özü cəhənnəmi soraqlayan istisnadır!”

Nöqtələr

• “Fitnə” sözündən olan “fatın” sözü azdıran, aldadan mənasını bildirir. Şirk və büt-pərəstlik ayinləri tövhid ayinlərinin müqabilində gücsüzdür. Onların tərəfdarları qısa bir müddətdə çıxılmaz vəziyyətə düşür. Öz istək və iradəsi ilə seçim aparan insan “sal” adlanır.

Bildirişlər

1. Allah insanı azad yaratmışdır. İnsan özü-özünə yol seçir və büt-pərəstlik yolunu seçməyə məcbur deyil.

2. Müşriklərin və büt-lərin təsiri altına yalnız mənfi xarakterli, haqdan qaçan fərdlər düşür. Müşriklər insanları büt-lərlə aldadma bilməz. Özü azgınlıq yolunu seçən istisnadır.

Ayə 164-165:

﴿وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ﴾

“(Mələklər deyir) Bizlərdən yeri müəyyənləşməyən biri yoxdur. (Allaha itatət üçün) Sıraya düzülənlər bizik.”

Ayə 166:

﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ﴾

“Allaha təsbih deyənlər bizik.”

Nöqtələr

• Olsun ki, ayədə məlum məqam deyərəkən müxələslərin məqamı nəzərdə tutulmuşdur. Yəni Allahın hər bir müxələs, seçilmiş bəndəsinin müəyyən məqamı var. Bəzi rəvayətlər ayənin məsum imamlara və ilahi canişinlərə aid olduğunu bildirir.¹

Bildirişlər

1. Mələklər aləmində hər bir mələyin öz məqamı, öz məsuliyyəti var.
2. Mələklər Allahın övladları yox, Onun məmurlarıdır. Onlar Allahın göstərişlərini yerinə yetirmək üçün cərgəyə düzülüşlər.

Ayə 167, 168, 169:

﴿وَإِنْ كَانُوا لَيَقُولُنَّ لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْأَوَّلِينَ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ﴾

“(Müşriklər) Ardıcıl şəkildə, təkidlə deyirdilər. Əgər əvvəlkilərdən öyüdnaməmiz olsaydı, biz də Allahın seçilmiş bəndələrindən olardıq.”

Ayə 170:

﴿فَكْفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾

“(Elə ki onlar üçün Quran göndərildi) Onu inkar etdilər və tezliklə (inkarlarının aqibətini) görəcəklər.”

Nöqtələr

• İmam Baqirdən (ə) nəql olunmuşdur ki, Məkkə müşrikləri və Qüreyş kafirləri Yəhudilər və məsihiləri öz peyğəmbərlərini inkar etdikləri üçün lənətləyirdilər. Onlar deyirdilər ki, əgər bizə əvvəlkilərin kitablarından nazil olsaydı hökmən iman gətirərdik. Elə ki, həzrət Məhəmməd (s) məbus oldu, onu inkar etdilər.²

• Ayədə nəzərdə tutula bilər ki, müşriklər tövhiddən xəbər tutacaqları təqdirdə onu qəbul edib xoşbəxt olacaqlarını düşünürdülər. Amma yol açıldıqda bədrəyib kafir oldular.

¹ “Təfsiri-Nurus-səqəleyn”, “Təfsiri-rahnomə”.

² “Təfsiri-Nurus-səqəleyn”.

Bildirişlər

1. Nə çox iddia, nə çox iddiaçı! Yalnız əməldə mömin kafırdən seçilir.
2. Məntiq və dəlillər müqabilində bəhanə üçün keçmiş tarixə üz tutmaq düzgün deyil.
3. İşin sonu haqqında düşünək. Gələcəyə diqqətsizlik küfr və inkar səbəbidir.

Ayə 171:

﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ﴾

“Şübhəsiz, peyğəmbərliklə göndərilən bəndələrimiz üçün əmrimiz öncədən müəyyən olunmuşdur.”

Ayə 172-173:

﴿إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ وَإِنَّ جُنَدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ﴾

“Həqiqətən, qalib onlardır. Həqiqətən, bizim qoşunumuz qalibdir!”

Nöqtələr

• Bu surədə Nuh, İbrahim, Musa, Harun, İlyas, Lut və Yunis peyğəmbər haqqında danışıldı. Bu ayə deyilənlərin yekunu olaraq peyğəmbər və müsəlmanlara təsəlli verir.

• **Sual:** Allah Onun yolunu gedənlərə qələbə vəd edir. Bəs nə üçün bəzən məğlubiyyətə şahid oluruq?

Cavab: Əvvəla, Allahın vədəsi gerçəkləşmişdir: Bu gün səmavi dinlərə üz tutanlar digər məktəb ardıcılılarından qat-qat artıqdır. Peyğəmbər müxalifləri aradan çıxmış, onlardan əsər qalmamışdır. Bu gün peyğəmbərlər xoş adla xatırlanır, onlarla bağlı məkanlar hörmətlə yad edilir. Heç bir alimin, sənətkarın, yazıçının, şairin, siyasətçinin məqam və ehtiramı peyğəmbərlərlə müqayisəyə gəlməz. İkincisi, bəziləri məhz süslük göstərdiklərindən, vəzifələrini yerinə yetirmədiyindən ilahi yardımdan faydalanmamışlar. Necə ki, Ühüd savaşında müsəlmanlar süslük, ixtilaf və itaətsizlik səbəbindən məğlub oldular.

Bildirişlər

1. Peyğəmbərlərə yardım ilahi sünnə, qanundur.
2. Bəşəriyyətin gələcəyi peyğəmbərlərin qələbəsi və onların düşmənlərinin məğlubiyyəti ilə müşayiət olunacaq.
3. Övliyanın peyğəmbərlik məqamına çatması üçün onun bəndəliyi şərt olmuşdur.
4. Peyğəmbər məktəblərinin digər məktəblər üzərində qələbəsi labüddür.
5. İlahi yardımlardan faydalanmaq üçün Allaha bəndəlik zəminədir.
6. Peyğəmbərlər və onların ardıcılıarı Allahın qoşunudur. Allahın qoşunu bütün səhnələrdə qalibdir!

Ayə 174, 175, 176:

﴿فَقَتَلْنَا عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ﴾

“Bir müddət onlardan üz çevir; onlara bax, onlar tezliklə (inadkarlıqlarının cəzasını) görəcəklər; yoxsa əzabımızın nazil olmasına tələsirlər?”

Ayə 177:

﴿فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ﴾

“(Əzabımız) Onlara nazil ediləndə qorxudulanların sabahı necə də pis olacaq.”

Ayə 178-179:

﴿وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ﴾

“Bir müddət onlardan üz çevir və bax. Onlar tezliklə (aqibətlərinin necə olduğunu) görəcəklər.”

Ayə 180, 181, 182:

﴿سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

“Sənin Rəbbin, yenilməz Rəbb Ona aid edilən sifətlərdən pakdır; salam olsun bütün peyğəmbərlərə; həmd-sənam aləmlərin Rəbbi olan Allaha məxsusdur.”

Bildirişlər

1. Mürəbbi və rəhbər bəzən etiraz olaraq inadkar xalqdan üz çevirməlidir.
2. Allahdan qələbə vədi alan şəxs zəiflik göstərməməli, əta olunmuş qüdrət məqamında faydalanmalıdır.
3. Hər hansı etiraz və küskünlük məntiqi, ilahi və müvəqqəti olmalıdır.
4. İlahi xəbərdarlıqlara inanmayan kafirlərin təkrara ehtiyacı var.
5. Öncə xəbərdarlıq və höccətin tamamlanması, sonra qəhr və əzab.
6. Allah elə bu dünyada kafirlərə məğlubiyyətin acılığını daddıracaq. Siz möminlər onların aqibətini görəcəksiniz.
7. İzzət və yenilməzlik bütünlüklə Allaha məxsusdur.
8. Müşriklərin Allahı vəsfi Allahın izzət və rübubiyyət məqamı ilə bir araya sığmır.
9. Allah bütün kamilliklərin və gözəlliklərin qaynağıdır.
10. Yalnız Allah sitayişə layiqdir.
11. Allah bütün varlıq aləminin maliki və yol göstərənidir.
12. Bütün varlıq kamillik və inkişafa doğru hərəkətdədir.
13. Varlıq aləmi Allahın rübubiyyət cilvəsidir. Allahın rübubiyyəti həmd və sitayışı zəruri edir.

“SAD” SURƏSİ
38-Cİ SURƏ, 88 AYƏ
İyirmi üçüncü cüz
"SAD" SURƏSİNİN SİMASI

Məkkədə nazil olmuş bu surə səksən səkkiz ayədən ibarətdir. Surənin adı onun ilk ayəsindən götürülmüşdür. “Sad” Quranın müqəttəə hərfələrindən biridir.

Bu surədə də “Saffat” surəsində olduğu kimi tarix boyu peyğəmbərlik cərəyanından, müşriklərin və kafirlərin tövhid və məad əqidəsinə münasibətindən danışılır. “Saffat” surəsində həzrət Nuh, İbrahim, Lut, Musa, Harun, İlyas və Yunis peyğəmbər yada salındısa, bu surədə həzrət Davud, Süleyman və Əyyub peyğəmbərin həyat tarixi nəzərdən keçirilir.

Surənin son hissəsində insanın yaranışı, mələklərin Adəmə səcdəsi, şeytanın itaətsizliyi bəyan olunur. Məqsəd möminlərin Allah yanında öz zati kəramətlərini dərk etməsi və şeytana itaətdən çəkinməsidir.

﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ﴾

RƏHMAN VƏ RƏHİM ALLAHIN ADI İLƏ

Ayə 1-2:

﴿ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ﴾

“Sad; and olsun öyüd verən Qurana; bəli, küfr edənlər ağır azgınlıq və müxalifətdədir.”

Ayə 3:

﴿كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ فَنَادَوا وَلا تِجَارَةً حِينَ مَنَاصٍ﴾

“(Küfr və nifaqına görə) Bunlardan öncə həlak etdiyimiz qövmlər nə çox! Sonra fəryad qopardılar, amma vaxt qaçıb-qurtarmaq vaxtı deyildi.”

Nöqtələr

● “İzzət” və “əziz” sözləri nüfuz edilməz mənasını bildirir. Nüfuzedilməzlik bəzən xeyirədir, bəzən isə zərər gətirir. Yersiz nüfuzedilməzlik bir növ inadkarlıqdır. Nüfuzedilməzlik bəzən elm, qüdrət və kamillikdən qaynaqlanır. Məsələn Allah, Onun rəsulu və möminlər bu baxımdan “əzizdir”, yəni nüfuzedilməzdir. Bəzən isə insanda uyğun hal təkəbbür və təəssübədən yaranır. Hazırkı ayədə bu məna nəzərdə tutulur.

● “Şıraq” dedikdə ayrılıqla sonuclanan müxalifət nəzərdə tutulur. Bir dövrdə, bir-birinə yaxınlıqda yaşayanlar “qərn” adlanırlar.

● “Lat” sözü iki hissədən ibarətdir: İnkâr bildiren “la” və mübaliğə bildiren “ta” hərfi. Ayədə “lat” sözü zamanın inkarı mənasında işlədilmişdir. Yəni zaman münasib deyil. “Mənas” sözü sığınacaq mənası bildiren “nəvs” sözüdür.¹

● “Sad” hərfi müqəttəə hərfələrdəndir. Hədisdə bildirilir ki, bu həflər Quranın mütəşabeh (əsrarəngiz) həflərindəndir və onların mənası yalnız Allaha aydındır.²

¹ “Təfsiri-Nümunə”.

² “Təfsiri-Rahnoma”.

• Kafirlərin nida çəkməsi onların vaxtı keçmiş peşimançılığının elanını bildirir. “Ənbiya” surəsinin 14-cü ayəsində belələri “vay olsun bizə, sitəmkarlardan olduq” deyir.

• Quran zikirdir; Quran mübarək bir zikirdir;¹ Quran bütün aləmlər üçün zikrdir;² hamının Qurandan istifadə etmək imkanı var.³

Bildirişlər

1. Allahın Qurana and içməsi bu kitabın əzəmətini və İslam peyğəmbərinin (s) doğruluğunu göstərir.

2. Quran yatmış fitrətləri oyadır, unudulmuş bilikləri yada salır.

3. Quranda müxtəlif mövzulara toxunulsa da, onun əsas xətti insanların hidayəti və onlara xatırlatma prinsipləri üzərində qurulmuşdur.

4. Quranın əzəməti onun zikr olmasındadır. Necə ki alimin dəyəri onun qəflətə uğramasındadır.⁴

5. İnsan ixtiyar sahibidir və yol seçməkdə azaddır. Quran insanlara doğru yol göstərmək üçün nazil olsa da, bəziləri küfr yolunu seçir.

6. Kafirlərin küfrü Quranın nöqsanlı olmasından yox, öz inadkarlıqlarından qaynaqlanır.

7. Tarixi hadisələr ibrət götürək.

8. Bütün qürurlar bir sınaq və ah-naləyə dönəsidir.

9. Allahın qəzəbi qarşısında sığınacaq yoxdur.

10. Allahın qəhr-qəzəbindən sonra tövbə və yalvarış əhəmiyyətsizdir.

Ayə 4:

﴿وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ﴾

“Təəccüb etdilər ki, onlara öz aralarından peyğəmbər gəlib. Kafirlər dedilər: “Bu yalançı bir cadugərdir.”

Bildirişlər

1. Müxaliflər peyğəmbərdəki güclü nöqtələri onun üçün zəiflik sayırlar. Xalq arasından olmaq nöqsan yox, imtiyazdır.

2. Peyğəmbərlərin ən mühüm vəzifəsi xəbərdarlıqdır.

3. Peyğəmbər insanların öz növündən olmalıdır. İnsanların ehtiyac və hislərini duymayan varlıq onlara rəhbər və nümunə ola bilməz.

4. Yersiz təkəbbür insanı könlünə yatmayan şeylərin təkzibinə aparır.

5. Kafirlər məntiqə tabe olmaq əvəzinə böhtan atırlar.

Kafirlər o qədər hədlərini aşırırlar ki, Allahın peyğəmbərini yalançı adlandırırlar.

Ayə 5:

¹ “Ənbiya” surəsi, ayə 50.

² “Sad” surəsi, ayə 87.

³ “Qəmər” surəsi, ayə 17.

⁴ “Nəhl” surəsi, ayə 43; “Ənbiya” surəsi, ayə 7.

﴿أَجْعَلِ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجَابٌ﴾

“O məbudları bir məbudlamı əvəz edir? Şübhəsiz, bu çox təəccüblüdür!”

Ayə 6:

﴿وَإِنطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ﴾

“Küfr başçıları (peyğəmbərin sözlərini boşladılar) və başqalarına dedilər gedin, öz məbudlarınıza pərəstişdə möhkəm olun, sizin bu müqavimətiniz bəyənilmiş bir işdir.

Ayə 7:

﴿مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلَّا اخْتِلَافٌ﴾

“Biz bu məsələləri son ayində də (əcdadları və ya məsihi dinindən) eşitməmişik. Bu yalnız uydurma bir ayindir.”

Nöqtələr

• “Ucab” dedikdə çox təəccüblü iş nəzərdə tutulur. “İntiləq” bir fərddən ayrılıb getmək mənasında işlənilir. “İxtiləq” sözü heç vaxt görünməmiş bir işin saxtılığı mənasını bildirir. Yəni peyğəmbərin dedikləri yalnız uydurmadır.

• “Mələ” dedikdə diqqəti çəkən ad-sana malik zümrə nəzərdə tutulur.

• Kafirlər “son ayin” dedikdə İslamdan öncəki məsih dinini nəzərdə tuturdular.

• Olsun ki, “bu istənilən şeydir” cümləsi peyğəmbərin həqiqətdən uzaq böyüklük istəyinə işarədir. Guya peyğəmbər büt-pərəstlik rejimini dağıdıb hakim olmaq istəyir.

Bildirişlər

1. Peyğəmbərin ilk addımı yalançı məbudların inkarı və yeganə Allahın sübutu oldu.

2. Kafirlər həm tövhid, həm peyğəmbərlik, həm də məad məsələlərinə münasibətdə heyrətə gəlmişdilər.¹

3. Bütün insanlar üçün hazırkı əqidəsindən uzaqlaşıb yeni bir düşüncə yolu seçmək çətin olur.

4. Bəzən batil o qədər güclənir ki, haqq söz təəccüblə qarşılanır.

5. Küfr başçıları sözlərinin təsirli olması üçün öncə özləri müqavimət göstərirlər.

6. Kafirlər arasında əksəriyyəti azgınlığa sürükləyən bir qrup var.

7. Kafirləri danışıq və rəftarlarından tanıyaq: Onlar şübhə toxumu səpir və fitnəkarlıq edir; xalqı haqq ətrafında toplanmaqdan çəkindirir; düşüncə əvəzinə, təəssübə və müqavimətə çağırır; əcdadların ayinlərinə istinad edir

8. Kafirlər başqalarını ətraflarına toplamaq üçün onların meyllərindən faydalanır.

9. Səbr həmişə yaxşı sayılmır. Necə ki yeni bir söz araşdırməsiz məhkum olunmamalıdır.

10. Peyğəmbərlər Allah yolunda, kafirlər bütler yolunda təbliğ edir.

¹ “İsra” surəsi, ayə 49.

11. Küfr başçıları azgın yolda möhkəm dayanmağı təbliğ edir.

Ayə 8:

﴿أَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْ ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَدُوقُوا
عَذَابِ﴾

“Aramızda Quran onanı nazil oldu? (Bu sözlər bəhanədən başqa şey deyildi.) Onlar Qurana münasibətdə şəkk-şübhə içində idilər. Bəli, onlar hələ ki mənim əzabımı dadmayıblar.”

Ayə 9:

﴿أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ﴾

“Məgər sənin yenilməz və bağışlayan Rəbbinin mərhəmət xəzinəsi onların ixtiyarındadır?”

Ayə 10:

﴿أَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَزْتَفُوا فِي الْأَسْبَابِ﴾

“Bəlkə göylərin və yerin, onlar arasında olanların hökmü onların əlindədir? Əllərində olan imkanlar vasitəsi ilə yuxarı qalxsınlar. (Vəhyin qarşısını alsınlar.)”

Ayə 11:

﴿جُنُودٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ﴾

“Onlar məğlubiyyətə uğrayan firqələrdən kiçik bir dəstədirlər.”

Nöqtələr

• Qurani-kərimin bir adı da “zıkrdir.” Hazırkı surənin əvvəlində Quran zıkr kimi vəsf olunur. Peyğəmbərə Quranın nazil olması da zıkrın nazil olması kimi təqdim edilir. Surənin 48-ci ayəsində və sonunda da zıkr mövzusunda toxunulur.

• Şəkk iki növdür: Təbii və məqsədli. Təbii şəkddə insan həqiqəti soraqlayır. Belə bir şəkk müsbətdir və bəşər düşüncəsi üçün zəruridir. Amma bəzən insan bilərəkdən şübhəli yanaşır və başqalarını da şübhəyə salır. Quran zıkrə münasibətdə şəkk dedikdə ikinci növ şəkki nəzərdə tutur.

• Ayədə kiçik bir dəstə deməklə kafirlər alçaldılır.

Bildirişlər

1. Bəzi kafirlər ümumiyyətlə vəhyin nazil olmasına şübhə ilə yanaşırdılar.
2. Bəziləri ayrı-ayrı dini hökmlər barədə höcətləşsələr də, əslində dini qəbul etmirlər.
3. Bəzi inkarların kökü paxıllıqdadır.
4. İlahi məktəb və ilahi rəhbəri təhqir edən alçalmağa layiqdir. Quran “o necə peyğəmbər oldu” sözlərinə “rəhmət xəzinəsi sizin əlinizdədir, göylərin və yerin hökmü sizin ixtiyarınızdadır”, suallarını ünvanlamaqla onları alçaldır.
5. Təbii şəkkə görə insan üçün əzab nəzərdə tutulmur. Əgər şübhəni doğuran qürur, başqalarının təhqiridirsə, əzab qaçılmazdır.
6. Kafirlər əzaba düçar olub, odu öz gözləri ilə görməyincə iman gətirməzlər! Çünki onlar yalnız hissiyata önəm verir və gözlə görünməyeni qəbul etmirlər.

7. Xalqın hidayəti üçün peyğəmbərlərin göndərilməsi Allahın rəhmət, izzət və mərhəmət cilvələrindəndir.

8. Allah insanların tərbiyəsinə münasibətdə bağışlayandır. Amma ağılsız və qeyri-şəri işlərdə güzəştə gedilmir.

9. Varlıq aləminin nizamı Allahın ixtiyarında olduğu kimi insanların da tərbiyə nizamı, rəhbər və qanun seçimi Onun əlində olmalıdır. Rəhməti sonsuz olan Allahdır. Bu səbəbdən də xalq Allahın seçiminə qarşı çıxa bilməz.

10. Yuxarı aləm yer aləminin idarəsi üçün vasitəçidir.

11. Düşmənlərin ordusu və təşkilatı olsa da, onlar haqq qarşısında gücsüzdür.

12. Qeyri-ilahi firqələr məğlubiyyət və tənəzzülə məhkumdur.

13. Allah qeybdən və kafirlərin gələcəyindən xəbər verir. Həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyinə qarşı inadkarlıq səhnəsi olan Məkkə fəth günü müxaliflərin məğlubiyyətinə şahid olacaq.

Ayə 12:

﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ﴾

“(Məkkədəki) Kafirlərdən öncə Nuh və Ad qövmü, qüdrət sahibi Firon peyğəmbərləri təkzib etdilər.”

Ayə 13:

﴿وَتَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ﴾

“Səməd və Lut qövmü, Əykə əshabı da (peyğəmbərləri təkzib edən) firqələr idi.”

Ayə 14:

﴿إِنْ كُلُّ إِلَّا كَذَّبَ الرَّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ﴾

“Bu dəstələrdən hər biri peyğəmbərləri təkzib etdi və onlara münasibətdə ilahi əzab gerçəkləşdi.”

Ayə 15:

﴿وَمَا يَنْظُرُ هَوَلاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَّا لَهَا مِنْ فَوَاقِ﴾

“Bu kafirlər sanki arxasınca heç bir rahatlıq olmayacaq məhvedici səsi gözləyir.”

Ayə 16:

﴿وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطْنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ﴾

“(Ona görə də məsğərə və qürurla) Dedilər: “Pərvərdigara! Bizim (əzab) payımızı qiyamət günündən qabaq ver.”

Nöqtələr

• “Zul-əvtad”-“mıxlar sahibi” ifadəsi qüdrətə işarədir. Heyvan sağlıdıqdan sonra ona bir qədər süd verilir ki, əmcəkləri yenidən südlə dolsun. “Səvaq” belə bir istirahət vaxtını bildirir.

• “Əykə” sözü ağac, “əshabul-əykə” sulu ağacları olan yerdə yaşayan camaat mənasını bildirir.

• Bir neçə ayədə İslam peyğəmbərlərindən öncəki altı peyğəmbərin ümmətlərinin acı aqibətindən danışılır. Nəzərdə tutulur ki, İslam peyğəmbərinə (s)

qarşı çıxan kafirlər ibrət götürsünlər. Bu həm də peyğəmbərlər və möminlər üçün bir təsəllidir. Yəni belə bir münasibət həmişə olub: Allah-taala Nuh qövmünü əzəmətli tufan ağışında suya qarq etdi;¹ həzrət Hudu təkzib etmiş ad qövmü əzəmətli, soyuq və dəhşətli külək vasitəsi ilə məhv edildi;² Firon qövmü Nil çayında batdı;³ həzrət Salehi təkzib etmiş Səməd qövmü səmadan gələn dəhşətli səslə darmadağın edildi;⁴ Lut qövmü zəlzələ və səmadan enən qızmış daşlar altında qaldı;⁵ həzrət Şüeybi təkzib etmiş Əykə əshabı şimşəklərlə həlakətə çatdı.⁶

Bildirişlər

1. Keçmişdəkilərin ibrət dolu tarixinin bəyanı Quranın zikr olmasını göstərən aydın nümunələrdəndir.
2. Dövrün Allahlıq iddiasında olan başçıları məntiq qarşısında aciz qaldıqda işgəncəyə əl atırlar.
3. Ad, Firon, Nuh, Səməd və Lut qövmləri misilsiz mütəşəkkiliyə malik idi.
4. Bir peyğəmbərlərin təkzibi bütün peyğəmbərlərin təkzibi kimidir.
5. Məhvedici səs və şimşək Allahın dünyəvi əzablarındandır.
6. Əgər əzab gəlsə kafirlərə heç bir möhlət verilməz.
7. Peyğəmbərlərin təkzibi inadkarların tarix boyu özünü göstərən qaydasıdır.
8. Kafirlər ilahi xəbərdarlıqları məsxərə və istehza ilə qarşılıyır.
9. Qürur və inadkarlıq insanı təhlükələrlə görüşə vadar edir.
10. Qiyamət hesab günüdür.

Ayə 17:

(اصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ)

“(Ey peyğəmbər) Deyilənlərə səbr et və bəndəmiz Davudu yada sal: O qüdrət sahibi idi. Bununla belə üzünü daim bizim dərgaha tutmuşdu.”

Ayə 18:

(إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ)

“Həqiqətən, axşamlar və sübhələr birlikdə təsbih desinlər deyə dağları ram etdik.”

Ayə 19:

(وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَّهُ أَوَّابٌ)

“Hamılıqla Davuda üz tutsunlar deyə quşları da (ona ram edib) bir yerə topladıq.”

Ayə 20:

(وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ)

¹ “Ənkəbut” surəsi, ayə 14.

² “Haqqə” surəsi, ayə 6.

³ “Bəqərə” surəsi, ayə 50.

⁴ “Qəmər” surəsi, ayə 31.

⁵ “Qəmər” surəsi, ayə 54.

⁶ “Hicr” surəsi, ayə 79.

“Onun mülk və hökumətini möhkəmləndirdik ona hikmət və ədalətli hökm çıxarmaq qabiliyyəti əta etdik.”

Nöqtələr

• Bu surədə doqquz peyğəmbərin tarixi yada salınmış, üç peyğəmbərin həyatı müfəssəl, altı peyğəmbərin həyatı xülasə şəkildə nəzərdən keçirilmişdir. Yada salınan ilk peyğəmbər həzrət Davuddur. Onun on kamil sifəti mədh olunur.

• Bu ayələrdə həzrət Davudun on sifəti bəyan olunur: İslam peyğəmbəri (s) üçün səbr nümunəsi; Allaha bəndəlik; qüdrət; Allaha doğru qayıdış və ardıcıl yalvarış; dağların ram edilməsi və onların Davudla səs-səsə verməsi; quşların ona müraciəti; quşların həzrət Davudla birlikdə yalvarışı; hakimiyyət və hökumət; ilahi hikmət; haqq mühakimə və ixtilafın həlli.

• Quranın müəyyən ayələrində quşlar haqqında danışılır: Həzrət İbrahimin macərası və dörd quşun dirilməsi;¹ həzrət İsanın quş müqəvvası düzəltməsi və onu üfürməklə canlandırması;² hazırkı ayədə quşlar Davudla səs-səsə verir; Süleymana xəbər gətirən, məktub daşıyan Hud-Hud;³ quşların məntiqi var və peyğəmbərlər bundan xəbərdardır;⁴ quşlar düşmənlərin məhvi üçün vasitə olur;⁵ quşların anlaqlı təsbih və namazı var.⁶

• Hikmət dedikdə elmdə tez-tez rastlaşılan şübhə və tərəddüdlərdən uzaq sabit maarif nəzərdə tutulur.

Bildirişlər

1. Rəhbərlik üçün müxaliflərin acı sözləri qarşısında geniş qəlb və səbrə ehtiyac var.

2. Keçmişlərin tarixini xatırlamaq çətinliklər qarşısında insanı səbrli edir.

3. İstehza və çirkin təbliğat müxaliflərin həmişəki işidir.

4. Düşmənin istehza və təbliğatı olduqca sərtidir. (Onlar hətta geniş qəlbə, həlim peyğəmbəri də yorur və səbrə möhtac edir.)

5. Peyğəmbərlər də ilahi moizələrə ehtiyacıdır.

6. Təربiyədə idealların, nümunələrin rolunu yaddan çıxarmayaq.

7. Səbr, bəndəlik və Allaha təvəkkül qüdrət qaynağıdır.

8. Firon və onun kimilərinin qüdrəti istibdad doğurur. İlahi insanlar isə belə bir qüdrət əldə etsələr də, yalvarış və bəndəlikdən əl çəkmir.

9. Qüdrət sahiblərinin tövbə və yalvarışı sitayiş olunasıdır.

10. Ötəri olmayan tövbə və yalvarış dəyərlidir. Həzrət Davud ardıcıl dua edir, bütün işlərində Allaha üz tuturdu. Ona güc verən Allaha daimi diqqəti idi.

11. İnsan mənəvi təkamül vasitəsi ilə təbiəti ram edə bilər.

12. Davudun inqilabi bir hərəkəti sadalanan ilahi lütfərlə mükafatlandırıldı.

¹ “Bəqərə” surəsi, ayə 260.

² “Maidə” surəsi, ayə 110.

³ “Nəml” surəsi, ayə 28.

⁴ “Nəml” surəsi, ayə 16.

⁵ “FİL” surəsi, ayə 3.

⁶ “Nur” surəsi, ayə 41.

13. Sübh və gecə vaxtı Allahı xatırlamaq daha münasibdir.
14. İlahi lütfərdən faydalanmaq üçün bəndəlik şərtidir.
15. İnadkarlıq göstərüb Allah qarşısında təzimdən çəkinən kafirlər bilsinlər ki, bütün varlıq aləmi Allaha təsbih deyir.
16. Dağların bir növ şüuru var, heyvanlar vaxtı bilirlər.
17. Varlıq aləmində heyvanların və bitkilərin təsbih mehvəri övliyaların təsbihidir.
18. Hökumət hikmət və ədalət üzərində qurulmalıdır.
19. Həzrət Davud peyğəmbərliklə yanaşı hakimiyyəti olan peyğəmbərlərdəndir.
20. Din siyasətdən ayrı deyil, bəzi peyğəmbərlərin hakimiyyəti olmuşdur.
21. Quşlarda Allah və varlıq aləmini dərk etmək üçün bir növ şüur var.
22. Cəmiyyətə rəhbərlik edənlərdə müəyyən səciyyətlər olmalıdır. Allahla daimi rabitə, qüdrət, hikmət, düzgün mühakiməni təmin edən güclü məntiqdir.
23. Bizlər də ilahi insanların hakimiyyətini gücləndirməyə çalışmalıyıq. “Şədədnə mulkəhu” cümləsindən aydın olur ki, hər birimiz övliya mülkü və hökumətini gücləndirməyə vəzifəliyik.

Ayə 21:

﴿وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ﴾

“Mehrab divarını aşan davakarların xəbəri sənə çatdı mı?”

Ayə 22:

﴿إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ﴾

“Onun yanına gəldikdə Davud qorxuya düşdü. Şikayətçilər dedilər: “Qorxma, biz davalaşmışıq birimiz o birinin haqqını tapdayıb. Aramızda ədalətlə hökm ver, sitəm qılma, bizi doğru yola yönəlt.”

Nöqtələr

- “Xəsm” dedikdə dava-dalaş nəzərdə tutulur. Dava edən tərəflər də belə adlandırılır. “Sur” dedikdə uca divar, “təsəvvürü” dedikdə divardan aşmaq mənası anlaşılır. “Mehrab” sözü iki mənada işlədilir: Məclisin yuxarı başı və evin ən yaxşı guşəsi. Bəzən ibadət yeri, cəmiyyət imamının durduğu yer də mehrab adlandırılır. “Şətət” dedikdə təcavüz, ifrat və sitəm başa düşülür.

- İmam Riza (ə) buyurur: “Allah Davudun yanına şikayətçi qiyafəsində iki mələk göndərdi. Onlar qapıdan yox, divardan aşıb qəfildən ona yaxınlaşdı.”¹

Bu macəradan belə bir qənaətə gəlmək olar ki, sınaq və ya təlim üçün qiyafəni dəyişib həyəcanlı səhnə yaratmaq olar. (Allah daha yaxşı bilir.)

- Ötən ayələrdə Quran həzrət Davudun bir sıra kamilliklərini bəyan etdi. Onların sonuncusu onun qəti mühakimə aparmaq qabiliyyəti idi. Ayələrdə Davud üçün nəzərdə tutulmuş sınaq səhnələrinə işarə olunur. Ona öyrədilir ki, necə mühakimə aparsın. Mələklər Davudun hüzuruna elə qəfil daxil olur ki, Davud

¹ “Uyuni əxbarir-Riza”, 1-ci cild, səh.94, bab 14, hədis 1, “Rahnoma” təfsirindən.

qorxuya düşür. Amma mələklər Davudu sakitləşdirib, mühakimə üçün gəldiklərini bildirirlər.

• Ayədə qeyd olunan iki nəfərin mələk olması ehtimalını həzrət İbrahim və Lutun da əhvalatlarında mələklərin iştirakı gücləndirir. Mələklərin gəlişi həmin iki peyğəmbəri də qorxuya salmışdı. Amma onlar peyğəmbərlərə təsəlli vermişdilər.

• Mühakimədə ədalət mehvər mövqeyə malikdir. Bu səbəbdən də hazırkı ayələrdə üç fərqli təbirlə mühakimədə ədalətin zəruriliyi təsdiqlənir.

Bildirişlər

1. Danışmazdan öncə qarşı tərəfdə dinləmək həvəsi yaradaq.
2. Allah peyğəmbəri keçmiş tarixin mütaliəsinə dəvət edir.
3. Həyəcanlı səhnələr mühakimədə tələskənliyə səbəb olur.
4. İbadət mehrabında mühakimə onun müqəddəsliyini artırır. (Həzrət Əlinin (ə) qəzavət taxtı Kufə məscidində idi. Həzrət Davud mehrabda mühakimə aparırdı.)
5. Qorxu və həyəcan müvəhhidlərin, bir Allaha pərəstiş edənlərin də sorağına gəlir və tövhid əqidəsinə zidd deyil.
6. Peyğəmbərlər də insan olduğundan gözlənilməyən hadisələr onları qorxuya salır.
7. Narahatçılıq keçirən insanlara təsəlli verin, onları sakitləşdirin.
8. Mühakimə üçün çəkişən tərəflər məhkəmədə olmalıdır.
9. İnsanlar öz problemlərinin həlli üçün peyğəmbərlərə üz tutmuşlar.
10. Mühakimə zamanı hakimə xatırlatma onu büdrəmədən qoruyan vasitədir.
11. Çəkişən tərəflər mənafelərinin qorunmasını yox, həqiqəti tələb etməlidir.
12. İlahi cəmiyyətin rəhbər və hakimləri nəsihəti və həqiqəti eşitməyə borcludur.
13. Cəmiyyətdə ədalətin bərpası insanların doğru yola hidayəti, ifrat və təfritdən çəkinməsi üçün səbəbdır.

Ayə 23:

1. ﴿إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعَجَةً وَلِي نَعَجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفُلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ﴾

“Bu mənim qardaşımdır; onun doxsan doqquz, mənim isə yalnız bir qoyunum var; amma o deyir: “O bir qoyunu da mənə ver.” Söhbətdə mənə qalib gəlib.”

Nöqtələr

- “Əkfilniha” deməklə bəxşiş nəzərdə tutulur. “Əzzəni”, yəni qalib gəldi.

Bildirişlər

1. Məzlumun məhkəmədə daha çox danışmaq hazırlığı var.

2. Mübahisə qardaşlığın inkarı deyil.
3. Məhkəmədə mübahisələrin həlli zamanı rəqəmlər dəqiq nəzərə alınmalıdır.
4. İnsan böyük sərvət sahibi ola bilər.
5. İnsan dünya malına hərisdir və gözü doymur. (Bəzi filosoflar elə hesab edirlər ki, cinsi azadlıq insanlara rahatlıq gətirir. Əslində bu azadlıq də insanın gözüni doyurmur.)
6. Başqalarının haqqına sahib olmaq istəyənlər məhkəmə üçün də dəlillər quraşdırırlar.
7. Çox məzlumlar haqqını sübuta yetirib zalımın qəsb etdiyini geri ala bilmir. Demək, hakim həqiqəti araşdırmalı, müttəhimin şirin dilinə aldanmamalıdır.

Ayə 24:

(قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالٍ نَعَجَبْتَكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لِيَبْغِيَ
بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ وَظَنَّ
دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ)

“(Davud) Dedi: “Doğrudan da, o sənin qoyununu öz qoyunlarına qatmaq istəyi ilə sənə sitəm qılmışdır. Əlbəttə, şəriklərin çoxu bir-birinə zülm edir. Yalnız iman gətirib saleh iş görənlər istisnadır və onlar azdır.” Davud hiss etdi ki, biz onu sınağa çəkdik. Rəbbindən bağışlanma dilədi, rüku edib tövbə qıldı.”

Ayə 25:

(فَعَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُفَىٰ وَحُسْنَ مَّآبٍ)

“Biz onu (tələsik mühakiməni) ona bağışladığımız. Əlbəttə, onun bizim yanımızda yaxın məqamı və xoş aqibəti var.”

Nöqtələr

● Həzrət Davudun mühakimə macərası hazırkı Tövratda da nəql olunub. İşmuyilin kitabının 12-ci fəslində oxuyuruq: “Bir şəxs Davudla məsləhətə gəlib dedi: “Şəhərdə iki şəxs var, onlardan biri varlı, digəri kasıbdır. Varlının çoxlu mal-qarası və qoyunları var. Fəqirin isə bircə qoyunu var. Qərib bir müsafir varlı şəxsin yanına gəldi amma o xəsislik edib öz qoyunlarından yox, fəqirin qoyununu kəsdi. İndi Davud nə fitva verir?” Davud qəzəblənib dedi: “Belə bir şəxs qətlə layiqdir. O bir qoyunun əvəzinə dörd qoyun verməlidir.” Sual verən şəxs dedi: “Ey Davud! Həmin şəxs sənsən!” Davud anladı ki, sual verən şəxs onun zövcəsi ola-ola qonşudakı qadına sahib olmasına nəzərdə tutur. Davud narahat olub tövbə qıldı.”¹

Bildirişlər

1. Sadəcə dinləməklə tələsik mühakimə yürütmək olmaz. (Həzrət Davud yalnız bir tərəfi dinləyib hökm verdiyi üçün tövbə qıldı.)

¹ “Tövrat”dan.

2. İnsan başqalarının malına sahib dura bilməsə də, artıq tamahlıq öz-özlüyündə zülmüdür.

3. İnsanın böyük var-dövləti ola bilər. (Həzrət Davud mübahisə edən tərəflərdən birinin doxsan doqquz qoyunu olmasına irad tutmadı, sadəcə onu artıq tamahlığa görə qınadı.)

4. Həmkar və şərik seçimində qarşı tərəfin işi, imanı və saleh əməli mehvərdir. Əgər bu şərtlər nəzərə alınmazsa, aldanış və zərər təhlükəsi böyükdür.

5. İman və saleh əməl yanaşı olduqda fayda verir.

6. Şirkətdə şəriklərin büdrəməsi və haqların pozulması üçün şərait var.

7. Sağlam iqtisadiyyat iman və saleh əməldən asılıdır.

8. Başqalarının haqlarını gözləyənlər çox azdır.

9. Hətta ilahi peyğəmbərlər üçün sınaq var.

10. İman və saleh əmələ çağırış, qarşılıqlı haqların riayət olunmasına dəvət ən üstün göstərişdir. (Həzrət Davud ondan tövsiyə istəyənləri iman və saleh əmələ dəvət etdi, bir-birlərinin haqlarını pozmamaya çağırırdı.)

11. Peyğəmbərlər ən kiçik büdrəmələrə görə ən üstün şəkildə yalvarıb, tövbə qılmışlar. Həzrət Davud söz deməzdən öncə hər iki tərəfi dinləmək kimi yaxşı bir işi tərk etdi.

12. Dərhal tövbənin böyük dəyəri var.

13. Allahın rübubiyyəti bağışlanma istəyi üçün zəminədir.

14. Xalqın haqlarını gözləmək o qədər mühümdür ki, bu işdə tələskənliyə yol verən peyğəmbər də tövbə qılmalıdır.

15. İslamdan öncə də namazda rüku vardı.

16. Tövbə həm dillə bəyan olunmalı, həm də daxilən təsdiqlənməlidir.

17. Dərhal tövbə dərhal qəbulla sonuclandır.

18. Tövbə keçmiş günahları yumaqla yanaşı gələcəyi də təmin edir.

19. Mənəvi məqam xoş aqibət və gələcəyin təmini ilə müşayiət olunduqda dəyərlidir.

20. Bəzən bir insan həm dünya, həm də axirət səadəti qazanır.

Ayə 26:

﴿يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ
الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ
شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا﴾

“Ey Davud! Həqiqətən biz səni yer üzündə canişin qərar verdik. İnsanlar arasında ədalətlə hökm ver, nəfs istəklərinə tabe olma, səni Allah yolundan azdırar. Əlbəttə, Allah yolundan azanlar üçün ağır əzab var. Çünki qiyamət gününü unudular.”

Bildirişlər

1. Allah bəndələrin işlərinə müdiriyyəti peyğəmbərlərə tapşırıb.
2. İnsanlara müdiriyyət Allahın haqqıdır və o bu işi istədiyinə tapşırar.
3. Din siyasətdən ayrı deyil.

4. Xalqa hakimiyyət böyük nemətdir və bu nemətin şükürü ədalətli davranmaqdır.

5. Mühakimə mehvəri haqq olmalıdır.

6. Cəmiyyətdəki rəhbərlər və hakimlər nəfs istəklərindən çəkinməlidir.

7. Müdiriyyətdə qüvvələri imkan həddində hifz edin. (Allah yaxşı bir işi tərktədiyi üçün öz övliyəsini idarəçilikdən kənarlaşdırmır.)

8. Mühakimə hökumətin şənlərindəndir və ilahi olmalıdır.

9. Dini hökumətin uzun keçmişi var.

10. Allahın xəlifəsi ilahi feyzlər nurunda rəftar etməlidir.¹

11. Haqqın qarşısını kəsən nə varsa azğın nəfs istəklərindəndir.

12. Mühakimə təhlükəsi haqdan uzaqlıqdan və nəfs istəklərinə uymaqdan yaranır.

13. Bütün insanlar, hətta peyğəmbərlər üçün nəfs istəklərindən doğan təhlükələr var. Onlar ilahi xəbərdarlıqlar sayəsində qorunur.

14. Nəfsə uymaq qadağandır. Azğın nəfsin fərdi və ya firqəvi çağırışları eyni dərəcədə yolu verilməzdir.

15. Nəfsə uymaq azğınlığa bərabərdir.

16. Təhlükələr insana addım-addım yaxınlaşır. (Öncə nəfs istəyi, ikinci addımda Allah yolundan uzaqlıq, üçüncü addımda sorğu gününü yaddan çıxarmaq.)

17. Məada inanmaq bəs etmir bu inancı yaşamaq lazımdır. Əgər bəzi ayələrdə² məada etiqadsızlıqdan danışılırsa, hazırkı ayədə imanlı insanın məadi unutmaması qeyd edilir.

18. Nəfsə uymaq, qiyamət gününü yaddan çıxarmaq cəmiyyətin hakimləri üçün təhlükədir.

Ayə 27:

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ
لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ﴾

“Biz göyü və yeri, onlar arasında olanı boş yerə yaratmadıq. Bu küfrə yol verənlərin gümanıdır. Oda görə vay kafir olanların halına!”

Ayə 28:

﴿أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ
الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ﴾

“İman gətirib saleh işlər görənləri yer üzündə fəsad törədənlərlə bir tutarıqmı?! Təqva əhlini günahkarlarla bir qərar verərikmi?!”

Bildirişlər

1. İlahi dünya görüşündə yaranış məqsədlidir. Qeyri-ilahi dünya görüşləri yaranışı məqsədsiz sayır.

¹ “Ğafir” surəsi, ayə 20.

² “Ğafir” surəsi, ayə 27.

2. Varlıq aləmi haqq əsasında qurulduğundan mühakimə də haqqa əsaslanmalıdır. Qanunçuluq yaranış nizamına münasib olmaya bilməz.

3. Varlıq aləmində bir zərrə də boş yerə yaradılmamışdır.

4. Kafirlərin öz əqidələrini sübut etmək üçün dəlilləri yoxdur, onlar zənn-gümana istinad edirlər.

5. Yaranış məqsədli olduğundan kimsə özbaşına buraxılmaz, qiyamət günü mömin mükafatına, günahkar cəzasına çatar.

6. Allahın hikmət və ədaləti məad dəlilidir. Allah hikmət sahibidir və heç nəyi boş yerə yaratmamışdır. Allah ədalətlidir və günahkarla təqvalı eyni dəyərləndirilə bilməz.

7. Təqva xəlvət guşəyə çəkilmək deyil. Təqvalı insan səhnədədir və saleh işlərə məşğuldur.

8. Fəsad təkcə qətl və cinayət deyil. Günah da bir növ fəsaddır.

9. Bir insan saleh şəxsi günahkar şəxsdən ayırmasa, əslində yaranışı puç sayır.

Ayə 29:

﴿كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾

“(Bu) Ayələrini düşünsünlər və ağıl sahibləri öyüd götürsünlər deyə sənə doğru nazil etdiyimiz mübarək bir kitabdır.”

Nöqtələr

• Fayda və xeyiri artımlı və sabit şeyə “mübarək” deyirlər. Quran mübarək mənbəyəndir. Bu kitab mübarək bir gecədə, mübarək bir yerdə nazil oldu və özü də mübarəkdir.

• Bu ayədə Quranın siması təsvir olunur: Onun mətni yazılmışdır, vəhy və sonsuz elm mənbəyindən qaynaqlanır, o məsum bir şəxsə nazil olmuşdur, onun məzmunu çox bərəkətlidir, onun nazil olmasında məqsəd insanları düşündürməkdir, Quranın əsrar və maarifindən xəbərdarlıq mənəvi hərəkət və Allaha yaxınlıq üçün müqəddimədir, düşüncəli insanlar tövfiq əldə edib bu kitabdan bəhrələnir.

QURANIN ƏHƏMIYYƏTİ VƏ ONUN HAQQINDA DÜŞÜNCƏ

Quranın ayələri haqqında düşünməyən insan Allah tərəfindən alçaldılmağa layiqdir;¹ rəbbani alim o kəsdir ki, işi Quranın təhsil və tədrisi olsun;² Səməvi kitaba ciddi yanaşmaq lazımdır;³ Quranı səhnədən çıxaranlardan girami peyğəmbər (s) qiyamət günü şikayətlənər;⁴ imam Səccad (ə) buyurur: “Əgər Quranım olsa və tənha qalsam qəriblik duymaram.”⁵ Həzrət Əli (ə) buyurur:

¹ “Məhəmməd” surəsi, ayə 24.

² “Ali-İmran” surəsi, ayə 79.

³ “Məryəm” surəsi, ayə 12.

⁴ “Furqan” surəsi, ayə 30.

⁵ “Kafi”, 2-ci cild, səh.602.

“Quran elə bir dəryadır ki, kimsə onun təkinə vara bilməz.”¹ İmam Rahil bütün ömrünü Quran barədə düşüncəyə sərf edə bilmədiyi üçün təəssüflənirdi;² mərhum Molla Sədra da “Vaqiə” surəsinin təfsirində belə bir təəssüf izhar edir.

Bildirişlər

1. Quran mübarəkdir. (Quranın tilavəti, düşünülməsi, tarixi, dəlilləri, dastanları, nümunələri, maarifi, qeybi xəbərləri, təşbehləri, əmr və qadağaları başdan başa ecaz və rəmzdir.)

2. Quran bərkətdirsə də, təkə təberrük üçün yox, əsasən ibrət götürmək üçündür. (Evi, səfərə gedəni, gəmini hiفز etmək üçün Qurandan təberrük kimi istifadə bəs etmir.)

3. Quran ayələri haqqında düşünmək insanın öyüd götürməsi üçün müqəddimədir. Çoxları Quranın incə mənalarını anlasa da ibrət götürmür, əksinə qürrələnir.

4. Quranın təkə hökmləri yox, bütün ayələri düşündürücüdür.

5. Quran barədə düşünüb ondan bəhrələnmək ağıl və düşüncə şərtidir.

6. Qurandan öyüd götürməyənlər düşüncəsizdir.

7. Quran ağıl və düşüncəyə uyğundur. Ona görə də düşüncə sahibləri onun ayələrini düşünməklə hökm və əsrarlarını anlayırlar. (Quranda ağıla zidd əmr yoxdur.)

8. Quranın maarifi bitib-tükənməzdir. Quran ayələri ilə bağlı araşdırma aparənlər ardıcıl şəkildə yeni nöqtələr tapır. Əgər bu vaxta qədər ki alimlər Quranın bütün sirlərini anlasaydılar, bizim düşünməyimiz yersiz olardı.

Ayə 30:

﴿وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾

“Biz Davuda Süleymanı bəxş etdik. O yaxşı bir bəndə idi. çünki daim dərgahımıza üz tuturdu.”

Ayə 31:

﴿إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ﴾

“Axşam vaxtı Süleymana yeyin atlar göstərildi.”

Ayə 32:

﴿فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ﴾

“Mən bu atları Rəbbimə xatir sevirəm.” Nəhayət atlar onun gözündən çəkildi.”

Ayə 33:

﴿رُدُّوْهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ﴾

“(Göstəriş verdi ki) Atları mənim yanıma qaytarın. (Onları yenidən görmək istədi) Onların ayaqlarını və boyunlarını sıgallamağa başladı.”

¹ “Nəhcül-bəlağə”, 198-ci xütbə.

² “Səhifeyi-Nur”, 20-ci cild, səh.20.

Nöqtələr

• Yerində durduğu vaxt bir ayağını azca qaldıran atlara “safinat” deyirlər. Onların belə duruşu yeyinliklərini göstərir. İti qaçan atlara “ciyad” deyirlər. Bu söz “cəyyəd” sözündən də götürülə bilər. Belə olduqda o nəfis, dəyərli mənasını bildirir.

• “Xəyr” dedikdə dünya malı nəzərdə tutulur. Burada uyğun söz atlara işarədir. “Hubbəl-xəyr” ifadəsi insana xeyirli olan şeyin sevilməsi mənasını bildirir. Başqa ayələrdə də uyğun təbirlərlə rastlaşırıq.¹

BİR İZAHAT

Hazırkı ayələrlə bağlı iki fərqli təfsir mövcuddur:

Bir gün həzrət Süleyman axşam vaxtı cihad məqsədi ilə iti qaçan atlar hazırlamışdı. O bu atlara tamaşa edirdi. Oxşar tamaşa “Nəml” surəsinin 17-ci ayəsində zikr olunur. Həzrət Süleymanın atlara bağlılığı savaq məqsədi daşıyırdı və Allaha xatir idi. Ona görə buyurur ki, mənim bağlılığımın səbəbi Allah zikridir. Həzrət Süleyman atlar gözdən itənədək onlara tamaşa etdi. Göstəriş verdi ki, atları yenidən qaytarıb gəzdirsinlər. İkinci dəfə Süleyman əlini atların ayaqlarına və boyunlarına çəkib təlimçilərə təşəkkür etdi.

Bu təfsir ayənin zahiri ilə uyğundur, Fəxr-Razi və Seyyid Mürtəza, eləcə də mərhum Əllamə Məclisi belə bir təfsir verir. Bu təfsirə əsasən “təvərat bil-hicab” ifadəsi atların nümayişin təkrarlanması göstərişinə işarədir.

Başqa bir təfsir də var: Süleyman atların tamaşasına o qədər heyran qaldı ki, günəş batdı və əsr namazının vaxtı keçdi. Buna görə də narahat olub günəşin geri qayıtması üçün göstəriş verdi. Sonra dəstəməz aldı.

Bu təfsirə müəyyən iradlar var:

1. Ayədə günəşin adı çəkilir ki, deyilənlər onun qürubunu bildirsin.
2. Allahın çox abid adlandırdığı bir peyğəmbər namazdan qəflətdə qala bilməz.

3. Amiranə şəkildə günəşə geri qayıtmaq əmri verilməsi necə izah oluna bilər? Əgər namaz vacib namaz idisə onu yaddan çıxarmaq peyğəmbərin şənində deyil. Əgər bu namaz müstəhəb namaz idisə günəşin qayıtmasına nə hacət?!

Bəzi rəvayətlərdə də uyğun təfsirlə rastlaşırıq. Amma bu rəvayətlərin mötəbər sənədi yoxdur. Eləcə də, uyğun rəvayətlər peyğəmbərlərin məsumluğu ilə bir araya sığmır. Yaxşı olar ki, bu rəvayətləri öz əhlinin ixtiyarında qoyaq.²

“Əl-Mizan” təfsirində oxuyuruq: “Cihada hazırlıq xatirinə namazın bir qədər yubanması eyb deyil və günəşin də qayıtması mümkündür” bununla belə birinci və üçüncü iradlar yerində qalır və biz “Nümunə” təfsirinin mövqeyini məqsədə müvafiq sayırıq.

Bildirişlər

1. Övlad ilahi hədiyyədir.
2. İnsanın sitayişində Allah üçün mehvər onun bəndəliyidir.

¹ “Adiyat” surəsi, ayə 8.

² “Təfsiri-Nümunə”.

3. Acı və şirin şəraitlərin ilahi övliyalara təsiri yoxdur. (Bütün imkanlara malik Davud və Süleyman haqqında da, böyük çətinliklərlə rastlaşmış həzrət Əyyub haqqında da sözlər buyurulur.)

4. Allaha diqqət və müraciət daimi olmalıdır.

5. Döyüş imkanlarının və qüvvələrin baxışdan keçirilməsi bəyənilmiş işdir.

6. Rəhbər özü hərbi qüvvələri nəzərdən keçirməli, onların kəmiyyət və keyfiyyətindən xəbərdar olmalıdır.

7. Ən böyük məqama malik şəxs heyvanları nəzərdən keçirir. Bu həm müdiriyyət, həm də təvazö göstəricisidir.

8. Hərbi qüvvələrin nümayişi və bu qüvvələrə baxış zəruridir. Çünki başqa bir ayədə də belə bir zərurət təsdiqlənir və bildirilir ki, Süleymanın qoşunu onun qarşısından nizamla ötüb keçirdi.¹

9. Mal-mülkə bağlılıq ilahi məqsəd daşıyarsa məqbuldur. Ayədə həzrət Süleyman buyurur ki, mənim atlara əlaqəm Allaha xatirdir. Bəli, tövhid qoşunu nə qədər hazırlıqlı olarsa, bu müvəhhidlər üçün izzətdir.

10. İlahi peyğəmbərlər döyüş atlarına maraqla göstərmişlər. Quran da döyüş atlarına and içir.²

11. Bəzən baxış təkrarlanmalı olur.

12. Heyvanlar insanların sığılını hiss edir.

13. Heyvanlara mərhəmət və nəvaziş peyğəmbər səciyyəsidir.

14. Baxış lütfkarlıqla yanaşı olmalıdır.

Ayə 34:

(وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ)

“Həqiqətən də, biz Süleymanı sınağa çəkdik, onun taxtının üzərinə bir cəsəd atdıq. O Allah dərgahına üz tutub tövbə qıldı.”

Ayə 35:

(قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ
الْوَهَّابُ)

“Dedi: “Pərvərdigara! Məni bağışla, mənə məndən sonra kimsəyə layiq olmayacaq bir mülk əta et. Həqiqətən, sən çox bağışlayansan.”

Nöqtələr

• Bu ayələrdə həzrət Süleymanın çətin sınağa çəkilməsindən danışıldı. Bəs bu sınaq nə idi? Bu sualın cavabında bir neçə mülahizə var:

a) Həzrət Süleymanın bir neçə zövcəsi vardı və çoxlu övlad sahibi olmaq istəyirdi. O ölkənin idarəçiliyində bu övladların gücündən faydalanmaq istəyində idi. Amma bu məsələdə xəyala qapılıb “inşallah” demədi. Bu səbəbdən də cansız cəsəd kimi yalnız naqis bir övladı oldu.

b) Allah Süleymanı ağır xəstəliyə düşür etdi və o cansız cəsəd tək taxtında oturub qaldı. Sonra Süleyman əvvəlki vəziyyətinə qaytarıldı, ona şəfa verildi.

¹ “Nəml” surəsi, ayə 17.

² “Adiyət” surəsi, ayə 1-5.

v) Allah Süleymanın çox sevdiyi övladının cənazəsini onun taxtı üzərinə atdı.

Bildirilər

1. Bütün insanlar hətta peyğəmbərlər sınağa çəkilir.
2. Sınaq ruhun cilası, Allaha yaxınlaşma vasitəsidir.
3. Məsum və ilahi insanlara verilən qüdrət istibdadla sonuclanır.
4. Öncə özümüzü tövbə və yalvarışla paklayaq, ruhumuzu çirkəbdən təmizləyək, sonra Allahdan hökumət və qüdrət istəyək.
5. Duadan öncə tövbə duanın qəbul olması səbəbidir.
6. Bəzi peyğəmbərlər qüdrət və hökumət istəmişlər.
7. Peyğəmbərlər çevriliş yox, ilahi lütf yolu ilə qüdrətə çatmışlar.
8. Mənəviyyət əldə etmək, tövbə və yalvarış üçün cəmiyyətdən uzaqlaşmaq gəşənşin olmaq şərt deyil.
9. Siyasi müdaxilələrdən uzaqlıq insana paklıq gətirir.
10. Allahdan müşkillərinizin həlli və şəfa diləməklə yanaşı qüdrət və ümmətin qurtuluşunu diləyin.
11. Həzrət Süleymanın böyük çalışqanlığı onun böyük istəklərlə dua etməsinə səbəb olur.
12. Dua və minacatda Allahı istəklərinizə uyğun adları ilə çağırın.
13. Ardicil və böyük bəxşiş Allahın şənindədir.

Ayə 36:

﴿فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءَ حَيْثُ أَصَابَ﴾

“Biz küləyi onun üçün ram etdik ki, onun əmri ilə istədiyi yerə rahatlıqla hərəkət etsin.”

Ayə 37-38:

﴿وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَعَوَّاصٍ وَأَخْرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ﴾

“Şeytanları, onlardan olan hər bənnə və üzgüçünü; şeytanların zəncirlənmiş başqa bir dəstəsini (onun ixtiyarına verdik).”

Ayə 39:

﴿هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾

“(Dedik) Bu bizim hesabsız bəxşişimizdir, istədiyinə bağışla, ya bağışlama.”

Ayə 40:

﴿وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ﴾

“Onun üçün yanımızda layiqli məqam və xoş aqibət var.”

Nöqtələr

- “Ruha” dedikdə mülayim külək mənası anlaşılır. Bu külək Süleymanın taxtını aramlıqla istədiyi yerə aparırdı.¹

¹ “Təfsiri-Ətyəbul-bəyan”.

• “Şeytanlar” dedikdə ya təbiətində üsyankarlıq olmasına baxmayaraq Süleymanın ixtiyarına verilmiş cin şeytanlar, ya da azğın insanlar nəzərdə tutulur. Çünki şeytan sözü Quranda geniş mənada işlədilir.¹

• Allah öz möcüzəsi ilə təbiətdəki bütün qüvvələri-insanları, cinləri Süleymanın ixtiyarına vermişdi. Bəziləri quruda, bəziləri deryada onun əmrlərini yerinə yetirirdi.

• “Haza ətauna. . . “ buyuruğunda Allahın peyğəmbərlərə hesabsız bəxşişi nəzərdə tutulur.

• Allah-taala bu ayələrdə həzrət Süleymana münasibətdə lütfələrini yada salır. Küləyin ram edilməsi, cinlərdən istifadə, təxribatçı qüvvələrin cilovlanması, Allaha yaxın məqam və xoş gələcək bu lütfərdəndir.

Bütün bu nemətlər Süleymanın dilədiyi hökumətin bir qismi idi. Bəli, nümunəvi bir hökumət təxribatçı qüvvələrdən amanda qalmalı, sürətli rabitələr qurmalı, mütəxəssislərdən istifadə etməli, qəti qərar çıxarmalı, qərarı dərhal həyata keçirməlidir. Əlbəttə ki, gələcək və mənəviyyat da təmin edilməlidir.

• Hakimiyyət insanı büdrədib bədbəxt edə bilər. Həzrət Yusif quyuda və zindanda olarkən yox, məhz hakimiyyətə çatarkən Allahdan xoş aqibət və müsəlman olaraq ölüm istədi.²

Bildirişlər

1. Allah salehlərin duasını qəbul edir.
2. Süleymanın duasının qəbul olunması göstərir ki, onun misilsiz hakimiyyət istəyi yersiz deyilmiş
3. Allahın iradəsi ilə təbiət həm faydalı, həm də zərərli ola bilər.³
4. Peyğəmbərlərin təkvinini (təbii vilayəti) hakimiyyəti var.
5. Həzrət Süleymanın hökuməti ilə müqayisədə dünya texnoloji baxımdan geridə qalır.
6. Cinlər insanın xeyrinə iş görə bilər.
7. Hətta üsyankar qüvvələrdən düzgün müdiriyyətdə istifadə etmək mümkündür.
8. Cinlərin ağılı, şüuru və ixtisası var.
9. İnsan digər insanlar və təbiət üzərində hakimiyyətdən əlavə cinlər və şeytanlar üzərində qüdrətə malikdir.
10. Su hövzəsi sərvət və qüdrət mənbələrindəndir.
11. Müdiriyyətdə mühüm proqramların icrası üçün bütün qüvvələr səfərbər olunmalıdır.
12. Biganələrin və qeyri-möminlərin ixtisasından faydalanmağın eybi yoxdur.
13. İlahi hökumətdə də zindan zəruridir. Ayələrdən məlum olur ki, bəzi cinlər bəna və üzgüçü idi, bəziləri zəncirlənmişdi. Demək, bu cinlər azad buraxılışdı Süleymanın hökumətində qarışıqlıq yaradardı.

¹ “Ən`am” surəsi, ayə 112.

² “Yusuf” surəsi, ayə 101.

³ “Haqqə” surəsi, ayə 6.

14. İlahi hökumətlərdə qüdrət və ixtiyar hakimə Allah tərəfindən verilir.
 15. Bəxşiş və qadağada əta etmək müqəddəmdir.
 16. Yalnız ilahi hökumətdə əmin-amanlıq, sənət, müdiriyyət və təbii imkanlar mənəvi məqama uyğundur.
 17. Maddi tərəqqi Allaha yaxınlıq məqamı ilə zidd deyil.
 18. Bütün hökumətlər ilk addımda yaşıl işıq yandırır, xalqın məhəbbətini qazanmağa çalışır. Amma zaman ötdükcə onlara qarşı sevgi azalır, onlar gücdən düşür. Süleymanın hakimiyyəti isə xoş aqibətlə sonuçlandı.

Ayə 41:

﴿وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ﴾

“Bəndəmiz Əyyubu xatırla. Bir vaxt Rəbbini çağıraraq dedi: “Şeytan mənə əzab-əziyyətə salıb.”

Ayə 42:

﴿ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ﴾

“(Ona dedik) Ayağını yerə vur. Bu yuyunmaq və içmək üçün sərin sulu çeşmədir.”

Nöqtələr

- “Nusb” dedikdə əzab-əziyyət nəzərdə tutulur. “Rəkus” sözü ayağı yerə vurmaq mənasını bildirir. Su və yuyunmaq yeri “Muğtəsəl” adlanır.
- Rəvayətdə deyilir: Həzrət Əyyubun böyük var-dövləti, övladları və imkanı vardı. O daim Allaha həmd-səna deyirdi. Şeytan Allaha ərz etdi ki, Əyyub sənə verdiyin nemətlərə görə şükür edir, əgər bu nemətləri alsan onu başqa halda görərsən. Allah şeytana icazə verdi ki, Əyyuba hücum çəksin şeytan öncə Əyyubun mal-mülkünü, mal-qarasını, əkin sahəsini məhv etdi. Amma bunların Əyyuba təsiri olmadı. Sonra Əyyubun sağlamlığını hədəfə aldı. Əyyub elə xəstələndi ki, yataq əsiri oldu. Bununla belə Əyyub şüküründən əl çəkmədi. Bütün bu sınaqlardan üzü ağ çıxdıqdan sonra Allah yenidən Əyyuba nemət və sağlamlıq əta etdi.¹
- Allah Əyyuba sağlamlığını qaytarmaq üçün buyurdu ki, ayağını yerə vur, ilahi qüdrətlə səni bütün xəstəliklərdən sağaldacaq çeşmə qaynasın.
- Peyğəmbərlərin çətinliyə dözməsinin bir sıra bərəkətləri var: Xalq onlara münasibətdə ifrata varmır; peyğəmbərlər səbir sayəsində xüsusi məqam əldə edir; nümunə və böyük şəxsiyyətlər çətinliyə düşdükdə yoxsullar və xəstələr də alçalır; insanlar çətinliklə mübarizəni peyğəmbərlərdən öyrənir.
- Rəvayətlərə əsasən bəziləri elə güman edirdilər ki, həzrət Əyyub böyük bir günaha yol verdiyindən bəlaya gəlib. Bu səbəbdən onu məzəmmət edirdilər. Hansı ki, Allahın övliyalıqları üçün bəla təkamül səbəbidir.²
- Bu surədə iki ilahi peyğəmbərin fərqli əhvalatı nəql olunur. Böyük qüdrət və imkana malik Süleymanın əhvalatı və uzun müddət ən çətin sınaqlardan keçən

¹ “Təfsiri-Nümunə”.

² “Bihar”, 12-ci cild, səh.351.

Əyyubun əhvalatı. Amma Quran hər iki peyğəmbəri yaxşı bəndə kimi yad edir. Peyğəmbərləri nə rifah, nə də çətinlik yoldan çıxarır. Bəli, yaxşı üzgüçü və ovçu istər şor, istər şirin suda öz işini görür və suyun necəliyinin onların işinə təsiri yoxdur.

Bildirişlər

1. Böyük şəxsiyyətlərin tarixi unudulmamalıdır. Keçmiş peyğəmbərlərin tarixi hətta İslam peyğəmbəri (s) üçün faydalı idi. Həzrət (s) özündən əvvəlki peyğəmbərlərin həyatı ilə tanış olmaqla möhkəmlənirdi.
2. Əyyub Allahın həqiqi bəndəsi idi.
3. Çətinliklərdən Allaha şikayətlənməyin eybi yoxdur.
4. Şeytanın övliyalı ruhu və etiqadı üzərində hökmü olmasa da, onların cisminə, sağlamlığına təsir edə bilirlər.
5. Çətinliklər şeytanın vəsvəyələri üçün münasib meydandır.
6. Dua bəndəlik göstəricilərindəndir.
7. Çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün dua edək.
8. Peyğəmbərlərin duası məqbuldur və çətinliklərin ardınca açılış gəlir.
9. İnsanın çətinliyə düşməsi onun Allahdan uzaq olduğunu göstərmir. Bəzən Allahın övliyalı da çətinliyə düşər olur. Bəli, onlar ayaqlarını yerə vurduqda yerdən şəfaətli çeşmə qaynayır.
10. Soyuq su ilə yuyunmağın sağlamlığa müsbət təsiri var. İnsanın yuyunduğu su da onun içdiyi su kimi təmiz olmalıdır.
11. Təbiət Allaha tabedir və Allah onu öz övliyalı üçün ram etmişdir.

Ayə 43:

(وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَى لَأُولِي الْأَلْبَابِ)

“Biz öz mərhəmətimizlə (ağır və uzun sürən xəstəlik səbəbindən onu tərk etmiş) ailəsini ona bağışlayıb qaytardıq. Bir onlar qədərini də artırdıq. (Ailəsini böyütdük). Qoy düşüncə sahibləri üçün öyüd olsun.”

Ayə 44:

(وَأَخَذَ بِيَدِكَ ضِعْفًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُتْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ)

“(Onu etdiyi əhd sıxıntısından xilas etdik. O and içmişdi ki, itaətsizliyinə görə zövcəsiən qamçı vuracaq. Amma zövcəsi ona vəfalı olduğundan dedik) zərif çubuqlardan bir dəstə götür və ona vur ki, (zövcən əziyyət çəkməsin) və andını pozma. Biz Əyyubu səbr edən gördük. O necə yaxşı bəndədir, daim tövbə edib valvarır.”

Nöqtələr

- “Siğs” dedikdə bir dəstə nazik çubuq başa düşülür. "Hins" sözü əhdi pozmaq mənasını bildirir.
- Rəvayətdə deyilir: Əyyubun zövcəsi vəfalı qadın idi və öz ərinin uzun çəkən xəstəliyi zamanı ondan ayrılmayıb qayğı göstərmişdi. Bir gün şeytan ona insan şəklinə görünüb dedi: "Mən sənə ərinə sağaldaram bir şərtlə ki, mənim

tərəfindən şəfa tapdığını qəbul etsin. Zövcəsi bu təklifi Əyyuba çatdırdıqda o narahatlıqla dedi: Sən şeytana aldanıb onun təklifini qəbul etmişən." Sonra and içdi ki, zövcəsini tənbeh etsin.

Bildirişlər

1. Çətinliklər zamanı heç vaxt Allahın mərhəmətindən ümidinizi üzməyin.
2. Böyük ailə ilahi bir nemətdir.
3. Açılişlar və qurtuluşlar imtiyaz və haqq yox, ilahi lütfdür.
4. Yalnız düşüncə sahibləri həyatın eniş-yoxuşundan ibrət götürür.
5. Cəzanı yüngülləşdirməyi Allahdan öyrənməliyik.
6. Müsbət keçmiş, nə vaxtsa göstərilən fədakarlıq və peyğəmbər ailəsinə mənsubluq insanı qanun qarşısında məsuliyyətdən azad etmir.
7. Çətin vəziyyətlərdə çıxış yolu axtarın, amma qanunu pozmayın.
8. Əhd və andımızı möhtərəm tutaraq.
9. Səbr etmək çətin gəlsə də, səbrin sonu şirindir.
10. Səbr Allah dərgahına dua və yalvarışın qaynağıdır.

Ayə 45:

﴿وَأَذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ﴾

"Qüvvə və bəsirət sahibi olan bəndələrimiz-İbrahim, İshaq və Yaqubu yada sal."

Ayə 46:

﴿إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ﴾

"Həqiqətən, biz onları axirət anmaq səciyyəsi ilə xalis etdik."

Ayə 47:

﴿وَأِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ﴾

"Onlar bizim hüzurumuzda seçilmişlərdən, ən yaxşılardandırlar."

Ayə 48:

﴿وَأَذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِّنَ الْأَخْيَارِ﴾

"Hər biri ən yaxşılardan olan İsmail, Yəsə, Zul Kifli yada sal."

Nöqtələr

• Bu ayələrdə altı peyğəmbərin adı çəkilir və onların altı sifəti yada salınır. Bəndəlik, qüdrət, bəsirət, xalislik, seçilmişlik, yaxşılıq.

• "Mustəfəyn" sözü seçilmiş mənasını bildirən "Müstəfa" sözünün cəm formasıdır. "Əxyar" dedikdə xeyir əhli nəzərdə tutulur.

• Quranda iki yerdə "əl yəsə" adı ilə rastlaşırıq. Bu, Bəni-İsrailin tanınmış peyğəmbəri həmin Yuşədir. (Tövrat padşahları kitabında adı çəkilən əl Yəsə də ola bilər.)

İmam Rizadan (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə bu peyğəmbərin də həzrət İsa kimi ölünü diriltiyi bildirilir.

• İmam Cavad Əbdül Əzim Həsəninin sualına cavab olaraq buyurur: "Zul Kifl Süleymandan sonrakı 313 mürsəl və seçilmiş peyğəmbərdən biridir. O Davud kimi mühakimə aparar, yalnız Allaha xatir qəzəblənərdi."¹

Bildirişlər

1. Pak insanların, peyğəmbərlərin və böyük şəxsiyyətlərin tarixini unutmayaq.
2. Peyğəmbərlərin bütün kamilliklərinin qaynağı onların bəndəliyidir. Bəndəlik bütün kamilliklərdən öncə zikr olunur.
3. Rəhbər qüdrət və bəsirətə malik olmalıdır.
4. Allahın xüsusi lütf nişanələrindən biri bəndənin daim qiyaməti xatırlamasıdır.
5. Axirət düşüncəsi və dünyapərəstlikdən uzaqlıq ilahi rəhbərlərin səciyyələrindəndir.
6. Məadı yada salmaq o zaman faydalıdır ki, insan qüdrət və bəsirət sahibi olsun. (Nadan və zəif insanın məad düşüncəsi bir o qədər də dəyərli deyil.)
7. Qiyaməti yada salmaq insanı ixlas halına yaxınlaşdırır.
8. Axirət düşüncəsi insana bəsirət və qüdrət verir.
9. Ən üstün dəyər Allah yanında abır-həyalı olmaqdır.
10. Allaha xalis və yaxşı bəndə olan kəsin adı Allah tərəfindən əziz tutulur. (Siz yaxşı ad üçün çalışmayın, bu Allahın işidir.)
11. Xeyirə dəvət yollarından biri xeyir əhli haqqında xoş sözlər deməkdir.

Ayə 49:

﴿هَذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ﴾

"Bu (onları dünyada) yada salmaqdır. Əlbəttə, təqvalılar üçün (qiyamətdə) gözəl və qayıdış yeri var."

Ayə 50-51:

﴿جَنَّاتٍ عَدْنٍ مَّفْتَحَةٌ لَهُمْ الْأَبْوَابُ مُتَّكِنِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ
وَشَرَابٍ﴾

"Qapıları onların üzünə açılmış əbədi bağlar var; orada (mütəkkəllərə) dayanıb, növbənöv meyvələr və şərbətlər istəyərlər."

Ayə 52, 53, 54:

﴿وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ هَذَا مَا تُوْعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ إِنَّ هَذَا
لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ تَفَاقٍ﴾

"Onların yanında ərlərinə göz dikmiş həmyaşlıd zövcələr var. Budur hesab günü üçün sizə vəd olunan! Bu bizim ruzimizdir və bitib-tükənməz."

Bildirişlər

1. Tarix başa çatmaq üçün yox, məqsədli nəql olunmalıdır. Tarixin nəqlində məqsəd qəflətdən oyanışıdır.

¹ "Bihar", 12-ci cild, səh. 348.

2. Zikrin müxtəlif şəkilləri var: Quran, namaz, ilahi şəxsiyyətlərin tarixi zikridir.¹

3. Təqva xoş aqibət vasitəsidir.

4. Xalqı cəzb etmək üçün ümumi danışmayın, nümunələr göstərin.

5. Qədim tarixlə tanışlıq və gələcəyin cazibələrinə diqqət həqiqətə yönəlməsində təsirlidir.

6. Behiştə növbənöv nemətlər toplanmışdır; Çoxsaylı bağlar, əbədiyyət, istəyə asanlıqla çatmaq, növbənöv qidalar.

7. Ərindən qeyrisinə baxmamaq qadının müsbət səciyyəsidir.

8. Behişt nemətlərinin həm hesabı var, həm də bu nemətlər daimidir.

9. Məad cismanidir. (Taxtlara dayanma, meyvələr, şərbətlər, zövcələr ayrı-ayrılıqda məadın cismaniliyini göstərir.)

Ayə 55-56:

﴿هَذَا وَإِنَّ لِلطَّاغِيْنَ لَشَرَّ مَا بِ جَهَنَّمَ يَصَلُّوْنَهَا فَبئْسَ الْمِهَادُ﴾

"Budur (behişt əhlinin mükafatı)! Əlbəttə, azğınlar üçün pis bir qayıdış yeri var; bir cəhənnəm ki ona daxil olurlar. Necə də pis dayanacaqdır."

Ayə 57-58:

﴿هَذَا فَلْيَذُوقُوْهُ حَمِيْمٌ وَغَسَّاقٌ وَآخِرُ مِنْ شَكْلِهِ اَزْوَاجٌ﴾

"Bu hökmən dadacaqları qaynar su və çirkəbdir. Onlar üçün bu növdən başqa cəzalar da var."

Ayə 59:

﴿هَذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ اِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ﴾

"(Cəhənnəm əhlinin başçalarına deyilər) Bu sizinlə birlikdə daxil olan dəstədir. (Onlar deyərlər) Onlara xoşgəldin yoxdur, çünki cəhənnəmə daxil olmuşlar."

Ayə 60:

﴿قَالُوا بَلْ اَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ اَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوْهُ لَنَا فَبئْسَ الْقَرَارُ﴾

"(Ardıcılar öz başçalarına) Deyər: "Sizə xoşgəldin olmasın! Bu əzabı bizim üçün siz hazırladınız. Necə də pis yerdir."

Ayə 61:

﴿قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ﴾

"Deyərlər: "Pərvərdigara! Bu əzabı bizim üçün kim hazırlayıbsa, ona əzab odunu ikiqat artır."

Nöqtələr

• "Mihad" sözü "məhd" sözündən olub yer, aramgah mənasını bildirir. "Həməim" dedikdə qaynar su, "ğəssaq" dedikdə cəhənnəm əhlinin dərisindən süzülən çirkəb nəzərdə tutulur. Qorxulu işə giriş "muqtəhim" adlanır.

• "Şəkl" dedikdə oxşar, "əzvəc" dedikdə növbənöv mənası anlaşılır. Yəni həmin əzabın digər növləri!

¹ "hicr" surəsi, ayə 9; "Taha" surəsi, ayə 14.

Bildirişlər

1. Yaxşılıqların sərlövhəsi təqva, pisliklərin sərlövhəsi azgınlıqdır.
2. Tüğyan insanı bəd aqibətə düçar edir.
3. Cəhənnəm əzabları çeşidlidir.
4. Qiyamətdə fəsad ardınca gedənlər öz öncüllərinə nifrət bildirirlər.
5. İnsan özü özü üçün cəhənnəm hazırlığı görür. Cəhənnəm əzabı əməl və rəftarlardan ərsəyə gəlir.
6. Başqalarının günah çağırışı insanın məsuliyyətini yüngülləşdirmir. İnsan başqaların ittiham etsə də, özü cəhənnəmdə əzab çəkir.
7. İslami tərbiyədə təşviq və xəbərdarlıq yanaşdır. (Təqvalılara mükafat, azgınlara cəza.)
8. Dünya həyatında iman əsasında bir-birinə dua etməyənlər axirətdə, cəhənnəmdə bir-birlərinə nifrət edəcəklər.
9. Cəhənnəm əhlinin yalnız bir duası qəbul olur: Onlar küfr başçılarına daha artıq əzab diləyirlər.¹
10. Bir-birlərini acılamaq cəhənnəm əhlinin qaydasıdır.

Ayə 62:

(وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رَجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ)

"Deyirlər: "Nə üçün şər saydığımız insanları (burada) görmürük?"

Ayə 63:

(أَتَّخَذْنَاَهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ)

"Biz onları məsxərəyə qoyuruq. (Onlar behiştədir, yoxsa cəhənnəmədir) Gözümüzə dəymirlər."

Ayə 64:

(إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ)

"Həqiqətən, od əhlinin dava-dalaşı bir həqiqətdir."

Nöqtələr

- Mötəbər bir rəvayətdə deyilir: Şiələrdən bir dəstəsi Əhli-beytə (ə) şikayətləndi ki, bəziləri bizi rafizi çağırır, müşriklərdən və kafirlərdən pis sayır. İmam (ə) and içdi ki, siz bizim şəfaətimizə nail olacaqsınız və onlar cəhənnəmdə sizi soraqlayacaqlar. Sonra imam hazırkı ayəni oxudu.²

GÜNAHKARLARIN DÜŞMƏNÇİLİYİNDƏN BİR GÖRÜNTÜ

Qiyamətdə hər kəs öz günahına şərkli axtarar ki, xətalarını onun boynuna qoysun: Bəziləri deyər ki, bizim cəmiyyətimizi bu, o azdırdı;³ bəziləri bildirər ki, pis dost bizi çaşdırdı;⁴ bəziləri iddia edər ki, şeytan bizi yolumuzdan çıxardı.¹

¹ "Əraf" surəsi, ayə 39.

² "Təfsiri-Ətyəbul-bəyan", "Təfsiri-Nurus-səqəleyn", "Təfsiri-kənzul-dəqaiq".

³ "Səba" surəsi, ayə 31.

⁴ "Əhzab" surəsi, ayə 67.

Bildirişlər

1. Bəziləri dünyada əskik sayılısalar da, behiştə kama çatacaqlar.
2. Cəhənnəmdə insanların hissləri yerindədir və bir-birlərini tanıyırlar.
3. Tez mühakimə yürütməyə. Bu gün zahirən pis görünən qiyamətdə ali məqama çata bilər.
4. Qiyamət peşimançılıq günüdür.
5. Behişt əhli öz məclislərində taxtlara söykənər, cəhənnəm əhli bir-biri ilə höcətləşər.

Ayə 65:

(قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مِنِّي إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ)

"De ki, mən yalnız qorxudanam və qəhr və iqtidar sahibi olan bir Allahdan savayı heç bir məbud yoxdur."

Ayə 66:

(رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ)

"Göylərin və yerin, onlar arasında olanın Rəbbi yenilməz və çox bağışlayandır."

Ayə 67, 68, 69:

(قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ مَا كَانَ لِي مِنِّ عِلْمٍ بِالْمَلَائِكَةِ الْأَعْلَى إِذْ يَخْتَصِمُونَ)

"De ki, o böyük bir xəbərdir, siz isə ondan üz çevirirsiniz; onlar çənə-boğaz etdikləri vaxt mənim yuxarı aləmdən xəbərim yox idi."

Ayə 70:

(إِن يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ)

"Yalnız aşkar bir qorxudan olduğum üçün mənə vəhy edilir."

Nöqtələr

• "Qəhhar" dedikdə qarşısında bütün qüdrətlərin məhkum olduğu qəhr gücü anlaşılır.

• Rəvayətdə oxuyuruq: "Nəbəun əzim" deyərək Əli ibn Əbu Talib (ə) nəzərdə tutulmuşdur. Həzrət (ə) özünü bu təbirlə təqdim edir.² "Nüdbə" duasında da həzrət Mehdiyə (ə) xitabən deyirik: "Ey böyük xəbər övladı" ümumiyyətlə, "huvə" əvəzliyi əşya yox, insana işarədir. "Mələil-əla" dedikdə "Nəcm" surəsində də qeyd olunmuş uca üfüq nəzərdə tutulur. Meracda məqsəd peyğəmbərin elmi səviyyəsini qaldırmaq idi. Deyilənləri nəzərə alsaq, zikr olunmuş ayələrdən belə bir mənə anlaşılır. Ey peyğəmbər! Xalqa de ki, Əli ibn Əbu Talib (ə) böyük bir xəbərdir, amma siz müsəlmanlardan bəziləri ondan üz çevirir. İnsanlar onun vilayəti barədə mübahisə edərkən mən yuxarı aləmdən xəbərsiz idim. Amma

¹ "İbrahim" surəsi, ayə 22.

² "Kafi", 8-ci cild, səh.30.

merac səfərində Əli ibn Əbu Talibin imaməti təsbit olundu. Düşünməyin ki, onun məqamı mənim şəxsi baxışma əsaslanır. Hər nə var Allahın vəhyidir.

Bu izahat çoxsaylı rəvayətlərə və "Ətyəbul-bəyan təfsirinin bildirişlərinə əsaslanır. Amma digər təfsirlərdə uyğun ayə Adəmin yaranışından danışan növbəti ayələrə müqəddimə hesab olunur.

Bildirişlər

1. Peyğəmbərin vəzifə və məqamı xalqa elan olunmalıdır.
2. Hamı qəflətə düçar olduğu vaxt xəbərdarlıq tonunda danışmaq lazımdır.
3. İnsan elə təhlükələrlə üzbəüzdür ki, peyğəmbərlərin xəbərdarlıqları vasitəsi ilə yol tapa bilər.
4. Təbiyədə xəbərdarlıq və qorxutmanın rolu müjdədən daha böyükdür.
5. Xəbərdarlıq qüdrət qaynağından ünvanlandıqda təsirli olur.
6. İqtidar vəhdət sayəsində əldə edilir. (Quranda "qəhhar" sözü altı yerdə işlədilir hər dəfə də bu sözlə yanaşı "vahid" sözü zikr olunur.)
7. Bütün varlıq aləmi bir müdiriyyət və iradəyə tabedir.
8. Allah bütün varlıq aləmini tərbiyələndirir və hamını kamilliyə doğru yönəldir.
9. Mürəbbidə həm qüdrət, həm də mərhəmət olmalıdır.
10. Xalqın qəbul edib-etməməsi bir işin haqq və ya batil olduğunu göstərmir.
11. Təbliğ və insanların hidayətində aydın, şübhə doğurmayan üsullardan istifadə edin.

Ayə 71:

﴿إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن طِينٍ﴾

"Bir vaxt Rəbbin mələklərə dedi: "Həqiqətən, mən gildən bəşər xəlc edənəm."

Ayə 72:

﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾

"Elə ki, onu nizama saldım, ona öz ruhumdan üfürdüm, ona səcdə qılın."

Ayə 73-74:

﴿فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾

"Mələklər hamılıqla səcdə etdilər, yalnız İblis təkəbbür göstərüb kafirlərdən oldu."

Nöqtələr

- "Səvvəytuhu" sözü yaranışda tazalıq və möhkəmlik mənasını bildirir.
- Ola bilər ki, "iz qalə" cümləsi ötən ayələrdəki "təhimunə" cümləsinə aiddir. Yəni mən mələklər insanın yaranışı ilə bağlı Allahla danışarkən yuxarı aləmdən agah deyildim. "Bəqərə" surəsinin 30-cu ayəsində oxuduq ki, Allah mələklərə buyurdu: "Mən yer üzündə xəlifə qərar verirəm." Mələklər dedilər: "İnsan fəsad törədib qan tökən varlıqdır, biz sənə öz həmdimizlə sitayiş edirik, təsbih deyirik, onu yaratma."

• İnsanın yaranışı və mələklərin ona səcdəsi "Bəqərə", "Əraf", "Hicr", "İsra" və "Kəhf" surələrində bəyan olunmuşdur. Uyğun əhvalatın yenidən təkrarı İblisin təəssübkeşliyini, həsədini, təkəbbürünü, tövbə və üzrxahlıqdan uzaqlığı önə çəkir. Tarix boyu insanlar bu sifətlərlə mübarizədə olmuşlar. Digər tərəfdən, insanın diqqəti onun məqamına yönəldilir. Mələklərin səcdə etdiyi varlıq ayıq olmalı, öz dəyərini bilməlidir.

• Allahın insana öz ruhundan üfürməsi o demək deyil ki, nəisə Allahdan ayrılıb insana qatıldı. Sadəcə, uyğun təbirlərlə insan ruhunun yuxarı aləmə mənsubluğu bildirilir.

• Nəql olunur ki, həzrət peyğəmbər (s) buyurmuşdur: "Allah Adəmi yaratdı və biz Əhli-beyti (ə) onun nəslindən qərar verdi. Bizim kəramətimizə görə əmr olundu ki, ona səcdə edilsin. Adəmə səcdə Allaha itaət üçün yerinə yetirilməli idi və Adəmə ona görə ehtiram göstərilirdi ki, biz onun sülbündə idik!"¹

Bildirişlər

1. İnsan yeganə mövcuddur ki, Allah onu yaratmazdan öncə mələklərə elan etdi.

2. Mələklər insandan öncə xəlq olunub.

3. İnsanın vücudu su və torpaqdandır.

4. Ruh cismdən sonra yaradılmışdır.

5. Ruh bədəndən ayrı və müstəqildir.

6. Mələklər ilahi ruha görə Adəmə səcdə etdilər. Bəzi insanlar isə Allaha görə onun özünə səcdə etmirlər.

7. İnsan maddi və mənəvi olmaqla iki yönümdən ibarətdir.

8. İlahi lütfələr üçün münasib zəminə lazımdır. Maddi tutum ərsəyə gətirilmədən ilahi ruhla bağlı məsuliyyət mümkünsüzdür.

9. Bütün canlıların cisminə ruh var. Amma "ruhi" təbiri fərqli şərəfətə malik insana aiddir.

10. Ruh lətif və həqiqətdir. (Üfürülmə sözü ruhun lətifliyini göstərir.)

11. İnsan kimi mələklər üçün də əmr və qadağalar var.

12. İnsana cisminə görə yox, ruhuna görə səcdə edildi.

13. Adəmə səcdə ilahi göstəriş əsasında həyata keçidiyindən şirk yox, Allaha bəndəlik idi.

14. Ləyaqət müsbət keçmişdən önəmlidir. Mələklər Adəmdən öncə də vardılar. Amma insanlıq ləyaqəti onları səcdəyə vadar etdi.

15. Mələklər Allaha təslimdir.

16. Cəm şəkildə ibadət daha əzəmətlidir. Adəmə bütün mələklər həm də birlikdə səcdə etdilər.

17. Yaxşılardan arasında olmaq yox, yaxşılardan olmaq mühümdür.

18. Təkəbbür Allaha bəndəlik və onun qarşısında təslimçiliyə mane olur.

19. İblis öncədən kafir idi. Səcdədən boyun qaçırması onun küfrünü aşkarladı.

¹ "Təfsiri-Nurus-səqəleyn".

Ayə 75:

(قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ)

"(Allah) Buyurdu: "Ey İblis! Öz qüdrət əlimlə xəlq etdiyim mövcuda səcdə etməyinə nə mane oldu? Təkəbbür göstərdin, yoxsa uca məqamda olanlardansan?!"

Ayə 76:

(قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ)

"İblis dedi: "Mən ondan üstünəm. Məni oddan onu isə gildən yaratdın."

Ayə 77-78:

(قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ)

"Allah buyurdu: "Bu dərgahdan çıx, sən qovulmuşsan. Həqiqətən qiyamət gününədək mənim lənətimə gələcəksən."

Nöqtələr

• "Alin" dedikdə İslam peyğəmbərinin (s) buyuruğuna əsasən, mələklərdə üstün, daha uca və başqa bir mənbədən qaynaqlanan zümrə nəzərdə tutulur.¹ Həzrət peyğəmbər "came" ziyarətində Əhli-beytə (ə) xitabən oxuduğumuz həqiqəti nəzərdə tuta bilər. Ziyarətdə oxuyuruq: "Allah sizi ərşin nurlarından qərar verdi, bəşərin hidayətə yetişməsi üçün sizi yer üzünə göndərdi ki, tövhid nidası qaldırasınız." (Allah daha yaxşı bilir.)

• İmam Sadiqin (ə) buyuruğuna əsasən ayədə "iki əl" deyərək Allahın qüdrət və hikməti nəzərdə tutulur. Əlbəttə ki, Allah cism deyil və Onun zahiri əli yoxdur.²

Bildirişlər

1. Xətaya yol verəndən izahat istəyin və bu xətanın köklərini tapın. (Günahkara danışmaq imkanı verin.)

2. Həqiqətə meyl və onun qəbulu insan üçün ən təbii haldır. Əgər buna zidd hal görsəniz, demək, mane olan səbəblər var.

3. İnsanın yaranışı Allahın xüsusi diqqəti sayəsində baş tutmuşdur.

4. Allahın qəti hökmü müqabilində etiraz olaraq fikir bildirmək İblis işidir.

5. Allaha və onun xaliqliyinə iman bəs etmir, itaət və təslimçilik lazımdır.

6. Güman əsasında müqayisələr düzgün dəyərləndirmə vasitəsi deyil. İblis özünü insanla müqayisə etdi və yanlış bir nəticəyə gəldi.

7. Millətpərəstlik, irqçilik şeytani təfəkkürdür.

8. Təəssübkeşlik həqiqətin tanınmasına mane olur. Oddan yarandığı üçün özünü üstün sayan İblis insandakı ilahi ruhu görmür.

9. Üstünlük ilkin yaranış maddəsində yox, əldə olunmuş kamilliklərdədir.

10. Müdiriyyətdə bilərəkdən yolunu azanların ixracı zəruri qanunlardandır.

¹ "Təfsiri-ətyəbul-bəyan".

² "Təfsiri-ətyəbul-bəyan".

11. Təkəbbür və həsədin sonu məhrumiyyətdir.
12. Məqsədə xidmət etməyən ünsürlər cəmiyyətdən uzaqlaşdırılmalıdır. Quran altı yerdə və hər dəfə də şeytanla bağlı "qovulmuş" sözünü işlədir.
13. Şeytan həm məkan, həm də məqamca alçaldıldı.

Ayə 79:

﴿قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ﴾

"İblis dedi: "Pərvərdigara! Onlar ayağa qaldırılan günədək mənə möhlət ver."

Ayə 80-81:

﴿قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ﴾

"(Allah) buyurdu: "Sən müəyyən gün və zamanadək möhlət verilənlərdənsən."

Ayə 82:

﴿قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَا غُورِيَّتُهُمْ أَجْمَعِينَ﴾

"İblis dedi: "And olsun izzətinə, hamısını azdıracağam."

Ayə 83:

﴿إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلِصِينَ﴾

"Yalnız müxləs bəndələrindən başqa!"

Nöqtələr

- Həzrət Əli (ə) buyurur: "Allah İblisə onun yükünü ağırlaşdırmaq və sınağını başa çatdırmaq üçün möhlət verdi."¹

Bildirişlər

1. İblis təkəbbürdən üzr də istəmədi. O yalnız intiqam məqsədi ilə möhlət üçün ağız açdı.
2. İblis təkəbbür və küfrünə baxmayaraq, yenə nə isə istədi.
3. Ömür Allahın əlindədir.
4. Duada Allahı "Rəbb" deyər çağırmaq təsirlidir. İstər Allahın övliyaları, istərsə də İblis öz dualarında bu sayaq müraciət edib.
5. İblis məadı da, tövhidi də, nübüvvəti də qəbul edirdi. Ona problem yaradan təkəbbür və inadkarlığı oldu.
6. Allah ən pis məxluqunun duasını qəbul edir.
7. İblisdən başqa da uzun ömürlülər var.
8. Uzun ömür sevimlilik və xoşbəxtlik göstəricisi deyil.
9. Allah ölümü hamıya daddırır. Bu səbəbdən də İblisə qiyamətədək yox, müəyyən günədək möhlət verildi.
10. İblisə aldanmaq təhlükəsi ciddidir. O hamını azdıracağına and içib.

¹ "Nəhcül-bəlağə", xütbə 1.

11. Bəzən bir günah daha böyük günahlar üçün müqəddimə olur. Adəmə səcdə etməmək günahı bəşəriyyətin yoldan çıxarılması kimi bir günah üçün müqəddimə oldu.

12. Bəndəlikdə ixlas, xalislik şeytanın tələlərindən qurtuluş üçün şərtidir.

Ayə 84-85:

﴿قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ لَا مُلَانَ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ﴾

"(Allah) Buyurdu: "Haqqa and ilə haqq deyirəm: Cəhənnəmi sən və sənə tabe olanlarla dolduracağam."

Ayə 86:

﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ﴾

"(Ey peyğəmbər! Xalqa) De ki, mən sizdən heç bir mükafat istəmirəm və uydurub danışanlardan deyiləm."

Ayə 87-88:

﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ وَلِتَعْلَمَنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ﴾

"O aləmlər üçün yalnız bir öyüddür; bir müddət ötmüş onun xəbəri çatacaq."

Nöqtələr

• Danışanla danışmaq arasında dörd növ rabitə var: Danışan da batildir, onun sözü də; danışan batildir amma sözü haqdır; danışan da haqdır, onun sözləri də haqdır.

Allah həm özü haqdır, həm də buyuruqları!

• Surənin başlanğıcında zikrdən danışıldı. Surənin sonunda da zikrdən söz açılır.

• Peyğəmbər uydurma danışanlardan olmadığını nəzərə çatdırmaqla dediklərinin aydın və məntiqli olduğunu və zorla qəbul etdirilmədiyini anladır.

• Hazırkı surəin 167-ci ayəsində qeyd etdiyimiz kimi, "böyük xəbər" dedikdə həzrət Əli ibn Əbu Talibin (ə) vilayət xəbəri nəzərdə tutulur. Bildirilir ki, bu xəbər bir müddət sonra aşkar odu, ondan agah olun. Maraqlıdır ki, digər ayələrdə də Əhli-beytə məhəbbət peyğəmbərlik muzdu kimi qeyd olunur. Bu ayələrdə də maddi mənafeələr inkar olunduqdan sonra diqqət uyğun nöqtəyə yönəldilir.

Bildirişlər

1. Allah yalnız haqqı buyurur.
2. Batil əhli israr göstərdikdə siz də ciddiliklə danışın.
3. Qiyamətdə küfr başçıları ilə onların ardıcılıarı bir yerə toplanacaq.
4. Şeytanın cismi var. Çünki cəhənnəmin doldurulması yalnız bu halda mümkündür.
5. Təbliğətçi öz təmənnasızlığını xalqa elan etməlidir.
6. Təbliğdə müvəffəqiyyət təmənnasızlıqdan asılıdır.
7. Peyğəmbərlər heç nə xalqdan gözləmədilər.

8. Təbliğdə müvəffəqiyyət şərtlərindən biri uydurma danışmamaqdır. Mömin şəxs əməl danışmaq və rəftarlarında özünü və başqalarını zəhmətə salmır. Sünnilik, uydurma danışmaq və görüntü yaratmaq məzəmmət olunur.

9. Varlıq aləminə yalnız bütün qeyd-şərtlərdən, adət-ənənələrdən azad kəs nicat verə bilər.

10. Quranın missiyası ümumbəşəridir və millətçilikdən uzaqdır.

11. Quran qəflətdən qurtuluş və oyanış kitabıdır.

12. Qurandan uzaq düşmüş insan üçün unutkanlıq təhlükəsi var.

13. Bəşəriyyət gələcəkdə Quranın mühüm xəbərlərindən agah olacaq. Vədlər gerçəkləşəcək, təqvalılar və salehlər qalib gələcək.

"ZUMƏR" SURƏSİ
39-CU SURƏ, 75 AYƏ
İyirmi üçüncü və iyirmi dördüncü cüz
"ZUMƏR" SURƏSİNİN SİMASI

Yetmiş beş ayədən ibarət olan bu surə Məkkədə nazil olmuşdur. Bu surədə də digər Məkkə surələrində olduğu kimi daha çox Allah və qiyamət mövzuları zikr olunur.

"Zumər" guruh, cəmiyyət mənasını bildirir. Cəhənnəm və behişt əhli dəstə-dəstə cəhənnəm və behiştə daxil olduğundan və bu surənin 71, 73-cü ayələrində uyğun məsələyə işarə edildiyindən surə belə adlandırılmışdır.

Surədə yaranışda tövhid, rübubiyyət, ibadət, ibadətdə ixlas mövzularına daha çox diqqət yetirilmişdir. Ayələrdə insanların qiyamət mühakiməsi, əməlnamələri və şahidlərin şəhadəti əsasında Allahın hökmü, günahkarların cəhənnəmə və pak insanların behiştə göndərilməsi müfəssəl şəkildə bəyan olunmuş nöqtələrdəndir.

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

RƏHMAN VƏ RƏHİM ALLAHIN ADI İLƏ

Ayə 1:

﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾

"Kitabın (tədricən) nazil edilməsi yenilməz və hikmət sahibi olan Allah tərəfindəndir."

Ayə 2:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ﴾

"Həqiqətən, biz bu kitabı haqq olaraq sənə doğru nazil etdik. Allaha dinini xalis edən bir halda ibadət et."

Nöqtələr

• Bir dəfəyə göndəriş "inzal", tədricən göndəriş "tənzil" adlanır. Bu ayələrdə Quranın hər iki şəkildə nazil edilməsinə işarə olunmuşdur.

• "İzzət" sözü Quranda səksən səkkiz dəfə işlədilmişdir. Bu söz qırx altı yerdə "hikmət" sözü ilə yanaşı zikr olunmuşdur. Bəli izzət, yəni yenilməzlik hikmətlə yanaşı olduqda daimi şəkil alır. Həqiqi yenilməz O kəsdir ki, qeybi və aşkarı bilir, ruzinin verilməsi və kəsilməsi Onun əlindədir. Hədəsdə oxuyuruq ki, dünya və axirət izzəti istəyən kəs Allaha müti olmalıdır.¹

• İki ayədə kitab sözünün təkrarı fərd və cəmiyyətin izzətinin Allah və ilahi məktəbə bağlılıqdan asılı olduğunu göstərir. Allahdan qeyrisinə və səmavi olmayan bir dinə ardıcılıq başlanğıcda və ya sonda süqutla üzləşəsidir. Allahdan savay nə varsa, məhdud və fanidir. Vəhy məktəbindən başqa bütün məktəblər ya məhdud, ya xürafi, ya ifratçı, ya da təfritçidir. Bəli, insan düşüncəsinin ərsəyə gətirdiyi məktəb yetərli cəmiyyət qurmağa acizdir. Bu səbəbdən də üçüncü ayədə buyrulur ki, xalis din Allaha məxsusdur.

• İbadət göstərişi peyğəmbərə ünvanlansa da, əslində bütün bəşəriyyətə aiddir.

¹ "Təfsiri-məcməul-bəyan".

• Din sözünün lüğət mənası cəza, ayin, millət, ibadət və itaətdir.¹ Amma hazırda bu söz ibadət mənasında işlədilmişdir.

Bildirişlər

1. Quranın nazil olmasının ilahi yenilməzliklə ziddiyyəti yoxdur.
2. Səməvi kitabın qədrini bilək, bu kitab Allah tərəfindən nazil olmuşdur, yenilməzlik və hikmət cilvəsidir.
3. İstibdadla müşayiət olunan asi güclərin əksinə olaraq, Allahın yenilməzliyi hikmətlə müşayiət olunur.
4. Allah yenilməz olduğundan Onun buyuruqları da istənilən bir məktəb və söz qarşısında qalibdir.
5. Quran izzət gətirir, hikmət öyrədir.
6. Quran iyirmi üç il müddətində tədrisən nazil olsa da, ilk öncə peyğəmbərin qəlbinə bütünlüklə nazil edilmişdir.
7. Quran da Allah kimi haqq və sabitdir.
8. Quran nazil olma dəlili və fəlsəfəsi həqiqətin xalqa çatdırılmasıdır.
9. İbadət haqqa əsaslanmalıdır. (Məktəbə bağlılıq, ibadət və ixlas səadət yoludur.)
10. Yaranış məqsədi ibadət olduğu kimi, şəriət və kitabın göndərilməsində də məqsəd ibadətdir.
11. Səməvi kitabın nazil olması bir nemətdir və bu nemətə görə şükür lazımdır.
12. Dindarlıq nəfs istəklərindən, təxəyyüllərdən və xürafatlardan uzaq olmalıdır.
13. İbadət Allaha yaxınlıq məqsədi ilə həyata keçməlidir.

Ayə 3:

﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ﴾

"Agah olun ki, xalis din Allaha məxsusdur. Allahın əvəzinə başqa məbudlar götürənlər (öz işlərinə don geyindirib belə deyənlər) biz onlara pərəstiş etmirik, məqsədimiz yalnız onların bizi Allaha daha da yaxınlaşdırmasıdır. Həqiqətən, Allah onları mübahisə etdikləri şeylə bağlı aralarında hökm verəcək. Əlbəttə, Allah nankor yalançıyı hidayət etməz."

Nöqtələr

• Ötən ayədə peyğəmbərə buyuruldu ki, xalisənə ibadət et. Bu ayədə bütün xalqa yalnız Allaha görə ibadət etmək tapşırılır.

¹ "Qamusul-muhit".

• Bir şəxs peyğəmbərə (s) dedi: "Biz mal-mülkümüzdən fəqirlərə veririk ki, adımız yaxşılığa hallansın." Həzrət (s) buyurdu: "Allah yalnız xalisanə işləri qəbul edir." Sonra həzrət (s) hazırkı ayəni tilavət etdi.¹

• Bütperəstliyin müəyyən kökləri açıqlanmışdır: Bütperəstlər böyüklərə hörmət əlaməti olaraq onların mücəssəmələrini düzəldir, zaman ötdükcə bu mücəssəmələrə pərəstiş edirdilər; bütperəstlərə elə gəlirdi ki, Allahla bir başa rabitə qurmaq olmaz və müqəddəs vasitələrə ehtiyac var; bu səbəbdən müqəddəs şəxslərin mücəssəməsini düzəldir və zaman ötdükcə bu mücəssəmələrə büt kimi yanaşırdı.

Bildirişlər

1. Təbliğ zamanı qarşı tərəfi dəyərləndirin.
2. Bütün dünyəvi məktəblər xürafat və nəfs istəkləri üzərində qurulmuşdur. Xalis din yalnız Allaha məxsusdur.
3. Dinin dəyəri onun xalisliyindədir. Nəfs istəkləri və xürafat dini dəyərdən salır.
4. Azğınlar öz büdrəmələrinə don geyindirir. Bütperəstlər deyirlər ki, biz bütlərə Allaha yaxınlaşmaq məqsədi ilə pərəstiş edirik.
5. Allahpərəstlik bütün insanların, hətta müşriklərin vücudunda var.
6. Allah hüzurunda bəzi vasitələr məqbuldur və onları Allah özü tövsiyə etmişdir.² Amma büt kimi müəyyən vasitələr qəbul edilmir.
7. Bütperəstlər Allah evi Məkkəni möhtərəm sayır, bütləri Allaha yaxınlaşmaq üçün vasitə sayırdılar.
8. Müşriklər şəfaətə inanır amma şəfaətçi seçməkdə yanılırdılar.
9. Allaha yaxınlıq hamının arzusudur.
10. Qiyamət ixtilafına son qoyulan gündür.
11. İnsan ilahi hidayət üçün özü zəminə hazırlamalıdır. Yalan və nankorluq insanı doğru yol tövfiqindən məhrum edir.
12. Yalan bütün azğınlıqlar üçün müqəddimə ola bilər.
13. Bütlərin Allaha yaxınlaşmaq üçün vasitə olması yanlış əqidədir.
14. Bütperəstlər bütləri ağıl və düşüncə sahibi sayırdılar.

Ayə 4:

﴿لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَأَصْنَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ
الْوَّاحِدُ الْقَهَّارُ﴾

"Allah özünə övlad götürmək istəsəydi yaratdığından və istədiklərindən götürərdi. O (belə bir sifətdən) pakdır. Allah yeganə və qalibdir."

Bildirişlər

1. Allahın nə həqiqi, nə də ögəy övladı var.
2. Allah övlad istəsəydi daş və ağacdan yox daha üstün varlıqlardan seçərdi.

¹ "Təfsiri-Dürrül-Mənsur".

² "Maidə" surəsi, ayə 35.

3. Övlad istəyi ehtiyacdən yaranır, Allah isə ehtiyacsızdır.
4. Bir varlığın həqiqi övladının olması onun cism olduğunu göstərir. Doğub-törəmə, oxşarı olma, zövcəyə malik övladın varlığı üçün zəruri şərtlərdir. Hansı ki, Allah yeganədir, doğub-törəməz, oxşarsızdır.
5. Bir varlığın özünə övlad götürməsi də onun ehtiyaqlı olduğunu göstərir. Allah isə hər şeyə qalibdir, fiziki ehtiyacdən və ünsiyyət ehtiyacından uzaqdır.

Ayə 5:

(خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ)

"O göyləri və yeri haqq olaraq yaratdı. Gecəni gündüzə, gündüzü gecəyə birləşdirdi. Günəş və ayı ram etdi. Hər biri müəyyən müddətədək hərəkətdədir. Bilin ki, o yenilməz və çox bağışlayandır."

Bildirişlər

1. Varlıq aləminin yaranışı təsadüfi deyil.
2. Həm təbiət, həm də şərait nizamı haqq üzərində bərqərarlıdır.¹
3. O həm xalıqdır, həm də idarə edən.
4. Günəş və ay daim hərəkətdədir.
5. Göy cisimlərinin hərəkəti üçün zaman bölgüsü var.
6. Zaman bölgüsü hesablanmış və müəyyəndir.
7. Ötən ayə "qəhhar" sözü ilə başa çatdı, bu ayə "ğəffar" sözü ilə. Bəli, ümid və qorxu yanaşdır.
8. Allah zəifliyindən və ya acizliyindən bağışlamır. O həm qadir, həm də bağışlayandır.
9. Göylərin və yerin yaranışı, günəş və ayın hərəkəti, gecə və gündüzün növbələşməsi Allahın izzət cümlələrindəndir.

Ayə 6:

(خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَانزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَىٰ تُصْرَفُونَ)

"O sizi tək bir nəfərdən yaratdı. Sonra həmin nəfərdən ona cüt qərar verdi. Heyvanlardan səkkiz cüt (zövc, qoyun, keçi, inək, dəvə) nazil etdi. O sizi analarınızın bətnində və üçlü qaranlıqda yaranış ardınca yaranışla xəlq etdi. Sizin Rəbbiniz olan Allah budur. Hökumət Ona məxsusdur, Ondan savayı məbud yoxdur. Belə isə, nə üçün yoldan çıxırırsınız?"

Nöqtələr

¹ "Zumər" surəsi, ayə 3.

• Bu ayədə səkkiz zövc deyərəkən "Ənam" surəsinin 143 və 144-cü ayələrinə əsasən qoyun, keçi, inək və dəvə cütü nəzərdə tutulur.

• Nüzul olma dedikdə məkanca nazil olma nəzərdə tutulmayıb. Nəzərdə tutulan üstün məqamdan aşağı məqama endirilən nemətdir. Burada qəbul da nəzərdə tutula bilər.¹ Başqa bir yanaşmaya əsasən, heyvanların həyat qaynağı yuxarıdan aşağıya axan su kimidir. Bütün nemətlərin xəzinəsi yuxarıdadır.² Bəli, elə bir şey yoxdur ki, Allahın yanında onun xəzinəsi olmasın. Allah yalnız müəyyən miqdarda nazil edir.

• Üçlü zülmət dedikdə imam Hüseyin (ə) "Ərəfə" duasında buyuruğuna əsasən ət, dəri və qan nəzərdə tutulmuşdur.

Bildirişlər

1. Dərisinin rəngindən və milliyyətindən asılı olmayaraq bütün insanlar eyni cinsdəndir.

2. Qadın və kişi fiziki baxımdan fərqlənsə də, onların ruhu eynidir.

3. Cütlük, zövcüyyət insana əta olunmuş əlavə bir nemətdir.

4. İnsan öz nəslinin davamı üçün həyat yoldaşına ehtiyacıdır.

5. Qarın və şəhvət insanın Allah tərəfindən diqqət yetirilmiş ilkin ehtiyaclarıdır.

6. Qidalanmaya yararlılıq baxımından dörd heyvan daha önəmlidir: Qoyun, keçi, inək, dəvə.

7. İnsanın yaranışı bir neçə mərhələdə gerçəkləşir.

8. İnsan zülmətdə iflic vəziyyətində qalırsa, Allah zülmətlərdə fəaldır.

9. Faydalandığımız nemətlərin Allah tərəfindən olduğunu bilək. O həm xaliq, həm malik, həm Rəbb, həm də məbuddur.

Ayə 7:

﴿إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَاهُ لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾

"Əgər (ruziyə münasibətdə) küfr etsəniz, (bilin ki) Allah sizdən ehtiyacsızdır və bəndələrinin küfr etməsini bəyənmir. Əgər şükür etsəniz, sizin üçün bunu bəyənir. Heç bir günahkar başqasının yükünü götürmür. Sonra dönüşünüz Rəbbinizə doğrudur. Sizə gördüyünüz işlərdən xəbər verəcək. Həqiqətən, O sinələrdə olandan xəbərdardır."

Nöqtələr

• Ötən ayədə Allahın insanın yaranışı ilə bağlı nemətləri, maddi ruzilər yada salındı. Bu ayədə insanı bu nemətlər müqabilində şükür etmək vəzifəsindən danışıılır.

¹ "Ali-İmran" surəsi, ayə 198.

² "Hicr" surəsi, ayə 21.

• Ayədə küfr deyərəkən nemətə qarşı nankorluq nəzərdə tutulur. Çünki uyğun təbirin ardınca şükürdən söhbət gedir.

• Allah bizi özümüzədən artıq istəyir. Allah bizim nankorluğumuzu bəyənmişsə, biz bu hala meyl edirik.

• Ayədə hər bir insanın özü üçün məsuliyyət daşdığı bildirilir. İnsanla qiyamətdə hesab çəkilər. Allah sinələrdə olandan xəbərdarlığını nəzərə çatdırmaqla qiyamət günündə hökm sahibinin bütün əməllərdən agah olduğunu nəzərə çatdırır.

Bildirişlər

1. İbadət əmri Allahın bizə ehtiyacı olduğunu göstərmir. Allah təkə insanıdan yox, tamamilə ehtiyacsızdır.¹

2. Öz nankorluğunuzu Allahın iradəsi kimi qələmə verməyin. Bəzi kafirlər və müşriklər iddia edir ki, onların mövcud durumu Allahın istəyidir.

3. Allah azğınları da özünə bəndə sayır.

4. Şükür ilahi razılığın açarıdır.

5. Öz dəvətimizdə addım-addım irəli gedək. Birinci addımda Allahın ehtiyacsızlığı, ikinci addımda Onun nankorluğu bəyənməməsi, üçüncü addımda şükürün insanın özünə faydalı olması, sonda azğınlarla hesab çəkiləcəyi bildirilir.

6. Allah ədalətlidir və hər kəs öz əməlinin əvəzini alır.

7. Hər kəs öz əməllərinə görə məsuldur, öz günahını bir başqasının boynuna ata bilməzsən.

8. Günahı qətiləşməmiş şəxslərlə sorğuda əfv yolu saxlayın. (Ayədə buyrulur ki, əməllərinizdən xəbər verilir. Buyrulmur ki, əməllərinizə görə cəza verər.)

9. Mükafat və cəza insanın əməllərindən asılıdır.

10. Mükafat və cəzaya diqqət Allahın dəqiq elmi ilə bağlıdır.

11. İlahi elm həm dərin, həm də əhatəli. Zahir də, batin də Allaha əyandır.

12. Allah hansı işin hansı niyyətlə həyata keçdiyini bilir.

Ayə 8:

﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا لِّیُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ﴾

"İnsana bir zərər yetişdikdə Rəbbinə doğru qayıtmış halda Onu çağırır. Elə ki, Allah öz tərəfindən ona böyük bir nemət verdi öncə Allahdan dilədiyini unudar (digərlərini), yoldan çıxarmaq üçün Allaha şəriq qoşar. De ki, qısa bir müddət öz küfrünlə ləzzət al, şübhəsiz, sən cəhənnəm əhlindənsən."

Nöqtələr

¹ "Ali-İmran" surəsi, ayə 97.

- "Zurr" dedikdə istənilən bir zərər başa düşülür. "Xəvvələ" dedikdə böyük bəxşiş nəzərdə tutulur. "Munib" ya növbə, ya da qırılma mənasını bildirir. Birinci mənaya əsasən insan növbəli şəkildə Allaha diqqət yetirir, ikinci mənaya əsasən insan çıxılmaz vəziyyətə düşdükdə Allahı yada salır. Zahirən ikinci mənə münasibdir.

- Öncəki ayələrdə xilqətə baxışla, hazırkı ayədə fitrəti nəzərdən keçirməklə ilahi mərifət əldə etmək zikr olunur.

Bildirişlər

1. Quran insanın yalnız çıxılmaz vəziyyətə düşdükdə Allahı yada salmasını məzəmmət edir.
2. İnsanın tutumu azdır, çətinliklə üzləşən kimi haray salır.
3. Çətinliklər oyanış və fitrətə qayıdış amilidir. Problemlər insanı tövbə və duaya vadar edir.
4. Xalisanə, səmimi dua çətinlikləri aradan qaldırır.
5. Zərərlər insanın özündən, nemətlərsə, Allahdandır.
6. Rifah, bolluq insanı qəflət və unutqanlıqə düçar edir.
7. Az tutumlu insanlar rifah zamanı öncəki çətinlikləri unudur.
8. Allah zikrindən uzaqlıq şirk səbəbidir. Rifaha görə allahı unudan yalançı məbudlara üz tutur.
9. Şirkin əhatəsi genişdir, insan hər gün qəlbini bir şeyə bağlayır.
10. İnsanın Allahdan qeyrisinə diqqəti başqalarını da azğınlığə sürükləyir.
11. İnsan addım-addım yolunu azır; öncə unutqanlıq, ikinci şirk, üçüncü başqalarının yoldan çıxarılması.
12. Hər ləzzət sevimlilik göstəricisi deyil.
13. Müşrik kafirdir.
14. Dünya ləzzətləri axirət ləzzətləri ilə müqayisədə cüzidir.
15. Nankorluq və küfrün cəzası cəhənnəm əhlinə yaxınlaşmaqdır.

Ayə 9:

(أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ
قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ)

"(Küfrə uğrayan yaxşıdır yoxsa) Gecə uzununu səcdə və qiyam halında itaətə məşğul olan, axirətdən qorxan, Rəbbinin mərəhmətinə ümid bəsləyən kəs? De ki, bilənlərlə bilməyənlər eynidirmi? Yalnız düşüncə sahibləri ibrət götürür."

Nöqtələr

- Od əhlinin simasını təsvir edən ötən ayənin ardınca möminlərin sifəti yada salınır. Ötən ayədə buyuruldu ki, bəziləri müsibət zamanı Allahı yada salır, rifah zamanı Onu unudur. Bu ayədə isə istər rifah, istər çətinlik zamanı Allah zikrinə məşğul olan möminlər xatırlanır.

• İmam Baqir (ə) buyurur: "Qanitun anaəl-ləyl" dedikdə gecə namazı qılanlar nəzərdə tutulur.¹

Bildirişlər

1. İbadət üçün gecə ən münasib vaxtdır.
2. Həqiqi bəndəlik elm nişanəsidir. (Elm və ibadət yanaşı olmalıdır. Bəli, gecə ibadət edənlər, Allahın mərhəmətinə ümid bəsləyib axirət sorağında olanlar həqiqi alimlərdir.)
3. Yalnız davamlı ibadət dəyərlidir.
4. İlahi insanlar həm axirətdən qorxur, həm də Allahın mərhəmətinə ümid bəsləyir.
5. Bizi qorxuya salan öz əməllərimizdir. Ümidimiz isə Allahın fəzl və rəhmətinədir.
6. Tərbiyə üsullarından biri pisliyi yaxşıqla, pisi yaxşı ilə müqayisə etməkdir.
8. Nəsihətin qəbulu ağıl göstəricisidir.

Ayə 10:

(قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ
وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ)

"(Mənim adımdan) De ki, ey mənim iman gətirmiş qullarım, Rəbbinizdən qorxun. Bu dünyada yaxşılıq edənlər üçün yaxşılıq var. Allahın yeri genişdir (bir yerdə imanlı və təqvalı olmaq çətinə, hicrət edin). Həqiqətən, səbr edənlər öz mükafatını hesabsız, tam alar."

Nöqtələr

• Girami peyğəmbər (s) buyurur: "Bir dəstə üçün qiyamətdə iş açılmaz, onlar sorğu-sualsız behiştə gedər." Sonra həzrət (s) hazırkı ayəni tilavət edir.²

Bildirişlər

1. Başqalarının xeyir işə çağırarkən qarşı tərəfi qiymətləndirin.
2. Təkcə iman bəs etmir, təqva və günahdan uzaqlıq da lazımdır.
3. İman və təqva əhlinin xeyir işi dəyərlidir.
4. Allah yaxşı işlərə yaxşıqla cavab verir.³
5. Bəzən təqvayı qorumaq üçün hicrət etmək lazım gəlir.
6. Hicrət ilahi lütfərin əldə olunması üçün müqəddimədir.
7. Hicrət üçün səbr və müqavimətə ehtiyac var.

Ayə 11:

(قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ)

¹ "Kafi", 3-cü cild, səh.444.

² "Təfsiri-Nurus-səqəleyn".

³ "İsra" surəsi, ayə 7; "Ər-rəhman" surəsi, ayə 60.

"De ki, həqiqətən, mənə dini Onun üçün xalis edərək yalnız Allaha pərəstiş etmək əmr olunub."

Ayə 12:

(وَأْمُرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ)

"Əmr almışam ki, ilkin müsəlman olum."

Ayə 13:

(قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ)

"De ki, həqiqətən, Rəbbimə üsyan etməkdə böyük günün əzabından qorxuram."

Bildirişlər

1. Öz Allahpərəstliyinizi elan etməklə müşriklərin öz məktəbinizə nüfuz ümidini qırın.
2. Peyğəmbər özündən bir söz demir, öz başına bir iş görmür.
3. Rəhbər kamilliklərdə öncül olmalıdır.
4. Peyğəmbər Allaha xalisanə ibadət edir, başqalarının təsdiq və ya inkarından asılı olmayaraq vəzifəsini yerinə yetirirdi.
5. İlahi mühakimədə peyğəmbər başqalarından fərqləndirilmir.
6. Qiyamət əzabına iman insanı günahdan çəkindirən ən güclü amildir.

Ayə 14:

(قُلِ اللَّهُ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي)

"De ki, mən dinimi Allah üçün xalisləşdirərək yalnız Ona pərəstiş edirəm."

Ayə 15:

(فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ)

"Siz Ondan savayı nəyə istəyirsinizsə pərəstiş edin. De ki, həqiqətən, qiyamətdə özünün və yaxınlarının vücud sərmayəsini əldən çıxaranlar əsil ziyankarlardır."

Nöqtələr

- Gerçək ziyan sərmayəni əldə çıxarmaqdır. Müştərisi olmayan buz satan təkçə qazandıqdan məhrum olmur, onun həm də sərmayəsi əriyib gedir. Nəfsin zərəri dedikdə istedadların əldən çıxması ilə müşayiət olunan məhv mənası nəzərdə tutulur.
- Ayədə "xəsərət" sözü üç dəfə təkrarlanmışdır ki, insan qəflətdən oyadılsın.
- Allahdan qeyri istənilən bir kəsin soragınca getmək özünü satmaq və zərərdir. İnsan çalışmalıdır ki, müamələdə zərəre düşməsin. Amma müşriklər öz axirətlərini əldən çıxardıqları üçün aşkar zərəre düşürlər.

Bildirişlər

1. Kafirlər qarşısında mövqeyimizi açıq bildirin.

2. Peyğəmbərlərin ən üstün danışığı bir Allaha doğru çağırışıdır.
3. Peyğəmbərlər Allahın əmrlərini can-dildən icra edirdilər.
4. Surənin başlanğıcından hazırkı ayəyədək dörd dəfə ixlas, yalnız Allahu nəzərdə tutmaq səciyyəsi yada salınır. Bunun səbəbi xürafat və təhriflərin din üçün tarixən ən böyük bəla olmasıdır.
5. Dini qanunların icrasında istənilən bir dəyişiklikdən, kimlərsə şəxsi səliqəsinə təslimçilikdən çəkinin.
6. Təbliğ zamanı bəzən hədə və üz döndərmək lazım gəlir.¹
7. Rəhbər bilməlidir ki, xalq bütünlüklə təslim olmayacaq.
8. Allahdan uzaqlaşdıqdan sonra kimə qoşulmağımızın fərqi yoxdur.
9. İnsanın özünü uduzması ən böyük zərərdir.
10. İnsan öz ailəsi üçün məsuliyyət daşıyır.
11. Həqiqi fayda və həqiqi zərər qiyamətdədir.
12. Çətinliklə inananlar üçün həqiqəti təkrarlayaq.

Ayə 16:

﴿لَهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهَ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ﴾

"Ziyankarlar üçün başlarının üzərindən və ayaqları altından od layları var. Allah bu əzabla bəndələrini qorxudur: Ey mənim bəndələrim, məndən qorxun!"

Bildirişlər

1. Allahu boşlayıb, ondan qeyrilərinin sorağınca gedənlər zərəyə düşür, başları üstədən və ayaqları altdan odla əhatə olunur.
2. Dünyadakı şirk axirətdə əzabla sonuclanır.
3. Cəhənnəm od və zülmətlə doludur.
4. İlahi xəbərdarlıqlar Allahın mərhəmətinə əsaslanır.
5. Təqva cəhənnəm odundan qurtuluş səbəbidir.
6. Qiyamət təhlükələrinə iman təqva səbəbidir.

Ayə 17:

﴿وَالَّذِينَ اجْتَنَّبُوا الطَّاغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى فَبَشِّرْ عِبَادِ﴾

"Allaha zidd güclərə ibadət və bəndəlikdən çəkinib Allaha doğru qayıdan kəslər üçün müjdə var. Mənim bəndələrimi müjdələ."

Ayə 18:

﴿الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمُ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾

¹ "Fussilət" surəsi, ayə 40.

"Deyiləni diqqətlə dinləyib, sözün ən yaxşısına tabe olanları Allah hidayət etmişdir. Onlardır düşüncə sahibləri."

Nöqtələr

● "Tağut" dedikdə tüğyan və təcavüz əhli nəzərdə tutulur. "İctinab" sözü bir tərəfdə dayanıb bir şeyi digər tərəfdə qərar vermək mənasını bildirir. Allaha yalvarış və tağutdan çəkinmək "ayətəl-kursidə" də zikr olunur.¹

● Tağuta ibadət dedikdə sitəmkarlara, Allaha zidd qüvvələrə itaət nəzərdə tutulur. "Məcməul-bəyan" təfsirində oxuyuruq: "Sitəmkara itaət ona pərəstişdir."

● 18-ci ayədə buyrulur ki, "əhsənə" tabe olanları müjdələ. Başqa bir ayədə "əhsən söz" dedikdə Allaha doğru dəvət nəzərdə tutulur.² Demək, ən gözəl sözə itaət edilməlidir və ən gözəl söz Allaha doğru dəvətdir. Allaha doğru ən gözəl dəvət isə peyğəmbərin dəvətidir. Bir sözlə, "əhsənə" itaət vəhy və peyğəmbərin dəvətlərinə itaətdir.

Bildirişlər

1. Tağutdan çəkinmək Allahın xalis bəndələrinin, möminlərin sifətlərindəndir.

2. Tağutdan uzaqlıq Allaha diqqətin müqəddiməsidir.

3. Tağutdan uzaqlıq tövbə şərtidir. Tağuta itaət dua və tövbəyə mane olur.

4. "Əhsən" yolu seçməyin sonsuz bərəkətləri var.

5. Şəxsiyyətə uymayıb yalnız deyilən sözü dəyərləndirən insanlar hamını dinləyə bilər.

6. İnsanda başqalarını dinləmək dözümlü olmalıdır. Qəlbi genişlik müsbət səciyyədir.

7. Başqalarının dinlənməsi İslamı narahat etmir.

8. Ağıl batini dəlildir və kor-koranə təqlid qadağandır.

9. Yaxşı seçim Quranda dəyərləndirilir.

10. Yalnız haqqı batildən seçəcək elmi-məntiqi gücə malik insanlar hər sözü dinləyə bilər.

11. Müsbət yönümü olmayan sözü dinləməyə dəyməz.

12. Bir işin yaxşılığı ilə kifayətlənməyə, ən üstün işin sorağınca gedək.

13. Allahın tövfiqi, yardımını olmadan gözəl seçim aparmaq mümkünsüzdür.

14. İlahi hidayətə çatmaq üçün həqiqətin ardınca gedib vaxt sərf etmək, dinləmək lazımdır.

15. Bir məktəbi gözü bağlı qəbul edənlər ağıllı deyil.

16. Yeganə etibarlı yol agahlıqla seçilən yoldur.

Ayə 19:

(أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنقِذُ مَنْ فِي النَّارِ)

"Haqqında əzab hökmü qətiləşmiş kəsi (hidayət edə bilərsənmi?), odda olanı xilas edə bilərsənmi?"

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə 256.

² "Fussilət" surəsi, ayə 33; "Yusuf" surəsi, ayə 108.

Ayə 20:

(لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِّنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَّبْنِيَّةٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ وَعَدَّ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ)

"Amma Rəbbindən qorxan kəslər üçün (behiştdə) üst-üstə tikilmiş məskənlər var, onların altından çaylar axır. Bu Allahın vədidir və Allah öz vədini pozmaz."

Nöqtələr

- "Gurər" dedikdə üzü yuxarı qalxan su və ya yüksək təbəqədə tikilmiş binalar nəzərdə tutur.
- İslam peyğəmbəri (s) inadkar fərdlərin hidayəti üçün çox can yandırır. Allah-təala ona buyurur ki, özünü artıq əziyyətdə salma, Allahın bu güruhlə bağlı qəti əzab qərarı var, onların qurtuluşu sənin əlində deyil.

Bildirişlər

1. Bəzi insanlar öz inadkarlıqları ilə bağışlanma yollarını bağlayırlar.
2. Azgınlıq əslində od deməkdir.
3. Ümid və qorxu yanaşı olmalıdır. On altıncı ayədə oxuduq ki, onların başı üstə və ayaqları altından od layları qərar verilir. Bu ayədə bildirilir ki, təqva əhli üçün üst-üstə tikilmiş məskənlər var.
4. Allahın vədləri dəyişməzdir. Amma əzab vədlərində dəyişiklik ola bilər.

Ayə 21:

(أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعٌ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ
زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ فِي ذَلِكَ
لَذِكْرًا لِأُولِي الْأَلْبَابِ)

"Allahın səmadan su endirdiyini, ona yerdə çeşmələr şəklində yol verdiyini, sonra onunla əlvan əkin cücərtiyini görmədinmi? Bu əkin sonadək böyüyər (quruyar), onun saraldığını görərsən. Sonra onu saman və çöp halına gətirər. Həqiqətən, bu işdə düşüncə sahibləri üçün öyüd-nəsihət var."

Nöqtələr

- "Sələkə" sözü daxil olma, nüfuz mənasını bildiren "süluk" sözündəndir. "Yəhic" dedikdə iti hərəkət mənasında həyəcan nəzərdə tutulur. Bu söz bitkilərə aid edildikdə qurumanın başlanğıcını bildirir. "Hutam" sözü qurumuş və xırda çör-çöp, saman mənasını ifadə edir. "Lubb" sözünün cəm forması olan "əlbab" sözü beyin və ağıl mənasında işlədilir. "Yənabiə" dedikdə çeşmələr mənası anlaşılır.

Bildirişlər

1. Təbiət hadisələrinə diqqətsiz olmayaq.
2. Allahşünaslıq yollarından biri təbiətə diqqətdir.

3. Səmədan nazil olan yağış yer altındakı su mənbələrinin qaynağıdır.
4. Təbii amillər Allah iradəsi üçün zəmindir. Bitkilər Allahın iradəsi ilə, amma su vasitəsi ilə cücərir.
5. Əlvan bitkilər, meyvələr və çiçəklər eyni su və torpaqdan cücərir və bu Allahın qüdrət nişanəsidir.
6. Bütün hadisələr Allahın iradəsi ilə gerçəkləşir.
7. Varlıq aləminin qaynağı və məqsədi barədə düşünməyənlər ağılsızdır.
8. Dini maarif ağılla qavranılan məntiq və dəlillərə malikdir.
9. Həqiqətin qəbulu ağıl göstəricisidir.
10. Mömin düşüncəli, kafir isə inadkar və düşüncəsizdir.

Ayə 22:

﴿أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِإِسْلَامٍ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ فَوَيْلٌ لِّلْقَاسِيَةِ
 قُلُوبِهِمْ مِّن ذِكْرِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾

"Sinəsi İslam üçün açılmış, Rəbbi tərəfindən nura qaldırılmış kəs (təəssüf və inadkarlıqda sıxılan kəs kimidirmi? Xeyr) Vay olsun qəlbidaşlıqdan Allahı zikr etməyənlərə. Onlar aşkar azgınlıqdadır."

Nöqtələr

- Qəlbin daşlaşması ilə bağlı rəvayətlərdə deyilir: Həzrət peyğəmbər (s) bu ayəni oxuduğu vaxt ondan soruşdular ki, nurun qəlbə daxil olması nədir? Həzrət (s) buyurdu: "Yalan dolu dünyaya əsir olmamaq, əbədi axirətə diqqət və ölüm gəlib çatmamışdan ona hazırlıq."¹

Bildirişlər

1. İslam dini dəlil və məntiqə əsaslanan dindir.
2. Allahın rübubiyyəti haqqərəst və qəlbi geniş insanların hidayətini zəruriləşdirir.
3. Dini etiqad və haqqa təslim olmaq üçün böyük ruha ehtiyac var və belə bir ruh Allahın hədiyyəsidir.
4. Qəlbi geniş insan ilahi nur sayəsində haqqı batildən seçir.
5. Qəlbin bərkliyi onu ilahi nurdan məhrum qoyur. (Ayədə dar qəlblilik yox, daş qəlblilik təbirindən istifadə olunur. Dar qəlbə nüfuz mümkündürsə, daş qəlb nüfuzedilməzdir.)
6. Haqqa təslim olanların vahid hədəfi və bir yolu var. Azgınların isə yolları çoxsaylıdır.
7. Qəlbin nuru və genişliyi Allahdandır. Amma azgınlığı yaradan insan özüdür.

Ayə 23:

¹ "Təfsiri-Nurus-səqəleyn".

﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابًا يَتَفَسَّرُ مِنْهُ جُلُودٌ الَّذِينَ
يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ذَٰلِكَ هُدَىٰ اللَّهِ يَهْدِي
بِهِ مَن يَشَاءُ وَمَن يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن هَادٍ﴾

"Allah ən üstün sözü oxşar ayəli kita şəklində nazil etdi. Ondan (ayələrinin tilavətindən) Rəbbindən qorxanlar lərzəyə gələr. Sonra Allahın zikri ilə dəriləri və qəlbləri aramlaşar. Allahın istədiyini yönəltdiyi doğru yol budur. Allahın azdırdığını kimsə hidayət edə bilməz."

Nöqtələr

- "Hədis" dedikdə söz və danışiq nəzərdə tutulur. Ayədə hədis sözü Qurana işarədir. Quranın əhatəliyi, həqiqəti, möhkəmliyi, fəsaht və bəlağəti onun ən gözəl söz olduğunu göstərir.

- "Mütəşabeh" sözünün müxtəlif mənaları var. Bu sözün bir mənası Quran ayələrinin müxtəlif yönümlü mənalar daşmasıdır. Quranda möhkəm və birmənalı ayələr də var.¹ Amma hazırkı ayədə "Mütəşabeh" dedikdə ayələrin bir-birinə oxşarlığı nəzərdə tutulmuşdur. Ona görə də bu söz Quranın bütün ayələrinə aiddir.

- "Məsani" dedikdə meyllər mənası anlaşılır. Yəni Quranın ayələri bir-birinə meyllidir, bir ayə o birini təfsir edir, başqa sözlə, eyni bir mənə müxtəlif söz qəliblərində təkrarlanır.

Bildirişlər

1. Quran sözlərin ən gözəlidir.²
2. Quranın bütün ayələri arasında oxşarlıq var. Bu ilahi kitabda hansısa uyğunsuzluq və ziddiyyət mövcud deyil.
3. Allah qorxusu möminlərin zahirindən də hiss olunur. Onların zahiri daxili hissələrini göstərir.
4. Mömin insan əzab ayələrini eşitdikdə ümidvar olur.
5. Quran ilahi hidayət kitabıdır.
6. Allah hamı üçün hidayət vasitəsi hazırlamışdır. Amma bu vasitələrdən yalnız bəziləri faydalanır.

Ayə 24:

﴿أَفَمَن يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ
تَكْسِبُونَ﴾

"(İman və salehə əməllə) Üzünü qiyamət gününün ağır əzabından çevirən kəs (qiyamət əzabından xəbərsiz kəslə eynidirmi)? (Həmin gün) Sitätməklərə deyilər: "Qazandığınızı dadın."

Ayə 25:

﴿كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَآتَاهُمُ الْعَذَابُ مِن حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ﴾

¹ "Ali-İmran" surəsi, ayə 7.

² "Nisa" surəsi, ayə 87; "Əraf" surəsi, ayə 185.

"Bu kafirlərdən öncəkilər də təkzib etdilər. Sonra gözləmədikləri yerdən əzab onların sorağına gəldi."

Ayə 26:

﴿فَأَذَاتَهُمُ اللَّهُ الْخَزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾

"Allah zəlalət və rüsvayçılıq onlara dünyada daddırdı. Əgər bilsəydilər, axirət əzabı daha böyükdür."

Nöqtələr

• "Bi vəchihi" sözündəki "vəch" sürət mənasını bildirir. Amma olsun ki, bu ayədə yol mənasında işlədilmişdir. Başqa ayələrdə də bunun oxşarı var.¹ Yəni hər kəs malik olduğu yol və imkanla qarşısındakı təhlükəni özündən uzaqlaşdırın.

• "Rahnoma" təfsirində 24-cü ayə belə təfsir olunmuşdur: Qiyamət günü əzabın ağırlığından çöhrəsini sipər edən əzabdan amanda qalan kimidirmi?!

Bildirişlər

1. Bu dünyadakı ilahi təqvanın nəticəsi qiyamətdə Allahın qəzəbindən amanda qalmaqdır.
2. Günahkarlara işgəncələrdən biri onların təhqiramiz sözlər eşitməsidir.
3. İnsanı cəmiyyətdə çətinliyə salan onun dünyada bilərəkdən yol verdiyi günahlardır.
4. Kafirlərin və tağutların keçmiş tarixi gələcəkdəkilər üçün ibrət dərslidir.
5. Allah günahkarları istədiyi kimi cəzalandıra bilər. Günahkarların gözləmədikləri yollarla əzaba düşər edilmələri mümkündür.
6. Bütün cəzalar qiyamətə saxlanılır.
7. Qiyamət əzabı ağır və davamlıdır.
8. Kafirlər və təkzibçilər qiyamət əzabını dərk etmirlər ki, bu sayaq davranırlar.

Ayə 27:

﴿وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾

"Həqiqətən, biz bu Quranda hər cür misal çəkdik ki, bəlkə ibrət götürələr."

Ayə 28:

﴿قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾

"Ərəbcə, əyintisiz Quran; bəlkə insanlar Allahdan qorxalar."

Bildirişlər

1. Ən mühümü insanlara yol göstərmək və onlara xəbərdarlıq etməkdir. Bu xəbərdarlıq həm dəlillərlə, həm də misal çəkməklə həyata keçə bilər.
2. Misallar ümumi xalqa dəlillərdən daha çox təsir göstərir.

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə 148.

3. Quranda insana xəbərdarlıq edib onu oyadan hər növ misal var.
4. İnsanın fitrəti pakdır, daxili inamları var. Sadəcə, fərd qəflətdə olduğundan ona xəbərdarlıq zəruridir.
5. İki ayədə ardıcıl şəkildə Quranın sözünün təkrarlanması Quranın oxunaqlı olduğunu, ibrətamizliyini və çıxış yolu göstərdiyini bildirir.
6. Quranı "Əhsənul-hədis" adlandıran 23-cü ayədən belə anlaşılır ki, ən üstün danışıqın nişanələrindən biri aydın və nöqsansız misallar çəkməkdir.
7. Hidayət kitabı fəsahtli və aydın olmalıdır.
8. Qurandan savay nöqsansız kitab və yazı yoxdur, bütün yazıları zaman ötdükcə islah etmək lazım gəlir.
9. Təqva daimi diqqət və xatırlamadan asılıdır.
10. İdeoloji və dini təbliğdə təsir ehtimalı bəs edər. Çağırış üçün qəbula əmin olmaq zəruri deyil.

Ayə 29:

﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

"Allah misal çəkir: Bir neçə ağası ona sahiblikdə şərik olan bəndə ilə bir nəfərə tabe olan bəndə eynidirmi? Həmd-səna Allaha məxsusdur, amma insanların çoxu bilməz."

Nöqtələr

- Ötən ayədə buyuruldu ki, Quranda xalqa anlatmaq üçün misallar çəkilir. Bu ayədə isə gözəl bir misalla müşriklərin siması təsvir olunur. Bu misal həzrət Yusifin zindandakı müşriklərə çəkdiyi misala bənzəyir.¹
- Mutəşakisun dedikdə daim bir-biri ilə davalaşan əxlaqsız şəriklər mənası anlaşılır.

Bildirişlər

1. Müvəhhid, tək Allahlı insan yalnız Allahın razılığı barədə düşünür. Müşrik şəxs isə Allahdan qeyrilərini razı salmağa səy göstərir.
2. Dini söhbətlərdə Allahla bağlı misallar çəkməyin eybi yoxdur. Ayədə Allah qarşısında təslimçilik bəndə qarşısında təslimçiliklə müqayisə olunur.
3. Allah yolundan başqa bütün yollar və Allahdan savayı bütün fərdlər əzab-əziyyətdən başqa bir şey deyil. Çünki onların səliqələri fərqlidir.
4. Haqqın aydınlaşmasına görə şükür etmək lazımdır.
5. Möminin aramlığı ilə müşrikin heyreti arasındakı fərq ağıl və fitrətə aydındır.
6. Xalqın əksəri şirkin bələlərindən qəflətdədir.

Ayə 30:

﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ﴾

¹ "Yusuf" surəsi, ayə 39.

"Şübhəsiz, sən öləcəksən və onlar da öləsindir."

Ayə 31:

(ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ)

"Sonra siz qiyamət günü Rəbbinizin hüzurunda çəkişəcəksiniz."

Nöqtələr

• Qiyamət səhnəsindəki çəkişmələrdən biri zəifliyə düşər olunmuşların təkəbbürlü başçılara müraciətidir: "Siz olmasaydınız biz iman gətirərdik."¹ Küfr başçıları yolunu azanlara deyər: "Siz özünüz iman əhli deyildiniz."² Onlar azgın yola başçılıqlarını rədd edərlər: "Məgər biz sizi doğru yoldan saxladıq?"³

Bildirişlər

1. Fərdlərin əzizliyi ölüm kimi ilahi sünmələrin icrasına mane olmur.
2. Peyğəmbərlər adi həyatda başqaları kimidir.
3. Əzizlərlə də açıq-aydın danışın.
4. Sərt bəyanatlarla öncə yaxın ətrafınıza müraciət edin.
5. Qiyamətdə müxtəlif mərhələlər var: Xalqın bir-biri ilə çəkişdiyi mərhələ; "Mənim yanımda höcətləşməyin" xitabı ilə müraciət olunan mərhələ;⁴ ağızlara möhür vurulan mərhələ.⁵

24-cü cüz

Ayə 32:

(فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ الْيُسْرَىٰ فِي جَهَنَّمَ
مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ)

"Allaha iftira yaxan haqq söz eşitdikdə təkzib edən kəsdən zalımı kimdir?! Yoxsa kafirlər üçün cəhənnəmdə yer yoxdur?"

Nöqtələr

- Ayədə "sidq" dedikdə Allahın öz peyğəmbərinə vəhyi nəzərdə tutulmuşdur.
- "Səva" sözündən olan "məsva" sözü daimi sükunət yeri mənasını bildirir.

Bildirişlər

1. Cəmiyyətin düşüncə və mədəniyyətinə zülm ən pis zülmüdür.
2. Kafirlər haqq söz eşitdikdə düşünüb-daşınmadan onu təkzib edirdilər.
3. Təbliğdə suallar vasitəsi ilə vicdanları oyadın.

Ayə 33:

¹ "Səba" surəsi, ayə 31.

² "Saffat" surəsi, ayə 29.

³ "Səba" surəsi, ayə 32.

⁴ "Qaf" surəsi, ayə 28.

⁵ "Yasin" surəsi, ayə 65.

﴿وَالَّذِي جَاء بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾

"Haqqı deyib təsdiq edənlər isə təqvalılardır."

Ayə 34:

﴿لَهُمْ مَّا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ﴾

"Onlar üçün Rəbblərinin yanında istədikləri var. Budur xeyir əməl sahiblərinin mükafatı."

Nöqtələr

• Doğru-düzgünlüyün müxtəlif yönümləri var: Danışıqda düzlük, vəddə düzlük;¹ əhddə düzlük;² əməldə düzlük;³ Düzlüyün bütün yönümlərinə əməl edən şəxs "siddiq" adlanır.

Bildirişlər

1. Din təbliğatçısı o zaman bəyənilir ki, dediklərinə özü də əməl etsin.
2. Dinin təbliği təkcə peyğəmbərin işi deyil. Çünki başqa bir ayədə oxuyuruq: "Mən və mənə tabe olan hər kəs Allaha doğru çağırırıq."⁴
3. Təqvalılıq nişanələrindən biri ilahi vəhyin təbliğidir.
4. Behişt əhli istədiyi vaxt behişt nemətlərini əldə edir.
5. Behiştə ilahi lütfələr üçün məhdudiyyət yoxdur.
6. Təqvalılar elə həmin xeyir əməl sahibləridir.

Ayə 35:

﴿لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

"Allah onların ən pis işlərini örtər, ən yaxşı işlərinə görə mükafat verir."

Bildirişlər

1. Din təbliğatçılarının mükafatlarından biri ilahi əfv və büdrəmələrin bağışlanmasıdır.
2. Təqva və ehsan məqamında olan insanın müəyyən büdrəmələrə yol verməsi mümkündür.
3. Ən pis günahların ötürülməsi və ən yaxşı şəkildə mükafat ilahi lütfün böyüklüyünü göstərir.
4. Günahlardan paklanma ilahi lütfərə çatmaq üçün müqəddimədir.
5. Allah müttəqiləri və xeyir əməl sahiblərini ən yaxşı işlərinə uyğun mükafatlandırır.

¹ "Məryəm" surəsi, ayə 54.

² "Əhzab" surəsi, ayə 23.

³ "Bəqərə" surəsi, ayə 177.

⁴ "Yusuf" surəsi, ayə 108.

Ayə 36:

﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾

"Bəndəsi üçün Allah bəs deyilmi? Xalq səni Allahdan qeyrisi ilə qorxudur. Allahın azdırdığına kimsə yol göstərəsi deyil."

Ayə 37:

﴿وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ﴾

"Allahın hidayət etdiyini kimsə azdırma bilməz. Məgər Allah yenilməz və intiqam alan deyil?!"

Nöqtələr

• Quran müxtəlif təbirlərlə girami peyğəmbərin (s) müxtəlif qurğulardan amanda saxlandığını bəyan edir.¹ Bəli, Allah Nuhu tufandan, İbrahimi oddan, Musanı Firondan, İsanı dar ağacından xilas edən Allahdır.

• İstənilən bir şəraitdə vəzifəmiz Allaha bəndəlikdir. Hədisdə oxuyuruq ki, bütün səy və təlaş Allah bəndəlik olan insanın dünya və axirət istəklərini Allah yerinə yetirir.²

Bildirişlər

1. Allaha bəndə olan insan sığortalandır və Allah onun bütün ehtiyaclarını təmin edir.

2. Düşmənlərin hədələri qarşısında Allahın yardımlarını yada salıb sakitləşək.

3. Qorxu və dəhşət mühiti yaratmaq kafirlərin qaydasıdır.

4. Hidayət və zəlalət (doğru yol və azgınlıq) Allahın əlindədir. Amma hidayət ləyaqəti əldə etmək, hidayət üçün müqəddimə hazırlamaq insanın öz əlindədir. Digər ayələrdə də uyğun həqiqət təsdiqlənir.³

5. Say azlığı və imkan məhdudluğu sizi qorxutmasın. Bəndəlik çərçivəsindən çıxmaqdan qorxun. Əgər Allaha həqiqi bəndə olsanız sizi heç bir güc sındıra bilməz.

6. İnsan elə bir varlıqdır ki, onun qəlbi nüfuzedilməz dərəcədə daşlaşa bilər. Digər bir tərəfdən, insan elə bir iman məqamına yüksələ bilər ki, heç bir hadisə onu büdrətməz.

7. Allah insanı boş yerə azdırmır. Azgınlıq insanın öz əməllərinin cəzasıdır.

8. Allah bəzən bəndənin himayəsi, bəzən düşməndən intiqam üçün yardım göstərir.

Ayə 38:

﴿وَلَيْنِ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ

¹ "Maidə" surəsi, ayə 67; "Hicr" surəsi, ayə 95.

² "Təfsiri-Ruhul-bəyan".

³ "Şura" surəsi, ayə 13; "Ğafir" surəsi, ayə 28.

أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ
الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١﴾

"Müşriklərdən soruşsan ki, göyləri və yeri kim yaratdı, şübhəsiz "Allah" deyə cavab verəcəklər. Soruş ki, bəs Allahdan qeyrisini çağırmaq barədə düşünməmisiniz? Əgər Allah mənə zərər istəsə, bütələr bu zərəri məndən uzaqlaşdırırsa bilərmimi? Əgər Allah mənə lütf və mərhəmət göstərmək istəsə, onlar bunun qarşısını kəsə bilərmimi? De ki, mənim üçün Allah yetər. Təvəkkül əhli yalnız Ona təvəkkül edir."

Nöqtələr

- Quranda müşriklərin Allahın xaliq, yaradan olmasına etiqadı dəfələrlə qeyd olunur.¹
- Mərhəmətə əks mənada işlənən "zurrun" sözü istənilən növ çətinlik mənasını bildirir.
- "Unnə" əvəzliyi qadın cinsini bildirir. Ayədə uyğun əvəzlik bütələr üçün işlədilmişdir. Çünki ərəblər böyük bütələri qadın cinsi kimi adlandırmışdılar: Lat, mənət, uzza.

Bildirişlər

1. Bütperəstlər Allahın xaliqliyini qəbul edirlər. Onlar bütələrin müdiriyyətinə və şəfaətinə inanırlar.
2. Allahın iradəsi qarşısında bütələrin heç bir rolu yoxdur.
3. Əslində xeyir və ziyan vermək gücü olan varlıq pərəstişə layiqdir.
4. Zərəri aradan qaldırmaq mənfəət əldə etməkdən mühümdür.
5. Yalnız Allaha təvəkkül etmək caizdir.
6. Allah öz peyğəmbərini bütün yönümlərdən təmin edir.

Ayə 39-40:

﴿قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ
عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ﴾

"De ki, ey mənim qövmüm! Siz öz vəziyyətinizə uyğun şəkildə işinizi görün, mən də (öz vəzifəm) əməl edirəm. Yaxın gələcəkdə görəcəksiniz ki, zəliledici əzab kimin sorağına gəlir, davamlı əzab kimə nazil olacaq."

Nöqtələr

- "Fə səvfə tələmun" cümləsindən aydın olur ki, "işinizi görün" göstərişi rüxsət yox, hədədir.
- Hiss üzvləri ilə duyulmayan məqam "məkanət" adlanır. "Məkan" dedikdə isə hiss üzvləri idə duyulan yer anlaşılır. Olsun ki, "məkanət" sözü "muknət" sözündən olub güc və qüdrət mənasını ifadə edir.

¹ "Ənkəbut" surəsi, ayə 61-63; "Loğman" surəsi, ayə 24; "Zuxruf" surəsi, ayə 9, 87.

• Zəliledici əzab dedikdə dünya əzabı, davamlı əzab dedikdə axirət əzabı nəzərdə tutulur.¹

Bildirişlər

1. Rəhbər məhəbbətli davranmaqla yanaşı qətiyyətli olmalıdır.
2. Allaha iman və təvəkkül düşmənin qarşısında mövqe tutarkən insana arxa olur.
3. Hər kəs öz əməllərinin girovundadır.
4. İlahi rəhbərlər bir addım geri çəkilməmişlər. Kafirlər heç vaxt ilahi rəhbərlərlə sazişə ümid bəsləməyib.

Ayə 41:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ﴾

"Həqiqətən, biz insanlar üçün kitabı (Qurani) haqq olaraq nazil etdik. Kim həqiqəti qəbul etdisə, bu onun öz xeyrinədir; kim yolunu azdısa, şübhəsiz, azğınlığı öz zərərinə seçdi. Sən insanlara vəkil deyilsən (ki, onları doğru yola zorla gətirəsən)."

Nöqtələr

• Bəziləri elə güman edirdilər ki, İslam peyğəmbəri (s) ona təlqin olunan sözləri xalqa öz dili ilə çatdırır. Quran hər bir kəlməsinin qeybdən nazil olduğunu bəyan edir.

Bildirişlər

1. Quran peyğəmbərin dövründə kitab şəklinə düşmüşdü.
2. Kitab hamı üçün nazil olmuşdur.
3. Quran başdan başa haqdır, onda heç bir təhrif yoxdur. Belə bir kitab həqiqət üçün zəruri, həm də ona layiqdir.
4. İnsan yol seçimində azaddır.
5. Allah və onun rəsulunun bizim imanımıza ehtiyacı yoxdur.
6. Peyğəmbərin vəzifəsi məcbur etmək yox, təbliğdir. Peyğəmbər də insanları inanmağa vadar edə bilməz.
7. Gerçək və kamil hidayət yalnız ilahi kitab sayəsində mümkündür.
8. Allah öz peyğəmbərinə kafirlər müqabilində təsəlli verir.

Ayə 42:

﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾

¹ "Təfsiri-Əl-mizan".

"Öldükləri zaman canlarını birdəfəlik alan, ölməyən yuxu zamanı canını çıxaran, ölümü qətiləşən canını (çıxarıb) saxlayan, başqalarının canlarını müəyyən müddətədək (cisimlərinə) qaytaran kəs Allahdır. Şübhəsiz, bunda (oyaq ikən və yuxuda ruhların çıxarılıb qaytarılmasında) düşünənlər üçün böyük nişanələr var."

Nöqtələr

• "Vəfa" sözündən olan, "yətəvəffa" sözü bir işin tam icrası mənasını bildirir. Bu söz ölümə işarə olduqda canın birdəfəlik çıxarılmasını ifadə edir.

• **Sual:** "Ənam" surəsinin 61-ci ayəsində bildirilir ki, canları mələklərimiz çıxarır. "Səcdə" surəsinin 11-ci ayəsində oxuyuruq ki, canların çıxaran ölüm mələyidir. Bu ayədə isə canların Allah tərəfindən çıxarıldığı bəyan olunur. Həqiqət nədir?

Cavab: İmam Sadiq (ə) buyurur: "Allah-təala Əzrail üçün köməkçi mələklər müəyyənləşdirmişdir. Onlar insanların canını çıxarıb Əzrailə təhvil verir və Əzrail şəxsən çıxarılmış ruhları Allaha təqdim edir."¹

• Hədəsdə oxuyuruq: Yuxu zamanı ruh bədəndə qalır, amma can səmaya qalxır. Canla ruhun rəbitəsi günəşlə onun şüasının rəbitəsi kimidir. Əgər yuxu vaxtı ölüm çatsa, ruh da bədəndən ayrılıb cana qoşulur. Ölüm çətinləşmədikdə can səmadan enib ruha qoşulur.²

• **Sual:** Ölüm zamanı bədəndən ayrılan ruh hara gedir?

Cavab: Ölüm zamanı ruh həqiqi bədəndən ayrılıb misali bədən adlanan başqa bir qəlibə daxil olur. Bəzəx aləmində həmin bu bədənlə ləzzət və ya əzab görür. İnsan yuxuda da həmin misali bədənlə ətrafı gəzir.

• Cisim avtomobil, ruh sürücü kimidir. Bəzən həm maşın işlək olur, həm də sürücü sükunun arxasında əyləşir. Belə bir hal insanın oyaq vaxtına münasibdir. Bəzən maşın işləyir, amma sürücü sükun arxasında olmur. Bu hal yuxu halına müvafiqdir. İnsanın ürəyi, başqa orqanları işlədiyi bir vaxtda ruh bədəndən ayrılıb oxşar bir bədənlə ətrafı gəzir. Misali bədən o qədər yüngül və yeyindir ki, heç bir vasitəsiz səmaya qalxıb okeanlarda üzə bilər, bir anda yer kürəsini fırlanar. Bəzən isə həm avtomobilin işi dayanır, həm də sürücü avtomobildən uzaqlaşır. Bu hal ölüm halına uyğundur.

• Din öncüllərinin buyurduqlarında da ölüm və qiyamət yuxu və ayıq halla müqayisə olunmuşdur. Hədəsdə oxuyuruq: Yatıb öldükdən sonra qalxdığınız kimi (qiyamətdə) oyanıb dirilərsiniz.

Həkim Loğman övladına deyir: "Əgər yatıb durmağı özündən uzaqlaşdırarsanız, ölüm və qiyaməti də uzaqlaşdırarsanız!"³

Bildirişlər

1. Cisim və ruh iki müstəqil həqiqətdir. Ölüm və yuxu zamanı onlar birbirindən ayrılır və ölümdən sonra ruh yaşayır.

¹ "Bihar", 6-cı cild, səh.144.

² "Təfsiri-Məcməul-bəyan".

³ "Təfsiri-Məxzənul-ürfan".

2. Ölüm və yuxu bir-birinə qardaşdır.
3. Əgər hər gecə canımızın ayrıldığını anlasaq təkəbbür və günahdan uzaqlaşarıq.
4. Ölüm və həyat Allahın əlindədir.
5. Kimsə həmişəlik dünyada qalmır.
6. Yuxu və oyanış hamı üçündür. Amma yalnız düşüncə sahibləri ondan öyüd götürür.

Ayə 43:

(أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلُوبَهُمْ أَمْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ)

"Müşriklər Allahın yerinə şəfaətçimi götürüb?! De ki, əgər heç nəyə malik deyillərsə və düşünmək gücləri yoxsa da (sizə şəfaət edəcəklər)?"

Nöqtələr

- Şəfaətçinin kiməsə şəfaət vermək üçün Allahdan icazəsi olmalıdır. Bəs bütlərin hansı icazəsi var? Şəfaətçi Allahın sevimlisi, onun razılığını qazanmış kəs ola bilər. Bütlər nə əzizdir, nə də onlara münasibətdə razılıq var.
- "Yunis" surəsinin 18-ci ayəsində müşriklər deyirlər: "Bu bütlər bizim şəfaətçimizdir." Həmin surənin üçüncü ayəsində bildirirlər ki, bütlərə Allaha yaxınlaşmaq məqsədi ilə pərəstiş edirik. Hazırkı ayədə isə bütlərin ağılsız və gücsüz olduğu, onlardan şəfaət gözləməyin əbəsliyi bildirilir.
- Biz məsum imamlara ona görə üz tutub onları şəfaətçi seçirik ki, ayə və rəvayətlərə əsasən onların düşüncəsinə, əməlinə, dua və kəramətlərinə əminik.

Bildirişlər

1. Bəzi müşriklər bütləri Allah yox, şəfaətçi, Allah dərğahına vasitə sayırdılar.
2. İnsanla Allah arasındakı vasitə ehtiyacları anlamalı, kömək gücünə malik olmalıdır. Bütlərdə bu səciyyələrin heç biri yoxdur.

Ayə 44:

(قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ)

"(Ey peyğəmbər! Onlara) De ki, bütün şəfaətlər (dünya və axirətdə) Allaha məxsusdur. Onundur hökumət, göylərin və yerin mülkü. Sonra Ona doğru qaytarılırsınız."

Nöqtələr

- **Sual:** Məgər kimlərsə insanı Allahdan çox istəyir? Körpəni dayə anadan çoxmu istəyəcək?
- **Cavab:** Ayədə buyurulur ki, bütün şəfaətlər Allaha məxsusdur. Əgər peyğəmbər və imamlar canıyananlıq göstərib şəfaət edirsə, bu şəfaətlər Allahın

lütf və məhəbbətindən qaynaqlanır. Bütün şəfaətlər yalnız Allahın izni ilə baş tutur.¹ İlahi lütf vasitəsi ilə Allahın övliyalıdır.

Bildirişlər

1. Bütün azdırıcı vasitələri aradan qaldırmaq və ilahi amilləri gücləndirmək Quranın tərbiyə üsullarındandır. Ona görə də qeyri-ilahi yolla izzətə çatmaq istəyənlərə buyrulur ki, bütün izzətlər Allaha məxsusdur.² Bəs nə üçün başqasına yaxınlaşmaq?! Qüdrətə və izzətə çatmaq üçün Allahdan qeyrisinə əyilənlərə bildirilir ki, Allahdan qeyri şəfaətçi yoxdur.³

2. Varlıq aləmi və bu aləmdə təsirli bütün vasitələr Allahın əlindədir.

Ayə 45:

(وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ
الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ)

"Allah birliyi ilə yada salındığı vaxt axirətə imansız insanların qəlbləri nifrətlə dolar. Allahdan qeyrisi yada salındıqda onlar dərhal sevinərlər."

Nöqtələr

• Əgər ayədə axirətə inanmayanlar nəzərdə tutulursa, əslində müsəlmanlar arasında da həqiqi İslamdan ikrah duyanlar var. Onlara deyəndə ki, qisas ilahi qanundur üzlərini turşudurlar. Elə ki, beynəlmiləl hüquqdan danışırısan üzlərində təbəssüm yaranır. Onlar namazda üzlərini Allaha tutsalar da, ruhları sıxıtıdadır. Amma elə ki, Allahdan qeyriləri ilə ünsiyyətdə olurlar qəlbləri genişlənir, həvəslə danışirlər.

• "İsra" surəsinin 46-cı ayəsində də oxşar bəyanatla rastlaşırıq. Ayədə buyrulur ki, sən Rəbbini yeganəliyi ilə yada saldıqda onlar arxa çevirib səndən üz döndərilər.

Bildirişlər

1. Axirətə imanımızı ilahi hökmlərə münasibətimizlə ölçək.
2. Tövhidlə məəd arasında sıx rabitə var.
3. Qəlblərə aramlıq gətirən Allah zikri bəzilərini hövsələdən çıxarır.

Ayə 46:

(قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ
عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ)

"De ki, Pərvərdigara, ey göy və yeri yaradan, ey qeybi və hazırı bilən, bəndələrinin bir-birləri ilə daim ixtilafda olduqları məsələlərdə hökm verən Sənsən."

¹ "Yunis" surəsi, ayə 10.

² "Yunis" surəsi, ayə 65.

³ "Bəqərə" surəsi, ayə 165.

Bildirişlər

1. Kafirlər qarşısında daim təzyiqa məruz qalan din təbliğatçıları və ilahi rəhbərlər daim Allahı yada salıb Ondan yardım diləməlidir.
2. Allahdan qeyrisinə könül verənlər və Allah adı çəkildə ikrah duyanlar qarşısında diqqətimizi Allaha yönəldək.
3. Yaranış da, son da Allaha məxsusdur. Bəs nə üçün insanları başqaları ilə yaxınlıq şad edir?
4. Allah qiyamətdə aşkar və qeybdən məlumatı əsasında hökm verər.
5. Göylərin yaranışı yerin yaranışından mühümdür. Ayələrdə daim göylər yerdən öncə yad edilir.
6. Allah qeybdən də, hazırda da eyni dərəcədə xəbərdardır.
7. İnsanlar arasında nə qədər ixtilaf olsa da, onlar Allahın bəndəsidir.
8. Müşriklər və təkallahlılar arasında daim ixtilaf olacaq.

Ayə 47:

﴿وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ﴾

"Sitəmkarlar bütün yerdə olanlara, üstəlik bir o qədərində də malik olsalar qiyamət günü ilahi əzabdan qurtuluş üçün bütün onları fidyə verəcəklər. (Amma bunun nə faydası?" Həmin sitəmkarlar üçün Allah tərəfindən öncədən hesaba almadıqları aşkar şeylər görünər."

Nöqtələr

- Qiyamətdə sübh erkən oyanan möminlər üçün kimsənin bilmədiyi mükafatlar var.¹ Sitəmkarlar üçün isə ağıllarına gəlməyən əzab olacaq. Həmin gün insana deyilər ki, sən qafil idin, bu gün pərdələr götürülüb, iti görürsən.²

Bildirişlər

1. Qiyamətdə kimsənin qurtuluş əldə etmək üçün əvəz vermək imkanı olmaz.
2. İlahi mühakimədə kimsə günahkarlar kimi məhkum edilməz.
3. İnsanın özünə sevgisi onun var-dövlətə sevgisindən güclüdür.
4. Bu gün bir manatdan ötürü xilaf iş görəriksə, bilməliyik ki, səhəri gün iki qat artıq sərmayə bizi xilas edə bilməyəcək.
5. Allah öz mühakiməsində insana bürəmlərini göstərir ki, inkar üçün yer qalmasın.
6. İnsanın hesablamaları məhdud və həqiqi deyil.

Ayə 48:

﴿وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾

¹ "Səcdə" surəsi, ayə 17.

² "Qaf" surəsi, ayə 22.

"(Həmin gün) Qazandıqlarının pisliyi onlar üçün aydınlaşacaq. Məsxərəyə qoyduqları əzab onları əhatəyə alacaq."

Bildirişlər

1. Qiyamət günü kəşf və zühur günüdür. Həmin gün bütün sirlər faş olar.
2. Günahkarların günahının faş olması onun üçün ilkin ruhi işgəncədir.
3. Allahın qüdrəti ilə öncə sitəmkarların nəzərə almadıqları açıqlanar. Sonra özlərinin də pis bildikləri faş olar.
4. Büdrəmə sitəm, istehza, ardıcılıqla müşayiət olunduqda günah sayılır.
5. Allahın qəhr-qəzəbi sitəmkarların bütün varlığını əhatəyə alar.

Ayə 49:

(فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ)

"İnsana bir çətinlik üz verdikdə bizi çağırar. Elə ki, öz tərəfimizdən ona nemət əta etdik deyər: "Elm və tədbirimə görə mənə nemətlər verilib." Bəlkə də, o nemət sınaq vasitəsidir, amma insanların çoxu bilməz."

Nöqtələr

- Quranda dəfələrlə qeyd olunur ki, insan təhlükəyə düşdükdə Allaha üz tutur. Elə ki təhlükələr sovuşur Allah yaddan çıxır. Bu nankorluq nişanəsidir.

Bildirişlər

1. İnsan kövrək mövcuddur.
2. İnsan o qədər acizdir ki, təhlükəni görəndə kimi fəryad qoparır.
3. Həyatdakı acılıqlar insanın öz əməllərinin nəticəsi və sınaq vasitəsidir. Amma nemətlər Allahın lütfüdür.
4. Çətinliklər və acı hadisələr insana onun zəifliyini anladır, allahpərəst fitrəti oyadır.
5. Xalisanə yalvarış Allahın rəhmətini cəlb edir.
6. Rifah və asudəlik qəflət və təkəbbür üçün zəmindir.
7. İnsan nankor mövcuddur.
8. Elm və bilik həyatın inkişafında təsirlidir. Məzəmmət olunan işə ilahi lütfərin nəzərə alınmamasıdır.
9. İnsanların çoxu nemət və çətinliklərin sınaq vasitəsi olduğunu bilmir. Əslində bütün bunlar qədirdən insanı nankor insandan seçmək üçündür.

Ayə 50:

(قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ)

(Tərcüməsi yoxdur)

Ayə 51:

(فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ)

"Beləcə gördükləri pis işlər onlara yetişdi. (Məkkə kafirlərindən) Sıtəm qılanlar tezliklə gördükləri işin pisliyinə çatacaq. Onlar bizi çarəsiz qoya bilməz."

Nöqtələr

• Əllinci ayədə ümumi şəkildə buyurulur ki, günahkarların dünyada qazandıqları qiyamətdə karlarına gəlməz. Quranın başqa ayələrində isə nümunələr sadalanır: Onların var-dövləti səmərəsizdir;¹ cəmiyyətləri faydasızdır;² gördükləri tədbirlər səmərəsizdir.³

• Qarun öz elmi, təfəkkürü və iqtisadi siyasəti nəticəsində sərmayə əldə etdiyini düşünürdü.⁴ Quran isə buyurur ki, bu söz təzə deyil.

Bildirişlər

1. Hidayət və tərbiyə üçün tarixi nümunələrdən faydalanaq.
2. Var-dövlətin dünya və axirətdə ilahi qəzəbin qarşısını ala bilməməsinə tarix şahiddir. Qarun yerə gömüldüyü vaxt heç bir kəs onu xilas edə bilmədi.⁵
3. İlahi sünnələr üçün zaman və məkan məhdudiyyəti yoxdur.
4. Qiyamətdə var-dövlət və gücdən fərqli qurtuluş vasitələri var.
5. İnsanın taleyi onun öz əlindədir.
6. Günahkarlar Allahın qəzəbini özlərindən uzaqlaşdırmaqda acizdirlər.

Ayə 52:

(أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ)

"Məgər onlar bilmədilərmə ki, Allah istədiyinə ruzini artırır, istədiyinə azaldır?! Əlbəttə, bu işdə iman gətirənlər üçün nişanələr var."

Nöqtələr

• 49-cu ayədə oxuyuruq ki, insan ixtiyarına verilmiş ilahi nemətləri öz elm və bacarığının səmərəsi sayır. Ayədə buyurulur ki, belə bir münasibət insanın bixəbərliliyini göstərir.

• Rəvayətdə oxuyuruq: Bəzən Allah iti ağıllı insanların ruzisini əskildir, küt insanların ruzisini artırır ki, insanlar ruzinin zirəklikdən asılı olmadığını anlasınlar.⁶

¹ "Ali-İmran" surəsi, ayə 10.

² "Əraf" surəsi, ayə 48.

³ "Tur" surəsi, ayə 46.

⁴ "Qəsəs" surəsi, ayə 78.

⁵ "Qəsəs" surəsi, ayə 81.

⁶ "Təfsiri-Ruhul-bəyan".

Bildirişlər

1. Ruzi qazanmaq üçün təlaş və biliyə ehtiyac varsa da, yetərli şərt Allahın istəyidir. Öz imkan və gücümüzə arxayın olub Allahın qüdrətini yaddan çıxarmayaq.)

2. Allahın mehr-məhəbbəti Onun qəhr-qəzəbindən müqəddəm olduğu üçün öncə ruzinin artımı, sonra azaldılması qeyd olunur.

Nöqtələr

• Ötən ayələr məğrur şəxslər üçün bir hədə idi. Bu ayədə peşiman olmuş günahkarlara müjdə verilir.

• Bu ayənin hər bir sözündə lütf və mərhəmət var: Xoş xəbərin peyğəmbər tərəfindən dərhal elan olunması; Allahın insana müraciəti; Allahın hamını özünə bəndə bilməsi və mərhəmətinə layiq salması; Allah rəhmətindən ümitsizliyin haramlığı; mərhəmət vədinin qətilyi; daimi bəxşişin ilahi iş olması; Allahın bütün günahkarları bağışlaması; Allahın bütün günahkarlarını bağışlayacağını qeyd etməsi; Allahın çox bağışlayan və mərhəmətli olması

Allah mehribanlıq göstərməklə yanaşı elan edir ki, ötən ayələrdəki xəbərdarlıqlar düşmənçilik yox, insanların tərbiyəsi üçündür.

• Quran dilində israf dedikdə təkə mal israfı nəzərdə tutulmur. Bu israf insanın özünə də aiddir. Əgər insan öz istedadlarından faydalanarkən orta həddi aşarsa, ifrat və təfritə düşər olarsa, bu israfdır.

• Quran "Allah bütün günahkarları bağışlayar" deyərkən nəzərdə tutmur ki, insan rahatca günaha yol verə bilər. Nəzərdə tutulan budur ki, peşiman olub tövbə qılmış insanın günahı nə qədər böyük olsa da, bağışlanasıdır. İnsan Allahın mərhəmətindən ümidini üzməməlidir. İlahi bağışlanma üçün tövbə və günahın nəticələrini aradan qaldırmaq lazımdır.

Bildirişlər

1. İlahi qanunlar və hökmlər ədalətlidir. Xalqın itaətsizliyi ilahi hədlərə təcavüz, ifrat və ya təfritdir.

2. Allah bağışlayarkən günahın növü və qədərini əhəmiyyəti yoxdur.

3. Allahın mərhəmətindən ümitsizlik caiz deyil.

4. Günahların bağışlanmasını Allahın mərhəməti tələb edir.

5. Allahın mərhəmətinə ümid bağışlanma zəminidir.

6. Bütün büdrəmələri bağışlayan Allahdır.

Ayə 53:

﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾

(Tərcüməsi yoxdur)

Ayə 54:

﴿وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلُمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ﴾

"Əzab soracağınızca gəlməmiş, yardımdan məhrum qalmamış, Rəbbinizə doğru dönüb təslim olun."

Nöqtələr

● Ötən ayədə Allahın mərhəmətindən danışıldı ki, insanların dönüşü üçün zəmin yaransın. Bu ayədə tövbə və yalvarış göstərişi verilir. Tövbənin zəruriliyini çatdırmaq üçün əzab təhlükəsi yada salınır.

Bildirişlər

1. İlahi əfvdən bəhrələnmək üçün tövbə şərtidir.
2. Tövbə təslimçiliklə müşayiət olunmasa nifaqdır.
3. İlahi əfv Allahın əmrlərinə təslim olub onun göstərişlərinə itaət etməklə şərtlənir.
4. Fürsətləri qənimət saymaq. Əzab gəlməmiş tövbə etmək lazımdır.
5. Allah dərgahına dönüşdən savay qurtuluş yolu yoxdur. İlahi yardımdan faydalanmaq üçün tövbə zəruridir.

Ayə 55:

﴿وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بِغَنَّةٍ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾

"Qəfil əzab xəbərsiz olduğunuz halda soracağınıza gəlməmiş Rəbbinizdən sizə doğru nazil olanın ən üstününə tabe olun."

Nöqtələr

● Allah bütün işlərini ən gözəl şəkildə yerinə yetirir. O nə yaradıbsa, gözəl yaradıb.¹ Onun buyurduğu dastanlar ən gözəl dastanlardır.² Allahın hökmü ən üstün hökmdür.³

Allah öz bəndələrindən də gözəl şəkildə iş görmələrini istəyib. İnsan sözün ən gözəlinə tabe olmalı, ən gözəl şəkildə danışmalı, pisləklərə ən gözəl şəkildə cavab verməli, xalqın hörmətinə diqqətsiz qalmamalı, yetimin malı ilə gözəl şəkildə rəftar etməli, xalqla mübahisədə ən üstün üsluba riayət etməlidir.⁴

Bildirişlər

1. Təbliğ üslubunda onun fəlsəfəsi də açıqlanır. (Qurana tabe olun, çünki ən gözəl yolu Rəbbiniz göstərir.)
2. Yalvarış və təslimçilik təklidə bəs etmir, əməl də lazımdır.
3. İnsanın ömrü və tutumu məhdud, kamilliyə aparan göstərişlər çox olduğundan gözəl seçim zəruridir.

¹ "Səcdə" surəsi, ayə 7; "Mu`minun" surəsi, ayə 14; "Tin" surəsi, ayə 4.

² "Yusuf" surəsi, ayə 3.

³ "Maidə" surəsi, ayə 50.

⁴ "Zumər" surəsi, ayə 18; "İsra" surəsi, ayə 53; "Fussilət" surəsi, ayə 34; "Nisa" surəsi, ayə 84; "İsra" surəsi, ayə 34; "Nəhl" surəsi, ayə 125.

4. Quran Allah-təalanın nazil etdiklərinin ən əhatəlisi və ən kamilidir.
5. İlahi göstərişlər insanın inkişaf və tərbiyəsi üçün vasitədir.
6. Əzab gəlməmiş iş görmək lazımdır.
7. Allahın qəhr-qəzəbini öncədən müəyyənləşdirmək bəşər gücünün fəvqündədir.

Ayə 56:

﴿أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَى عَلَىٰ مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِن كُنْتُ لَمِنَ السَّٰخِرِينَ﴾

"Beləcə, məbadə (qiyamətdə) bir şəxs deyə ki, Allaha münasibətdə səhlənkarlıq etdiyimdən heyf olsun mənə; həqiqətən, mən məsğərəyə qoyanlardan idim."

Nöqtələr

- "Həsərət" dedikdə cidd peşimançılıq, "təfrit" dedikdə səhlənkarlıq, "cənb" dedikdə cəhət, nahiyyə nəzərdə tutulur.
- Rəvayətdə oxuyuruq ki, məsum imamlar (ə) "cənbillah" sayılırlar. Ondan çox hədisdə qeyd edilir ki, "cənbillaha" münasibətdə səhlənkarlıq Əmirəl-mömininə (ə) himayə göstərməkdir.¹
- İmam Baqir (ə) buyurur: "Qiyamət günü ən ağır peşimançılıq bildiyinə əməl etməyən alimlər üçündür."

Bildirişlər

1. Qiyamət həsrət, peşimançılıq günüdür.
2. Duanı, təslimçiliyi və vəhyə itaəti tərک etmək səhlənkarlıqdır.
3. Allaha yaxın olanlara tabeçilik lazımdır. (Allahın kitabı, Allahın övliyaları, Allahın peyğəmbəri Allaha yaxın olanlardır.)
4. Dünyada haqqın məsğərəyə qoyulması qiyamətdə təhqirlə sonuclanır.
5. Qiyamət etiraf günüdür.
6. Səhlənkarlıqların kökü ilahi göstərişləri əhəmiyyətsiz saymaq, bundan da pisi bu göstərişləri məsğərəyə qoymaqladır.

Ayə 57:

﴿أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾

"Ya da (dərdin ağırlığından) deyər: "Əgər Allah hidayət etsəydi pəhrizkarlardan, təqvalılardan olardım."

Ayə 58:

﴿أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾

"Ya da əzabı görəndə deyər: "Ey kaş qayıtmağım mümkün olaydı, (qayıda bilsəydim) xeyir əməl sahiblərimdən olardım."

¹ "Təfsiri-Ətyəbul-bəyan".

Nöqtələr

• Əgər 57-ci ayədə günahkar şəxs azğınlığına səbəb kimi Allahın ona hidayət etmədiyini göstərsə, 59-cu ayədə ona cavab verilir ki, səni hidayət etdik, höccəti tamaladıq, amma sən özün təkzib və təkəbbür əhli idin.

Bildirişlər

1. Günahkarlar qiyamət günü özlərini təmizə çıxarmağa çalışır.
2. İnsan qurtuluş üçün Allahın hidayətinə ehtiyaqlıdır.
3. Təqva və paklıq ilahi hidayətin qəbulu nişanəsidir.
4. Təqvanın dəyəri qiyamətdə bəlli olar.
5. Qiyamətdə günahkarlar təqvalıların halına qiptə edər.
6. Qiyamətin təhlükəli səhnələrinin xatırladılması günahın qarşısını alan yollardandır.
7. Təqva və ehsan qurtuluş vasitələrindəndir.
8. Günahkarlar qiyamətdə dünyaya qayıdıb ehsan əhli olmaq istəyər.
9. Dünyaya qayıdış mümkünsüzdür.

Ayə 59:

﴿بَلَىٰ قَدْ جَاءَ تَاٰكُ اٰیَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ﴾

"Bəli, ayələrim sənin sorağınca gəldi, amma sən onları təkzib etdin, təkəbbür göstərdin və kafirlərdən oldun."

Nöqtələr

• Günahkarın qiyamətdə deyəcəyi bir neçə söz var: Səhlənkarlığın etirafı; məsğərəbazlığın etirafı; hidayət arzusu; dünyaya qayıdış arzusu. Allah onun etiraflarını qəbul edər, amma nəzərinə çatdırar ki, o özü hidayəti qəbul etməyib və dünyaya qayıtsa yenidən günah əhli olar.¹

Bildirişlər

1. Allah xəbərdarlığı başa çatdırmamış, höccəti tamamlamamış kimsəyə əzab vermir.
2. Dərhal və düşüncəsiz təkzib insandakı təkəbbür və inadkarlıq ruhiyyəsidən qaynaqlanır.

Ayə 60:

﴿وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ ٱللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِيْنَ﴾

"Allaha iftira yaxanları qiyamət günü üzü-qara görərsən. Məgər cəhənnəmdə təkəbbür əhli üçün yer yoxdur?!"

Nöqtələr

¹ "Ən`am" surəsi, ayə 28.

• Allaha iftira yaxılmasının bir nümunələri var: Allaha şərik qoşulması; Allahın nəyəsə bənzədilməsi; mələklərin Allaha övlad sayılması; insanın öz pis əməllərinə görə Allahı səbəbkar sayması; Allahlıq və peyğəmbərlik iddiası; ilahi qanunların təhrifi və bidət.

• Rəvayətdə oxuyuruq: Əgər bir şəxs hədis quraşdırıb məsum imamlara aid etsə, Allaha iftira yaxmışdır. Çünki Əhli-beytin (ə) buyurduqları peyğəmbərin buyuruğudur, peyğəmbərin buyurduqları Allahın buyuruğudur.¹

Bildirişlər

1. Allahın nuruna öz yalanları ilə kölgə salmaq istəyənlər qiyamətdə üzükara olmaqla cəzalandırılır.

2. Qaralılıq eyb sayılmasa da, sonradan qaralmaqla zillət nişanəsidir.

3. Əsil üzükaralılıq və qəlbiqaralılıq qiyamətdə üzə çıxar.

4. Allaha iftiranın kökü təkəbbürdür.

Ayə 61:

﴿وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

"Allah təqva yolunu seçənləri kama çatdıraraq, onlara nicat verir. Belə ki, onlara bir pislik yetişməz, onlar qəmgin də olmazlar."

Nöqtələr

• Ayədə Allaha iftira yaxanların üzükaralılığından və cəhənnəm əhlindən danışıldı. Bu ayədə təqvalıların qurtuluşundan söz açılır.

Bildirişlər

1. Təqva qurtuluş vasitəsidir.

2. Təqvalıları kənardan heç bir pislik hədələmir.

3. Təqvalılar üçün daxildən heç bir qəm-qüسسə yoxdur.

Ayə 62:

﴿اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾

"Hər şeyi xəlq edən Allahdır. Hər şeyi qoruyan, vəkil də Odur."

Ayə 63:

﴿لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾

"Göylərin və yerin açarları Ona məxsusdur. İlahi ayələrə qarşı küfr edənlər həmin ziyankarlardır."

Nöqtələr

• Müşriklər Allahın xaliquyini, varlıq aləmini yaratdığını qəbul edirdilər. Hazırkı surənin 38-ci ayəsində oxuyuruq ki, əgər onlardan göylərin və yerin kimin

¹ "Təfsiri-Bürhan".

tərəfindən yaradıldığını soruşsan, deyəcəklər ki, Allah! Amma onlar varlıq aləminə nəzarəti və onun qorunmasının bütövlərini öhdəsinə düşdüyünü güman edirlər.

Bildirişlər

1. Həqiqi müvəhhid (təkallahlı) şəxs tövhidin bütün yönümlərinə inanır: Yaranışda tövhid, idarəçilikdə (rübubiyyətdə) tövhid, ibadətdə tövhid.
2. Bütün varlıq aləminin yaranışı və davamı Allaha möhtacdır.
3. Allah varlıq aləminin yaradıcısıdır və yenə də xəlq edə bilər.
4. Kafirlərin küfrü Allaha zərər toxundurmur. Çünki O göylərin və yerin malikidir.

Ayə 64:

(قُلْ أَفَعَيَّرَ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ)

"De ki, ey nadanlar, mənə Allahdan qeyrisinə pərəstiş etmək göstərişi verirsiniz?"

Ayə 65:

(وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ
وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ)

"Şübhəsiz, sənə və səndən öncəkilərə (peyğəmbərlərə) vəhy olunmuşdur ki, əgər şirk etsən, hökmən əməlin puça çıxar və ziyankarlardan olarsan."

Nöqtələr

- Tövhid ardınca şirk ibadəti puça çıxarır. Bu ayədə şirk, "Bəqərə" surəsinin 217-ci ayəsində mürtədlik (dindən çıxmaq) əməlləri puça çıxaran səbəb kimi tanıtılır.
- Hazırkı ayələrdə ilk öncə peyğəmbərə müraciət olunsada, bütün xalq nəzərdə tutulur. Şəxsən peyğəmbərə müraciət olunmasında məqsəd mövzunun əhəmiyyətini göstərməkdir. Yəni hətta peyğəmbər bir an şirkə yol verərsə, əməlləri puça çıxar, ziyana düşər.

Bildirişlər

1. Azgınlıqların kökü cəhalətdir.
2. Heç vaxt düşüncəsiz insanların istəkləri qarşısında təslim olmayacaq.
3. İbadət məbuda mərifətə əsaslanmalıdır.
4. Düşüncəsiz insanlar ətrafdakıları, hətta peyğəmbərləri yoldan azdırmaq əzmindədir.
5. İslam peyğəmbəri (s) son səmavi peyğəmbərdir.
6. Şirk kimsəyə bağışlanmır.
7. Peyğəmbərlərin isməti onları əmr və qadağadan, təşviq və təhdiddən ehtiyacsız etmir.
8. Şirk təhlükəsi çox ciddidir.

Ayə 66:

﴿بَلِ اللّٰهِ فَاَعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشّٰكِرِيْنَ﴾

"Yalnız Allaha pərəstiş et və şükür edənlərdən ol."

Ayə 67:

﴿وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِّيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾

"Allaha layiqincə qədrdanlıq etmədilər (Onu tanımadılar). Hansı ki, qiyamət günü yer bütünlüklə Onun qüdrət ovucunda, göylər Onun qüdrət əli ilə bükülmüş olar. O pakdır və Ona şəriklərdən üstündür."

Nöqtələr

• İmam Sadiq (ə) buyurur: "Yəmin" dedikdə Allahın qüdrət əli nəzərdə tutulur.¹

• Allahın iki növ fərmanı var:

1. "Mövləvi" fərman-Allah mövla ünvanı ilə hökm verir və ağıl onun sirrini qavramaqda acizdir. Məkkədə təvaf əmri buna misal ola bilər.²

2. "İrşadi" fərman-ağıl bu əmrin sirrini dərk edir və Allah ağılın hökmü ilə tərbiyə əmri verir. Məsələn, nemət sahibinə təşəkkür ağılın hökmüdür.

Bildirişlər

1. Müvəhhidlik (təkallahlılıq) zərər-ziyanlardan qurtuluş yoludur.
2. Allaha ən üstün təşəkkür yolu ibadətdir.
3. Tövhid düzgün tanıma və qədrdanlıq nişanəsi, şirk cəhalət və nankorluq göstəricisidir.
4. Göy və yer Allahın qüdrəti qarşısında əhəmiyyətsiz bir şeydir.
5. Allahı daha yaxşı tanımaq üçün Onun mütləq qüdrət və əhatəsinə diqqət yetirək.
6. Başqalarının soruşunca getməyə, hər şey Allahın əlindədir.

Ayə 68:

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾

"Sur üfürülər, Allahın saxladıqlarından başqa göylərdə və yerdə nə varsa huşunu itirər (ölər). Sonra (sur) növbəti dəfə üfürülər və onlar dərhal ayağa qalxıb (ətrafa) baxarlar."

Nöqtələr

• Hazırkı ayədən tam aydın olur ki, surun üfürülməsi ilə dünyanın həyatı başa çatır, ikinci üfürülmədə qiyamət qopur. Bu üfürülmə bəzən surun üfürülməsi, bəzən sarsıdıcı, bəzən də dəhşətli səs kimi qeyd edilir.¹

¹ "Tövhid-Səduq", səh.161.

² "Həcc" surəsi, ayə 29.

● Dəhşətli bir səslə varlıq nizamının pozulması və təbiətin məhvi cəbhədə mərmə partlayışlarını eşidənlər üçün inandırıcıdır. Mərmə səmindən hətta divar uçulur.

● Rəvayətlərə əsasən sur İsrəfil adlı mələk tərəfindən üfürülür.²

● Sur üfürülərkən bütün insanlar ölür. Ayədəki istisna Allahın qüdrətini göstərir. Yəni Allah hər şeyə qadirdir və hamını öldürdüyü vaxt kimisə diri saxlaya bilər. Bəzi rəvayətlərə əsasən hamı öldüyü vaxt Cəbrail, İsrəfil, Mikail sağ qalar.³

Bildirilər

1. İnsanların ölümü və oyanışı Allah üçün bir şeypurun üfürülməsi qədər asandır.

2. Qiyamətin bərpasını labüd hesab edin.

3. Qiyamət təkcə insanlara və yer sakinlərinə aid deyil.

4. Birinci üfürülmə ilə ikinci üfürülmə arasında uzun zaman var.

5. Qiyamət qəfildən bərpa olasıdır.

Ayə 69:

(وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ)

"(Həmin gün yer Rəbbinin nuru ilə işıqlanar, əməl namələri ortaya qoyular, peyğəmbərlər və şahidlər hazır olar, onlar arasında ədalətlə hökm verilir. Onlara sitəm qılmaz.)"

Nöqtələr

● "Nuri Rəbbi" dedikdə ya həmin gün yer üzünü işıqlandıracaq ilahi ədalət nur, ya da günəş və ay nurundan fərqli bir nur nəzərdə tutulur. Mərhum Əllamə Təbatəbai öz təfsirində buyurur ki, "nuri Rəbb" dedikdə sirlərin aşkarlanması nəzərdə tutulur. Sonra mərhum Əllamə öz baxışının təsdiqi üçün "Qaf" surəsinin 22-ci ayəsini göstərir.

● "Ətyəbul-bəyan" təfsirində oxuyuruq: Qiyamətdə günəş və ayın işığı kəsildiyindən "Rəbbin nuru" dedikdə möminlərdən parlayan nur nəzərdə tutulmalıdır. "Hədid" surəsinin 13-cü, "Təhrim" surəsinin 8-ci ayələri dəlil göstərilir.

Bildirilər

1. Əməl namələrinin təqdimi, peyğəmbərlərin saxlanması, haqqa şahidlik qiyamətdəki zəruri işlərdir.

¹ "Muddəssir" surəsi, ayə 8; "Qariə" surəsi, ayə 1; "Əbəsə" surəsi, ayə 23; "Yasin" surəsi, ayə 53.

² "Təfsiri-Nurus-səqəleyn".

³ "Təfsiri-Əl-Mizan", "Təfsiri-Nurus-səqəleyn", "Təfsiri-Dürrül-Mənsur".

2. Qiyamətdə müxtəlif şahidlər var. (Peyğəmbərlər, imamlar, mələklər, bədən üzvləri, yer, zaman . . .)

3. İnsanın dünyadakı bütün rəftar və əməlləri bir zümrənin nəzarəti altındadır. Qiyamətdə şahidlik üçün dünyadakı əməllərə nəzarət şərtidir.

4. Qiyamətdə peyğəmbərlər sorğuya çəkilsə də,¹ bu ayədə başa bir məqsəd nəzərdə tutulur: Peyğəmbərlər öz ümmətlərinin əməllərinə şahid durasıdır.

5. Allah əməl namələri və şahid ifadələri əsasında hökm verir.

Ayə 70:

﴿وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ﴾

"Hər kəsə əməllərinin əvəzi bütünlüklə verilir. Allah onların gördüyü işlərdən xəbərdardır."

Ayə 71:

﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُوهَا فَتَحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِن حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَىٰ الْكَافِرِينَ﴾

"Küfrə uğrayanlar dəstə-dəstə cəhənnəmə doğru qovular. Elə ki, ona yaxınlaşdılar cəhənnəmin qapıları açılar. Gözətçilər onlara deyər: "Aranızdan soracağınıza peyğəmbərlər gəlmədimi ki, Rəbbinizin ayələrini sizə oxusun və sizi bu gündüzdən xəbərdar etsin?" Deyərlər: "Nə üçün? (Gəldi)! Amma kafirlərə əzab hökmü qətidir."

Ayə 72:

﴿قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَىٰ الْمُتَكَبِّرِينَ﴾

"Onlara deyilər: "Cəhənnəmin qapılarından daxil olun, orada əbədi qalacaqsınız. Necə də pisdir təkəbbürlülərin yeri!"

Nöqtələr

• "Siq" sözü irəli qovmaq mənasını bildirən "sövq" sözüdür. Bazarın cazibəsi insanı özünə sövq etdiyindən ona da bəzən "sövq" deyirlər.

• "Zumər" dedikdə cəmiyyət, dəstə nəzərdə tutulur. Surənin adı onun 71-73-cü ayələrinə əsasən müəyyənləşdirilmişdir.²

• Cəhənnəm əhlini mələklər cəhənnəmə sürükləyir.³

Bildirişlər

1. Allahın cəza və mükafatında əyər-əskiklik yoxdur.

2. Qiyamətdə kimsənin əməlləri əvəzsiz buraxılmaz.

3. Allah hər şeyi hamıdan yaxşı bilir. Onun şahidlərə müraciəti xəbərsizliyindən qaynaqlanmır. Mühakimə nizamında şahidlik şərtidir.

4. Günahkarların cəhənnəmə sürüklənməsi ayrıca bir işgəncə və təhqirdir.

¹ "Ə`raf" surəsi, ayə 6.

² "Təfsiri-Məcməul-bəyan".

³ "Qaf" surəsi, ayə 21.

5. Cəhənnəmin qapıları bağlıdır. Cəhənnəm əhli bu qapıya çatan kimi qapılar açılır. Bu səhnə çox dəhşətlidir.

6. Cəhənnəmin müxtəlif qapıları var. "Hicr" surəsinin 44-cü ayəsində də uyğun həqiqət təsdiqlənir.

7. Qiyamətdə mələklər cəhənnəm əhli ilə bilavasitə ünsiyyətdə olar.

8. Cəhənnəmin məxsus məmurları var.

9. Günahkarlara höccət tamamlanmış, xəbərdarlıq başa çatdırılmışdır.

10. Peyğəmbərlər ilahi ayələri bəyan etməklə yanaşı insanlara xəbərdarlıq edirlər.

11. Qiyamət etiraf günüdür.

12. Əzab hökmünü qətiləşdirən insanların küfrüdür.

13. Təkəbbür küfrün köküdür.

Ayə 73:

﴿وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ﴾

"Rəblərindən qorxanlar (təqvalılar) dəstə-dəstə behiştə doğru sövq olunar. Ona yaxınlaşanadək behişt qapıları açılır, nəzarətçilər deyər: "Salam olsun sizə pak və bəyənilmiş oldunuz. Daxil olun, orada əbədi qalacaqsınız."

Nöqtələr

• 71-ci ayədə oxuduq: Elə ki cəhənnəm əhli cəhənnəmə yaxınlaşar, qapılar açılır. Bu ayədə isə bildirilir ki, behişt əhli behiştə çatanadək qapılar açılmış olar.

• "Xisal" kitabında həzrət Əlidən (ə) nəql olunur ki, behiştin səkkiz qapısı var və hər qapı müəyyən zümrə üçündür. Bir qapı peyğəmbərlər və siddiqlər, bir qapı şəhidlər və salehlər, beş qapı şilər və bir qapı bizə düşmənçiliyi olmayan müsəlmanlar üçündür.¹

• **Sual:** Əvvəla behiştəki əbədilik Allahın lütfündən qaynaqlanır və ədalətə zidd deyil. İkincisi, cəhənnəmdə əbədilik bütün günahkarlara aid deyil. Günahkarlardan bəziləri cəhənnəmdə paklanıb behiştə daxil olasıdır. Üçüncüsü cəza günahın yüngül-ağırlığından asılıdır, zamandan yox! İnsan bir anda hətta həyata keçirə bilmədiyi qətlə görə ömürlük həbs oluna bilər. Məgər bir çəllək yanacağa od vurmaq, bir gəmi yanacağa od vurmaqla eynidirmi? Ömür boyu Allaha itaətsizlik etmiş şəxs daim əzabda qalasıdır.

Bildirişlər

1. Behiştə daxil olmaq üçün paklıq lazımdır.
2. Behiştin də müxtəlif qapıları var.
3. Mələklər behişt əhlini "səlamun ələykum" deyər salamlayır. Dünyada da bu sayaq salamlamaq tövsiyə olunmuşdur.

¹ "Təfsiri-Əl-Mizan".

4. İstər öncədən mövcud olmuş, istər sonradan tövbə vasitəsi ilə əldə olunmuş paklıq behiştə daxil olmaq üçün şərtidir.

Ayə 74:

﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَّبِعُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ﴾

"(Behişt əhli) Deyər: "Həmd olsun bizə verdiyi vədə vəfa qılan Allaha. Yer üzünü bizə miras qərar verdi. Behiştin istədiyimiz yerini seçirik." Necə də gözəldir əməl əhlinin mükafatı!"

Nöqtələr

- Ayədə "ərz" deyərkən behişt yeri nəzərdə tutulur.

Bildirişlər

1. Nemət əldə etdikdən sonra "Əl-həmdü lillah" demək behişt əhlinin səciyyəsidir.
2. Behişt əhlinin imtiyazlarından və əldə etdikləri nemətlərdən biri də yer seçimidir.
3. Hər bir insan xeyir əməllə ilahi mükafatlara çata bilər.
4. Behişt bəhanəyə yox, bahasına verirlər.

Ayə 75:

﴿وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

"Rəblərinə sitayişlə birgə təsbih deyən halda ərşi əhatəyə almış mələkləri görürsən. Onlar arasında ədalətli hökm verilər və deyilər: "Həmd olsun aləmlərin Rəbbi Allaha."

Nöqtələr

- "Həffin" sözü əhatə mənasını bildirən "həff" sözündəndir. "Ərş" dedikdə Allahın qüdrət və iradə qərarı nəzərdə tutulur.

Bildirişlər

1. Mələklər övliyaların gözüne görünə bilər.
2. Ərş mələklərin yeridir.
3. Mələklər Allahın əmrlərinin icrası üçün hazırdılar.
4. Mələklər daim təsbihə məşğuldurlar.
5. Həmd və təsbih yanaşdır.
6. Mələklər də insanlar kimi Allahın tərbiyəsi altındadır.
7. Allahın qiyamət mühakiməsi haqq-ədalətə əsaslanır. (Dünyada haqq əsasında əməl edək. Çünki haqla ölçülürsünüz.)
8. Həmd və sitayiş varlıq aləminə tərbiyə verən Allaha layiqdir.

"ĞAFİR" ("MUMİN") SURƏSİ

(40-CI SURƏ, 85 AYƏ)

İyirmi dördüncü cüz

"ĞAFİR" SURƏSİNİN SİMASI

Səksən beş ayədən ibarət olan bu surə Məkkədə nazil olmuşdur. Surənin adı onun üçüncü ayəsindən götürülmüşdür. Ayədə Allah "ğafiruz-zunub" (günahları bağışlayan) kimi tanıtdırılır. Surənin digər bir adı "Mumin"dir. Bu ad Firon hökumətində imanını gizlədib Musaya kömək edən şəxslə bağlıdır. Bu şəxsin macrəası "momini ali-Firon" adı ilə məşhurdur. Surənin 28-ci ayəsindən başlayaraq onun haqqında danışılır.

Surədə Musa, Nuh, Ad, Səmund ilə yanaşı tövhid, məad maarifi, ilahi hikmət yada salınır. Surənin iyirmiye yaxın ayəsi "momini ali-Firon" haqqındadır.

Quranda yeddi surə ardıcıl olaraq "ha, mim" ayəsi ilə başlayır. Bu surə həmin yeddi surənin birincisidir. (Sonrakı surələr: Fussilət, Şura, Zuxruf, Duxan, Casiyə, Əhqaf) Bu surələr bəzən "ha mim" adlanır. Rəvayətlərə əsasən gecə namazında "ha mim" surələrini oxumaq tövsiyə olunmuş işdir və girami peyğəmbər (s) buyurur ki, "ha mim" Quranın məğzidir. Hədisdə oxuyuruq: "Ha mim" Quranın tacı və onun ətirli gülləridir. Allah bu surələri qiraət edənə, onun qonşularına, yaxınlarına, dostlarına lütf göstərir, ərş və kürsi onun üçün bağışlanma diləyər.¹

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

RƏHMAN VƏ RƏHİM ALLAHIN ADI İLƏ

Ayə 1-2:

﴿حَم تَنْزِيلِ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾

"Ha, mim; kitabın nazil olması yenilməz və bilən Allah tərəfindəndir."

Ayə 3:

﴿غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ
الْمَصِيرُ﴾

"Günahları bağışlayan, tövbələri qəbul edən, cəzası ağır, böyük əta sahibi! Ondən başqa heç bir məbud yoxdur, qayıdış Ona doğrudur."

Nöqtələr

• Bəzi rəvayətlərə əsasən müqəttəə hərflərin yalnız Allaha bəlli olan yozumu var.² Amma başqa bir qrup rəvayətdə Allah müxaliflərə müraciətlə bildirir ki, mən Quranı sizin ixtiyarınızdakı əlifba hərflərindən tərtib etdim və bacarırsınızsa siz də bunun kimisini göstərin.

• "Zittəvl" sözü iki cür mənalandırılıla bilər: Allahın mərhəmət göstəricisi olan fəzl və əta sahibliyi; ilahi qəzəb göstəricisi olan qüdrət sahibliyi.

¹ "Təfsiri-Nümunə".

² "Təfsiri-Məcməul-bəyan".

• Quranda "tənzilul-kitab" ifadəsi ilə başlayıb ardınca Allahın sifətlərini zikr edən ayələr var.¹ Demək, vəhy qaynağı qüdrət, hikmət, rəhmət, rübubiyyət sahibidir, həmd və sitayişə layiqdir.

QURANDA BAĞIŞLANMA

Qurani-kərimdə bağışlanma amilləri bəyan olunur: İman,² təqva,³ peyğəmbərlərə itaət,⁴ xalqı bağışlamaq,⁵ insanlara təmənnəsiz borc vermək,⁶ cihad,⁷ ibadət,⁸ kəbirə günahlardan çəkinmək,⁹ dua, yalvarış, tövbə,¹⁰ insan üçün övliyaların duası.¹¹

Bildirişlər

1. Yeni üslubda deyiliş dinləyicinin diqqətini cəlb edir.
2. Quran tədricən nazil olmuşdur.
3. Kitab göndərənin əzəməti nazil olan ayələrin xalqın arlağı səviyyəsində olmasına maneçilik törətməməlidir.
4. Yenilməz Allahın buyuruqları da nüfuz edilməzdir. İlahi buyuruqları heç bir məntiqlə sındırmaq mümkün deyil.
5. Quran Allahın izzət və elm cilvəsidir.
6. Quran müsəlmanların izzət və agahlıq vasitəsidir.
7. Kitabın nazil olması, bağışlanma bəyanatı, ilahi xəbərdarlıqlar insanın kamilliyi Allaha yaxın məqama çatması üçündür.
8. Kitabın nazil olmasında məqsəd yaranış və məadı tanımaqdır.
9. Quran həzrət peyğəmbərin (s) vaxtında kitab şəklinə düşmüşdü.
10. İlahi lütfərdən bəhrələnmə səmavi kitab sayəsində mümkündür.
11. Həm kitab və qanun, həm hesab aparılması, həm bağışlama, həm də cəzalandırmaq zəruridir.
12. Qüdrətli və izzətli fərdlərin ətası gözəldir.
13. Kimsə vəhyin nazil edilməsinə mane ola bilməz, çünki Allah yenilməzdir və kimə nazil etdiyini bilir.
14. İslamın tanıtdırdığı yol Allahdan Allaha doğru aparır.
15. Allahın mərhəməti qəzəbindən öndədir.

¹ "Zumər" surəsi, ayə 1; "Ğafir" surəsi, ayə 2; "Fussilət" surəsi, ayə 3; "Yasin" surəsi, ayə 5; "Fussilət" surəsi, ayə 42; "Vaqiə" surəsi, ayə 80.

² "Taha" surəsi, ayə 73.

³ "Ənfal" surəsi, ayə 29.

⁴ "Ali-İmran" surəsi, ayə 31.

⁵ "Nur" surəsi, ayə 22.

⁶ "Təğabun" surəsi, ayə 17.

⁷ "Səff" surəsi, ayə 11 və 12.

⁸ "Nuh" surəsi, ayə 3 və 4.

⁹ "Nisa" surəsi, ayə 31.

¹⁰ "Qəsəs" surəsi, ayə 16.

¹¹ "Yusuf" surəsi, ayə 97.

16. Günah bəzən saleh əmələ xatir bəzən tövbə yolu ilə bağışlanır.¹
17. Mömin qorxu ilə ümid arasında olmalıdır. Çünki Allah həm bağışlayan, həm də cəza verəndir.
18. Allahın mərhəmət və qəzəbini yanaşı nəzərə almaq lazımdır ki, nə ümitsizlik yaransın, nə də təkəbbür.
19. İlahi əzabı doğuran bizim öz əməllərimizdir. Əslində Allah sonsuz lütf sahibidir.
20. Allahın lütfü daimidir.

Ayə 4:

(مَا يُجَادِلُ فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْرُزُكَ تَقْلُبُهُمْ فِي الْبِلَادِ)

"Allahın ayələrinə münasibətdə yalnız kafirlər höcətləşirlər. Onların şəhərlərdə hərəkəti səni aldatmasın."

Nöqtələr

- "Cədəl" sözünün lüğət mənası ip ayırməkdir. Tərəflərin bir-birini məğlub etmək istədiyi dolay söhbətlər də "cədəl" adlanır.

CİDAL, SÖHBƏT

Cidal iki növdür: Gözəl cidal (söhbət) peyğəmbərlərə xasdır və xalqın tərbiyəsinə yönəlib. Kafirlər həzrət Nuha dedilər: Sən bizim tərbiyəmiz üçün çox cidal edir, çalışırsan.² Haqqın aradan qaldırılmasına və ya zəiflədilməsinə yönəlmiş cidal batil cidalıdır.³

- Elmi və etiqadi məsələlərdə yalnız gözəl cidal, söhbət münasibdir.⁴

GÖZƏL CİDAL NÜMUNƏLƏRİ

Həzrət İbrahim Nəmrudu allahpərəstliyə dəvət edib buyurdu: "Ölüm və həyat əlində olan Allaha pərəstiş et." Nəmrud dedi: "Ölüm və həyat həm də mənim əlimdədir. Mən həm edam, həm də əfv göstərişi verə bilərəm." İbrahim buyurdu: "Allah varlıq nizamını elə müəyyənləşdirib ki, günəş şərqdən çıxır. Sən günəşi qərbdən çıxara bilərsənmi?" Nəmrud susmağa məcbur oldu.⁵

Qurani-kərim müxaliflərlə ünsiyyətdə dəfələrlə bəyan edir ki, ya Quran kimi bir kitab ya bu kitabın on surəsinin, ya da bir surəsinin oxşarını göstərin, dəvətimizdən əl çəkək. Hətta təklif olunur ki, istədiyiniz şəxslərdən yardım alın, amma bunu da bilin ki, heç vaxt Quranın bir surəsinin mislini göstərə bilməzsiz.⁶

- Batil cidal şeytanın təhriki ilə baş tutur.⁷

¹ "Hud" surəsi, ayə 114.

² "Hud" surəsi, ayə 32.

³ "Cəfir" surəsi, ayə 5.

⁴ "Ənkəbut" surəsi, ayə 46; "Nəhl" surəsi, ayə 125.

⁵ "Bəqərə" surəsi, ayə 258.

⁶ "Yunis" surəsi, ayə 38; "Bəqərə" surəsi, ayə 22 və 23.

⁷ "Ən'am" surəsi, ayə 121.

● Batil cidalın fəsadları:

1. Batil cidal azğınlıq səbəbidir.¹ Doğru yolu tutmuş zümrə yalnız batil cidal səbəbindən azdı.

2. Batil cidal ilahi qəzəbə səbəb olur.² Hər kəs agahlığı olmadan cidala başlayarsa bu söhbəti kəsməsə Allahın qəzəbinə gələr.

3. Batil cidal peşimanlığa səbəb olur.³

● Yaxşı cidal qaydası: Rəqibdən dəlil istənilir;⁴ tərəf özünü əvvəlcədən haqlı saymır;⁵ həqiqət qəbul olunur;⁶ qarşı tərəfə düşünmək fürsəti verilir;⁷ ədəb qaydalarına riayət olunur, mətanət göstərilir;⁸ tərəf ədalətli olur və hamıya bir gözlə baxır;⁹ məntiqi danışılır;¹⁰ mülayim danışılır.¹¹

Bildirişlər

1. Haqqa qarşı mübahisə yalnız küfrdən qaynaqlanır.

2. Haqq sözünüzün hamı tərəfindən qəbul olunacağını gözləməyin.

3. Batil cidal kafirlərin qaydasıdır.

4. Peyğəmbərlər də xəbərdarlığa və moizəyə ehtiyacıdır.

5. Kafirlərə aldanmayın, təsir altına düşməyin.

6. Kafirlər yalnız Allahın möhləti səbəbindən hərəkət edə bilir və bu hərəkət sizi narahat etməsin. Onlar yalnız yükünü ağırlaşdırır.

7. Kafirlər daim təlaşdadır bunu yaddan çıxarmayın. Kafirlərin hərbi birlikləri, siyasi konfransları, beynəlmiləl müqavilələri deyilənlərə nümunə ola bilər.

8. İslam cəmiyyətinin rəhbəri kafirlərin hərəkətlərini izləməlidir.

Ayə 5:

﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ﴾

"Bundan öncə də Nuh qövümü, onlardan sonrakı firqələr (peyğəmbərlərini) təkzib etdilər. Hər ümmət öz peyğəmbərinə əziyyət vermək qərarına gəldi. Onlar haqqı aradan götürmək üçün batil yolla mübahisə etdilər. Sonra onları (əzabımızla) yaxaladıq. (Bax gör) Mənim cəzam necədir!"

¹ "Nəhcül-fəsahə", hədis 2648.

² "Nəhcül-fəsahə", hədis 2865.

³ "Nəhcül-fəsahə", hədis 1008.

⁴ "Bəqərə" surəsi, ayə 111.

⁵ "Səba" surəsi, ayə 24.

⁶ "Bəqərə" surəsi, ayə 219.

⁷ "Tövbə" surəsi, ayə 6.

⁸ "Ən`am" surəsi, ayə 108.

⁹ "Ali-İmran" surəsi, ayə 23.

¹⁰ "Əhzab" surəsi, ayə 70.

¹¹ "Taha" surəsi, ayə 44.

Nöqtələr

• "Sad" surəsinin 12, 13-cü ayələrində Nuhdan sonrakı firqə və qövmlər xatırlanır: Ad qövmü, Firon qövmü, Səməd qövmü, Lut qövmü, Əykə əshabı.

Bildirişlər

1. Başqalarının problemlərindən xəbərdarlıq insan üçün təsəlli və səbr səbəbidir.
2. Firqələrin təşkili və onların çoxluğu düzgün mövqe göstəricisi deyil.
3. Peyğəmbərə müxalif firqələrin proqramında təkzib, əks təbliğat nəzərdə tutulur.
4. Tarixin başlanğıcında insanlar qəbilə şəklində yaşamış, zaman ötdükcə təşkilatlanmışlar.
5. Bəzən tağutlar, bəzən qəbilələr, bəzən də firqələr peyğəmbərə müxalif olmuşlar.
6. Allah peyğəmbərlərin hamisidir.
7. Bütün müxaliflərin səmavi rəhbərlərlə mübarizədə müştərək hədəfi var.
8. Müxaliflər səmavi rəhbərləri qətlə yetirməklə, haqqı aradan qaldırmaqla kifayətlənmirlər.
9. Müxaliflərin işi allahladır.
*Haqdan yanan şəmin başqadır halı,
Onu üfürənin yanar saqqalı.*
10. İlahi cəzalar bəzən dünyada həyata keçir.

Ayə 6:

(وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ)

"Rəbbinin kafirlərə əzab vədi beləcə qətiləşdi, onlar cəhənnəm əhlidir."

Ayə 7:

(الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ)

"Ərşi aparanlar, onun ətrafındakılar öz Rəblərinə həmd-səna ilə təsbih deyir. Ona iman gətirmişlər, iman gətirənlər üçün də bağışlanma diləyirlər. (Deyirlər) Pərvərdigara, sənənin rəhmət və elmin hər şeyi əhatə etmişdir. Tövbə qılıb sənənin yolunu izləyənləri bağışla, onları cəhənnəm əzabından hifz et."

Nöqtələr

• Ötən ayələrdə oxuduq ki, insanlar peyğəmbərlərin dəvətinə münasibətdə iki qismə bölünür: Kimi bağışlanır, kimi əzaba düşər olur. Hazırkı ayə mələklərin birinci zümrəyə duasından, onları himayə etməsindən danışır.

ƏRŞ NƏDİR?

• Quranda iyirmi dəfə Allahın ərşinə işarə olunmuşdur. Lüğət mənası baxımından "ərş" dedikdə uca və dayaqly taxt, "kursiyy" dedikdə alçaq dayaqly taxt nəzərdə tutulur. Quranda oxuyuruq ki, Allahın kürsüsü varlıq aləmini əhatə etmişdir. Bəs Allahın ərşi necədir? Ərş dedikdə ya ilahi qüdrət mərkəzi, ya da ilahi hökmlərin çıxarıldığı mərkəz nəzərdə tutulur. Ərşin daşıyıcıları səkkiz mələkdir.¹

Qeyd etməliyik ki, "ərş" sözünün əsil mənası bizə aydın deyil. Amma başqa ayələrdən belə bir nəticə çıxarmaq olur ki, varlıq aləminin mərkəzi var və Allah bu mərkəzi tam əhatə etmişdir. Allahın iradəsi bu mərkəz ətrafındakı mələklər vasitəsi ilə icra olur.

• İmam Sadiq (ə) buyurur: "Ərş Allahın öz peyğəmbərlərini xəbər dar etdiyi elmdir."²

• "Ərş" sözünün işləndiyi ayələrdən belə bir ümumi nəticə çıxarmaq olur ki, bu söz ümumi müdiriyyət mərkəzini ifadə edir.³ Gecə-gündüzün bir-birini əvəz etməsi, işlərin idarə olunması, ayələrin təfsiri, varlıq aləmindəki bütün zərərlərdən xəbər darlıq, səmaddan nazil olanlar və səmaya yüksələn bütun sadalananların ilahi ərşdə baş verdiyini göstərir.

• Mərhum Əllamə Təbatəbai buyurur: "Ərş bir həqiqət, xaricdə baş verən bir iş, aləmdəki işlərə müdiriyyət mərkəzidir."⁴

• İmam Sadiq (ə) buyurur: "Ərş taxt yox, ilahi tədbirlə idarə olunan məhdud bir şeydir."⁵ Digər bir rəvayətdə deyilir: "Ərş və kürsü qeyb aləminin ən böyük qapılardandır.

• Ərş dedikdə maddi bir taxt yox (çünki maddi taxt su üzərində dayanmır),⁶ hələ yer və göy olmayan vaxt, cahan başdan başa su ikən su üzərindəki müdiriyyət nəzərdə tutulur. Göylər və yer yarandıqdan sonra bu mərkəz göy aləminə köçürülmüşdür.

Bildirişlər

1. Allahın kafirlərə qəzəbi ilahi sünndlərdəndir.
2. Allahın cəzası boş yerə deyil, ədalət və haqqa əsaslanır.
3. Günahkarların cəzalandırılması Allahın rübubiyyət şənlərindəndir.
4. Keçmişdəkilərin həlak olmasının səbəbi onların küfrüdür.
5. Möminlər iftixar duymalıdırlar ki, Allah dərğahına yaxın mələklər onlara dua edir.
6. İslam insanın düşüncəsini çörəkdən, geyimdən, məskəndən ayırır ərşə, mələklərə, təsbih və təqdisə yüksəldir.
7. Sonsuz yalnız Allahdır, hətta Allahın ərşi məhduddur.

¹ "Haqqə" surəsi, ayə 7.

² "Məaniyul-əxbar", səh.29.

³ "Ə`raf" surəsi, ayə 54; "Yunis" surəsi, ayə 3; "Rə`d" surəsi, ayə 2; "Hədid" surəsi, ayə 4.

⁴ "Təfsiri-Əl-Mizan".

⁵ "Tövhid-Səduq", 48-ci bab.

⁶ "Hud" surəsi, ayə 7.

8. Həmd və təsbih (təşəkkür və paklıqla yad etmə) Quranda dəfələrlə yanaşı zikr olunmuşdur. Rükü və səcdənin zirkələrində bunu müşahidə edirik.

9. Dua qaydası belədir ki, öncə təsbih və həmd oxunur, sonra gözəl adlar xatırlanır, nəhayət dua edilir.

10. Məsuliyyətinizin ağırlığı Allaha təsbih və həmdi, möhtaclara yardımı öhdənizdən götürmür. Ərşi daşıyan mələklər həm Allahı zikr edir, həm möhtaclara dua oxuyur.

11. Duada münasiblik gözlənilməlidir: İman əhli olan mələklər iman əhli olan möminlərə dua edir.

12. İman yer aləmi ilə ərş aləmi arasında rabitə yaradan vasitədir.

13. Yalnız iman əhlinin başqalarına duası qəbuldur.

14. Mələklərlə insanlar arasında rabitə var. İmam Səccad (ə) "Səhifeyi-Səccadiyyə" kitabında bir qrup mələklərə dua edib salam göndərir. Bu ayədə isə ərşi daşıyan mələklər möminləri salamlayır.

15. Başqalarına dua bəyənilmiş və Quranda təsdiqini tapmış dəyərlərdəndir.

16. Yalnız iman və əməl əhli olanlar mələklərin dualarından faydalanır.

17. Tövbə bəs etmir, əmələ ehtiyac var.

18. Qurtuluş Allah yolunda tabeçilikdədir.

Ayə 8:

(رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنِ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَّحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ
وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)

"Pərvərdigara! Onları atalarından, zövcələrindən övladlarından səlahiyyəti çatanlarla vəd etdiyini ədn bağlarına daxil et; həqiqətən, sən yenilməz və hikmət sahibsən."

Nöqtələr

• Bütün ailə üzvləri ilə birlikdə behiştə daxil olma Quranın digər bir ayəsində də qeyd olunur: "Möminlərin nəslini behiştə onlara qovuşdurarıq."¹

• Peyğəmbərlər və mələklər "Rəbbəna", "Rəbb" müraciəti ilə duaya başlayırlar. Həzrət Adəm, Nuh, İbrahim, Yusif, Musa, Süleyman, İsa, girami peyğəmbər (s), möminlər, mələklər Allahı "Rəbb" adı ilə çağırırlar.²

Bildirişlər

1. İlahi övliyələrin duasından faydalanmaq üçün səlahiyyət lazımdır.

2. Cəhənnəmdən qurtuluş bəs etmir, behiştə daxil olmaq dəyərdir.

3. Öncə pisləklərdən paklanma sonra kamilliklər!

4. Behiştə daxil olmaq üçün səlahiyyətə ehtiyac var.

5. Ləyaqət və səlahiyyətsiz rabitə faydasızdır. Amma ləyaqət dəyəri artırır.

¹ "Tur" surəsi, ayə 21.

² "Əraf" surəsi, ayə 23; "Bəqərə" surəsi, ayə 126-128; "Yusuf" surəsi, ayə 101; "Qəsəs" surəsi, ayə 24; "Nəml" surəsi, ayə 19; "Maidə" surəsi, ayə 114; "Mo`minun" surəsi, ayə 97; "Ali-İmran" surəsi, ayə 191-194.

6. Allah əta etmək qüdrətində olsa da, Onun bəxşisləri hikmətə əsaslanır.
7. Yaxınlarla birlikdə olma başqa bir ilahi nemətdir.
8. İzzət, yenilməzlik Allaha məxsusdur.

Ayə 9:

﴿وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾

"(Pərvərdigara) Onları pisləklərdən hifz et. Həmin gün kimi pisləkdən hifz etsən, rəhmətinə çatdırmısan. Bu həmin böyük qurtuluşdur."

Bildirişlər

1. İnsan paklanmaq üçün təlaş və iradəyə ehtiyaqlıdır.¹ Eləcə də pis insanlardan, məşğuliyyətlərdən və yerlərdən uzaqlaşmaq zəruridir.² Şübhəsiz ki, insan bu işdə ilahi yardımlarsız keçinə bilməz.
2. İlahi mərhəmət təkcə maddi ləzzətlərdən faydalanmaq yox, həm də günahlardan sığortalanmaqdır.
3. Yalnız mənəvi və maddi bəlalardan uzaqlaşdıqdan sonra böyük qurtuluşa çatmaq olar. Həm mənəvi bəlalər, həm də maddi bəlalər pisləkdir.³ Yaxşılığın da həm dünyəvi, həm də üxrəvi (axirətə aid) nümunələri var.⁴
4. Günahdan paklanma tövfiqini Allahdan diləmək lazımdır.
5. Qurtuluş bizim öz hünərimiz deyil, Allahın lütf və mərhəmətidir.
6. İnsan dünyəvi rifah sayəsində qurtuluş əldə etmir. Qurtuluş üçün təqəvaya ehtiyac var.

Ayə 10:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادُونَ لِمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ﴾

"Həqiqətən, küfr edənlərə belə nida olunur: "Şübhəsiz, Allahın qəzəbi sizin özünüzə qəzəbinizdən daha böyükdür. Çünki siz imana dəvət olunur, amma küfr edirsiniz."

Nöqtələr

- Quran iki dəfə "yunadəvnə" sözünü işlədir və hər dəfə də məqsəd cəhənnəm əhlini alçaltmaqdır. Uyğun söz hazırkı ayədə və "Fussilət" surəsinin 44-cü ayəsindədir.
- Ötən ayələrdə mələklərin möminlərə duası haqqında danışıldı. Bu ayə kafirlərə Allah əzabını açıqlayır. Əgər öncə ilahi mərhəmətdən söz açılırdısa,

¹ "Naziat" surəsi, ayə 40.

² "Maidə" surəsi, ayə 42; "Nisa" surəsi, ayə 140.

³ "Bəqərə" surəsi, ayə 81; "Ali-İmran" surəsi, ayə 120.

⁴ "Bəqərə" surəsi, ayə 201.

burada böyük əzab nəzərə çatdırılır. Bəli, Allahın həm mərhəməti, həm də qəzəbi böyükdür.

Bildirişlər

1. Cəhənnəmdə oddan əlavə ruhi işgəncələr, təhqir var.
2. Bu gün küfrə yol versək sabah özümüzə qəzəblənəsiyik.
3. Allah höccəti tamamlayır, xəbərdarlığı başa çatdırır.
4. Cəhənnəm əhlinə əzabın kökü onların küfrüdür.

Ayə 11:

(قَالُوا رَبَّنَا أَمَنَّآ اٰنْتَنَيْنِ وَاٰحْيَيْنٰنَا اٰنْتَنَيْنِ فَاَعْتَرَفْنَا بِذُنُوْبِنَا فَهَلْ اِلَىٰ خُرُوْجٍ مِّنْ سَبِيْلٍ)

"Kafirlər deyir: "Pərvərdigara! Bizi iki dəfə öldürdün və iki dəfə diriltidn. Artıq günahlarımızı etiraf etdik. İndi necə, çıxış yolu varmı?"

Nöqtələr

• Olsun ki, iki dəfə ölüm dedikdə ömrün sonundakı və bərzəxin sonundakı ölümlər nəzərdə tutulur. İki dəfə dirilmə dedikdə isə bərzəxdə və qiyamətdəki dirçəlişə işarə oluna bilər. Bəziləri qeyd edirlər ki, iki dəfə ölüm yaranışdan öncəki və ömrün sonundakı ölümdür; iki dəfə dirçəliş isə insanın dünyaya gəlişi və qiyamətdəki dirçəlişdir. Onlar öz baxışlarına "Bəqərə" surəsinin 28-ci ayəsini dəlil göstərirlər. Amma öncə qeyd etdiyimiz baxış daha münasibdir.

• Quranda cəhənnəm əhlinin dünyaya qayıdış istəyi bir neçə dəfə qeyd edilir. Onlar bəzən deyirlər ki, qayıdış yolu varmı? Bəzən arzulayırlar ki, ey kaş dünyaya qayıdaydıq, xeyir əməl sahiblərimizdən olardıq. Bəzən də acizənə yalvarırlar ki, Pərvərdigara, bizi dünyaya qaytar, saleh işlər görək.¹

Bildirişlər

1. Oddan qurtuluş arzusu ilə təkrarlanan "əsnətəyni" sözü kafirlərin bir neçə dəfə ölüm və dirçəlişə əsaslanaraq yenidən xilas olmaq istəyini bildirir.

2. Kafirlər bir gün ilahi qüdrətə inanasıdır.²

3. Dünyəvi mühakimələrdə etiraf günahı yüngülləşdirir. Axirətdə isə belə deyil.

4. Əgər insan ölümdən öncə tövbəyə nail olsa, mələklər ona dua edir, insan ilahi lütfdən bəhrələnir. Ölüm məqamı və ya ölümdən sonrakı tövbə təsirsizdir və günahkar müsbət cavab almır.

5. Cəhənnəm əhli o qədər aciz və möhtacdır ki, onları cəhənnəmdən bir anlıq çıxmaq qane edir.

Ayə 12:

¹ "Şura" surəsi, ayə 44; "Zumər" surəsi, ayə 58; "Mo`minun" surəsi, ayə 107; "Mo`minun" surəsi, ayə 100; "Səcdə" surəsi, ayə 12.

² "Casiyə" surəsi, ayə 24.

﴿ذَلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكَ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ
الْكَبِيرِ﴾

"Bu (əzab) ona görədir ki, Allah bir olaraq çağırıldığı vaxt küfr edir, Ona şəriq qoşulduqda inanırdınız. (Bu gün) Hökm uca mərtəbəli, böyük Allahındır."

Nöqtələr

• Bir çoxları xalis mömin deyil. Onlar Allaha iman gətirməklə yanaşı böyük güclərə də itaət göstərirlər. Onlar danışıq və əməllərində həm İslam qanunlarını, həm də şərq və qərb qanunlarını nəzərə alırlar. Onlar kafirlərin məclislərində zəiflik və tənhalıq duyur, bəzən bu rəsmi məclislərdə iştiraka xatir namazlarını qılmırlar.

Bildirişlər

1. Günahları cəzalandırarkən onların yolunu azmasına dəlil göstərin və qəzəbinizin səbəbini bəyan edin.
2. Küfr daimi əzabla sonuqlanır.
3. Şirk də küfrdür.
4. Qiyamətdə hökm yalnız Allahındır.
5. Allaha şəriq saydıqlarınız Onunla müqayisəyə gələsi deyil. Çünki Allah uca mərtəbəli və böyükdür.
6. Düşünməyin ki, sizin şəriq qoşmağınız Allaha ziyan vurur.

Ayə 13:

﴿هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ﴾

"Odur ayələrini sizə göstərən, səmadan sizə ruzi nazil edən. Amma Ona üz tutanlardan savayı kimsə ibrət götürməz."

Ayə 14:

﴿فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾

"Kafirlərin xoşuna gəlməsə də, Allahın dininizi Onun üçün xalis etmiş halda çağırın."

Nöqtələr

• Ötən ayələrdə şirk və Onun cəzasından danışıldı. Bu ayədə insanlar tövhidə dəvət olunur.

• Hazırkı ayədə buyurulur ki, yalnız tövbə, yalvarış əhli öyüd götürür. "Rəd" surəsinin 19-cu ayəsində yalnız düşüncə sahiblərinin ibrət aldığı bildirilir. Demək, həqiqi düşüncə sahibləri Allaha yalvaranlar, Allaha yalvaranlar isə həqiqi düşüncə sahibləridir. Bəli, göz yaşı mərifətə əsaslanmalıdır.¹

¹ "Maidə" surəsi, ayə 83.

• Quranda "kafirlerin xoşu gəlməsə də" ifadəsi üç dəfə, "müşriklərin xoşu gəlməsə də" və "günahkarların xoşu gəlməsə" ifadələri iki dəfə təkrarlanmışdır. Məlum olur ki, insan getdiyi ilahi yolda kafirlərin, müşriklərin və günahkarların razılığı barədə düşünməməlidir. Allah yolundan azmışlara xoş gəlsin deyə dini vəzifəni tərək etmək olmaz.

Bildirişlər

1. Varlıq aləmi tövhid nişanələri ilə zəngindir. İnsan nə ağılla başqasına üz tutur?!
2. Allah ardıcıl şəkildə ayələrini göstərməklə, yağış yağdırmaqla xalqın diqqətini öz qüdrət və hikmətinə yönəldir, xəbərdarlığı başa çatdırır.
3. Səma ruzi mənbəyidir. Günəş, buludlar və atmosfer həyat üçün zəruri işıq, istilik, yağış və oksigen istehsal edir.
4. Öncə zəmin hazırlayın, sonra dəvət edin.
5. Öncə tanışlıq, sonra əməl.
6. Sizin xalisanə dua və yalvarışlarınız Allahın böyüklüyünə yox, öz inkişafınıza təsirlidir.
7. Vasitə yox, istək və iradə mühümdür. (İlahi ayələr mərifət vasitəsidir. Amma qəlbi kor insan istəməsə bu vasitələrdən faydalana bilməz. Bəli, yalvarış halı ilahi ayələrin dərkə və duaların qəbulu üçün zəmindir.)
8. Sizin tövhid ayələrinə münasibətinizə heç bir nəzəriyyə, qanun, səliqə, meyl, adət-ənənə, ata-babaların getdiyi yol təsir göstərməməlidir.
9. Dua və yalvarış üçün yalnız Allah layiqdir.
10. İxlas, səmimiyyət duanın qəbul şərtidir.
11. Kafirləri və yabanı düşüncə sahiblərini razı salmağa çalışmayın.

Ayə 15:

﴿رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ﴾

"O yüksək dərəcələrə və ərsə sahibdir. Xalq görüş (qiyamət) günü ilə qorxutmaq üçün bəndələrindən istədiyinə vəhy mələyini göndərər."

Ayə 16:

﴿يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِّمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾

"Elə bir gün ki, insanlar aşkardır və onların heç bir işi Allaha gizli deyil. (Həmin gün nida olunar) Bu gün hökm kimindir? (Cavab verilər) Vahid və qəhri olan Allahın!"

Nöqtələr

- Rūfət və böyüklük iki növdür: Məkanca böyüklük;¹

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə 127.

məqamca böyüklük.¹

• "Rəfiud-dərəcə" təbiri iki cür mənalandırıla bilər. Allah uca dərəcə və məqam sahibidir; Allahın insanların dərəcələrini onların ləyaqətinə münasib yüksəldir. "Ənam" surəsinin 165-ci ayəsində bildirildiyi kimi, Allah əməllərinə xatir bəzilərini bəzilərdən üstün qərar verir.

• "Ruh" dedikdə ya cəmiyyətin mənəvi həyat qaynağı olan vəhy, ya da vəhy gətirən mələk nəzərdə tutulur.²

• Quran və vəhyin ruh adlandırılması göstərir ki, vəhy insanlar üçün dirçəliş səbəbidir. Peyğəmbərlər insanları mənəvi həyata dəvət edirdi.³

• İmam Sadiq (ə) buyurur: "Qiyamət günü səma əhli ilə yer əhlinin görüş günüdür."⁴

• Vəhyi göndərən ərş sahibi Allahdır. Vəhydən hikmət sahibi olan Allahın seçdiyi xalis bəndələr faydalanır. Vəhyin məqsədi xəbərdarlıqdır. Xüsusi mələk vəhy vasitəsidir.

• Rəvayətdə oxuyuruq: "Bu gün hökm kimindir" soruşan Allahdır, yeganə və qəhr sahibi olan Allah deyə cavab verən isə peyğəmbərlər və Allahın övlialarıdır.⁵

• Qiyamət səhnəsində, Allahın hüsurunda dayanmış insanlar tam ədalətlə mühakimə olunar və bu gedişdə istənilən qeyri-müəyyənliyi aradan qaldıran gerçəkliklər var: Yer və dağların hamarlanması;⁶ insanların qəbirlərdən xaric olması;⁷ əməl namələrinin açılışı;⁸ əməllərin təcəssümü;⁹ gizli işlərin faş olması;¹⁰ bədən üzvlərinin şəhadəti.¹¹

Bildirişlər

1. Allah ləyaqətli insanları kamala çatdırır.
2. İnsan ixlas nəticəsində yüksəlir.
3. Varlıq aləminin mütləq hakimi tərəfindən əta olunan dərəcə böyük dəyərdir.
4. Xüsusi mələk vasitəsi ilə vəhyin nazil edilməsi Allahın iradəsidir.
5. Vəhyin çatdırılması üçün peyğəmbərlər seçilməsi Allahın iradəsinə bağlıdır.
6. Vəhydən faydalanmaq üçün Allaha bəndəlik şərtidir.
7. Peyğəmbərlərin əsas vəzifəsi xəbərdarlıqdır.

¹ "Mucadələ" surəsi, ayə 58.

² "Şura" surəsi, ayə 52; "Nəhl" surəsi, ayə 2.

³ "Ənfal" surəsi, ayə 24.

⁴ "Təfsiri-Nurus-səqəleyn".

⁵ "Təfsiri-Əl-Mizan".

⁶ "Taha" surəsi, ayə 106.

⁷ "İnfitar" surəsi, ayə 4; "Zəlzələ" surəsi, ayə 2.

⁸ "Təkvir" surəsi, ayə 10.

⁹ "Nəbə" surəsi, ayə 40.

¹⁰ "Ən`am" surəsi, ayə 28.

¹¹ "Yasin" surəsi, ayə 65.

8. Qiyamət görüş günüdür.¹
9. Xalqın məadla tanışlığı və bu əsasa inamı vəhyin nazil olmasının əsas məqsədlərindəndir.
10. Qiyamət günü insanların bütün sirləri və həqiqətlər aşkarlanır və inkara yer qalmaz.
11. Qiyamətdə irq, dil, tayfa, məqam, sərvət kimi fərqlər aradan götürülər, meyar yalnız insanlıq olar.
12. Qiyamətdə Allahın qüdrət, elm və qəhrini hamı duyar və etiraf edər.
13. Qüdrət vəhdətdən asılıdır.

Ayə 17:

(الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ)

"Bu gün hər kəsə kəsb etdikləri müqabilində əvəz verilir; bu gün zülmə yer yoxdur; həqiqətən, Allah tez hesab çəkər."

Nöqtələr

• Ötən və hazırkı ayədə qiyamətlə bağlı altı nöqtə qeyd olunur: Bütün insanların iştirakı; bütün əməl və rəftarların aşkarlanması; Allahın qüdrət cilvəsi; hər kəsin öz cəzasına çatması; mütləq ədalət; sürətli hesab.

• Qiyamət olduqca mühüm bir gündür. Bu və ötən ayədə "yəvm" ("gün") sözü dörd dəfə işlədilmişdir.

• Zülmün cilvələri var; insanların zəhmətlərini qiymətləndirmək; yetərsiz mükafat; günahkarı günahından artıq cəzalandırmaq.

Qiyamətdə sadalanan hallara yer yoxdur və kimsəyə zülm olunmaz.

• Rəvayətdə oxuyuruq ki, "la zülmə-yəvm" dedikdə qiyamətdə zalımla məzlumun haqqının alınması nəzərdə tutulur.²

• Dünya həyatında mühakimənin uzun sürməsinin səbəbi müxtəlifdir: Günahkarların öz günahını inkar etməsi (qiyamətdə yer, zaman, bədən üzvləri, mələklər, əməl naməsi şahiddir və inkara yer yoxdur); günahkarların özünü müdafiə etməsi (qiyamət günü hamı hazırdır və əməl namələri açıqdır); hakim üçün qaranlıq nöqtələrin qalması (qiyamətdə hər şey Allaha aşkardır); zindarlarda yer azlığı (cəhənnəm genişdir); məhkəmədə günahkarın müdafiə olunması (qiyamətdə heç bir yardımçı yoxdur). Bütün bu sadalananlara görə qiyamət hesabı sürətlidir.

Bildirişlər

1. Qiyamətdə kimsə sorğu-sualdan yayına bilməz.
2. Mükafat və cəza insanın əməllərinə əsaslanır.
3. Bilərəkdən yol verilən günahlara görə cəza nəzərdə tutulur.
4. Adətən təkbəşinə hökm verənlər sitəmə uğrayır. Amma Allah yeganə qüdrət və qəhr sahibi olsa da, zülmə yol vermir. (Allahın qəhri Onun ədaləti ilə müşayiət olunur.)

¹ "Hud" surəsi, ayə 29.

² "Təfsiri-Məcməul-bəyan".

5. Dünya mühakimələrində izdiham mühakiməyə mane olur, ya da xalqın hüquqları düzgün təsbit edilmir. Qiyamətdə isə heç bir zülm-sitəmə yer yoxdur.

Ayə 18:

﴿وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْأَزْفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَازْمِينَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ﴾

"(Ey peyğəmbər) Xalqı canların (qorxudan) ağıza çıxacağı, onların qəmə batacaqları yaxın günlə (qiyamətlə) qorxut. (Həmin gün) Sitəmkarlar üçün heç bir canı yanan dost, sözü qəbul olan heç bir şəfaətçi olmaz."

Ayə 19:

﴿يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ﴾

"Allah gözlərin xəyanətindən və qəlblərdə gizli qalandan agahdır."

Nöqtələr

• "Əzifə" dedikdə "yaxınlaşan" mənası, yaxın gün dedikdə qiyamət günü nəzərdə tutulur.¹

• Daxilən narahat, amma qəzəbini unudub ağzını açmayan şəxsə "kazim" deyilir. "Kazimin" bu sözün cəm formasıdır.

• Naməhrəmə baxış təhqiramiz baxış nümunəsi, fəsada sürükləmək üçün baxış gözün xəyanət növüdür. İmam Sadiqdən (ə) "gözlərin xəyanətini bilir" cümləsi haqqında soruşulduqda buyurmuşdur: "Burada gözaltı baxış nəzərdə tutulur."²

• İmam Kazim (ə) buyurur: "Günaha yol verdikdə narahat olmayan mömin yoxdur. Əgər narahat deyilsə, mömin sayılmır, onun üçün şəfaət yoxdur və o zalımdır." Sonra imam hazırkı ayəni tilavət etmişdir.³

Bildirişlər

1. Ölüm və qiyamət yaxındadır, yubanmadan hazırlaşaq.

2. Günahkar qiyamətdə nə ölər, nə də rahatlıq bilər. "İbrahim" surəsinin 17-ci ayəsində oxuyuruq ki, ölüm hər tərəfdən onların sorağına gəlsə də, ölməzlər.

3. Qiyamətdə günahkarlar peşimançılıq və qəm-qüسسə içindədir. Amma onlar bu halı izhar edə bilmir.

4. Günahkar qiyamətdə tənhadır, onun nə səmimi bir dostu, nə də nüfuzlu vasitəçisi var.

5. Dəyərlər amillərə bağlıdır. Məqsəddən asılı olaraq bir baxış ibadət digər bir baxış xəyanət sayılır.

6. İnsan Allahın hər şeydən xəbərdarlığına inandıqda bu inam onu zülmədən çəkindirir.

7. Allah təkcə zahirdən yox, batindən də xəbərdardır.

¹ "Məaric" surəsi, ayə 6 və 7.

² "Təfsiri-Nurus-səqəleyn".

³ "Təfsiri-Nurus-səqəleyn".

Ayə 20:

﴿وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾

"Allah haqqına hökm verir. Ondan savayı çağırılan məbudların heç bir hökmü yoxdur. Həqiqətən, eşidən və görən Allah Odur."

Bildirişlər

1. Haqq əsasında mühakimə ilahi şənlərdəndir.
2. Hökm çıxarmaq üçün agahlıq şərtidir.
3. Görən və eşidən kəs haqqına hökm verə bilər.
4. Qeyri-ilahi məbudlar ya mühakimə gücündən məhrumdur, ya da haqqına hökm vermir.
5. Həqiqi eşidən və həqiqi görən yalnız Allahdır.

Ayə 21:

﴿أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ﴾

"Yer üzündə gəzib görmürlər ki, onlardan əvvəlkilərin, yer üzündə daha çox iz qoyub onlardan da güclü olanların aqibəti necə sonuclandı? Allah onları günahlarına xatir yaxaladı. Allah qarşısında onların heç bir müdafiə edəni yoxdur."

Nöqtələr

- Ötən ayədə haqqına mühakimədən danışıldı. Bu ayədə buyrulur ki, tarix boyu günahkarların ilahi qəzəbə düşər olması həqiqət əsasında mühakimə nümunəsidir.

Bildirişlər

1. İnsan məqsədli şəkildə səyahətə çıxmalıdır.
2. Elm və təcrübə əldə etmək üçün səfərə çıxmağa ehtiyac var.
3. Tarix tanışlıq və mərifət qaynağıdır.
4. Kafirlər öz güclərini düzgün qiymətləndirmədiklərindən İslam peyğəmbərinə (s) qarşı çıxırdılar. Quranda buyrulur ki, biz sizdən də güclüsünü məhv etdik.
5. Gələcək nəsillərin ibrət götürməsi üçün tarixi nişanələr qorunmalıdır.
6. Tarixdən ibrət götürək.
7. Bu günə yox, işin sonuna baxaq.
8. Öz güc və yaradıcılığımızla öyünməyək.
9. Tağutun gücü Allah qəzəbinə mane ola bilmir.
10. Qüdrət və imkanlar qurtuluş meyarı deyil.

11. Günah ilahi qəhr-qəzəb amilidir. Günah və küfrlərinə cəza olaraq millətlər süqut etmiş, mədəniyyətlər zavala uğramışdır.

12. İlahi qəhr-qəzəb yetişdiyi vaxt istənilən bir müdafiə səmərəsizdir.

Ayə 22:

﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَآخَذَهُمُ اللَّهُ إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدٌ
الْعِقَابِ﴾

"Bunun səbəbi peyğəmbərləri aşkar dəlillərlə onların soracağına gəlidiyi vaxt küfr etmələri oldu. Allah onları öz qəhri ilə yaxaladı. Həqiqətən, Allah qüvvət sahibidir və Onun cəzası ağırdır."

Bildirişlər

1. Peyğəmbərlərin göndərilməsi tarixdəki ilahi sünnələrdəndir.
2. Peyğəmbərlər xalqın yolunu gözləməyib, özləri onlara doğru gedirdi.
3. Allah xəbərdarlıq etmədən heç bir qövmi və ya fərdi cəzalandırmaz.
4. Bütün peyğəmbərlərin möcüzələri olub. Onların möcüzələrinə zərrəcə şübhə yoxdur.
5. Küfr və azgınlıq millətlərin süqutu və məhvi üçün zəmindir.
6. Kafirlərin məhvi Allah üçün asandır.

Ayə 23:

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ﴾

"Həqiqətən, biz Musanı aşkar möcüzələr və məntiqlə göndərdik."

Ayə 24:

﴿إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاجِرٌ كَذَّابٌ﴾

"(Onu göndərdik) Firon, Haman və Qaruna tərəf. Dedilər: "O yalnızca bir sehrbazdır."

Ayə 25:

﴿فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ﴾

"Elə ki, Musa bizim tərəfimizdən haqq ilə birgə onların soracağına gəldi, dedilər: "Musaya iman gətirənlərin oğlanlarını öldürün, qadınlarını saxlayın." (Xəbərsiz idilər ki) Kafirlərin plan və hiylələri zəlalətdən başqa bir şey deyil."

Nöqtələr

• Ötən ayələrdə oxuduq ki, nə üçün sitəmkarların aqibətini görüb ibrət götürmək üçün yer üzündə gəzmirlər. Ayədə nümunə olaraq Fironun, Hamanın və Qarunun zəlaləti qeyd edilir.

• Quran Musa və Fironun əhvalatını dəfələrlə təkrarlasa da, burada yeni nöqtələrlə rastlaşırıq. Surədə Fironun sayarında olduğu halda imanını gizləyən bir şəxsin müsbət rolundan danışılır. Bu şəxs təqiyə edərək mühüm addımlar atır.

• Peyğəmbərlərin gəlişi və insanların küfrü qeyd edildikdən sonra hazırkı ayələrdə aydın bir nümunə olaraq həzrət Musa və onun müxaliflərinin əhvalatı açıqlanır.

• "Ayat" və "sultan" sözləri ayrı-ayrılıqda fərqli mənə bildirsə də, bu sözlər yanaşı işləndikdə Musa və Firona işarə olunur. Yəni həzrət Musa (ə) həm möcüzələr göstərdi, həm də Fironla dəlil və məntiq əsasında danışdı.

Bildirişlər

1. Dinin təbliği və haqqın müdafiəsi üçün güc mərkəzlərinə nüfuza ehtiyac var.

2. Peyğəmbərlərin tağut, zalım hökmdarlar qarşısında iki mühüm silahı vardı: Möcüzə və aydın məntiq.

3. İnsanlardakı meyllərin fərqli səbəbləri var: Bəziləri möcüzə ilə, bəziləri məntiqlə iman gətirir. Peyğəmbərlər həm möcüzəyə, həm də məntiqə malik olmuşlar.

4. Peyğəmbərlərin risalət sərəlvəsi fəsad və küfr başçıları ilə mübarizə olmuşdur. Bu mübarizə həm mövcud istibdad, həm ideoloji təxribatlara, həm də mənfəi iqtisadi fəaliyyətlərə yönəlmişdir.

5. Peyğəmbərlərin dəvətinin mahiyyəti istibdadla mübarizədir.

6. Peyğəmbərlər şücaətli olmuş, istənilən bir zor qarşısında müqavimət göstərmişlər.

7. Xalqı fəsad nümunələri ilə tanış edin.

8. Peyğəmbər müxalifləri möcüzəni sehr, peyğəmbərləri yalançı sayırdılar.

9. Dinin cövhəri həqiqətdir.

10. İnsan haqq yolunu tanımaqda vəhyə, peyğəmbərə, ilahi lütfə ehtiyacıdır.

11. Peyğəmbər müxalifləri həm sözlə şəxsiyyəti açaldır, həm də əməldə mübarizəyə qalxır.

12. Haqq tərəfdarlarının qətlə yetirilməsi istibdadın tarix boyu müşahidə olunan qaydasıdır.

13. Xalqın peyğəmbərlərə iman gətirməsi düşməni narahat etsə də, onu hövsələdən çıxaran insanların peyğəmbərlərə əməli ardıcılığıdır.

14. Düşmən gəncləri və qadınları hədəfə alır.

15. Kafirlər hiylə qursalar da, məqsədə çatmırlar, onların planları puça çıxır.

16. Allah Firon qurğularını puça çıxarmaqla peyğəmbər və möminlərə təsəlli verir.

Ayə 26:

﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ
أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ﴾

"Firon dedi: "Buraxın, Musanı öldürüm. Qoy o öz Rəbbini köməyə çağırınsın. Həqiqətən, mən qorxuram ki, o sizin dininizi dəyişsin, ya da bu məmləkətdə fəsad törətsin."

Nöqtələr

• Ötən ayədə Bəni-İsrail gənclərinin öldürülməsindən danışıldı. Amma Firon bununla kifayətlənmədi və onun nəzərində əsil təhlükə mənbəyi Musanın özü idi. Bu səbəbdən də hazırkı ayədə Musanın öldürülməsi məsələsi açıqlanır.

• Musanın qətli cəmiyyətdə güclü əks sədaya səbəb olardı. Bu səbəbdən Firon öz müşavirləri, saray xadimləri ilə məsləhətləşmə apardı. Fironun "buraxın" deməsindən belə görünür ki, müşavirlər Musanın qətli ilə razılaşmamışdı.

Bildirişlər

1. Tağutların, Allahlıq iddiasında olan başçıların fikri ilahi rəhbərləri öldürməkdir.

2. Təkəbbürlü başçıların işi ya təkzib, ya hədə, ya da təhqirdir.

3. Firon hökuməti müstəbid, əyyaş və pozğun bir hökumət idi.

4. Günahkar öz günahına don geyindirir. Firon Musanı qətlə yetirmək üçün insanların dininin dəyişməsinə bəhanə göstərirdi.

5. Zalım hakimlər özlərini xalqa dost göstərir.

6. Tağut nə vaxt təhlükə hiss edirsə, xalqa üz tutur, özünü din tərəfdarı və islahatçı kimi təqdim edir.

7. Fironçuların dilində din zalım qarşısında təslimçilikdir.

8. Tağutlar dini tərəqqinin və islahatların qarşısını almaq üçün əmin-amanlığı bəhanə gətirir.

9. Tağutlar tarixin islahatçılarını fəsadçı kimi tanıtdırır.

10. Tağutlar öz varlıqlarını mövcud vəziyyətin himnində görür, istənilən bir islahatçılığa qarşı çıxırlar.

11. Peyğəmbərlər cəmiyyətin ictimai-siyasi məsələlərinə müdaxilə etdiklərindən tağutlar tərəfindən incidilirdilər.

Ayə 27:

﴿وَقَالَ مُوسَىٰ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ
الْحِسَابِ﴾

"Musa dedi: "Mən qiyamət gününə inanmayan hər təkəbbürlüdən özümün və sizin Rəbbinizə pənah aparıram."

Nöqtələr

• Musa Rəbbə sığınmaq barədə danışmaqla xalqa anlatdı ki, Firon sizin Rəbbiniz deyil.

• Duz-çörəyi itirməmək tövsiyəsi bəzən məsləhətsiz olur. Musa illər uzununu Fironun süfrəsində əyləşmişdi. Amma Firon haqqı qəbul etmədiyindən ona qarşı çıxdı və nəhayətdə Firon Allahın qəzəbinə gəldi.

Bildirişlər

1. Düşmənin hədələri müqabilində Allaha sığınmaq.

2. Bütün işlər əlində olan və hamılıqla tərbiyəsi altında olduğumuz kəsə sığınmaq.

3. Fironun şəxsiyyəti yox, təkəbbür göstərən xisləti mühümdür. Belə bir xislətdən Allaha pənah aparaq.

4. Peyğəmbərlər şücaətli olmuşlar. Musa Fironun hədələri qarşısında dedi: "Sən təkəbbürlüsən."

5. Hesab-kitaba etiqadsızlıq insana təkəbbür gətirir.

Ayə 28:

(وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِّن آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِن يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِن يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ)

"Firon ailəsindən olan və imanını gizli saxlayan kişi dedi: "Siz "Rəbbim Allahdır" deyən bir kəsi öldürmək istəyirsiniz?! Hansı ki, o Rəbbiniz tərəfindən sizə doğru aşkar dəlillərlə gəldi. Əgər yalan desə, yalanı öz zərərinədir. Əgər doğru desə, sizə vəd etdiklərini görəcəksiniz. Həqiqətən, Allah israfçı, çox yalan danışanı hidayət etməz."

Nöqtələr

- Firon ailəsindən olan möminin əhvalatı yalnız bu surədə bəyan olunmuşdur. Fironun yaxınlarından olan bu şəxs Musanı qəbul etmiş, amma bunu gizlətməmişdi. Onun məqsədi lazım gələndə Musanın xeyrinə danışmaq və ya bir iş görmək idi. Bu şəxs nə Fironun zövcəsidir, nə də şəhərin uzaq nöqtəsindən Musaya təhlükə xəbəri gətirən şəxs! Fəxr-Razi və Məraği öz təfsirlərində qeyd edirlər ki, bu şəxs Fironun intizami qüvvələrinin rəisi olmuşdur.

- Şeyx Səduqun "Əmali" kitabında, Fəxr-Razinin öz təfsirində yazdıqlarına əsasən "siddiq" üç nəfərdir: Həbib Nəccar (Ali-yasin mömini), Firon ailəsinin mömini və Əli ibn Əbu Talib (ə). Həzrət Əli (ə) bu üç nəfərin ən üstünüdür.

- Firon ailəsindən olan mömin şəxs Fironu şübhəyə salmamaq üçün Musanı adı ilə yox, "bir kişi" deyərək yada salır.

- İstənilən bir şəkildə həddi aşmaq israf sayılır. İsraf həm sərfiyyatda, həm rəftar və əxlaqda ola bilər. Peyğəmbərlərin möcüzə və dəlillərini saya salmayanlar israfçidir.

- İslami mənbələrdə həzrət Əlinin (ə) atası Əbu Talib Firon ailəsindən olan mömin oxşadılmışdır.¹

¹ "Təfsiri-Nümunə".

Bildirişlər

1. Müxaliflər arasında tərəfdarların varlığı Allaha sığınmaq sayəsində əldə olunan ilahi yardımlardandır.
2. Mücadilə xatirələrini, tarixi dəlilləri yaddan çıxarmayaq. Quran Firon ailəsindən olan möminin söhbətini bəyan edir.
3. Tarixin nəqlində adlara və ünvanlara yox, mühüm nöqtələrə diqqət yetirək.
4. Mühüm vəzifələri yerinə yetirmək üçün istibdad aparatında işləmək olar.
5. Müstəbid rejim, günahkar mühit insanın günaha məcbur edilməsi dəlili deyil. Fironçu rejimlərdə də mömin fərdlər tapılır.
6. Bəzən mühüm işlərin yerinə yetirilməsi və ali hədəflərə çatmaq üçün əqidəni gizlətmək lazım gəlir.
7. Pisliyə qadağa (nəhy əz munkər) sayəsində peyğəmbər ölümdən qurtarır, o da öz növbəsində cəmiyyəti xilas edir.
8. Mömin biganə deyil. O məzluma himayə göstərir, zalıma qarşı fəryad çəkir.
9. Yatmış vicdanları suallarla oyadın.
10. Tağut, müstəbid rejimlərdə Allahın adını çəkmək də günah sayılır.
11. Mömin özünü məntiqlə müdafiə edir.
12. Təbliğdə təəssübkeşliyi bir kənara qoyaq. Firon ailəsindən olan mömin deyir ki, Musa doğru deyirsə, dedikləri qarşıya çıxacaq, yalan deyirsə bu onun özü üçün pisdır.
13. Yalanın zərərinə yalançı çəkir.
14. İsraf və təkzib hidayət yolunda iki maneədir.

Ayə 29:

﴿يَا قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَىٰ وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾

"(Həmin imanlı kişi sözünün davamında dedi) Ey mənim qövmüm! Bu gün hökm bu yerdə qalib olan sizlərinizdir. Amma əgər (Allahın qəzəbi) bizim sorğımıza gəlsə, kim bizə yardım göstərəcək?

"Firon dedi: "Mən yalnız müəyyən etdiyim yolu sizə göstərirəm və sizi yalnız doğru yola hidayət edirəm."

Bildirişlər

1. Mömin xalqa canıyanandır.
2. Təbliğdə qarşı tərəfin mərhəmət hislərindən faydalanaq.

3. Küfr mühitində müqavimət möminlik nişanəsidir. Mömin səhnədən çəkilib guşənişin olmur.

4. Bu gün əlimizdəki gücə arxayın olmayaq.
5. Firon rejimlərində imanlar məxfidir, azgınlıqlar göz qabağında!
6. Məst fərdləri zorla oyatmaq lazımdır.
7. Peyğəmbər dəvətinə diqqətsizlik ilahi qəzəblə sonuclanır.
8. Xəbərdarlıq üçün təhlükə ehtimalını nəzərə çatdırmaq yetər.
9. Xalqa təbliğ və xəbərdarlıq gedişində özünü də təhlükədə hiss edin.
10. Tağutlar xəbərdarlıqlara məhəl qoymur.
11. Hər dəqiqə "mən" deyib sinəyə döymək təkəbbür nişanəsidir.
12. Zalım hakimlərə elə gəlir ki, yalnız onlar danışıb öz baxışlarını açıqlaya bilər.
13. Tağutlar iddia edir ki, onlar cəmiyyəti doğru yola yönəldir.
14. İnsan fitrətən səadət, inkişaf və doğru yol sorağındadır. Tağutlar da bu fitri meyllərdən sui-istifadə edir.
15. Təkəbbürlü başçılar məzhəbdən məzhəb ziddinə faydalanır.

Ayə 30:

﴿وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ﴾

"İman gətirmiş kəs dedi: "Ey qövm! Mən sizin üçün firqələrin həlak günü kimi bir gündən qorxuram."

Ayə 31:

﴿مِثْلَ دَابِّ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا
لِلْعِبَادِ﴾

"Nuh qövmünün, Ad qövmünün, Səməd qövmünün və onlardan sonrakıların taleyi kimi! Allah bəndələrinə zülm etmək istəməz."

Nöqtələr

- Həlak olmuş qövmlər dedikdə Nuh, Ad, Səməd qövmlərindən sonrakı Lut qövmü və Əykə əshabı nəzərdə tutulur.
- Əgər Firon "mən sizdən ötrü qorxuram" deyirsə, Firon ailəsindən olan mömin "mən sizin aqibətiniz üçün qorxuram" söyləyir.

Bildirişlər

1. Müxaliflərin sözlərinə xatir təbliğ və tərbiyədən əl çəkməyin.
2. Əmr be məruf və nəhy əz munkərdə təklik üzr sayılmır.
3. Təbliğ imanın zərurətlərindəndir.

4. Təbliğatçı can yandırmalıdır.
5. Təbliğatçı tarixdən xəbərdar olmalıdır.
6. Təbliğdə bəzən ümumi, bəzən nümunələr göstərməklə danışmaq lazım gəlir.
7. Böyük təhlükə odur ki, haqqın inkarı insanda xasiyyətə çevrilsin.
8. Allahın qəhr-qəzəbi qiyamətə məxsus deyil. Elə bu dünyadaca cəzalandırılan qövmlər var.
9. Tağutun məhvi Allahın sünnəsidir.
10. Təbliğdə günah müqabilində nəzərdə tutulmuş cəzanı bəyan edərkən səbəbləri açıqlayın ki, sərtlikdə ittiham olunmayasınız. Günahkarların məhvi Allahın ədalətinə əsaslanır.
11. Allahın qəzəbləri öz əməllərimizə əsaslanır, ədalət və hikmətdən kənar deyil.
12. Allahda bəndələrinə zülm istəyi yoxdur.
13. Ən böyük zülm insanın öz tabeçiliyində olan şəxsə zülm etməsidir.

Ayə 32:

(وَيَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ)

"Ey qövmüm! Həqiqətən, mən sizin üçün fəryad çəkib bir-birinizi çağıracağınız gündən qorxuram."

Ayə 33:

(يَوْمَ تُولُونِ مُدْبِرِينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ)

"Elə bir gün ki, üz çevirib qaçarsınız və ilahi əzab qarşısında sizin üçün heç bir sığınacaq və müdafiəçi tapılmaz. Allahın azdırdığı kəsi doğru yola çəkəcək bir kəs yox!"

Nöqtələr

- "Nida" sözündən olan "tənad" sözü bir-birini səsləmək mənasını bildirir. Qiyamət günü namələrlə fəryadlar ətrafı bürüyür. Mömin fəryad çəkir ki, gəlin mənim naməmi oxuyun,¹ kafir isə öz peşimançılığını bildirmək üçün nalə çəkir.² Behişt əhli cəhənnəm əhlinə "nə üçün cəhənnəmə düşdünüz" deyə müraciət edir.³ Cəhənnəm əhli behişt

¹ "Haqqə" surəsi, ayə 19.

² "Nəbə" surəsi, ayə 40; "Furqan" surəsi, ayə 28.

³ "Muddəssir" surəsi, ayə 42.

əhlindən kömək istəyib onlara verilmiş ruzidən almaq istəyər. Hər halda, hər tərəfdən fəryadlar eşidiləsidir.

- Günahkarların Allah tərəfindən azdırılması dedikdə onların özbaşına buraxılması nəzərdə tutulur. Bu o demək deyil ki, həmin şəxslər düz yolda olduğu halda Allah tərəfindən azdırılır. Necə ki, bir övlad atasını qəzəbləndirdiyindən onun nəsihətlərindən məhrum qalır və nəticədə fəlakətə uğrayır.

Bildirişlər

1. Təbliğdə elə ilk sözümlərin təsir göstərəcəyini gözləməyə. Doğru yola çağırış təkrarlanmalıdır.

2. Təbliğdə qəlb duyumlarını yaddan çıxarmayaq.

3. Təbliğ gedişində xəbərdarlıqlardan daha çox istifadə edək.

4. Qarşı tərəfi Allahın həm dünyadakı, həm də qiyamətdəki qəhr-qəzəbindən xəbərdar edək.

5. Qiyamətdə cəzadan qaçmaq əbəsdir.

6. Hidayət və zəlalət (doğru yol və azgınlıq) Allahın əlindədir, amma insan özü müqəddimə hazırlayır.

Ayə 34:

(وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكِّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ)

"Həqiqətən, bundan öncə Yusif aydın dəlillərlə yanınıza gəldi. Amma onun sizin üçün gətirdiklərinə daim şəkk etdiniz. Nəhayət, Yusif dünyadan getdi və siz dediniz: "Allah ondan sonra heç bir peyğəmbər göndərməyəcək." Allah hər bir tərəddüdə o an ifratçını bu sayaq azdırar."

Nöqtələr

- Firon ailəsindən olan mömin öncə keçmişin tarixini yada salıb buyurdu: "Məbada, Nuh, Ad və Səməd qövminün başına gələnələr sizin başınıza gələ!" Sonra Bəni-İsrailin keçmişini onlara xatırlatdı, Yusifə göstərdikləri münasibəti onların yadına saldı.

- Ayədə "musrif" sözü haqqa qarşı müxalifətdə ısrarı bildirir.¹

¹ "Təfsiri-Rahnoma".

Bildirilər

1. Əcdadların rəftarı onların nəsilərinin necəliyinə və ya inadkarlığına təsir göstərir. Ali-Firon mömini dedi: "Əgər bu gün Musaya iman gətirməsəniz, elə bir iş görməmişiniz. Çünki siz Yusifə də iman gətirməmişiniz."

2. Yusifin bir çox möcüzələri olmuşdur.

3. Araşdırma üçün müqəddimə olan şəkk dəyərdir. Amma insan şəkkə düşüb bədgümanlığa qapılırsa, bu şəkk bəla olar.

4. Şəkk təbii bir haldır, amma yersiz şəkk məzəmmət olunur.

5. Ölüm hamı üçündür, hətta peyğəmbərlər də ölümü dadır.

6. Yusifdən sonra peyğəmbərliyin sona çatması inancı həzrət Musanın Bəni-İsrail tərəfindən qəbul edilməməsinə gətirdi.

7. Başqalarının günahına razılıq bizi də həmin günaha şərik edir. Yusif həzrət Musadan dörd yüz il əvvəl yaşamışdı. Amma sonrakı nəsil öz əcdadlarının günahları ilə razılaşdığından Allah onlara müraciət edir.¹

8. Peyğəmbərliyin başa çatması xalqın istəyindən asılı deyil.

9. Allah insanları dəlilsiz və göstərişsiz qoymur. Ayədə dəlilsiz danışanlar məzəmmət edilir.

10. Haqqa qarşı müxalifətdə tündlük göstərənləri özbaşına buraxmaq Allahın qaydasıdır.

11. Peyğəmbərlərin yolunu qəbul edib bir yerdə dayanan kəs istedadlarını, ləyaqətlərini, ilahi lütləri hədəvə vermiş olur.

12. İnsan mərhələ-mərhələ süquta uğrayır: Öncə şübhəyə düşür, sonra inkar edir.²

13. Allahın lütfü hamını əhatə edir. Amma bəziləri öz ruhiyyə və əməllərinə xətir məhrum qalırlar.

Ayə 35:

﴿الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كَبْرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ
الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ يَطَّبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ﴾

"Özlərinə heç bir dəlil gəlmədən Allahın ayələri barədə höcətləşənlər Allah və Ona iman gətirənlərin yanında böyük qəzəb doğurar. Allah hər bir təkəbbürlü zalımın qəlbini belə möhürləyər."

Nöqtələr

¹ "Təfsiri-Ətyəbul-bəyan".

² "Ğafir" surəsi, ayə 28.

- "Sultan" dedikdə dəlil, "məqt" dedikdə qəzəb mənaları anlaşılır.
- Bu ayə qəlblərin möhürlənməsindən xəbər verən ayələri açıqlayır.

Bildirişlər

1. Düşüncəsiz və dəlilsiz mübahisə insanı şəkk-şübhəyə salıb, ilahi hidayətdən məhrum edir.
2. Mübahisənin də öz qaydası, əxlaqi normaları var. Dəlilsiz mübahisə məqbul deyil.
3. Müxaliflər peyğəmbərlərin aşkar dəlilləri qarşısında çarəsiz qalmışdı.
4. Aşkar dəlillər ətrafdakılar üzərində bir növ hakimiyyətdir.
5. Heç bir dəlilə əsaslanmayan sitəmkarlar Allah və xalq sevgisindən məhrumdur.
6. Allahın qəhr-qəzəbi qanuna uyğundur.
7. Yersiz təkəbbür insanı ilahi lütfərdən məhrum edir.
8. Firon kimi təkəbbürlü və zalım başçısı olan cəmiyyətdə xalqın tərbiyəsi üçün nümunəsi müşahidə olunan sözlər deyilməlidir.
9. Həzrət Musanın peyğəmbərliyinin inkarı müxaliflərdəki təkəbbür ruhiyyəsindən qaynaqlanırdı.
10. Möminlər məntiqsiz müxaliflər qarşısında möhkəm dayanmalı, öz etiraz və nifrətlərini elan etməlidirlər.

Ayə 36:

(وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْحًا لَّعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ)

"Firon dedi: "Ey Haman! Mənim üçün hündür bir bina ucalt, bəlkə bir vasitə əldə edəm."

Ayə 37:

(أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطَّلِعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لِأَظُنُّهُ كَاذِبًا وَكَذَلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءَ عَمَلِهِ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ)

"Elə bir vasitə ki, səmalara yüksəlməyə səbəb olsun və Musanın Allahından xəbər tutum. Həqiqətən, mən onu yalançı sayıram." Beləcə pis əməli Firona gözəl göstərildi və o haqq yoldan çıxdı. Fironun qurğusu yalnız öz zərərinə tamamlandı."

Nöqtələr

- Ali-Firon mömininin nəsihətləri fayda verdi. Musanı qətlə yetirmək fikrində olan Firon ali-Firon mömininin təlaşlarından sonra bürc tikib Musanın Allahını tapmaq qərarına gəldi.

• "Sərh" dedikdə uzaqdan görünən uca bina nəzərdə tutulur. "Təsrih" sözü isə aydın danışıq mənasını bildirir. "Təbab" zərərin daimiliyinə işarədir. "Təbbət yəda Əbi Ləhəb", yəni Əbu-Ləhəb üçün ardıcıl və mütləq bir fəlakət!

Bildirişlər

1. Məntiq meydanında uduzan müstəbidlər ilişik işlərə əl atır. (Uca bürc tikməkdə məqsəd aranı qatmaq idi.)
2. Dünyapərəstlər hər şeyi maddi sayır. (Firon Allahın səmada olduğunu və ilahi yolun yalnız hiss üzvləri ilə duyulduğunu düşünürdü.)
3. Zalım hakimlərin işi qüdrət nümayiş etdirib xalqı aldatmaqdır.
4. Təbliğ və dəvət səmərəsiz deyil. (Firon öncə Musanı öldürmək qərarına gəldi. Amma ali-Firon mömininin sözlərindən sonra tərəddüdə düşdü.)
5. Kafir hər şeyi öz arşını ilə ölçür. (Firon özü yalan iddialarla çıxış etdiyindən Musanın da yalançı olduğunu düşünürdü.)
6. Şeytanın üslublarından biri pisləkləri gözəl göstərməkdir.
7. Pisliliyini yaxşı kimi dəyərləndirən insan yolunu dəyişmək barədə düşünmür və doğru yoldan məhrum qalır.
8. Nigaran olmayın, müstəbidlərin işinin sonu puçdur və onların qurğuları yalnız öz zərərlərinə tamamlanar.

Ayə 38:

﴿وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾

"(Fironun qövmü arasında Musaya) İman gətirmiş kəs dedi: "Ey mənim qövmüm! Mənə tabe olun, sizi doğru yola yönəldim."

Ayə 39:

﴿يَا قَوْمِ إِنَّمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْأَخْرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ﴾

"Ey mənim qövmüm! Həqiqətən, bu dünya həyatı (boş bir) matahdır, axirət isə əbədi bir saray!"

Bildirişlər

1. Bəzən təqiyə vəziyyətindən çıxıb əqidəni aşkarlamaq lazım gəlir. (Bir müddət əqidəsini gizləyən ali-Firon mömini təqiyədən çıxıb Firona qarşı mövqe tutdu və xalqı itaətə çağırırdı.)
2. Başqalarını doğru yola dəvət etmək möminin vəzifəsidir.
3. Bəzən başqalarını gözləmədən təkbaşına ayağa qalxıb xalqı doğru yola çağırmaq zəruri olur.

4. Tağut mühitində dinin təbliği o qədər dəyərlidir ki, Allah-təala Quranda bu məsələni təkrar-təkrar xatırlayıb razılıqla yada salır.
5. Möminin sözünə təbəçilik Allah və Onun rəsuluna itaətdir.
6. Təbliğ gedişində düşməni tərki-silah edib onun gözəl şüarlarını ifşa edin. (Bəli, bəşəri səadət insanların daxili istəyidir və zalım başçılar bu istəkdən sui-istifadə edir.)
7. İnkişaf dünyanı axirətlə müqayisədə düzgün dəyərləndirməkdədir.
8. Dünyanın müvəqqətiliyinə və axirətin əbədiliyinə etiqad xoşbəxtlik və təkamül üçün zəmindir.
9. Dünyadan yalnız müvəqqəti faydalanmaq olar.
10. Dünya və axirət dəyərlərini müqayisə etməklə həqiqəti daha yaxşı anlayaq.
11. Dünyanın bər-bəzəyi ötəridir, əbədi həyat haqqında düşünək.
12. Təbliğ gedişində insanların təbii və fitri istəklərini nəzərə alaq. (Əbədi həyat insanların təbii istəyidir və ali-Firon mömini bu istəyə çatmaq üçün doğru yola düzəlməyi şərt göstərirdi.)

Ayə 40:

(مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ)

"Pis iş görəne yalnız həmin miqdarda cəza verilir. Kişi və ya qadınlardan mömin olub saleh işlər görənlər behiştə daxil olar, orada onlara hesabsız ruzi verilir."

Bildirişlər

1. Mükafat və cəza insanın əməlinə əsaslanır.
2. Allah ədalətlidir və günaha uyğun cəza verir.
3. İnsan azad yaradılmışdır.
4. İstər böyük, istər kiçik yaxşı və pis əməl əvəzsiz qalmır.
5. Yaxşı əmələ pis əməl, mükafatla cəza arasında müqayisə aparmaq tanışlıq üçün ən üstün yoldur.
6. Yaxşı iş dəyərləndirilməsində kişi ilə qadın arasında fərq qoyulmur.
7. Yaxşı işlərə həvəsləndirmə üçün mükafatlandırmaq lazımdır.
8. Qadın və kişi təkamül yolunun adlanmasında və ilahi lütfərin əldə edilməsində bərabərdir.
9. İman və əməl yanaşı olduqda səmərə verir və təklidə yetərli deyil.
10. Əməlin qəbulu üçün iman şərtidir.
11. Behiştə daxil olmaq üçün imana ehtiyac var.

12. Allahın mükafatı sonsuzdur. (Allahın mərhəməti qəzəbindən müqəddəmdir.)

Ayə 41:

(وَيَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ)

"(Ali-Firon mömini dedi) Ey qövm! Mənə nə olub ki, sizi qurtuluşa çağırıram siz məni cəhənnəmə səsləyirsiniz?"

Ayə 42:

(تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَاشْرِكُ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْعَقَّارِ)

"Məni Allaha küfr etməyə, bilmədiyimi Ona şəriq qoşmağa dəvət edirsiniz. Mən isə sizi yenilməz və bağışlayan Allaha doğru çağırıram."

Nöqtələr

- Ali-Firon mömini tədricən təqiyədən çıxdı və aşkar şəkildə Allaha doğru dəvət etməyə başladı.
- 29-cu ayədən hazırkı ayəyədək bir neçə dəfə "ey qövm" müraciəti təkrarlanır. Belə görünür ki, hətta zalım bir fəzada ali-Firon mömini xalqın doğru yola gəlişinə can yandırmışdır.
- Bu iki ayədə iki dəfə "sizi dəvət edirəm" və iki dəfə "siz məni dəvət edirsiniz" cümlələri ilə rastlaşırıq. Fəllərin indiki zamanda işlənməsindən görünür ki, haqq və batil cəbhəsinin dəvətləri davamlıdır.

Bildirişlər

1. Əgər canıyananlıq, iman və sabitqədəmlilik olarsa, insan azğın qövm qarşısında təkbaşına haray çəkə bilər.
2. Haqla batil arasında daim ziddiyyət olmuşdur.
3. Batilə dəvət edənlərin çoxluğu sizin təkbaşına dəvətinizə təsirsizdir.
4. Azğın quruluşlar möminləri çaşdırmaq əzmindədir.
5. Haqq yol qurtuluşa, batil yol cəhənnəmə aparır.
6. Haqqa çağırışınız tək cə sadə insanlara yox, həm də küfr və şirk başçılarına ünvanlansın.
7. Müşrikin məntiq və dəlili yoxdur.
8. Azğın fərdləri doğru yola yönəltmək üçün ən üstün təbirlərdən istifadə edin. Ali-Firon mömini "sizə nə olub" yox, "mənə nə olub" dedi.
9. Küfr və şirkə tövbə Allaha doğru qayıdış məqbuldur.
10. Allah aciz olduğundan bağışlamır, O həm qüdrətli, həm də bağışlayandır.

Ayə 43:

﴿لَا جْرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ
مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ﴾

"Şübhəsiz, məni dəvət etdiyiniz şey dünya və axirətdə dəvət ediləsi deyil. Hansı ki, qayıdışımız Allaha doğrudur və israfçılar oda qovuşasıdır."

Nöqtələr

- Bu ayə də ali-Firon mömininin haqqa çağırışının davamıdır.
- "Ləysə ləhu dəvətun" cümləsi bir neçə cür mənalandırıla bilər: Bütlər və tağutlarda duanı qəbul etmək gücü yoxdur; bütlər və tağutların bəşəriyyətin hidayət və qurtuluşu üçün dəvət göstərişi yoxdur; bütlər və tağutlarda bizi dəvət dəyəri yoxdur.
- "Cərəm" dedikdə meyvəni dərmək mənası anlaşılır. "La cərəm", yəni ardıcıl, qırılmaz.

Bildirişlər

1. Əqidə məsələlərində iman və qətiyyət lazımdır.
2. Əmr və nəhy və nəhy əz münkərdə dəlillərlə danışmaq. (Bütlər insanları özünə doğru çağırma bilməz.)
3. İsfraf təkcə mala aid deyil, istedadları və müxtəlif qüvvələri boş yerə sərf etmək də israfdır.

Ayə 44:

﴿فَسَتَذْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفَوضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ﴾

"Tezliklə sizə dediklərimizi anlayacaqsınız. Mən işimi Allaha tapşırıram, çünki o bəndələrini görəndir."

Ayə 45:

﴿فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتٍ مَّا مَكْرُوا وَحَاقَ بِالِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ﴾

"Allah onu qurduqları hiylələrin pisliliklərindən hifz etdi. Ali-Fironu ağır əzab yaxaladı."

Nöqtələr

- "Təfviz" dedikdə işləri Allaha tapşırmaq, təvəkküldən də üstün bir hal nəzərdə tutulur. Vəkil insanın işlərinə nəzarət edə bilər. Təfvizdə isə

bütün işlər Allaha tapşırılır.¹ İşlərini Allaha həvalə etmək ali-Firon mömininin şüarı idi. O Musanın qətlinin qarşısını almaq, ətrafdakıları oyatmaq üçün bütün təlaşını işə saldıqdan sonra bu şüarı verdi. Məhz bu sayaq təfviz ilahi yardımlarla müşayiət olunur.

- Bu iki ayədən aydın olur ki, Fironçular həmin mömin şəxsi hədələyir, ona hiylə qururmuşlar. Amma Allah ona bütün təhlükələrdən qoruyur.

- İmam Sadiq (ə) buyurur: "Fironçular ali-Firon möminini öldürdülər. Allahın onu qoruması dedikdə əqidəsini qoruması nəzərdə tutulur."²

Bildirişlər

1. Təbliğətçi ümidvar olmalı, gələcəyi işıqlı görməlidir.
2. Təbliğdə bəzən hədəyə də ehtiyac olur. (Gələcəkdə Allahın qəzəbi ilə qəflətdən oyanacaqsınız.)
3. Təbliğətçi öz məqsədlərinə əmin olmalıdır.
4. Hədələr və təhlükələr müqabilində Allaha pənah aparmaq lazımdır.
5. Təbliğətçinin mənəvi dayağı olmalıdır.
6. İşləri elə birinə tapşıraq ki, halımızdan tam xəbərdar olsun.
7. Allaha təvəkkül və işlərin Ona həvalə olunması Allahın dərhal cavabı ilə sonuclanır.
8. Allah istəsə mömin bir fərdi sitəmkar və hiyləgər rejimdə hifz edər.
9. Allahın lütfü ilə möminlərin həm canı və imanını hifz olunur, həm də hiyləgərlər məhv edilir.
10. Sitəmkarlarla yoldaşlıq və bir araya gəlmə insanı onların cəzalarına şərik edir.
11. İlahi əzabın dərəcələri var.

Nöqtələr

- Günahkarlar öldükdən sonra bərzəx aləmində sübh və şam öz gələcək yerləri olan oda göstərilər və dəhşətli həyəcan keçirərlər. Bu hal qiyamət günü rəsmən cəhənnəmə daxil olanadək davam edər.³

Bildirişlər

1. Ölümlə qiyamət arası dövrdə günahkar odda öz yerini görər.

¹ "Təfsiri-Nümunə".

² "Təfsiri-Nurus-səqəleyn".

³ "Təfsiri-Nurus-səqəleyn", "Təfsiri-Məcməul-bəyan".

2. Günahkar sübh və şam bərzəxdə əzab çəkər.
3. Allahın fərqli əzabları var.

Ayə 46:

﴿النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ﴾

(Tərcüməsi yoxdur)

Ayə 47:

﴿وَإِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُعْتَنُونَ عَلْنَا نَصِيبًا مِّنَ النَّارِ﴾

"(Yada sal) Bir vaxt onlar odda höcətləşməyə başlayarlar. Tabeçilikdə olanlar təkəbbür göstərənlərə deyərlər: "Həqiqətən, biz sizə itaət etdik. Bu gün bizdən odun bir hissəsini uzaqlaşdırırsınız?"

Nöqtələr

- Qurani-kərimdə "ehticac" sözü daim azğın fərdlərə aid edilmişdir.
- Ötən ayələrdə Allahın ali-Firona qəzəbindən danışıldı. Bu ayələrdə təkəbbürlülərin və Fironların danışığı ətrafdakılara və onların cəhənnəm yoldaşlarına bəyan edilir. Bəli, zəlalət hissi insanın özünü kiçik sayması, tağutlar ətrafında kütlələrin cəmləşməsinə səbəb olur. Amma belə bir münasibət ağıl, məntiq və vəhy baxımından məqbul deyil. Həyat çətinlikləri səbəbindən yolunu azan insan bilməlidir ki, onun işi səbr, zöhd, çətinliklərin aradan qaldırılması üçün tələşdir.

Bildirişlər

1. Cəhənnəm əhli ilə bağlı söhbətlər insanların oyanışına səbəb olur.
2. Cəhənnəm əhlinin bir-birinə qarşı düşmənçilik və höcəti davamlıdır.
3. Cəhənnəm odu nə qədər ağır və ağırlı olsa da, insanın düşüncə qüvvəsini əlindən almır.
4. Cəhənnəm əhli bir-biri ilə mübahisə edir, tələblər irəli sürür.
5. Dünya çətinlikləri tağutlara əyilmək üçün üzr sayılmır. Belə bir itaət insanı cəhənnəmə sürükləyir.
6. Cəhənnəmdə günahkarlar bir-birlərini tanıyırlar. Onlar dünyanı yada salır, öz aralarında danışirlar.

7. Yersiz təqlidlərin və itaətlərin sonu cəhənnəmdir.
8. Təhlükə odur ki, insan bütün vücudu ilə batilə tabe olsun.
9. Batilə itaət problemlər yaradır. Kimin ardınca getdiyimizə diqqətli olaq.
10. Günahkar qiyamətdə tənhalıqdan başqa bir günahkara sığınar.
11. Günahkar çarəsizlikdən cəzanın qismən yüngülləşməsi ilə qane olur.

Ayə 48:

﴿قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ﴾

"Təkəbbür göstərənələr deyirlər: "Biz hamılıqla oddayıq. Çünki Allah bəndələri arasında hökm vermişdir."

Ayə 49:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَازِنَةِ الْجَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ﴾

"Cəhənnəmdə olanlar oranın gözətçilərinə deyər: "Rəbbinizdən istəyin ki, bizim əzabımızı bir gün azaltsın."

Bildirişlər

1. Qiyamətdə çağırışlara mənfi cavab verilər. Kimsə bir başqasının yükünü çəkməz. (Özü odda olan şəxs başqasını necə qurtara bilər?!)
 2. Bir gün təkəbbürlülər öz alçaqlıqlarını acizənə etiraf edər.
 3. Var-dövlət cəhənnəmə giriş üçün maneə deyil.
 4. Allahın mühakiməsində nə üçün-niyə yoxdur. (Bu günün təkəbbürlü hakimləri sabahın zəlif məhkumlarıdır.)
 5. 44-cü ayədə zəiflərin təkəbbürlülərdən kömək istədiyi qeyd olundu. Bu ayədə buyurulur ki, cəhənnəm əhli hamılıqla oranın gözətçilərindən yardım diləyər.
 7. İnsan qiyamətdə mələkləri görüb, onlarla söhbətləşər. (Cəhənnəmin gözətçiləri mələklərdir.)
 8. Cəhənnəmin məmurları var.
 9. Günahkar bir vəziyyətə düşür ki, əzab məmuruna sığınır.g
 10. Əzabın yüngülləşməsi yalnız Allahın iradəsindən asılıdır.
 11. Cəhənnəm əhli əbədi qurtuluşdan ümidini üzmüşdür. Əzabın qismən yüngülləşməsi onları razı salır.
 12. Cəhənnəm əzabı nə dayandırılacaq nə də yüngülləşdiriləkdir.

Ayə 50:

﴿قَالُوا أَوْلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلَى قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعَاءُ
الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ﴾

"(Cəhənnəm nəzarətçiləri cavab olaraq) Deyər: "Məgər peyğəmbərləriniz sizə möcüzə gətirmədi?" Deyərlər: "Nə üçün (bəli, gətirdi)! Deyərlər: "Onda dua edin (Allahı çağırın)." Amma kafirlərin duası puçdur."

Nöqtələr

• Allahın qəzəbini görəndə iman gətirmək faydasızdır.¹ Ölüm məqamında Allaha diqqət də faydasızdır. Firon suya qər qərq olan anda tövbə qıldı. Amma onun bu tövbəsi yersiz sayıldı.² Cəhənnəmdə dua və yalvarışların da səmərəsi yoxdur.

Bildirişlər

1. Yalnız xəbərdarlıq başa çatdıqdan, höccət tamamlandıqdan sonra Allahın qəhr-qəzəbi insanı yaxalayır.
2. Peyğəmbərlərin gəlişi Allah tərəfindən həyata keçirilən daimi sünnədir.
3. Təbliğətçi daim xalqı soraymalıdır.
4. Bütün peyğəmbərlərin möcüzələri olub.
5. Qiyamət etiraf günüdür.
6. Kafirin duası cəhənnəmdə səmərə verməz.

Ayə 51:

﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ﴾

"Həqiqətən, biz öz peyğəmbərlərimizə və iman gətirənlərə həm dünya həyatında, həm də şahidlərin ayağa qalxdığı gündə yardım göstəririk."

Ayə 52:

﴿يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذَرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ﴾

"(Həmin) Gün ki, sitəmkarların üzrxahlığı faydasız olar. Onlar üçün lənət və nifrət, çox pis mənzil var."

Nöqtələr

¹ "Gafir" surəsi, ayə 85.

² "Yunis" surəsi, ayə 91.

• Ötən ayələrdə oxuduq ki, öncə imanını gizlədən ali-Firon mömini sonradan Fironun zalım rejimində xalqı təkbaşına doğru yola çağırdı. Ali-Firon bu şəxsi fikirindən daşındırmaq üçün çox səy göstərdi. Amma Allah onun dinini qorudu. Həmin macəranın son hissəsini bəyan edən bu ayədə bildirilir ki, ilahi yardımlar bu şəxsə məxsus deyil və tarix boyu davam etmiş bir sünnədir. Peyğəmbərlər və möminlər daim ilahi yardımlardan faydalanmışlar.

• "Məad" kitabında Quran və rəvayətlər əsasında qiyamətdəki şahidlərin adını çəkmişik: Allah, peyğəmbərlər, imamlar, mələklər, yer, zaman, bədən üzvləri. Bəli, bütün danışığ və əməllərimizə şəhadət veriləsidir.

• Qiyamətin fərqli səhnələri var. Bir səhnədə sitəmkarlara üzr istəmək icazəsi verilmir.¹ Bu ayədə buyurulur ki, üzr istəsələr də, bunun faydası yoxdur.

PEYĞƏMBƏRLƏR VƏ İLAHİ YARDIM

Quranda peyğəmbərlərə və möminlərə ilahi yardım haqqında çox danışılır. Hazırkı ayəyə bəzi nümunələr göstəririk: "Biz ona (Nuha) və onunla gəmidə olanlara nicat verdik."² "Ey alov! İbrahim üçün soyu və zərərsiz ol."³ "Biz ona (Luta) və yaxınlarına nicat verdik."⁴ "Biz Yusifə yer üzündə bu sayaq imkan verdik ki, istədiyi yeri seçsin."⁵ "Biz Şüeybə və onunla olan möminlərə nicat verdik."⁶ "Biz Salehə və onunla olan möminlərə nicat verdik."⁷ "Biz Hud və onunla olan möminlərə nicat verdik."⁸ "Biz Yunisi qəmdə xilas etdik."⁹

"Biz Musaya və onunla olanlara nicat verdik."¹⁰ "Biz səni (İsanı) götürər və özümüzdə doğru qaldırarıq."¹¹

"Həqiqətən, biz sənin üçün aşkar qələbə yolu açdıq."¹² "Həqiqətən, Allah Bədr savaşında zəlil olduğunuz vaxtda sizə (möminlərə) yardım

¹ "Mursəlat" surəsi, ayə 36.

² "Yunis" surəsi, ayə 73.

³ "Ənbiya" surəsi, ayə 29.

⁴ "Saffat" surəsi, ayə 134.

⁵ "Yusuf" surəsi, ayə 56.

⁶ "Hud" surəsi, ayə 94.

⁷ "Hud" surəsi, ayə 66.

⁸ "Hud" surəsi, ayə 58.

⁹ "Ənbiya" surəsi, ayə 88.

¹⁰ "Şüəra" surəsi, ayə 65.

¹¹ "Ali-İmran" surəsi, ayə 55.

¹² "Fəth" surəsi, ayə 1.

göstərdi."¹ "Allah peyğəmbəri və möminlərə öz tərəfindən aramlıq nazil etdi."² "Möminlərə imanları artsın deyə qəlb aramlığı nazil edən Odur."³ "Ənbiya" surəsində bildirilir ki, həzrət Nuh, Yunis, Zəkəriyyə, Əyyub Allahı çağırən kimi duaları qəbul oldu.⁴ "Şura" surəsinin 26-cı ayəsində bildirilir ki, Allah iman və saleh əməl sahiblərinin duasını qəbul edir.

• Allahın peyğəmbərlərə və möminlərə yardımını müxtəlif şəkillərdə təzahür edir: Qəblərdə lütf yaranır;⁵ dualar qəbul olur;⁶ möcüzələr və dəlillər verilir;⁷ hakimiyyət əta olunur;⁸ savaşa qələbə çalınır;⁹ qəblərdə aramlıq, "səkinə";¹⁰ düşmənin məhvi ondan intiqam;¹¹ qeybi yardımlar, mələklərin nazil olması;¹² düşmənin qəlbində qorxu yaranır;¹³ əqidələr yayılır, ardıcılart artır;¹⁴ təhlükələrdən qurtuluş;¹⁵ hiylə və kələklər puça çıxarılır.¹⁶

Bildirişlər

1. Peyğəmbərlərə və möminlərə yardım ilahi sünnələrdəndir. (Haqqın batilə qələbəsi ilahi vəddir.)

2. Allahın yardımlarına şəkk etməyək.

3. Qəti vədlərlə möminlərə ümid və təsəlli verək.

4. Allahın yardımını hər tərəflidir. Bu yardım düşmən qurğularının puça çıxarılmasında, tərəfdarların artmasında özünü göstərir.

5. Müjddə və qorxutma yanaşı olduqda fayda verir.

6. İman insana dəyər verir, onu peyğəmbərlərə yaxınlaşdırır, ilahi yardımlardan faydalandırır.

¹ "Ali-İmran" surəsi, ayə 123.

² "Tövbə" surəsi, ayə 26.

³ "Fəth" surəsi, ayə 4.

⁴ "Ənbiya" surəsi, ayə 76, 84, 88, 90.

⁵ "Ən`am" surəsi, ayə 11; "İbrahim" surəsi, ayə 27.

⁶ "Yusif" surəsi, ayə 34; "Nuh" surəsi, ayə 26.

⁷ "Hədid" surəsi, ayə 25.

⁸ "Nisa" surəsi, ayə 54.

⁹ "Tövbə" surəsi, ayə 25.

¹⁰ "Tövbə" surəsi, ayə 40.

¹¹ "Ə`raf" surəsi, ayə 136.

¹² "Ali-İmran" surəsi, ayə 124.

¹³ "Həşr" surəsi, ayə 2.

¹⁴ "Səff" surəsi, ayə 9.

¹⁵ "Ənkəbut" surəsi, ayə 15.

¹⁶ "Ənfal" surəsi, ayə 18.

7. Dünyanın əzab-əziyyəti bir neçə saatlıq, bir neçə gündür. Elə bu dünyada da haqq tərəfdarları qalibdir. (İslamın bütün dünyaya nüfuz etməsinə diqqətli olaq.)

8. İnsan daim ilahi yardımlara möhtacdır.

9. Allahın yardımını daimidir.

10. Təkcə Allahın şahidliyi bəs etsə də, şahidlər artdıqca möminlər yüksəlir, müxaliflər alçalır.

11. Qiyamətdə şahidlər çoxdur.

12. İmanı olmayanlar sitəmkardır.

13. Qiyamətdə həm ruhi, həm də fiziki əzab var..

Ayə 53:

(وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَىٰ وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ)

"Həqiqətən, biz Musaya hidayət verdik, Bəni-İsrailə səmavi kitab miras qoyduq."

Ayə 54:

(هُدًى وَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ)

"(Bu) Düşüncə sahibləri üçün hidayət səbəbi və öyüddür."

Nöqtələr

• Ötən ayədə peyğəmbərlər və möminlərin qələbəsindən danışıldı. Bu ayədə isə Musa və Bəni-İsrail nümunə kimi göstərilir.

• "Lubb" sözü xalis ağıl və düşüncə mənasını bildirir, "əlbab" bu sözün cəm formasıdır.

Bildirişlər

1. Hidayət (doğru yola sövq) Allah tərəfindən bir hədiyyədir.
2. Hidayətçi öncə özü doğru yola yönəlməlidir.
3. Bütün insanlar, hətta peyğəmbərlər ilahi hidayətə möhtacdır.
4. Davamlı hidayət yazıya alınır. İlahi dinlərin əbədilik rəmzi onların malik olduğu səmavi kitablardır.
5. Hidayət xəbərdarlıqla müşayiət olunmasa unudulub gedər.
6. İlahi maarifi dərk etmək üçün düşüncə və təqveyə ehtiyac var.¹
7. Ağıl insanı vəhydən ehtiyacsız etmir. Ağıl və vəhy bir-birini tamamlayır.

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə 2.

8. Bir neçə səadət amili var: İlahi lütf və hidayət; məsum rəhbər; səmavi qanun; xəbərdarlıq və qəflətdən oyanış; gerçək ağıl və düşüncə.
9. Ayıqlıq və nəsihətin qəbulu sağlam düşüncə göstəricisidir.
10. Səmavi kitablardakı maarif ağıl və düşüncəyə əsaslanır.

Ayə 55:

﴿فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ﴾

"Səbr et. Həqiqətən, Allahın vədi haqdır. Günahlarına görə bağışlanma dilə, axşam-səhər şükür edərək Rəbbinə təsbih de."

Nöqtələr

- Əqli və nəqli dəlillər şahiddir ki, peyğəmbərlər məsumdur. Əgər məsum olmasaydılar, onlara nə üçün-niyəsiz itaət vacib edilməzdi. Valideynə itaət şərtləndiyi kimi peyğəmbərə də itaət şərtlənərdi. Axı valideyn övladı şirkə dəvət etdikdə övlad ona itaət etməyə bilər. Digər bir tərəfdən, peyğəmbər və imama itaətin dəlili budur ki, onlar bizi azgınlıqdan çəkindirir. Peyğəmbər haqqında Allah-taala buyurur ki, ona itaət mənə itaətdir, ona əziyyət mənə əziyyətdir. Belə bir peyğəmbərin məsum olması zəruridir. Peyğəmbərin hansısa büdrəməsindən söhbət etdikdə qeyd etməliyik ki, peyğəmbərlər günaha yol vermir, onların yaxşı bir işi tərki etməsi (tərki-övla) mümkündür. Bir neçə misal göstərək: Möhtərəm şəxslərin əyləşdiyi məclisdə bir şəxs ayaqları ağrıdığı üçün üzr istəyib ayağını uzadırsa, televiziya aparıcısı asqırıb üzr istəyirsə, ev sahibi zəif süfrə açdığından qonaqdan üzr diləyirsə, bütün bunlar günah sayılmamalıdır. Demək hər üzrxahlıq günah göstəricisi deyil. İnsan ədəb və böyükklərə ehtiram baxımından üzr istəyə bilər.

PEYĞƏMBƏRLƏRİN İSMƏTİ (PAKLIĞI) VƏ İSTİĞFARI (BAĞIŞLANMA DİLƏMƏSİ)

- Əgər böyük bir salona zəif bir işıqla girsəniz yalnız böyük əşyaları görə bilərsiniz. Salondakı kiçik əşyaları görmək üçün güclü işıq lazımdır. İnsandakı iman nuru zəif olduqda o yalnız böyük günahları görə bilər. İman nuru artdıqca insan ən kiçik büdrəmələrini də qeydə alır. İlahi peyğəmbərlər kamil iman və üstün təqva sahibi olduqlarından ən kiçik büdrəmələrə diqqət yetirmişlər. Elə bu baxımdan da onlar məsum sayılır.

- Bəzən Quran ayələrində peyğəmbərə müraciət olunur, amma başqaları nəzərdə tutulur. "İsra" surəsinin 23-cü ayəsində Allah

peyğəmbərə xitabən buyurur ki, əgər valideynlərindən biri və ya ikisi qoca yaşına çatsa onlara "uf" belə demə. Bəllidir ki, girami peyğəmbər (s) öz valideynlərini körpə vaxtında itirmişdir. Demək peyğəmbərə müraciət etməklə xalqa üz tutulur. Hazırkı ayədə oxuyuruq ki, günahlarına görə bağışlanma dilə. Əslində peyğəmbərin günahkar ümməti nəzərdə tutulur. Bu ümmət günahlarına görə istiğfar etməli, bağışlanma diləməlidir. Peyğəmbərə müraciət olunmasında məqsəd onun öz ümməti üçün bağışlanma diləməsidir.

QURANDA PEYĞƏMBƏRLƏRİN İSTİĞFARI

Qurani-kərimdə bəzi ayələrdə peyğəmbərlərin istiğfarından, bağışlanma diləməsindən danışılır. Onlardan bəzilərini yada salaq: "Pərvərdigara, biz özümü zülm etdik, əgər məni bağışlamasan ziyankarlardan olaram." (Həzrət Adəmin (ə) dilindən.)¹ "Pərvərdigara, özümə zülm etdim, məni bağışla." (Həzrət Musanın (ə) dilindən.)² "Pərvərdigara, məni bağışla, mənə misilsiz hökumət ver." (Həzrət Süleymanın (ə) dilindən)³ "Pərvərdigara məni və valideynlərimi bağışla." (Həzrət Nuhun dilindən.)⁴ "Davud onu sınağa çəkdiyimizi görüb Rəbbindən üzr dilədi."⁵ "Yunis (balığın qarında) dedi ki, Pərvərdigara, sən paksan, mən sitəmkarlardanam."⁶ İslam peyğəmbərinə (s) buyuruldu ki, günahlarından bağışlanma dilə."⁷

Bildirişlər

1. Peyğəmbərlərə yardımla bağlı vədə əsaslanaraq bu ayədə buyurulur ki, müqavimət göstər.
2. İlahi vədlərin gerçəkləşməsi səbr səbəbidir.
3. Peyğəmbərə də bağışlanma diləmək əmr olunmuşdur.
4. Allahın təqdisi, pak sayılması Ona sitayişlə müşayiət olunduqda daha dəyərli olur.
5. Dua və ibadətdə zaman ünsürü təsirlidir. Ayələrdə nə vaxt bağışlanma diləmək qeyd edilir.⁸

¹ "Əraf" surəsi, ayə 23.

² "Qəsəs" surəsi, ayə 16.

³ "Sad" surəsi, ayə 25.

⁴ "Nuh" surəsi, ayə 28.

⁵ "Sad" surəsi, ayə 24.

⁶ "Ənbiya" surəsi, ayə 87.

⁷ "Ğafir" surəsi, ayə 55.

⁸ "Ali-İmran" surəsi, ayə 17; "İsra" surəsi, ayə 78.

6. Təsbih və həmd sübh və şam ardıcıl şəkildə yerinə yetirildikdə təkamül, tərbiyə tövhid inancının güclənmə vasitəsi olur.

Ayə 56:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِن فِي صُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَّا هُمْ بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾

"Həqiqətən, özlərinə bir dəlil gəlmədən Allahın ayələri haqqında höcətləşənlərin kökslərində təkəbbürdən başqa bir şey yoxdur və (məqsədlərinə) çatmayacaqlar. Allaha sığın, O, şəksiz, eşidən və görəndir."

Nöqtələr

• İslam niyyətə, ruhiyyəyə, məqsədə və qəlbədən ötənlərə xüsusi dəyər verir. Bu səbəbdən də ən üstün iş ixtisarla, səmimiyyətlə, qəlbən görülən işdir. İxtisarsız görülən iş batildir. "Əbəsə" surəsində on ayə ardıcıl, bir kora üzünü turşutmuş şəxs məzəmmət olunur. Hansı ki, kor üçün onun qarşısında dayanmış insanın çöhrəsindəki durum fərqsizdir. Amma Quran üz turşutmağı təhqir sayaraq sərt reaksiya göstərir. Bəli, İslam zahidən çox batinə, qəlbə diqqət yetirir. Bu ayədə də təkəbbür və lovğalıq hədəfə alınır.

Bildirişlər

1. Kuzə içində nəmlənir. Məntiqsiz höcətləşmələrin qaynağı daxildəki təkəbbürdür.

2. Həqiqətlə mübahisənin kökü məntiq yox insanın özünü böyük saymasıdır.

3. İnsan özünə nəzarət etməsə təkəbbür onun bütün vücudunu əhatəyə alar. Belə ki, onun qəlbində təkəbbürdən savayı bir şey qalmaz.

4. Məntiqi olmadan təkəbbür əsasında inadkarlıq göstərən rəyasət və böyüklüyə çatmaz.

Yıxılmağı öyrən feyz diləsən

Zirvə quru qalır, çökək olur nəm.

5. Təkəbbürlərlə ünsiyyətin dərmanı yalnız Allaha sığınmaqdır.

6. Elə birinə sığınaq ki, o həm eşidir, həm də görür. (Və onda yardım gücü, qurğu ları puça çıxarmaq qüvvəsi var.)

Ayə 57:

(الْخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ)

"Şübhəsiz, göylərin və yerin yaranışı insanların yaranışından böyükdür. Amma insanların çox bilməz."

Bildirişlər

1. Varlığın əzəmətinə nəzər salsaq, heç vaxt özümüzü bilmərik.
2. Təkəbbürlü insanlara kiçikliyi anlatmaq, onların qürurunu sındırmaq lazımdır.
3. İnsan üçün ibrət olmayan baxış cəhalətdir.
4. Təkəbbürün kökü cəhalət və qəflətdir.

Ayə 58:

(وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ قَلِيلًا مَّا تَتَذَكَّرُونَ)

"Korla görən eyni deyil. İman gətirib saleh işlər görənlər də xilafkarla bir deyil. Nə az öyüd götürürsünüz."

Bildirişlər

1. Haqqın tanınıb qəbul olunmasında təkəbbür ən böyük maneədir. Təkəbbürlü insan kor kimidir.
2. İman və baxış əməldən müqəddəmdir.
3. Çoxluq yox, elm və agahlıq şərtidir.
4. Etinasız insan həqiqətləri görmür.
5. Xalqın bir hissəsi bilmir, digər bir hissəsi bilsə də, öyüd götürmür.
6. Ötən ayədə oxuduq ki, xalqın əksəri bilmir. Bu ayədə isə əksəriyyətin öyüd götürmədiyini qeyd edilir. Demək bilmək mühüm deyil, əsas məsələ agahlıq və öyüd götürməkdir.

Ayə 59:

(إِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ)

"Şübhəsiz, qiyamət gələcək. Ona heç bir şəkk yoxdur, amma insanların əksəri iman gətirməz."

Nöqtələr

• Qiyamət gözlənilmədən bərpa olacaq. Bu səbəbdən onu "əssaət" adlandırmışlar. Bu söz "əlif və lam" ilə işləndikdə qiyamət mənasını bildirir. Digər hallarda uyğun söz zaman mənasında işlədilir.¹

• Bəziləri qiyamətə münasibətdə tərəddüddə olsa da, Allahın hikmət, ədalət, elm və qüdrətini nəzərə aldıqda uyğun tərəddüdlər yersiz görünür.

Bildirişlər

1. Bəziləri qiyamətin vaxtı ilə bağlı maraqlansa da, Quran bu sualı cavablandırmır və məlum olur ki, əsas məsələ qiyamətin vaxtı yox, gerçəkliyidir.

2. Qiyamətin yada salınması aqahlıq üçün ən yaxşı vasitədir.

3. Kafirlərin qiyamətlə bağlı şəkk-şübhələrinə Allahın qəti bəyanları ilə cavab verin.

4. İnsanların qiyamətə şəkki onların Allahın elm və qüdrətindən xəbərsizliyindən qaynaqlanır.

Ayə 60:

﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي
سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾

"Rəbbiniz buyurdu: "Məni çağırın, dualarınızı qəbul edim. Həqiqətən, mənə ibadətdən boyun qaçırıb təkəbbür göstərənlər tezliklə alçalmış halda cəhənnəmə daxil olar."

Nöqtələr.

• **Sual:** Allah duaların qəbulunu vəd etsə də, bəzi dualarımız qəbul olmur. Nə üçün?

Cavab: Əvvəla, yol verdiyimiz günahlar, qıldığımız sitəmlər, yediyimiz haram tikələr, üzr istəyənləri qəbul etməməyimiz duaların qəbuluna mane olur. Bəzən o qədər yersiz istəklərlə müraciət edirik ki, dualarımız yaranış nizamına zidd olur. Məsələn, imtahanda dəniz səthinin yer səthindən üstün olduğunu qeyd edən tələbə Allahdan diləyir ki, müsbət qiymət alsın. Belə çıxır ki, Allah dəniz səthini yer səthindən yuxarıya qaldırmalıdır. Amma hər şeyə qadir olan Allah həm də hikmət sahibidir. Bəzən isə dualarımız daha məsləhətli şəkildə qəbul edilir. Elə də olur ki, duanın səmərəsini insanın ailəsi, övladları, nəvə-nəticələri görür.

¹ "Əraf" surəsi, ayə 34; "Tövbə" surəsi, ayə 117.

• Qəbul olmayan dua əslində dua deyil. Çünki dua xeyir istəyidir və xeyir istək həyata keçməlidir. Demək, bizim bir çox istəklərimiz əslində xeyir yox şərdir.

• Quranda duaların qaydaları

1. *Dua iman və saleh əməllə müşayiət olunmalıdır.*¹

2. *Dua xalisanə, səmimi olmalıdır.*²

3. *Dua yalvarışla, məxfi şəkildə həyata keçməlidir.*³

4. *Duada ümid və qorxu yanaşı olmalıdır.*⁴

5. *Xüsusi saatlarda dua etmək lazımdır.*⁵

6. *Dua edən kəs Allahın adlarından bəhrələnməlidir.*⁶

Bildirişlər

1. Allahla söhbət insanın təkamül və tərbiyəsinin açarıdır.
2. İnsanın duası ilə Allahın rübubiyyəti arasında sıx rəbitə var. (Əksər Quran dualarında "Rəbbəna" müraciəti işlədilmişdir.)
3. Allah bizdən Onun dərghahına üz tutub dua etməyimizi istəmişdir.
4. Duada yalnız Allahı çağırmaq.
5. Allah bizim ehtiyaclarımızı bilir. Amma dua göstərişi istəklərimizin təsirli olduğunu bəlləndirir.
6. Dua və onun qəbulu arasında ara yoxdur.
7. Dua və onun qəbulunda vasitə yoxdur.
8. Duaların qəbulu Allahın vədidir.
9. Dua qəbul olmur, şübhəsiz, bu bizim xeyirimizədir. Allah yalnız faydalı istəkləri qəbul etdiyini bildirir.
10. Dua etməmək təkəbbür nişanəsidir.
11. Dua təkəbbürün dərmanıdır.
12. Dua özü bir ibadətdir.
13. Dua xüsusi və ilahi bir ibadətdir.
14. Allahın cəzaları ədalətlidir və rəftarlarımıza münasibdir. Bu günün təkəbbürlü başçıları sabahın zəlilləridir.

Ayə 61:

¹ "Şura" surəsi, ayə 26.

² "Mö`min" surəsi, ayə 14.

³ "Ə`raf" surəsi, ayə 55.

⁴ "Ə`raf" surəsi, ayə 56.

⁵ "Ən`am" surəsi, ayə 52.

⁶ "Ə`raf" surəsi, ayə 180.

﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ﴾

"Allah gecəni aramlıq tapmağınız üçün qərar vermiş, gündüzü işıqlandırmış kəsdir. Həqiqətən, Allahın xalqa böyük lütfü var. Amma insanların çoxu şükür etməz."

Nöqtələr

• Ötən ayədə dua və ibadətə dəvət olunduq. Bu ayədə Allah öz nemətlərindən bir qismini yada salır ki, bizdəki mərifət, eşq, pərəstiş və dua ruhunu gücləndirsin.

• Quranda aramlıq üçün bir neçə vasitə göstərilir: Allahın zikri;¹ peyğəmbərin duası;² qeybi yardımlar;³ həyat yoldaşı;⁴ ev;⁵ rahatlıq üçün münasib gecə.

Bildirişlər

1. Gecə-gündüzü yaradan, ehtiyacları təmin edən kəsin dərgahına ibadət və dua rəvadır.

2. Gecə istirahət, gündüz təlaş üçündür.

3. Yaranış məqsədlidir. (Allah gecəni istirahət üçün qərar verdi.)

4. İstirahət iş üçün müqəddimədir.

5. Gecə və gündüz yanaşı olduqda nemətdir.

6. Dünyada mömin də, kafir də Allahın fəzlindən faydalanır.

7. Kimsənin Allahdan alacağı yoxdur, Allah kimə nə verirsə, öz lütfündən verir.

8. Əksəri ləyaqətsiz insanlara lütf göstərməsi Allahın fəzlindən danışır.

9. Çoxluq haqlılıq nişanəsi deyil.

10. Allah bizim təşəkkürümüzə ehtiyaclı deyil. Təşəkkür bizim vəzifəmizdir.

11. Gecə və gündüz şükür olunası iki nemətdir.

Ayə 62:

﴿ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآَنَىٰ تُؤْفَكُونَ﴾

¹ "Rə'd" surəsi, ayə 28.

² "Tövbə" surəsi, ayə 103.

³ "Fəth" surəsi, ayə 4.

⁴ "Rum" surəsi, ayə 21.

⁵ "Nəhl" surəsi, ayə 80.

"Sizin və hər bir şeyin Rəbbi olan Allah budur! Ondan savayı məbud yoxdur. Bəs necə olur (haqq yoldan) döndərilirsiniz?!"

Ayə 63:

﴿كَذَلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِينَ كَانُوا بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾

"Beləcə, Allahın ayələrini inkar edənlər əyri yola sürüklənir."

Nöqtələr

• "İfk" dedikdə haqq yoldan sapınma mənası anlaşılır. Həqiqətə zidd olduğundan yalan da "ifk" adlanır. "Cəhd" sözü qəlbən inandığımızın inkarı və ya qəlbən inanmadığımızın isbatı mənasında anlaşılır.¹

Bildirişlər

1. Öncə haqqı göstərin, sonra tənqidə keçin.
2. Varlıq qaynağına sığınmayan kəs yolunu azır.
3. Xalq üzərində müdiriyyəti olan və hər şeyi yaratmış kəs pərəstişə layiqdir.
4. Sənətkarlar və istehsalçılar Allahın verdiyi imkanlarla öz yaradıcılıqlarını həyata keçirirlər. Həqiqi xaliq isə yalnız Allahdır.
5. Allah, Onun rübubiyyət və birliyinə etiqad yolundan savayı bütün yollar azgınlığa aparır.
6. Azgın və qürurlu müxalifləri alçaldın ki, özlərini üstün saymasınlar.
7. Haqqın inkarı azgınlıq üçün müqəddimədir.

Ayə 64:

﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُم فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾

"Allah sizin üçün yeri məskən, səmanı daldanacaq edən, sizə ölçü verən, sonra surətlərinizi gözəlləşdirən və sizə pak ruzilər əta edən kəsdir. Budur sizin Rəbbiniz olan Allah. Aləmlərin Rəbbi olan Allah mübarək və uca mərtəbəlidir."

Nöqtələr

• Bir neçə ayə əvvəl gecə və gündüz kimi zamanla bağlı nemətlərdən danışıldı. Bu ayədə yer və səma kimi məkan nemətləri yada salınır.

¹ "Mufərədati-Rağib".

• Allahı tanımaq üçün həm təbiətdən, həm də insandan danışan ayələrə diqqət yetirilməlidir.

• Allah insanı yaratdığına və ona ruh əta etdiyinə görə özünə təbrik deyir. Bu ayədə də insanın gözəl yaranışı qeyd olunur və yaradan bu yaranışı özünə təbriklə qeyd edir.

Bildirişlər

1. Yer öncə titrək və nizamsız vəziyyətdə olmuşdur. Allah onu bəşəriyyətin yaşayışı üçün sakit vəziyyətə gətirmişdir.

2. Yaranış məqsədlidir.

3. Yer hərəkətdə olmasına baxmayaraq aramdır.

4. Varlıqlar arasında Allah ən gözəl surəti insana əta etmişdir.

5. Sima baxımından gözəllik ilahi nemətlərdən biridir.

6. Allah bizə pak, xoşagəlimli nemətlər ruzi etmişdir. Əgər insan pak olmayan şeylərdən istifadə edərsə, bu onun pis seçiminin və inadkarlığının nəticəsidir.

7. Gözəl qamət və pak ruzi Allahın rübubiyyət cilvəsidir.

8. Yer aramlığı, göyün binası, sizin yaranışınız və pak ruzilərdən bəhrələnməyiniz yalnız inkişafınız üçündür.

9. Allahın varlığı bərəkət və rəhmət səbəbidir.

10. Bütün varlıq aləmi Allahın tərbiyəsi altında kamala doğru hərəkətdədir.

Ayə 65:

(هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ)

"Odur əbədi və ölməz, yoxdur Ondan başqa məbud! Dininizi xalis etmiş halda Onu çağırın. Həmd-səna aləmlərin rəbbi olan Allaha məxsusdur."

Bildirişlər

1. Gerçək həyat Allaha məxsusdur. (Başqalarının həyatı məhdud, fani və asılıdır.)

2. Öncə Allahı tanımaq, ilahi mərifət, sonra dua və pərəstiş.

3. Həqiqi məbud ölməz, əbədi olmalıdır.

4. Əgər ondan savay məbud yoxsa, yalnız Ona pərəstiş edək.

5. Allaha sitayiş dua qaydalarındandır.

6. Dua və Allahın rübubiyyəti arasında sıx rabitə var.

7. Allahın rübubiyyəti ona sitayiş səbəbidir.
8. Varlıq kamilliyə doğru hərəkətdədir.

Ayə 66:

﴿قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسَلِّمَ لِلرَّبِّ الْعَالَمِينَ﴾

"De ki, mənə sizin Allahdan savayı çağırdıqlarınıza pərəstiş etməyim qadağan olunub. Bir vaxt ki, Rəbbim tərəfindən mənim üçün aşkar dəlillər gəlmişdir. Mənə əmr olunub ki, aləmlərin Rəbbinə təslim olum."

Nöqtələr

• Bu ayə və bundan öncəki iki ayə mübarək "Rəbbul-ələmin" ifadəsi ilə başa çatır. 64-cü ayədə Allahın zatının sübutundan sonra uyğun ifadə işlədilir. 65-ci ayədə tövhid və ixlasa işarədən sonra "Rəbbul-ələmin" buyurulur. Hazırkı ayə istənilən növ şirkə rədd edir. Bəli, allahşünaslığın təbii və məntiqi yolu budur ki, öncə Allahu tanıyıb, sonra onun birliyinə iman gətirək və tövhidə mane olan hər nəyi özümüzədən uzaqlaşdıraq.

Bildirişlər

1. Qəlb etiqadı təklikdə bəs etmir, bu etiqadı dilə də gətirmək lazımdır.
2. Düşmənlərinizi məyus edin.
3. Vəhy artırılıb-əskildilmədən xalqa bəyan olunur.
4. Ən mühümü xalqın və mühitin tələbi yox, aşkar dəlildir. (Aşkar dəlillər olduqdan sonra şirk qarşısında təslimçilik üçün yer qalmır.)
5. Allahın əmr və qadağası məntiq və dəlillərə əsaslanır.
6. Girami peyğəmbərin (s) mövqeyi vəhyə əsaslanır.
7. Təvəlla və təbərri (Allah dostu ilə dostluq və Allah düşməni ilə düşmənçilik) yanaşı olmalıdır. (Şirkdən uzaqlaşmamış gerçək müvəhhid ola bilmərik.)
8. Yalnız aləmlərin Rəbbi qarşısında təslim olmaq rəvadır.
9. Gerçək ibadət Allah qarşısında təslimçilikdir.
10. Allaha təslimçilik insanın təkamülünə səbəb olur.

Ayə 67:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِّنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ ثُمَّ لِيَكونُوا شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَّنْ يُوْتَفَىٰ مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾

"O sizi öncə torpaqdan, sonra nütfədən, daha sonra laxta qandan (ələqə) yaradan, çağa şəklində doğuran kəsdir. Sonra kamal həddinə çatır, qocalarsınız. Bəziləriniz qocalığa çatmamış ölür, bəziləriniz müəyyən olunmuş sonluğa çatır. Olsun ki, düşünəsiniz."

Nöqtələr

- Allah bu ayədə yaranışı, həyatı və ölümü yeddi mərhələdə bəyan edir.
- İnsanın torpaqdan yaranışı iki cür mənalandırılır: İlk insan torpaqdan yaradılmışdır; mövcud insanlar nütfədən, nütfə qidadan, qida torpağın yetirdiyi bəhrələrdən yaranır.
- Ötən ayələrdə dua, mərifət, ixlas, şükür, təslimçiliyə işarə olundu. Bu ayə həmin mərhələlərə çatmaq üçün zəmin olan mənzilləri açıqlayır.

Bildirişlər

1. Bəşəriyyət təkamül yolu keçməklə heyvandan yox, torpaqdan yaranmışdır.
2. İlahi qüdrət cansız torpaqdan canlı insan yaradır.
3. İlahi qüdrətlə torpaqdan təkəkkürlü varlıq xəlq olunur.
4. Yaranış mərhələləri tədrici olaraq gerçəkləşir.
5. İnsanın torpaqdan və nütfədən yaranışı Allahın əlindədir. İnsan isə öz növbəsində təkamülə çalışmalıdır.
6. İnsan həyatı təkamül mərhələlərindən ibarətdir.
7. Ölüm Allahın əlindədir.
8. Ölüm yoxluq deyil, ruhun cismdən çıxmasıdır.
9. İnsan təkamülü üçün daynacaq yoxdur.
10. Hər bir insanın ömür müddəti öncədən təyin olunmuşdur.
11. Düşüncə üçün ən üstün pridmet insanın öz yaranışıdır.

Ayə 68:

﴿هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾

"O dirildən və öldürən kəsdir. Bir şeyin varlığını hökm etsə, yalnız "ol" deyər, o da dərhal olar."

Nöqtələr

- Quranda "kun fə yəkun" cümləsi səkkiz yerdə işlədilmişdir və hər dəfə Alahın mütləq qüdrətinə işarə olunur.
- Bu ayədə Allahın sözü dedikdə onun bizim düşüncəmizə uyğun danışığı yox, təkvini (təbii) iradəsi nəzərdə tutulur.

Bildirişlər

1. Öldürmək və diriltmək yalnız Allahın əlindədir.
2. Allah üçün öldürmək və diriltmək arasında fərq yoxdur, O hər şeyə qadirdir.
3. Allah mütləq qüdrət sahibidir və Onun qüdrətinin fəvqündə heç bir iş yoxdur.
4. Allahın iradəsi qəti və dəyişməzdir.

Ayə 69:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّى يُصِرُّونَ﴾

"Allahın ayələri ilə bağlı höcətləşənlərin (haqdan) necə döndüyünü görmədinmi?"

Ayə 70:

﴿الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾

"Allahın kitabını və peyğəmbərlərimizlə göndərdiklərimizi təkzib edənlər tezliklə (əməllərinin nəticəsini) görəcəklər."

Nöqtələr

- Bu surədə üç dəfə yersiz mübahisədən danışılır: 35-ci ayədə yersiz mübahisə böyük günah və qəlbin daşlaşma səbəbi kimi tanıtılır; 56-cı ayədə yersiz mübahisənin səbəbi kimi təkəbbür göstərilir; hazırkı ayədə mübahisə edənləri yolunu azdığı bildirilir.¹

Bildirişlər

1. Keçmiş inadkar qövmlərin tarixi ilə tanışlıq bu günki qövmlər üçün ibrət vasitəsi, təskinlikdir.
2. Quran ayələri ilə bağlı mübahisə etmək yolu azmaqdır.
3. Cidal, yersiz mübahisə təkzibin müqəddiməsidir.
4. Təbliğdə xəbərdarlığın müsbət rolu var.

¹ "Təfsiri-Nümunə".

Ayə 71:

﴿إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ﴾

"Bir vaxt ki, boyunlarında boyunduruq olar, zəncirlərlə çəkilərlər."

Ayə 72:

﴿فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ﴾

"Qaynar suda, sonra yandırıcı odda olarlar."

Nöqtələr

• "Əğlal" sözü zillət nişanəsi boyunduruq mənasını bildiren "ğull" sözünün cəmi formasıdır. "Səlasil" sözü "silsilə" sözünün cəm formasıdır, zəncir mənasını bildirir. "Yushəbun" dedikdə yerlə sürünmək mənası anlaşılır. "Yuscərun" sözü od qalamaq mənasını ifadə edir.

• İnsanı oyadan, tərbiyələndirən, təqvalı edən vəhy yolu ilə qiyamət və qiyamət əzablarının təsvir olunmasıdır. Ədalət və hikmət yolu ilə əldə edilən imanda uyğun təsir yoxdur. Necə ki, Allahın varlığının dəlillərlə isbatı insanda təqva yaratmır. Əlbəttə ki, bu kimi mövzuların öz yerində əhəmiyyəti var.

• Bu ayədə növbənöv əzablar təsvir olunur: Boyunduruq və zəncirlərlə cismin işgəncəsi; cəhənnəmə sürüklənmə; qaynar su, yandırıcı od; cəhənnəmin şölələnen odu və bu odun soyumaması; xəcalət gətirən xəyali şəriklərlə bağlı sorğu.

Bildirişlər

1. İnadkar insanlar yalnız əzabı gördükdə öz xətalarını dərk edir.
2. Yersiz mübahisə və haqqın təkzibi insanı növbənöv əzablara düçar edir.
3. Böyüklük istəyi və təkəbbür bir gün zillətə çevriləsidir. (Heç bir tüğyan, təkəbbür və şirik cavabsız qalmayacaq.)

Ayə 73:

﴿ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ﴾

"Sonra onlara deyilər: "Şərik qoşduqlarınız haradadır?"

Ayə 74:

﴿مَنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُو مِنْ قَبْلُ شَيْئًا كَذَلِكَ يُضِلُّ
اللَّهُ الْكَافِرِينَ﴾

"Allahdan qeyrisinə pərəstiş edənlər (haradadır)?! Deyərlər: "Onlar yanımızdan qeyb oldular. (Sonra yalandan deyərlər) Biz dünyada bir şeyə pərəstiş etmərdik." Allah kafirləri belə azdırar."

Bildirişlər

1. Qiyamətin dayanacaqları və mərhələləri var.
2. Qiyamət həqiqətlərin kəşf olduğu, şirkin təsirdən düşdüyü gündür.
3. Allahdan qeyriləri məhv olasıdır.
4. Qiyamət hadisələri müşrikləri o qədər pərişan edər ki, əvvəlcə "məbudlarımız məhv oldu", sonra "biz bir məbuda pərəstiş etməmişik" deyərlər.
5. Yalançının yaddaşı olmaz.
6. Allah səbəbsiz yerə kimsəni azdırmır. (Kafirlərin yolunu azması onların küfrlərinin cəzasıdır.)

Ayə 75:

﴿ذَلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ﴾

"Bunun (əzabın) səbəbi sizin yer üzündə nahaq şadlanmağınız və naz-qəmzə, məstliklə keçinməyinizdir."

Ayə 76:

﴿ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبئسَ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ﴾

"Əbədi qalacaqsınız cəhənnəm qapılarından daxil olun. Təkəbbürlülərin yeri necə də pisdir!"

Nöqtələr

- "Fərəh" təbii şadlıq, "mərəh" həddi aşmış şadlıqdır. "Mərəh" insanda təkəbbür və məstlik yaradır.
- "Məsva" dedikdə davamlı dayanış, əbədi məskən nəzərdə tutulur.

İSLAM VƏ ƏYLƏNCƏ

• İslam fitrətə əsaslanan dindir. Şadlıq insanın təbii istəyidir və İslam buna müxalif deyil. Məzəmmət olunan sadəcə yersiz, həddi aşmış şadlıqdır. Quran bu yönündə nümunələr göstərir: Bəzilərini cəbhəyə getməmək şadlandırır.¹ Axirətdən xəbərsizlikdən, dünya ləzzətlərindən qaynaqlanan şadlıq;² var-dövlət səbəbindən yaranan şadlıq (Qaruna

¹ "Tövbə" surəsi, ayə 81.

² "Rə'd" surəsi, ayə 26.

"sevinmə" deyilir); bəzilərinin möminlərin əziyyəyə düşməsindən duyduğu şadlıq;¹ insanın malik olduğu elmə görə şadlanması.²

Amma insan həqiqətə, ilahi lütfə, xalqa xidmətə, kamilliyə görə şadlanarsa, bu şadlıq bir dəyər olar.³

Bildirişlər

1. İlahi cəza və qəhr-qəzəbin dəlillərini göstərmək lazımdır. Belə olsa, günahkar özünü haqlı bilməz, başqaları da ibrət götürər.

2. Yersiz şadlıq və əyləncə Allahın qəzəbinə səbəb olar.

3. Əyləncə haqqa əsaslanmalı, insanı qəflətə uğratmamalı, tövhid xəttində olmalıdır.

4. Bu günün təcavüz, qarət, qətl, məsxərəyə əsaslanan şadlıqları bir gün cəhənnəmdə ağır yükə, təhqir və zillətə çevriləsidir.

5. Həqiqətə əsaslanan şadlıq bəyənilməmişdir. Batil əsasında şadlıq isə məzəmmət olunur.

6. Cəhənnəmin çoxsaylı qapıları var.

7. Təkəbbür insanı cəhənnəmə aparan amildir.

Ayə 77:

﴿فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّا يُرْجَعُونَ﴾

"(Ey peyğəmbər) Səbr et, Allahın vədi haqdır. Onlara vəd etdiyimizdən bir hissəsini sənə göstərsək, ya da (bundan qabaq) səni dünyadan aparsaq, (istənilən bir halda) bizə doğru qayıdılar (və əzabı dadarlar)."

Nöqtələr

• Bu surədə üç dəfə kafirlərin mübahisə və düşmənçiliyi haqqında söz açıldığından, Allah-təala girami peyğəmbərə (s) buyurur ki, səbr et, Allahın vədi haqdır.⁴

• Həm düşmənləri hədələmək, həm də dostlara təsəlli vermək lazımdır. Ötən ayələrdə tüğyançı kafirlər hədələniydi, bu ayədə isə peyğəmbər və möminlərə təsəlli verilir.

¹ "Ali-İmran" surəsi, ayə 120.

² "Ğafir" surəsi, ayə 83.

³ "Yunis" surəsi, ayə 58.

⁴ "Ğafir" surəsi, ayə 35, 56, 61.

GİRAMI PEYĞƏMBƏRİN (S) XALQLA RƏFTARI

● Peyğəmbər insanlarla öz şəxsi istək və səliqəsi əsasında yox, Allah əmrləri əsasında rəftar etmişdir. Müxtəlif şəraitlərdə, müxtəlif fərdlərlə həzrətin fərqli rəftarlarına şahid oluruq. Bu barədə açıqlama verən ayələri iki qismə bölmək olar: Peyğəmbərin insanlarla mülayim rəftarından danışan ayələr, həzrətin azğınlar və xətakarlarla tünd rəftarını bəyan edən ayələr. Hər iki hala uyğun nümunələr göstərək. Öncə xoş rəftardan danışan ayələr: "Səbr et" (hazırkı ayə); "Ardınca möminlərə qucaq aç."¹ "Onlara salam göndər, çünki sənin duan onlar üçün aramlıq səbəbidir."² "Gözəl hikmət və öyüdlə xalqı öz Rəbbinə doğru dəvət et."³ "Onları bağışla, onlar üçün bağışlanma dilə, onlarla məsləhətləş."⁴ "Pisliyi yaxşıqla dəf et."⁵ "Bizimlə sizin aranızda ortağ sözə doğru gəlin."⁶ "Onlarla beyət et və onlar üçün bağışlanma dilə." "De ki, onun dinləməsi sizin faydanızdır."⁷ "Ayələrimizə iman gətirənlər yanına gəldikləri vaxt onlara de ki, salam olsun sizə."⁸ "Əgər sən sərt və daş ürəkli olsaydın ətrafından dağlılardılar."⁹ "Sülhə meyl göstərdikləri vaxt sən də meyl göstər."¹⁰ "Möminlərə müjdə ver ki, onlar üçün Allah tərəfindən fəzl və böyük mükafat var."¹¹

İkinci qism ayələr hidayət ləyaqətini itirmiş müxaliflər haqqındadır: "Onlardan üz çevir."¹² "Təkzib edənlərə tabe olma, onlar sən mülayimlik göstərdikdən sonra mülayimlik göstərmək istəyir."¹³ "Kafirlər və münafiqlərlə sərt ol."¹⁴ "

Onlar sənin düşmənlərindir, onlardan həzər qıl."¹⁵ " Əgər münafiqlər, qəlblərində xəstəlik olanlar, Mədinədə yalan şayiə yayanlar işlərindən əl götürməsələr səni onlara qarşı qaldırarıq, sənin ətrafında qısa bir müddət

¹ "Şüəra" surəsi, ayə 215.

² "Tövbə" surəsi, ayə 103.

³ "Nəhl" surəsi, ayə 125.

⁴ "Ali-İmran" surəsi, ayə 159.

⁵ "Fussilət" surəsi, ayə 34.

⁶ "Ali-İmran" surəsi, ayə 64.

⁷ "Mumtəhinə" surəsi, ayə 12; "Tövbə" surəsi, ayə 61.

⁸ "Ən`am" surəsi, ayə 53.

⁹ "Ali-İmran" surəsi, ayə 159.

¹⁰ "Ənfal" surəsi, ayə 61.

¹¹ "Əhzab" surəsi, ayə 47.

¹² "Səcdə" surəsi, ayə 30.

¹³ "Qələm" surəsi, ayə 8, 9.

¹⁴ "Tövbə" surəsi, ayə 73.

¹⁵ "Munafiqun" surəsi, ayə 4.

qala bilərlər."¹ "Münafiqlərdən heç birinin ölüsünə namaz qılma, (dua üçün) kənarlarında durma."² "Onları inadkar danışmaları ilə boşla, qoy əylənsinlər."³ "Orada (müxaliflərin tikdiyi məsciddə) heç vaxt (namaza) dayanma."⁴ "Kafirlərə və münafiqlərə itaət etmə, onların əziyyətlərinə etina göstərmə."⁵

Bildirişlər

1. Günahkarların tənbeh və cəzalandırılması ilə bağlı ilahi vəd ümid və səbr amilidir.
2. Günahkarların cəzalandırılmasının təxirə salınması insanı şübhəyə salmamalıdır.
3. Allahın vədələrinin haqq olması səbr və rahatlıq səbəbidir.
4. Gırami peyğəmbər (s) kafirlərin dünyada cəzalandırılmasını gözləsə də, Allah öz hikməti əsasında rəftar edir və peyğəmbərin intizarı onun hikmətinə təsirsizdir.
5. Acılıqlar qarşısında səbr üçün hədd yoxdur və ömrün sonunadək səbr etmək lazımdır.
6. Allah günahkarları cəzalandırmaq üçün tələsmir.
7. Günahkarları dünyada yetərincə cəzalandırmaq mümkün deyil. Bundan ötrü başqa bir yerə ehtiyac var.
8. İlahi tədbirlər proqramla həyata keçir və hər bir iş üçün müəyyən vaxt var.
9. Ölüm yoxluq deyil, haldan hala keçməkdir.
10. Ölümü hamı dadasıdır, hətta peyğəmbərlər də!
11. Kimsə Allahın qüdrət əlindən qurtula bilməz.
12. Qiyamətdə fərdlərin sorğu üçün saxlanması məcburidir.

Ayə 78:

(وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ فَإِذَا جَاء أَمْرُ اللَّهِ فُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ)

"Həqiqətən, biz səndən öncə peyğəmbərlər göndərdik. Onlardan bəzilərinin başına gələnləri sənə danışdıq. Bəziləri isə nəql olunmamış

¹ "Əhzab" surəsi, ayə 60.

² "Tövbə" surəsi, ayə 84.

³ "Ən`am" surəsi, ayə 91.

⁴ "Tövbə" surəsi, ayə 108.

⁵ "Əhzab" surəsi, ayə 48.

qaldı. Heç bir peyğəmbər Allahın əmri olmadan möcüzə göstərə bilməz. Elə ki, Allahın əmri gəldi (və qiyamət bərpa oldu), haqqına hökm veriləcək və batilə uyanlar orada ziyandadır."

Nöqtələr

• Rəvayətlərə əsasən Allah tərəfindən 124 min peyğəmbər seçilmişdir. Quranda isə bu peyğəmbərlərdən yalnız 26-ın adı çəkilir: Adəm, Nuh, İdris, Saleh, Hud, İbrahim, İsmail, İshaq, Yusif, Lut, Yaqub, Musa, Harun, Şüeyb, Zəkəriyyə, Yəhya, İsa, Davud, Süleyman, İlyas, Əlyəs, Zülkifl, Əyyub, Yunis, Üzeyr, Məhəmməd (s).¹

• Tərbiyə yollarından biri də qədim tarixin bəyanı və müsbət nümunələrin göstərilməsidir. Quran dəfələrlə bu üsuldan istifadə etmişdir.

Bildirişlər

1. İslam peyğəmbəri (s) son peyğəmbərdir.
2. Peyğəmbərlərin tarixi ilə tanışlıq girami peyğəmbər (s) üçün təsəlli səbəbi, səbr amili idi.
3. Yalnız həqiqi qissələr nəql edilməli və onların nəqlində məqsəd haqqın bərpası olmalıdır.
4. Müxtəlif əhvalatların nəqlinə diqqətsiz yanaşmamaq. Quran dəfələrlə qissə nəql etmişdir.
5. Peyğəmbərlərin tarixini yalnız onları göndərən bəyan edə bilər.
6. Əgər Quran tarix kitabı olsaydı bütün peyğəmbərlərin tarixi nəql edilərdi.
7. Tarixin bəyanında adlar və rəqəmlər yox, ibrət götürüləsi nöqtələr mühümdür.
8. Adınızın çəkilməməsi sizi narahat etməsin. Quranda hətta bəzi peyğəmbərlərin adı çəkilmir.
9. Peyğəmbərlərin möcüzəsi xalqın yox, Allahın iradə və izni ilə gerçəkləşir.
10. Tarix və peyğəmbərlərin möcüzələri qarşısında biganə qalanlar zərəərə düşür.
11. Peyğəmbərlər və onların müxalifləri arasında son mühakimə axirət dünyasında aparılır.
12. Qiyamət Allahın hökm verdiyi və batil əhlinin xəcil olduğu gündür.

¹ "Təfsiri-Nümunə".

13. Gerçək ziyan axirət ziyanıdır.
 14. Batil əhlindən də pisi azğınlıq yolunu tutmaqla yanaşı peyğəmbərlərin təlaşını puça çıxarmaq istəyənlərdir.
 15. Peyğəmbərlərin müxalifləri batil əhlidir.

Ayə 79:

﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾

"Süvar olmağınız və qidalanmağınız üçün heyvanlar yaradan Allahdır."

Ayə 80:

﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبَلَّغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفَالِكِ تَحْمَلُونَ﴾

"Bu heyvanlarda sizin üçün faydalar var. Onlara süvar olub istədiyiniz yerə çatırsınız. Onlarla və gəmilərlə hərəkət edirsiniz."

Ayə 81:

﴿وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَأَيَّ آيَاتِ اللَّهِ تُنْكِرُونَ﴾

"Allah öz ayələrini sizə göstərir. İlahi ayələrdən hansını inkar edirsiniz?!"

Nöqtələr

- Mərifət və şükür ruhiyyəsinin yaranıb güclənməsi üçün ən üstün yol ilahi nemətlərə diqqətdir. Bu yönümdə hər vaxt hər yerdə hamının gördüyü və istifadə etdiyi nemətlər daha çox rol oynayır.
- "Ənam" sözü əslində dəvə mənasını bildirən "nəəm" sözünün cəm formasıdır. Amma bu söz inək və qoyuna da aid edilir.
- Heyvanların mənafeyi təkcə minik kimi istifadə və qidalanma ilə başa çatmır. Onların dəri və yunundan geyim əşyaları, döşənəcəklər, çantalar hazırlanır, özləri şum üçün istifadə edilir. Heyvanların hətta peyini də atılır, bu peyindən təbii gübrə kimi torpağa qatılır. Heyvanların yunu, dərisi və südü bir çox fabrik və zavodlar üçün xam maldır.

Bildirişlər

1. Varlıq aləmində mehvər insandır.
2. Əgər heyvanlar ram olunmasaydı insanların həyatı iflic olardı. Heyvanlar insandan güclü olsalar da, Allah onları insana ram etmişdir.

3. İslamda bəzi heyvanların ətindən bişmiş vəziyyətdə istifadə tövsiyə olunur.

4. Heyvanların faydaları təkəcə bu gün bizə məlum olanlar deyil.

5. İnsan heyvana möhtacdır. (Heyvan isə insana möhtac deyil.)

6. Dəniz nəqliyyatı ilahi nemətlərdən biridir.

7. İlahi dünya görüşündə bütün faydalar və nemətlər Allahı tanımaq və bəndəlik üçün müqəddimədir.

8. İnsan nankordur. O, nemətlərdən bəhrələnir, amma nemət sahibini inkar edir.

9. İlahi mərifət nişanələri hamının gözü qarşısındadır.

Ayə 82:

﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَأَثَارًا فِي الْأَرْضِ فَمَا أَعْنَى عَنْهُمْ مِمَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾

"Yer üzün seyr etmədilərmi ki, onlardan əvvəlkilərin aqibətini görələr?! Onların sayı daha çox, gücü daha artıq, yer üzündə nişanələri daha böyük idi. Amma əldə etdikləri karlarına gəlmədi."

Bildirişlər

1. Məqsədli səyahət bəyənilir.

2. Quran təcrübə, ibrət və maarif əldə etmək məqsədi ilə hicrət etməməyi qınayır.

3. Tarix mərifət və həqiqətləri tanıma mənbələrindəndir.

4. Kafirlər güc və cəmiyyətə güvənərək peyğəmbərlərə qarşı çıxırdılar. Bu səbəbdən də Quran buyurur ki, biz onlardan da güclülərini məhv etdik.

5. Mədəniyyətlərin süqut və məhv səbəblərindən biri peyğəmbərlərlə müxalifət, ilahi sünətlərin tərkdilməsi olmuşdur.

6. Mədəniyyət və tərəqqi qurtuluş və səadət rəmzi olmaya da bilər.

7. Gələcəkdəki insanların ibrət götürməsi üçün qədim qövmlərin nişanələrini hifz etmək lazımdır.

8. Öz hesablarımızda təkəcə bu günki insanları və cəmiyyəti nəzərdən keçirməklə kifayətlənməyə, aqibəti düşünməyə.

9. Çoxluq və güc ilahi qəhr-qəzəbin qarşısını ala bilməz.

10. Bəşər mədəniyyəti bəzən tənəzzülə uğrayır. Bizdən öncə daha böyük mədəniyyətlər olmuşdur.

11. Nə qədər qazansa da Allahın qəhr-qəzəbi qarşısında əhəmiyyətsizdir.

Ayə 83:

﴿فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا
كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُونَ﴾

"Peyğəmbərləri möcüzələrlə onların soracağına gəldikdə onlar malik olduqları elmlə qürrələndilər (peyğəmbərlərin məntiqini qəbul etmədilər). Məsxərəyə qoyduqları (ilahi qəzəb) onları yaxaladı."

Ayə 84:

﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدَّةَ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ﴾

"Əzabımızı gördükləri vaxt dedilər: "Bir olan Allaha iman gətirdik və şərikləri qoşduqlarımızı inkar etdik."

Nöqtələr

• Bəşər tarixi boyu insanlar öncəki mədəniyyətlərinə, kəsb etdikləri sərvətə, ata babalarından qalmış məlumatlara güvənərək özlərini peyğəmbər və vəhydən ehtiyacsız bilmişlər. Bəli, az tutumlu insanlar bir ençə kəlmə öyrənib diplom aldıqdan və vəzifə tutduqdan sonra qürrələnilər.

• Quranda üç yerdə "nəсібən minəl-kitab" cümləsi ilə rastlaşırıq. Bu cümlə kitabdan bir qism bilmək mənasını daşıyır. Hər dəfə bu cümlə işlədikən insanların azgınlığından söz açılır. Çünki insana nəсіб olmuş bir qism elm kifayət etmir. "Ali-İmran" surəsinin 23-cü ayəsində buyurulur ki, elmdən pay alanlar haqqa arxa çevirdilər. "Nisa" surəsinin 44-cü ayəsində oxuyuruq ki, kitabdan nəsibi olanlar haqq əvəzinə azgınlığı satın aldılar. "Nisa" surəsinin 51-ci ayəsində bildirilir ki, kitabdan nəsibi olanlar Allaha və Onun Rəsuluna iman gətirmək əvəzinə büt və tağuta üz tutdular. İstənilən bir halda cüzi elm insanda qürur yaradır, onu dinindən üz döndərməyə sürükləyir. Bu ayədə də buyurulur ki, cüzi elm haqqın qəbuluna mane olur.

• Quranda elmlə bağlı üç mərhələ bəyan olunur:

a) İnsanın mənəvi təkamülünə səbəb olan faydalı elm; Həzrət Musa (ə) Xızıra dedi: "İcazə verirsənmi sənə yoldaş olum və bildiyindən mənim inkişafıma səbəb olacaq bir şey öyrədəsən?"¹

b) Faydasız elm; Kəhf səhabələrinin neçə nəfər olması bu qəbil biliklərdəndir. Əsas məsələ onların neçə nəfər olması yox, dinlərini hiyf etməsidir.¹

¹ "Kəhf" surəsi, ayə 66.

v) Zərərli elm; ərnlə arvad arasında ayrılıq salmaq üçün istifadə olunan sehr-cadu bu qəbil biliklərdəndir.²

Bildirişlər

1. Höccəti tamamlamaq, xəbərdarlığı başa çatdırmaq üçün peyğəmbərlərin göndərilməsi ilahi sünnələrdəndir.
2. Peyğəmbərlər xalqın sorağınca gedirdi.
3. Elə görə qürrələnmə haqqın qəbuluna mane olur.
4. İnsanın elm və təcrübəsi ilahi təlimləri əvəz edə bilməz. Dünyəvi elmlər peyğəmbərlərə olan ehtiyacı aradan qaldırmır.
5. Peyğəmbərlər alimlər üçün də dəlil və xəbərdarlıqdır.
6. Yalnız xəbərdarlıq başa çatdıqdan sonra ilahi əzab nazil olur.
7. Bütün peyğəmbərlərin möcüzələri olmuşdur.
8. Qiyamətdə kafirlər üçün qurtuluş yolu yoxdur.
9. İnsanın öz elmi ilə qürrələnməsi ilahi vədlərə münasibətdə təhqir və istehza səbəbidir.
10. Əgər şadlıq insanı təkamül hərəkətindən saxlayırsa, zərərliyədir.
11. Kafirlərə əzab nazil etməklə peyğəmbərlərin himayəsi ilahi sünnələrdəndir.
12. Allahın qəhr-qəzəbi insanın öz əməllərindən qaynaqlanır.
13. Bu günki istehza növbəti gün üçün qəzəbdir.
14. Ləyaqətsiz işlər ardıcıl xarakter aldıqda ilahi qəzəbə çevrilir.
15. Peyğəmbərlərin dəlilləri və möcüzələri qarşısında müxaliflərin işi yalnız istehzadır.
16. Çıxılmaz vəziyyətə düşdükdə özünü göstərən iman gerçək olsa belə dəyərsizdir.
17. Bəziləri Allahın qəzəbini dadmayınca iman gətirmir.
18. Şirkin bünövrəsi yoxdur. Müşriklər özləri də bir gün yol verdikləri şirki inkar edər.

Ayə 85:

﴿فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ
وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ﴾

¹ "Kəhf" surəsi, ayə 22.

² "Bəqərə" surəsi, ayə 102.

"Amma qəhr-qəzəbimizi gördükdən sonra iman gətirmələrinin onlara faydası olmaz. Bu, Allahın bəndələri arasında işləyən sünnəsidir. Kafirlər oradaca ziyana uğrayar."

Nöqtələr

• Abbasi xəlifəsi Mütəvəkkilin dövründə məsihi bir kişi müsəlman qadınla zina etmişdi. Kişi cəzalandırılarkən İslamı qəbul edir. Yəhya ibn Əksəm deyir ki, iman gətirməsi onu çətinlikdən çıxardı və həd qoymaq (cəzalandırmaq) lazım deyil. Arada danışq olur, Mütəvəkkil imam Hadiyə (ə) məktub yazıb ondan cavab istəyir. İmam (ə) buyurur: "Müsəlman qadına təcavüz etmiş kafir kişinin cəzası qətdir." Xəlifənin ətrafındakı alimlər imama irad tutub deyir ki, Quran və sünnədə belə bir göstəriş yoxdur. Mütəvəkkil yenidən imam Hadiyə (ə) müraciət edir və dəlil istəyir. İmam (ə) öz cavabında hazırkı ayəyə istinad edərək bildirir ki, məsihi kişi cəzalandırılan vaxt iman gətirdiyindən onun imanını faydasızdır və hökm yerində qalır.¹

Bildirişlər

1. Çətin vəziyyət insanın fitrətini oyadır, kafirlər imana üz tutur. Amma çıxılmaz vəziyyətdə insanın iman gətirməsi dəyərsizdir.
2. İman məcburi yox, ixtiyari olmalıdır.
3. Kafirlərin taleyinin nəqli bu gün və gələcək üçün ibrətdir.
4. Allahın cəza və mükafatları qanuna uyğundur.
5. Fövqəladə vəziyyətdə insanın iman gətirməsi ilahi sünnəyə uyğun oalraq səmərəsizdir. (Allahın sünnələri, qanunları bütün cəmiyyətlərdə, bütün insanlara münasibətdə eynidir.)²
6. Ölüm zamanı insan zərərdə olduğunu görür.
7. Məcburi imandan sonra əməl üçün fürsət yoxsa belə bir iman faydasızdır.
8. Ötən yeddi ayədə batil əhlinin, bu ayədə isə kafirlərin zərərdə olduğu bildirilir. Belə çıxır ki, kafir batil əhlidir, batil əhli kafirdir.

¹ "Təfsiri-Nurus-səqəleyn".

² "Əhzab" surəsi, ayə 62; "Fətir" surəsi, ayə 43; "Fəth" surəsi, ayə 23.

"FUSSİLƏT" SURƏSİ

(41-ci SURƏ, 54 AYƏ)

İyirmi dörd, iyirmi beşinci cüzlər

"FUSSİLƏT" SURƏSİNİN SİMASI

54-ayədən ibarət olan bu surə Məkkə surələrindəndir. Surənin adı onun 3-cü ayəsindən götürülmüşdür. Surəyə "ha-mim, səcdə" surəsi də deyirlər. Çünki surə "ha-mim" müqəttəə hərfləri ilə başlayır. Vacib səcdəsi olan dörd surədən birincisi bu surədir.

Surədə qiyamətdən danışıılır, keçmiş qövmlərin tarixi yada salınır, Quranın əzəməti və Allahın varlıq aləmindəki qüdrət nişanələri zikr olunur. Hədisdə oxuyuruq ki, girami peyğəmbər (s) hər gecə yatmadan öncə "Təbarək" və "ha-mim, səcdə surələrini oxuyarmış.¹

(بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ)

Ayə 1-2:

(حَم تَنْزِیْلٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ)

"Ha, mim; (bu Quran) bağışlayan və mehriban Allah tərəfindən nazil olmuşdur."

Ayə 3:

(كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ)

"Elə bir kitab ki, ayələri aydın şəkildə bəyan olunmuş, bilən bir qövm üçün ərəb dilində Quran!"

Ayə 4:

(بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ)

"Müjdə verib xəbərdarlıq edən bir kitab! Bununla belə insanların çoxu üz döndərdi və (Quranın çağırışını) eşitməz."

Nöqtələr

• "Ənzəlnə" dedikdə bir dəfəyə, "tənzil" dedikdə tədrici göndəriş nəzərdə tutulub. Belə də demək olar ki, Quranın mahiyyət və məzmunu qədr gecəsi peyğəmbərə (s) bir dəfəyə nazil oldu, təbir və ölçüləri isə tədricən göndərildi.²

¹ "Təfsiri-Ruhul-Məani".

² "Təfsiri-Rahnoma".

- Haradan Quranın nazil olmasından danışılırsa, orada tərbiyə, qətiyyət, izzət, hikmət və rəhmət nişanəsi var.¹

Bildirişlər

1. Quran tədricən müxtəlif səhnələrdə nazil olmuşdur.
2. Quran, onun tədrici nazil olması və nazil olma məqsədi Allahın geniş və əbədi rəhmətindən qaynaqlanır.
3. Qurani-kərim girami peyğəmbərin (s) dövründə kitab şəklində mövcud olmuşdur.
4. Bəzən bir şəxs və ya bir kitab haqqında xoş sözlər demək zəruri olur.
5. İnsanın doğru yola yönəlməsində və inkişafında təsirli nə varsa, Quranda ətraflı və şəffaf bəyan olunmuşdur. (Əmr və qadağalar, qissə və ibrətlər, dəlillər, misallar, nemətlərin bəyanı, bəşəriyyətin gələcəyi, qiyamət hadisələri, yüksəliş və süqut amilləri bu qəbildəndir.)
6. Quran fəahətli və bəlağətli ərəb dilində nazil olmuşdur. ("Ərəbi" sözü həm ərəb dilində, həm də fəahətli, bəlağətli mənalarını bildirir.)
7. Quranın təkcə məzmunu yox, hər kəlməsi Allah tərəfindəndir.
8. Quranın fəahət və bəlağətini ərəb dili ilə tanış olanlar dərk edər.
9. Quran hamı üçün nazil olsa da, yalnız elm və təqva əhli ondan faydalanır.²
10. Elm təkcə yazıb oxumaqdan ibarət deyil. Əsl elm həqiqəti anlamaqdır. (Nəzərə alağ ki, ilkin İslam dövründə doğru yolu tutanların bir çoxu yazıb-oxumağı bacarmırdı.)
11. Ümid və qorxu yanaşı olduqda səmərə verir.
12. Çoxluq haqlılıq dəlili deyil.
13. Qurana müxalifliyin əsas səbəbi insanların cəhalətidir.

Ayə 5:

(وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ
حِجَابٌ فَأَعْمَلْ إِنَّا عَامِلُونَ)

"Dedilər: "Qəlblərimiz sənəin dəvət etdiyinə münasibətdə örtükdədir, qulaqlarımızda ağırlıq var, bizimlə sənəin aranda hicab mövcuddur. Sən işini gör, biz də işimizi görək."

¹ "Vaqiə" surəsi, ayə 80; "Haqqə" surəsi, ayə 43; "Səcdə" surəsi, ayə 2; "Casiyə" surəsi, ayə 2; "Əhqaf" surəsi, ayə 2; "Fussilət" surəsi, ayə 2; "Fussilət" surəsi, ayə 42.

² "Ən'am" surəsi, ayə 91.

Nöqtələr

• "Əkinə" sözü bir şeyi bükmək üçün nəzərdə tutulmuş parça mənasını bildirən "kinan" sözünün cəm formasıdır.¹ "Vəqr" dedikdə qulaqda ağırlıq mənası anlaşılır.

• Kafirlər peyğəmbər və Qurana beş formada müxaliflik göstərdi: Üz döndərüb uzaqlaşmaq; haqqın qəbuluna qəlbən hazır olmamaq; ilahi göstərişləri dinləməmək; arada maneə olmasının elanı; tutulmuş azğın yolda israrla dayanış.

Bildirişlər

1. Allahın işi lütf göstərmək, rəhmət çeşməsindən vəhy nazil etməkdir. Kafirlər isə yalnız inadkarlıq göstərib üz döndərir.

2. Əgər qəlb bir örtükdədirsə, oyana bilər. Amma üst-üstdən bir neçə örtük qəlbə nüfuzu çətinləşdirir.

3. Əgər dinləyici olmasa vəhy, ilahi rəhmət, səmavi kitab, müjdə və xəbərdarlıqlar səmərəsiz qalar.

4. Haqqın qəbulunda ilkin şərt haqq sözü dinləməkdir. Amma inadkarlar özlərini məhrumiyyətə düçar edirlər.

5. Qəlbləri təəssüb və inadkarlıq pərdəsi ilə örtülənlərin sözü "Musanın öz dini, İsanın öz dini" deməkdir.

Ayə 6:

﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَاستَقِيمُوا إِلَيْهِ
وَاسْتَغْفِرُوا لَهُ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ﴾

"(Ey peyğəmbər! Xalqa) De ki, həqiqətən, mən sizin kimi bir bəşərəm; mənə vəhy olunur, şübhəsiz, sizin Tanrınız birdir. Beləsə, yolunuzu azmadan Ona üz tutun, Ondan bağışlanma diləyin. Vay olsun müşriklərə!"

Ayə 7:

﴿الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ﴾

"Zəkat ödəməyənlər və axirətə inanmayanlar həmin adamlardır."

Nöqtələr

• Zəkat hökmü hicrətin ikinci ilində nazil olduğundan hazırda sadəcə maddi yardım nəzərdə tutulur. Hədislərdə oxuyuruq ki, girami

¹ "Mufərədati-Rağib".

peyğəmbər (s) and içərək, zəkat ödəməməyi xəyanət və şirk saymışdır.¹ Zəkətdən kəsən nə mömindir, nə müsəlmandır, nə kərəməti var və öləndə yəhudi, məsihi kimi ölür.²

• Quran bir bölüm ilahi hökmlərə etinasızlığı küfr və şirk sayır. Həccin tərki haqqında buyurulur ki, güclü olana həccə getmək vacibdir və hər kəs kafir olsa . . . Ayədə həccin tərki küfr kimi yada salınır.³ Gırami peyğəmbər (s) buyurur ki, bilərəkdən vacib namazı tərki edən insan kəfir kimidir.⁴

• Zəkat İslam hökumətinin büdcəsidir və zəkat ödənməməsi tövhid nizamının rəsmən tanınmamasını göstərir. Bu isə şirkə bərabərdir.

Bildirişlər

1. Ən qatı inadkarlıqlar qarşısında tutduğunuz yoldan geri çəkilməyin. (Müşriklər haqqında danışılan əzabın gəlişini istəyirdilər. Allah buyurur: Ey peyğəmbər onlara de ki, mənim işim təbliğdir və xəbərdarlıqların həyata keçməsinə məsul deyiləm.)

2. Müxaliflərin inadkarlıq ruhiyyəsini zəiflətmək üçün müştərək nöqtələrə işarə edin.

3. Tövhid peyğəmbərlərin dəvətində sərlövhədir.

4. Allah birdir, Onun yolunda möhkəm olun.

5. Gələcəyinizi tövhid yolunda sabitqədəmliliklə təmin edin. Keçmişinizi tövbə və üzrxahlıqla paka çıxarın.

6. Zəkat ödəməmək və yoxsullara etinasızlıq şirk və küfr arası bir mövqedir və çox təhlükəlidir.

7. Məadın, axirətin inkarı insanı zəkat ödəməkdən çəkindirir.

8. Zəkat ödənməməsinin səbəbi ya şirk növü olan dünyapərəstlik, ya da axirətə etiqaatsızlıq kimi küfrdür.

Ayə 8:

(إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ)

"Həqiqətən, iman gətirib saleh işlər görənlər üçün daimi (minnətsiz) mükafat var."

Ayə 9:

¹ "Bihar", 96-cı cild, səh.29.

² "Mizanul-hikmə", zəkat bəhsi.

³ "Ali-İmran" surəsi, ayə 97.

⁴ "Bihar", 77-ci cild, səh.58.

(قُلْ أَنتُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ)

"De ki, yeri iki gündə yaradan kəsimi inkar edir, Ona şərik qoşursunuz? Odur aləmlərin Rəbbi."

Nöqtələr

- "Məmnun" sözü qət olmuş və ya minnət qoyulan mənasını bildirir.
- Beşinci ayədə oxuduq ki, kafirlər beş fərqli təbirlə öz inadkarlığını biruzə verir və qəlblərimiz pərdələnib, qulaqlarımız ağırlaşib" söyləyir. . . Bu ayədə Allah öz peyğəmbərinə buyurur ki, onların mərhəmətdən uzaq bəyanatlarına məhəl qoyma, sual və dəlillərlə öz işini davam etdir.

- Yer kürəsinin iki gündə yaranması dedikdə iki mərhələ nəzərdə tutulur. Yer və göy yaranmamış, gecə və gündüz, ayə və il müəyyənləşməmiş bizim anlayışımızdakı gündən (sutkadan) danışmağa dəyməz.

- Allahın qüdrəti Onun hikməti ilə yanaşı gerçəkləşir. Allah göyləri və yeri, onlar arasında olanları bir anda yarada bilsə də, dəfələrlə "kun fə yəkun" ("Ol dedi, dərhal oldu") buyurur. Uyğun təbirlər ilahi qüdrətdən danışır. Allahın göyləri və yeri bir neçə mərhələdə yaratması işdə məsləhətin önəmli olduğunu nəzərə çatdırır.

- **Sual:** Qurani-kərimdə yeddi yerdə buyurulur ki, yaranış altı gündə baş tutdu. Onlardan dördü yer və səmanın yaranışına aiddir.¹ Üç yerdə yer, səma və onlar arasında olanların yaranışına işarə olunur.² Əlbəttə ki, bu üç ayədən anlaşılır ki, öncəki ayələr də göylərin və yerin, eləcə də, onlar arasında olanların yaranışını bildirir. Bu ayədə yerin iki gündə yaradıldığı, on ikinci ayədə göyün iki gündə yaradıldığı, onuncu ayədə ruzinin dörd gün ərzində müəyyən edildiyi bildirilir. Bu isə ümumi nəticədə səkkiz gün edir və yaranışın altı gündə baş tutduğunu bildiren ayələrlə bir araya sığmır. Bu ziddiyyət necə izah olunur?

Cavab: Yaranış ruzinin təqdirindən fərqli bir mövzudur. Uyğun günləri toplayıb nəticədə səkkiz gün qərarına gəlmək düzgün deyil. Bu ayələrdə yalnız altı gündən dördünə işarə olunur. İki gün isə göylər və yer arasında olanların yaranışına aiddir. Olsun ki, həmin iki gündə bu ayələrdə bəyan olunmamış başqa işlər də baş vermişdir.

¹ "Əraf" surəsi, ayə 54; "Yunis" surəsi, ayə 3; "Hud" surəsi, ayə 7; "Hədid" surəsi, ayə 4.

² "Furqan" surəsi, ayə 59; "Səcdə" surəsi, ayə 4; "Qaf" surəsi, ayə 38.

Bildirişlər

1. Kafirləri hədələməklə yanaşı yaxşılar haqqında xoş sözlər deyilməlidir.
2. İman və saleh əməl bir-birindən ayrı deyil.
3. İman əməldən öndə gəlir.
4. Dünyada minnətsiz iş görənlər behiştə minnətsiz mükafata çatır.
5. Böyük Allah behiştəki misilsiz və əbədi nemətlərə görə minnət qoymur. Bizim də kiçik ehsanlar müqabilində minnət qoymamağımız yox yaxşıdır.
6. Kafirləri dəvət edərkən ən yaxşı yol ilahi lütfəri yada salmaqdır.
7. Yer kürəsi tədricən və iki dövrdə yaranmışdır.
8. Allaha necə şəriki qoşursunuz? Axı yerin yaranışında Allahın şeriki olmayıb!
9. Yaradan həmin Allahdır!

Ayə 10:

﴿وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِي مِّنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءٍ لِّلسَّائِلِينَ﴾

"Yer üzündə möhkəm dağlar qərar verdi, onda böyük xeyir qoydu və yer əhli üçün bütün ehtiyaclılara bəs edəcək ruzi müəyyən etdi."

Ayə 11:

﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ﴾

"Sonra tüstü halında səmaya üz tutub ona və yerə buyurdu: "Rəğbət ya ikrahla gəlin (formalaşın)." Dedilər: "Müti olaraq gəldik (formalaşdıq)."

Nöqtələr

• "Rəvasiyə" dedikdə möhkəm dağlar nəzərdə tutulur. "Səva" dedikdə bərabərlik mənasını bildirir. "Səvaən lissailin" ifadəsi qüvvələrin ehtiyaclara bərabər olması mənasını ifadə edir. "Təva" dedikdə rəğbət, "kərh" dedikdə rəğbətsizlik mənaları nəzərdə tutulur.

• "İstəva" sözü "əla" şəkilçisi ilə yanaşı işlənərsə, hakimiyyət mənasını bildirir.¹ "İla" şəkilçisi ilə yanaşı işləndikdə uyğun söz diqqət və məqsəd

¹ "Taha" surəsi, ayə 5.

mənalarını ifadə edir. Hazırkı ayədə "istəva" sözü bu mənada işlədilmişdir.¹

- Yaranışın inkişaf mərhələləri var: Xəlf olma, möhkəmlənmə, yer üzündə faydalılıq, ehtiyacların təmini.

- Yer və dağlar bərəkət səbəbidir. Qida maddələri ilə təminat, bitki aləmi, su hövzələri, ölümlərin dəfni, bir dəndən salxım məhsul götürmək, tullantıların basdırılması yerin bərəkətlərindəndir. Dağların da bərəkətləri var: Mədənlər, qar kütlələrinin qorunması, tikinti materialları, yer üzünün titrəmələrinin qarşısının alınması, müsafirlərə bələdçilik (ələmət kimi).

- Bəziləri "dörd gün" ifadəsinin dörd fəsilə aid olduğunu qeyd edir. Bildirilir ki, fəsillərin dəyişməsi yer üzündəki canlıları ruzi ilə təmin edir.

- **Sual:** Əgər yer üzündə hamı üçün ruzi varsa, nə üçün bir çox insanlar aclıq içində yaşayır?

Cavab: "İbrahim" surəsinin 32-34-cü ayələrində Allah-təala buyurur ki, sizin üçün ruzi olsun deyə yağış göndərdik, meyvələr cücərdik; çayları, günəşi, ayı, gecə-gündüzü sizə ram etdik, istədiyinizi verdik; Allahın nemətlərini sayıb qurtara bilməzsiniz; amma yanlış müdriyyəət, ədalətsiz bölgü, israf, zalımlıq sizin üçün bədbəxtliklər yaratdı.

Bildirişlər

1. Dağların yaranışı təsadüfi deyil, proqrama əsaslanır.
2. Ruzinin müəyyənlişməsi və yer üzünün bərəkəti Allahın rübubiyyəət şəhindəndir.
3. Allah yer üzündəki bütün canlılar üçün hikməti əsasında lazımınca ruzi ayırmışdır.
4. Ruzi insanın yaranışından öncə müəyyənlişmişdir.
*Hələ dünyaya qədəm qoymamış
Allahın lütfündən hərə pay almış.*
5. Yer üzündəki bütün mövcudların öz ehtiyacını bərabər təmin etmək haqqı var.
6. Ruzi əldə etmək üçün çalışmaq lazımdır. ("Lissailin" sözü istək mənasını bildirir, həqiq istək isə təlaşla müşayiət olunur.)
7. Bütün insanlara yetərincə qüvvə verilmişdir.
8. Göylər ilk öncə tüstü və qaz şəklində olmuşdur.
9. Əgər ötən ayədə kafirlər İslam peyğəmbərinə (s) "qəlblərimiz pərdələnib, qulaqlarımız ağırlaşıb" deyirdilərsə, bu ayədə buyurulur ki, göylər və yer də Allahın əmrlərini eşidir və itaət edir.

¹ "Mufərədati-Rağib".

10. Varlığın şüuru var və ona müraciət olunur.

Ayə 12:

﴿فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَّمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيْنًا
السَّمَاءِ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾

"Onu iki gündə yeddi (qat) səma şəklinə gətirdi. Hər səmaya öz əmrini vəhy etdi. Biz dünya səmasını ulduzlarla zینətləndirdik, onu əmin-amanlıq vasitəsi qərar verdik. Budur yenilməz və bilən Allahın təqdiri!"

Nöqtələr

- Allah bir istəklə hər şeyi yarada bilər. Amma hikmətinə əsaslanaraq səmaları iki dövrdə xəlq etdi.
- Bu ayədə mərhələli olaraq ulduzlardan söz açılır: Səmanın zینətlənməsi, səmanın hifzi, səmanın çırağı.
- "Saffat" surəsində oxuyuruq ki, hər bir xəbis şeytandan qorunmaq üçün yaxın səma ulduzlarla bəzəndi; şeytanlar yuxarı aləm mələklərinin sözünü dinləyə bilməz; çünki hər tərəfdən hədəfə alınmışlar, geri qovulurlar və onlar üçün həmişəlik əzab var.
- Alahın rəsulu (s) buyurdu: "Mənim Əhli-beytim (ə) yer üzünün sakinləri üçün əmin-amanlıq vasitəsidirlər. Necə ki, ulduzlar səmaları hifz edir!"¹

Bildirişlər

1. Allah səmanı yeddi təbəqə yaratdı.
2. Allah qadirdir və Onun üçün yeri yaratmaq yeddi qat səmanı yaratmaqdan fərqlənmir. Allah onların hər ikisini iki mərhələdə xəlq etdi.
3. Hər səmanın özünəməxsus səciyyəsi olsa da, bütün təbəqələr eyni bir qaynağa bağlıdır.
4. Hər səma təbəqəsinin özünəməxsus proqramı var.
5. Gördüyümüz və zaman ötdükcə kəşf olunan ulduzlar aşağı səmanın zینətləridir. Bizim o biri səmalardan məlumatımız yoxdur.
6. Ulduzlar səmaları qoruyan amillərdir.
7. İlahi müqəddərata kimsə təsir göstərə bilməz.
8. Varlıq aləmi ilahi elm və qüdrət təcəssümüdür.
9. İlahi müqəddərat hikmət və ədalətə əsaslanır.

¹ "Təfsiri-Kənzul-dəqaiq".

Ayə 13:

﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ﴾

"Əgər üz döndərsələr, de ki, mən sizi Ad və Səməd qövmünü yaxalamış şimşək kimi bir şimşəklə qorxuduram."

Ayə 14:

﴿إِذْ جَاءَتْهُمْ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً فَإِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ﴾

"Elə ki, peyğəmbərlərimiz öndən və arxadan onların sorağınca gəldi və "Allahdan qeyrisinə pərəstiş etməyin" söylədi, (onlar) dedilər: "Əgər Rəbbimiz (peyğəmbər göndərmək) istəsəydi, hökmən mələkləri göndərərdi. Biz sizinlə göndərilənlərə kafirik."

Nöqtələr

• Kafirlərin və müşriklərin peyğəmbərlər qarşısında bəhanələrindən biri bu idi ki, nə üçün Allah tərəfindən mələk göndərilməyib? Onlara özləri kimi insanın peyğəmbər göndərilməsi təaccüblü gəlirdi. Hansı ki, yalnız insanın öz növündən olan peyğəmbər nümunə olub, ehtiyacları duya bilər.

Bildirişlər

1. İlahi rəhbərlər xalqın azğınlıqlarını öncədən görməli, çarə axtarmalıdır.
2. Təkəbbürlünün islahı üçün nəsihət zəruridir.
3. Peyğəmbərlərin müjdə və xəbərdarlıqları Allah tərəfindəndir.
4. Bəzi cəzalar axirətə qalmır.
5. Tarixin sabit qanunları var.
6. Yalnız xəbərdarlıq başa çatdıqdan sonra ilahi qəzəb nazil olur.
7. Peyğəmbərlər və din təbliğatçıları cəmiyyətdə fəal olmalı, hər tərəfli çalışmalıdırlar.
8. Peyğəmbərlərin ardıcıl şəkildə gəlişi Allah-təalanın xalqın tərbiyəsinə diqqətini göstərir.
9. Peyğəmbərlərin işdə sərlövhəsi tövhidə dəvətdir.
10. Hər bir təkəbbürlü öz işinə don geyindirib bəhanələr gətirir.
11. Peyğəmbərlərlə müxalifət çox sərt olmuşdur.
12. Kafirlərin müxalifəti şəxsən peyğəmbərlə yox, ilahi məktəblədir.

Ayə 15:

﴿فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ﴾

"Ad qövmü haqsız olaraq yer üzündə təkəbbür göstərdi və dedi: "Bizdən qüdrətli kimdir?" Görmədilərmi ki, onları yaradan Allah onlardan qüdrətlidir?! Daim ayələrimizi inkar etdilər."

Nöqtələr

• Ərəbistan yarmadasının cənubunda yaşayan Ad qövmü güclü və döyüşkən bir qövm idi. Onların möhkəm qalaları, uca tikililəri vardı. Bu səciyyələri onları qüdrətləndirirdi.¹

• Güc və qüdrəti Allah tərəfindən bilib ilahi məqsədlər üçün istəsək dəyərlidir. Həzrət Lut (ə) azğın insanların qarşısını almaq üçün qüdrət arzuladı.² İslam xalqa tövsiyə edir ki, düşməni qorxutmaq üçün bütün gücünüzdən istifadə edin.³ Amma insana təkəbbür gətirən qüdrət onu Ad qövmünün taleyi ilə üzləşdirər.

Bildirişlər

1. Təbliğdə ümumi bəyanatlardan sonra ayrı-ayrı nöqtələri açıqlamaq lazımdır.

2. Tarixi nəql edərkən yalnız ibrətamiz nöqtələrə diqqət yetirək. (Quran Ad qövmünü yada salarkən onların sayını qeyd etmir, şəhər və qəbilələrindən danışmır.)

3. Təkəbbür insanı məhvə aparır.

4. Zəif insanın qadir Allah qarşısında təkəbbürü yersizdir.

5. Güc və rəqibsizliklə öyünmə təkəbbür səbəbidir.

6. İnsan özünə pərəstişlə mübarizə üçün Allahın qüdrətinə diqqət yetirməlidir.

7. Qüdrət haqlılıq göstəricisi deyil.

8. İnsanın öz yaranışına diqqəti, körpəlik və qocalıq vaxtı zəifliyini yada salması təkəbbür aradan qaldırır.

9. Kafirləri məhvə aparən davamlı küfr və inadkarlıqdır.

Ayə 16:

¹ "Təfsiri-Nümunə".

² "Hud" surəsi, ayə 80.

³ "Ənfal" surəsi, ayə 60.

﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَّجِسَاتٍ لِّنذِقَهُمْ عَذَابَ الْخَزْيِ فِي
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ﴾

"Biz uğursuz günlərdə zəliledici əzabı elə bu dünyada onlara daddırmaq üçün soyuq və zəhərli bir külək əsdirdik. Şübhəsiz, axirət əzabı daha rüsvayedicidir və onlara yardım edən tapılmaz."

Nöqtələr

• "Haqqə" surəsinin altıncı və sonrakı ayələrində oxuyuruq ki, Ad qövmü yeddi gecə, səkkiz gün əsən soyuq və zəhərli küləklə məhv edildi. Onlar qurumuş xurma budağı tək yerdə qaldılar.

Bildirişlər

1. Təbii amillər Allah əmrini icra edən məmurlardır.
2. İlahi əzabı doğuran insanların öz əməlləridir.
3. Allahın iradəsi ilə faydalı külək təsirini dəyişib öldürücü olur.
4. Allahın qəzəbir hər hansı qövmü bəzən bir anda, bəzən tədricən, bir neçə günə məhv edir.
5. Gün uzununu və ya gecə baş verən xeyir və şər hadisələr vaxtı mübarək və uğursuz olaraq iki hissəyə bölür.
6. Dünya əzabları axirət əzabları ilə müqayisədə əzabı dadmaq kimidir.
7. Müstəbidliyin, təkəbbürün sonu zəlalətdir.
8. Öz küfrləri ilə¹ peyğəmbərləri təhqir edənlər dünya və axirətdə xar olasıdır.

Ayə 17:

﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمُ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ
الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾

"Amma Səmund qövmünü hidayət etsək də, onlar qəlbi korluğu doğru yoldan üstün tutdular. Qazandıqlarının cəzası olaraq sarsıdıcı əzab şimşəyi onları yaxaladı."

Ayə 18:

﴿وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾

"Biz iman gətirib təqva yolunu tutanları xilas etdik."

¹ "Fussilət" surəsi, ayə 14.

Nöqtələr

• Səməd qövmünün peyğəmbəri həzrət Saleh (ə) idi. Mədinə və Şamda yaşayan bu qövmün böyük təsərrüfat imkanları və fiziki gücləri vardı.

• Bəzi ayələr bu qövmün şimşək vasitəsi ilə məhv edildiyini bildirir, bəzi ayələr isə məhv edici zəlzələnin onları yaxaladığını bildirir. Hər iki hadisənin baş verdiyini güman etmək olar.

Bildirişlər

1. Tarix ən üstün ibrət dərside.
2. Xalqın hidayəti, doğru yola sövqü Allahın sünnesi, qanunudur.
3. Bəziləri düşünmədən, tələsik küfrə yol verir.
4. İnsan azaddır və onun seçim imkanı var.
5. Küfr qəlbikorluqdur.
6. Tələsik küfr dərhal əzabla nəticələnir.
7. Allah əzab verməzdən öncə xəbərdarlığı başa çatdırır, höccəti tamamlayır.
8. Peyğəmbərlərin təhqiri insanın qiyamətdə təhqiri ilə sonuclanır.
9. Qəflət və küfrdən də pis bu halların davamıdır.
10. Allahın qəzəbi və ya lütfü insanın öz əməllərinin nəticəsidir.
11. İman və təqva qurtuluş rəmzidir.
12. İmanı təzələməyə ehtiyac yoxdur. Amma hər düşüncə, hər əməl, hər söz və hər qərarada təqvaya ehtiyac var.

Ayə 19:

(وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ)

"(Yada sal) Bir gün Allahın düşmənləri bir yerə yığılıb cəhənnəmə doğru aparılar, onları dağlışmağa qoymazlar."

Ayə 20:

(حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاؤُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)

"Elə ki, cəhənnəmə çatdılar qulaqları, gözləri, dəriləri onların gördüyü işə şəhadət verir."

Nöqtələr

• "Yüzəun" dedikdə həbs olmaq mənası anlaşılır. Yəni birinci nəfər saxlanılar ki, sonuncu gəlib çatsın. Sonra birlikdə cəhənnəmə salınar və bölüşdürülərlər.

Bildirişlər

1. Qiyamət səhnələrinin təkrar yada salınması xəbərdarlıq və tərbiyə amilidir. (Quran peyğəmbərə göstəriş verir ki, belə bir günü xalqın yadına salsın.)
2. Allah və dinlə ardıcıl, sabit düşmənçilik edənlər cəhənnəmə yola salınar.
3. İnsan öz küfr və inadkarlığı ilə Allaha düşmən olur.
4. Kafirlər həm dünya əzabını dadır, həm də cəhənnəm əzabına düşər olur.
5. Cəhənnəm əhlini dağılışmağa qoymur, cəhənnəmə yönəldirlər.
6. Bədən üzvləri insanın əməllərindən xəbərdardır. Xəbərsiz üzv qiyamətdə şəhadət verəbilməz.
7. Məad cismanidir.

Ayə 21:

﴿وَقَالُوا لَجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۚ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾

"Cəhənnəm əhli öz dərisinə deyər: "Nə üçün əleyhimizə şəhadə verdiniz?" Deyərlər: "Hər şeyi danışdıran Allah bizi də danışdırdı. O kəs ki, sizi ilk dəfə yaratdı və yalnız Ona doğru qaytarılırsınız."

Nöqtələr

• Qiyamətdə müxtəlif şahidlər var: Allah, peyğəmbərlər, yer, zaman, mələklər, bədən üzvləri . . . Sadalananlardan hər birinin şəhadəti ilə bağlı ayə və hədislər mövcuddur.

Məhşər günü məxfi nə var açılar,

Günahkarlar xəcalətdən uçular.

Əl belə oğurluq etdim söyləyər,

Dil-dodaqlar haqsız danışdıq deyər.

Göz deyər zilləndim ayrı gözlərə,

Qulaq deyər verildim pis sözlərə.

• Varlıq aləminin bir növ dili var. Müxtəlif ayələrdə cəhənnəmin, göy və yerin danışdığı bildirilir.¹

Var suyun, torpağın, çiçəyin dili

¹ "Qaf" surəsi, ayə 30; "Fussilət" surəsi, ayə 11.

*Bu dili anlayar yalnız hal əhli
Bu yerin, səmanın hər bir zərrəsi
Danışır səninlə, eşit o səsi.
Deyirlər eşidir, anlayırıq biz
Bəsirətsizlərə çatmaz səsimiz.*

Bildirişlər

1. Qiyamət insanın özü ilə savaşı meydanıdır.
2. Cismin dərisi ilə yol verilən günahların rüsvayçılığı daha çoxdur.
3. Bədən üzvlərinin qiyamətdə şəhadəti insanın əleyhinə yönəlib. (Quranda harada bədən üzvlərinin şəhadətindən danışılırsa, günahlar yada salınır.)
4. Kafirlər günahlarını etiraf etsələr də, bədən üzvlərinin şəhadətindən narahat olurlar.
5. Bədən üzvlərinin şəhadəti və danışığı onların əməllərdən xəbərdarlığını göstərir.
6. Yaratmaq qüdrəti olan danışdırmaq qüdrətinə də malikdir.
7. İlk yaranış məəd dirçəlişi üçün ən üstün dəlildir.

Ayə 22:

﴿وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ
وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ﴾

"(Tutaq ki) Siz bir çox əməllərinizdən Allahın xəbərsiz olduğunu düşünürdünüz. Amma ziddinizə şəhadət verəsi qulaq, gözlər və dərinizdən nəyisə gizləyə bilməzdiniz."

Ayə 23:

﴿وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾

"Sizi puça çıxarıb ziyankarlardan edən Rəbbinizə münasibətdə (yanlış) gümanınız oldu."

Bildirişlər

1. Günahkarlar bədən üzvlərinin qiyamətdə şəhadətindən xəbərsiz olduqları üçün günaha cəsarət edirlər.
2. Günahkarlar qəflətdə olsa da, dünya və axirətdə bədən üzvlərinin şəhadəti ört-basdır ediləsi deyil.
3. İnsanın özünü Allahın hüzurunda bilməsi ən mühüm hidayət və təkamül amilidir.

4. Allahdan yardım diləməklə əqidəmizi möhkəmlədək və aydınlaşdıraq, ən kiçik tərəddüdlərdən uzaqlaşaq.

5. Hökmü altında olduğumuz kəsə qarşı bədgümanlıq çox çirkindir.

6. Allaha münasibətdə yanlış baxış xəsarət və süquta aparır.

7. Əqidə məsələlərində zənn və güman yersiz və dəyərsizdir.

Ayə 24:

﴿فَإِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ﴾

"Səbr etsələr də (faydası yoxdur), yerləri cəhənnəmdir. Bağışlanma diləsələr bağışlanmışlardan deyillər."

Nöqtələr

• "Məsva" dedikdə daimi qərərgah nəzərdə tutulur. "Yəstətibü" sözü razılıq, istəmək, üzrxahlıq mənasını bildirir.

Bildirişlər

1. Cəhənnəm əhli olan kafirlər üçün səbr və yalvarışın faydası yoxdur.
2. Tövbə və bağışlanma istəyi yalnız dünyada faydalıdır.
3. Qiyamətdə insanların bir hissəsi bağışlanar, bir hissəsi yox.

Ayə 25:

﴿وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ﴾

"Biz onlara qarşıda və arxadakını (xilaf işlərini) gözəl göstərən yoldaşlar qoşduq. Onlardan öncə cin və insdən olan dəstələri əhatə etmiş əzab göstərişi onları da yaxaladı. Həqiqətən onlar ziyankarlardır."

Nöqtələr

• "Qəyyəzna dedikdə əhatə və örtük mənası anlaşılır. Yumurtanın qabığı da "qəyz" adlanır. "Qərna" dedikdə yoldaşlar mənası nəzərdə tutulur.

Bildirişlər

1. Azgın dostlar insanın düşüncə və şəxsiyyətini korlayır.
2. Pis dost və yoldaş ilahi əzablardandır.
3. Pis dost da şeytan kimi insanın çirkin əməllərini gözəl göstərir.¹

¹ "Ənfal" surəsi, ayə 48.

4. Azğınlar insanların təbii meyllərindən sui-istifadə edir. (İnsan fitrətən gözəlliyə meyillidir. Məhz bu meyldən istifadə edərək pis işlər insana gözəl göstərilir.)

5. Keçmiş günahlara aid baxmaq nəticəsində insan tövbədən məhrum olur. Bu günki əməlləri yaxşı saymaq nəticəsində insan öz büdrəmələrindən narahat olmur.

6. İnsan addım-addım süqut edir: Öncə azğın dostlar çirkin sifətləri gözəl göstərir. Sonra insan ilahi qəzəbə düşür.

7. Hədə, tənbeh və cəza Allahın daimi sünətlərindədir.

8. Cinlər vəzifəli və seçim apara bilən varlıqlardır, insan kimi qəzəbə düşür, ölürlər.

9. Pis dost insanı zərərə salır.

Ayə 26:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ﴾

"Küfr edənlər dedilər: "Bu Quranı dinləməyin, oxunduqda hay-küy salın, bəlkə qalib gələsiniz."

Ayə 27:

﴿فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

"Biz küfr edənlərə hökmən ağır əzab daddırarıq. Onları ən pis işlərinə görə cəzalandırarıq."

Ayə 28:

﴿ذَلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ﴾

"Allah düşmənlərinin cəzası ayələrimizi daimi inkar etdikləri üçün həmişə içində qalacaqları oddur."

Nöqtələr

• "Vəlğəv fihi" dedikdə hay-küy salmaq, çəpik çalmaq, əfsanələr quralamaq, şübhə və yersiz sullar yaratmaqla haqq yoldan azdırmaq nəzərdə tutulur.

Bildirişlər

1. Həmişə din əleyhinə təbliğatlar olmuşdur.
2. Məntiqi sözü olmayanlar xalqı da başqalarının məntiqi sözündən çəkindirirlər.

3. Quran dinləmək xüsusi cazibə və təsirə malikdir. Düşmənlər bundan qorxur.

4. İslam peyğəmbəri (s) daim haqqı təbliğ edirdi. Bu təbliğat kafirlərə əzab verirdi.

5. Düşmənlər həm xalqın Quran dinləməsinə qadağa qoyur, həm də hay-küy salmaqla bu işə mane olurlar.

6. Mənasız əfsanələr uydurmaq kafirlərin əlində bir vasitədir.

7. Haqq sözə şübhə yaratmaq kafirlərin qaydasıdır.

8. Düşmənlər qələbə ehtimalı olduqda belə addım atırlar.

9. Düşmən öz tərəfdarına daim qələbə vəd edir.

10. Qurana qarşı təbliğat aparanların cəzası olduqca ağırdır.

11. Kafirlərin hay-küyü onların küfründən də pisdir və əzab doğurur.

12. Quranın düşməni Allahın düşmənidir.

13. Bilərəkdən və daimi inkarın cəzası əbədi cəhənnəmdir.

Ayə 29:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرْنَا الَّذِينَ ضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ نَجْعَلُهُمَا
تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ﴾

"Küfr edənlər dedilər: "Pərvərdigara! Bizi yoldan azdıran cinn və insi göstər, ən alçaq vəziyyətə düşsünlər deyə onları ayaqlarımız altına alağ."

Bildirişlər

1. Kafirlər qiyamətdə intiqam almaq üçün onları yoldan azdıranları soraqlayar.

2. Küfr zəlalət və azğınlıqdır.

3. Kafirlər qiyamət günü öz günahlarını başqalarının boynuna atar.

4. Bəşəriyyətin azdırılmasında cin və insanların rolu var.

5. Yolundan azdırılanlar qiyamətdə öz başçılarını ayaq altına salmaq istəyər. Hansı ki, bu başçılar dünyada üstün mövqeyə malik olmuşlar.

Ayə 30:

﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا
تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾

"Həqiqətən, Rəbbimiz Allahdır" deyib müqavimət göstərənlərə mələklər nazil olar (və deyər): "Qorxmayın, qəmgin olmayın müjdə olsun sizə daim vəd edilmiş behiştə!"

Nöqtələr

• "Ali-İmran" surəsinin yüz iyirmi beşinci ayəsində mələklərin möminlərə nazil olması nümunəsi ilə rastlaşırıq. Ayədə buyurulur ki, əgər Bədr savaşının döyüşçüləri möhkəm dayanıb təqva yolunu seçsələr və düşmən bu tezliklə onlara üz tutsa, Allah 5 min mələk göndərməklə yardım göstərər.

• Başqa oxşar ayələrdə var. "Əhqaf" surəsinin 13, 14-cü ayələrində buyurulur ki, "Rəbbimiz Allahdır" deyib möhkəm dayananlar üçün qəm-qüssə, qorxu yoxdur, onlar behişt əhlidir. . .

Bildirişlər

1. İmanı bəhrəyə gətirib nəticəyə çatdıran müqavimətdir. Müqavimətsizlikdən çox möminlərin aqibəti pis oldu.

2. Müqavimət və sabitqədəmlilik iman yolunda dəyərdir. Yoxsa, elə kafirlər də öz batil yollarında sabit qədəmlilik göstərir.

3. Allahı yaradan kimi çoxları qəbul edir. Amma elə ki, dünyaya müdiriyyətdən danışırlar, fikirlər haçalanır. İnsan Allahın rübubiyyət, varlıq aləminə müdiriyyət yolunda sabitqədəm olmalı, qeyri-ilahi qanun və proqramları qəbul etməməlidir.

4. Uzun müddət davam edən sabitqədəmlilik dəyərlidir.

5. İnsan iman və müqavimət sayəsində mələklərin diqqətini cəlb edir.

6. Peyğəmbər olmayanlara da mələklər nazil ola bilər.

7. Müqavimətli möminlərə mələklər günahkarlara şeytanlar nazil olur.¹

8. Haqq yolunda müqavimət həm keçmiş, həm gələcəklə bağlı qorxunu, qəm-qüssəni aradan qaldırır.

9. Müqavimətli möminlər üçün mələklərlə göndərilən ən üstün səma hədiyyəsi ruhi aramlıqdır.

Ayə 31:

(نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ
وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ)

"Biz (mələklər) dünya və axirətdə sizin dostlarınızıq. Sizin üçün (behiştdə) meylinizdən keçən, istədiyiniz şey var."

Ayə 32:

¹ "Şüəra" surəsi, ayə 221.

(نُزُلًا مِّنْ غُفُورٍ رَّحِيمٍ)

"(Bütün bunlar) Bağışlayan və mehriban Allah tərəfindən qəbulun əvvəlidir."

Nöqtələr

• "Nuzul" dedikdə qonağın istiqbalı üçün hazırlanmış şey nəzərdə tutulur.

Bildirişlər

1. Müqavimətli möminin səma dostları var.
2. Mələklərin himayə və yardımına diqqət mömini qəm-qüssədən azad edir.
3. Behiştə möminin bütün istəkləri təmin olunadır.
4. Behiştə həm maddi, həm də mənəvi istəklər həyata keçir.
5. Bütün behişt ləzzətləri ilahi lütfün bir qismidir.
6. İlahi lütlər Allahın bəxşiş və lütfündən qaynaqlanır.

Ayə 33:

(وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ)

"Allaha doğru dəvət edən, saleh iş görən, "mən müsəlmanlardanam" deyən kəsdən gözəl danışanı kimdir?!"

Nöqtələr

• Allah-təala "Zumər" surəsinin 18-ci ayəsində buyurur ki, deyilən sözləri dinləyin və onların yaxşısına tabe olun. Bu ayəyə əsasən gözəl söz Allaha doğru dəvətdir. Bu səbəbdən də xalqın vəzifəsi öz aralarında Allaha təslim olmuş, saleh işlər görən, Allah yoluna çağıran kəsə tabeçilikdir.

Bildirişlər

1. Ən gözəl söz dinin təbliğidir. Varlıq aləminin ən gözəl natiqləri peyğəmbərlərdir.
2. Ən gözəl söz dedikdə elmi görünən və xoş ahəng olan sözlər yox insanların Allaha doğru dəvəti nəzərdə tutulur.

3. Danışan şəxs dediyi sözə əməl etdikdə bu sözlər dəyərlidir. Dediynə əməl etməyənlər ciddi məzəmmət edilir.¹

4. Əməldən əlavə, təslimçilik və razılıq sevinci ilə müşayiət olunan dəvət dəyərlidir.

Ayə 34:

﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ
وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ﴾

"Yaxşılıqla pislilik eyni deyil. (Pisliyi) Üstün şəkildə dəf et. Bu vaxt sənənlə düşmənçiliyi olan səmimi dostu çevrilər. (Sənə qarşı iddiası tamamlanar.)"

Nöqtələr

• Xalqı Allaha doğru çağıranlar qarşısında biganə, bəsirətsiz, pis rəftarlı fərdlər dayanır. Əgər din təbliğatçısı xoş əxlaq və qəlbi genişliklə onları ram etməsə, müvəffəq olmur. Ayədə tapşırılır ki, pislilərə yaxşılıqla cavab ver və intiqam almaq fikrində olma. "Məkarimul-əxlaq" duasında imam Zeynəl-Abidin Allahdan diləyir ki, xalqın qeybətində onlar haqqında xoş sözlərlə cavab vermək üçün tövfiq əta etsin. İmam pislilikləri bağışlayıb, rəbitələri kəsənlərlə ünsiyyətə qatılmaq üçün Allahdan yardım diləyir. Gırami peyğəmbər (s) və məsum Əhli-beytin (ə) həyatında bu sayaq rəftarlara və ən qatı düşmənlərin tərəfdara çevrilməsi nümunələri ilə rastlaşırıq.

• İnsanlar bir neçə qismdir: Dostu qoruyanlar; dostu biganələşdirənlər; dostu düşməne çevirənlər; düşməni dostu çevirənlər.

MÜXALİFLƏRLƏ RƏFTAR QAYDASI

Müxaliflər bir neçə qismə bölünür və onların hər biri ilə öz dilində danışmaq lazımdır.

-Bəziləri cəhalət və nadanlıq səbəbindən haqqa qarşı çıxır və düşmənlik edir. Ayədə belələri ilə mehriban davranmaq tapşırılır. Digər ayələrdə də bu barədə tövsiyələr var: "Nadanlar onlara üzət tutduqda salam verib ötərlər."² "Faydasız şeylərlə üzləşdikdə ötüb keçərlər."³

¹ "Səff" surəsi, ayə 2; "Bəqərə" surəsi, ayə 44.

² "Furqan" surəsi, ayə 63.

³ "Furqan" surəsi, ayə 72.

-Bəzən insanlar şəkk-şübhədə olduqlarından müxalif mövqe tutur. Belələrinə dəlillər göstərməklə onları şübhə vəziyyətindən çıxarmaq lazımdır. Onlar Allaha, qiyamətə, axirət həyatına şübhə ilə yanaşırlar.¹ Bəzilərinə girami peyğəmbərə (s) səmavi kitab nazil olması şübhəli görünür.²

-Bəziləri həsəd apardıqlarından müxalif mövqe tuturlar. Həzrət Yusifin (ə) qardaşları həsəd apardıqlarını və azdıqlarını etiraf etdilər. Həzrət Yusif (ə) onlara bağışlanma vəd etdi.³ Habil öz qardaşı Qabilin həsədinə cavab verərək bildirdi ki, sən məni öldürmək istəsən də mən belə bir işə əl atmaram.⁴

-Bəziləri tutduğu məqamı, ixtiyarındakı var-dövləti qorumaq üçün müxalifətə keçir. Bu halda xəbərdarlığı başa çatdırmaq, höccəti tamamlamaq yetər.⁵

-Bəziləri sərt müxalif mövqedə dayanıb insanların imanını süstləşdirməyə çalışır. Belələri ilə sərt davranmaq, onları həbs etmək tapşırıılır. Belələri edamla da cəzalandırıla bilər: "Kafirlərlə sərt rəftar et."⁶ "Onların Allah ayələrini inkar edib məsğərəyə qoyduğunu eşitdikdə söhbəti dəyişənədək onlarla oturmamalısınız."⁷ Yəhudi və məsihiləri özünüzə dost, himayədar etməyin.⁸ "Kafirləri tutun və qətlə yetirin."⁹

-Bəzən düşmən silaha əl atıb İslamla savaşa başlayır. Quran buyurur ki, onlar təcavüzə əl atdığı vaxt eyni şəkildə rəftar edin."¹⁰

• Bəziləri "Şura" surəsinin 40-cı ayəsi haqqında bildirirlər ki, pisliklə cavab vermək onun kimi olmaqdır. Onlar hazırkı surənin 43-cü ayəsinə əsaslanaraq pislik edənlərin bağışlanmasını daha üstün qərar sayırlar.

Bildirişlər

1. Allaha doğru dəvət yollarından biri budur ki, başqalarının pisliyini yaxşılıqla aradan qaldıraq.

¹ "İbrahim" surəsi, ayə 10; "Həcc" surəsi, ayə 5.

² "Bəqərə" surəsi, ayə 23.

³ "Yusuf" surəsi, ayə 91, 92.

⁴ "Maidə" surəsi, ayə 28.

⁵ "Maidə" surəsi, ayə 28; "Ən`am" surəsi, ayə 91; "Hicr" surəsi, ayə 3.

⁶ "Tövbə" surəsi, ayə 73.

⁷ "Nisa" surəsi, ayə 140.

⁸ "Maidə" surəsi, ayə 51.

⁹ "Əhzab" surəsi, ayə 61.

¹⁰ "Bəqərə" surəsi, ayə 194.

2. Düşünməyin ki, zaman ötdükdə problemlər unudulur, hər şey yaddan çıxır. (Müsbət və mənfi rəftarlar eyni təsirdə deyil. Bu təsirlər insan ruhunun dərinliyinə hopur.)

3. Allaha doğru dəvət nümunələrindən biri pisləklərin yaxşı rəftarlarla aradan qaldırılmasıdır.

4. Müxaliflərlə rəftarda gözəl əxlaq bəs etmir, əxlaq çərçivəsində mübarizəyə ehtiyac var.

Məhəbbətdən tikan dönüb gül olur,

Məhəbbətdən od soyuyub kül olur.

5. Həqiqi kimya misi qızıla çevirmək deyil. Məhəbbət vasitəsi ilə düşməni dosta çevirmək məharətdir. (Məkkənin fəthi günü bəziləri intiqam istəyi ilə alovlanırsa da, girami peyğəmbər (s) buyurdu ki, bu gün intiqam yox, mərhəmət günüdür.)

6. Təbliğdə qəlbi genişlik müvəffəqiyyət şərtidir.

7. İşin nəticəsinə diqqət insanı həvəsləndirir. Əgər bizə vəd olunursa ki, yaxşı rəftar düşməni dosta çevirir, bu vəd bizə ümid verir.

8. Layiqli rəftar sayəsində düşmən dosta çevrilməsə də, ən azı onu utandırır, tutduğu yoldan çəkindirir.

9. Dostun dəyəri onun hərarətindədir.

Ayə 35:

(وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ)

"Bunu (gözəl rəftar səciyyəsinə) yalnız səbr və dözümlü əhli əldə edir. Yalnız böyük bəhrəyə çatanlar ondan faydalanır."

Nöqtələr

● Böyük bəhrə və həzz dünyapərəstlərin nəzərincə Qaruna, Quran nəzərincə kəramətli və qəlbi geniş insanlara məxsusdur.¹

Bildirişlər

1. Yalnız özünü tərbiyələndirmiş və hazırlıqlı insanlar müxaliflərlə yaxşı rəftar edib dözümlü göstərə bilər.

2. Səbr qüvvəsinə çatmaq asan iş deyil.

3. İntiqam hissə və qarşı tərəflə eyni şəkildə rəftar səbrsizlik nişanəsidir.

¹ "Qəsəs" surəsi, ayə 79.

4. Böyük həzz yalnız səbr əhlinə məxsusdur.

Ayə 36:

(وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ)

"Əgər şeytan tərəfindən bir vəsvəsə ilə təhrik olunsan (ki pisliliyə pisliliklə cavab verəsən), Allaha pənah apar, O eşidən və biləndir."

Nöqtələr

• "Nəzc" dedikdə fəsad məqsədi ilə işə başlamaq nəzərdə tutulur. Şeytanın vəsvəsə və təhrikləri də "nəzc" adlanır.

• Bu və bundan öncəki üç ayədə materialistlərlə bağlı üç nöqtə bəyan olunur: 32-ci ayədə bildirildi ki, ən yaxşı söz Allaha doğru dəvətdir, amma bir şərtlə ki, dəvət edən şəxs əməl və təslim əhli olsun. Növbəti ayədə bildirildi ki, dəvət yolunda müxalifətlə rastlaşdıqda ən üstün şəkildə qarşı tərəfi səmimi dost sayaraq rəftar et. Sonrakı ayədə qeyd edildi ki, qarşı tərəfin ədavət və düşmənçiliklərinə göz yummaq üçün səbrə ehtiyac var və səbr ilahi kəramət və lütfdən böyük bəhrə götürənlər üçündür. Hazırkı ayədə bəyan olundu ki, şeytan səni qarşı tərəflə qaba rəftara sürükləsə, Allaha pənah apar.

• Şeytan vəsvəsələrinin yolları, vasitələri, növləri var: Qorxutmaq vasitəsi ilə;¹ gözəl göstərmək vasitəsi ilə;² boş vədlərlə;³ kin-küdurət, düşmənçiliklə.⁴

Bildirişlər

1. İnsanda intiqam hissini alovlandırmaq şeytan işidir. Pisliliklərə yaxşılıqla cavab vermək isə ilahi tövsiyələrdəndir.

2. Şeytanın vəsvəsələrindən hətta peyğəmbərlər amanda deyil.

3. Şeytanın vəsvəsələri daimidir.

4. Vəsvəsə edən istənilən bir ünsür şeytanidir.

5. Şeytanın qələbəsini gözləməyin, ən kiçik vəsvəsə ilə rastlaşdıqda Allaha pənah aparın.

6. Şeytan vəsvəsələrinin əlacı Allaha sığınmaq və tövbədir.

7. Peyğəmbərlər Allaha pənah aparmaqla ismətlərini qoruyur.

8. Bütün kamilliklərə malik, eşidən və bilən kəsə sığınmaq lazımdır.

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə 268.

² "Nəml" surəsi, ayə 24.

³ "Nisa" surəsi, ayə 120.

⁴ "Maidə" surəsi, ayə 91.

9. Allaha hər şeydən xəbərdar olsa da, biz öz zəifliyimizi dilə gətirməli, Allaha sığındığımızı bəyan etməliyik.

10. İnsanın Allaha pənah aparması cavabsız qalmır.

11. Yalnız Allah mütləq eşidən və biləndir.

Ayə 37:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ
وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾

"Gecə-gündüz, günəşlə ay Allahın (qüdrət) nişanələrindəndir. Əgər yalnız Ona pərəstiş edirsinizsə, nə günəşə, nə də aya, yalnız onları yaradana səcdə edin."

Nöqtələr

• Varlığı yaradan və ona tam hakim olan Allahdır. Bütün varlıq Onun tabeçiliyindədir və Ona mütidir.¹ Varlıq aləmində nə varsa, Allahın qüdrət, hikmət və rəhmət nişanəsidir, eləcə də hər şeyin qaydışı Ona doğrudur.²

• 32-ci ayədə Allaha doğru dəvət ən yaxşı söz sayıldı. Bu ayədə isə dəvət yolu göstərilir.

• Gecə və gündüz, gecənin rahatlığı, gecə ilə gündüzün növbələşməsi, gecə və gündüzün uzanıb qısalması ilahi ayələrdən, Allahın qüdrət nişanələrindəndir. Günün bərəkətləri, bitki örtüyünün inkişafı, heyvan aləmi, suyun buxarlanıb buludlar şəklinə düşməsi, buludlardan yağış yağması, bitki örtüyünün cücərməsi, günəşlə yer arasındakı məsafə ilə istiliyin tənzimlənməsi, ayın gecəyə çıraqlı və təqvim kimi faydası, dənizlərin qabarıq çəkilməsində ayın rolu Allahın ayələrindən və qüdrət nişanələrindəndir.

Bildirişlər

1. Gecə və gündüz Allahın qüdrət, hikmət və rəhmət nişanələrindəndir.

2. Təbiət ən gözəl allahşünaslıq məktəbidir.

3. Varlıq aləminin ən səmərəli mövcudları pərəstişə layiq deyil.

¹ "Zumər" surəsi, ayə 62; "Ali-İmran" surəsi, ayə 189; "Fəth" surəsi, ayə 4; "Bəqərə" surəsi, ayə 116.

² "Nəcm" surəsi, ayə 42.

4. Fərdlərin tərbiyəsində əyri yoldan çəkəndirməklə yanaşı dəlillər əsasında düzgün yol göstərmək lazımdır.

5. Əgər günəş belə bir əzəmətlə pərəstişə layiq deyilsə, bütlərə hansı əsasla pərəstiş oluna bilər?!

6. Varlığın yaradıcısı pərəstişə layiqdir. Yaranmışlar məbud ola bilməz.

7. Yaranışda tövhid ibadətdə tövhid dəlilidir.

Ayə 38:

﴿فَإِنْ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا
يَسْأَمُونَ﴾

"(İnsanların bir qismi Allaha ibadətdə) Təkəbbür göstərsə, Allahın yanında olanlar (mələklər) gecə-gündüz Ona təsbih deyir və yorulmurlar."

Bildirilər

1. Səcdə və ibadətdən boyun qaçırmaq təkəbbürün bariz nümunəsidir.
2. Təkəbbür bəndəliyə mane olur.
3. Üstün nümunələr göstərməklə təkəbbürlülərin qürurunu sındırın. Təkəbbürlü insanlar səcdə etməsələr də, mələklər yorulmadan səcdə qılır.
4. Allah öz peyğəmbərinə təkəbbürlülər qarşısında təsəlli verir.
5. Bütün insanlar Allaha ibadəti tərksə belə, mələklər və varlıq aləmi Allaha təslimdir.

Dəryanı korlaya bilərmi bir it?

Dağ üfürə günəş yerində sabit.

Dünya baş-başa küfr etsə belə

Qüdrət salxımından düşməz bir gilə.

6. Təsbih mələklərin işidir. Yer üzündə təsbih deyənlər özünü mələklərə bənzədir.

7. Təsbih (Allahı pak olaraq yad etmək) ibadətin qülləsidir. (Ötən ayədə ibadətdən, bu ayədə isə təsbihdən danışılır.)

8. Gecə və gündüz allahşünaslıq və ibadət vasitəsidir. Vasitəyə pərəstiş edilməməlidir.

9. Gecə ibadətinin xüsusi yeri var. (Öncə gecə, sonra gündüz yada salınır.)

10. Mələklər gün uzununu təsbih deyir.

11. Mələklər Allaha iklasla təsbih deyir.

Ayə 39:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْتَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ
وَرَبَّتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لُمُحْيِي الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

"Yer üzünü pərişan (cansız) görməyin Allahın ayələrindəndir. Elə ki, ona göydən su nazil etdik hərəkətə gəldi, cücərdi. Əlbəttə, ölüləri dirildən yeri dirildən həmin kəsdir. Şübhəsiz, o hər bir işə qadirdir."

Nöqtələr

• "Həcc" surəsində yer "hamidə" (quru) təbiri ilə yad olunur.¹ Hazırkı ayədə isə "yer" xəşiə səciyyəsi ilə tanıtılır. Olsun ki, bu söz təkəbbür əhlinə tənə mənasında işlədilmişdir.

Bildirişlər

1. Yumşaq torpaq yağışın yağması ilə cücərir. Amma daş qəlbləri ilahi ayələr də dəyişmir. Təkəbbür əhlinə və dinsizlərə bildirilir ki, onlar yerdən də alçaqdırlar.

2. Allah öz işini təbii yollarla həyata keçirir.

3. Ölü torpağı dirildən kəs qiyamətdə ölüləri də dirildə bilər.

4. Allahın möminlərə ən böyük hədiyyəsi əmin-amanlıqdır.

5. Rahatlıq və azadlıq bəzən insanın zərərinə olur.

6. Allahın nəzarəti azğınlar üçün ən böyük təhlükə, möminlər üçün təsəllidir. Bu ayədə iki dəfə Allahın nəzarətinə işarə olunur.

Ayə 40:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا أَفَمَنْ يُلْقَىٰ فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ
مَنْ يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

(Tərcüməsi yoxdur)

Ayə 41:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ﴾

"Əlbəttə, soraqlarınca Quran gəldiyi vaxt küfr edənlər (cəzasına çatar). Hansı ki, Quran nüfuz edilməz bir kitabdır."

Ayə 42:

¹ "Həcc" surəsi, ayə 5.

﴿لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾

"Ondan qabaq və sonra heç bir batil ona yol tapmaz. (Bu Quran) Hikmət sahib və həmd olunmuş Allah tərəfindən nazil edilmişdir."

Ayə 43:

﴿مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ﴾

"(Ey peyğəmbər) Sənə öncəki peyğəmbərlərə deyilənlərdən başqa bir şey deyilmir. Həqiqətən, sənin Rəbbin böyük mərhəmət və ağırlı əzab sahibidir.

Nöqtələr

• 43-cü ayə iki cür mənalandırılıla bilər: Vəhy yolu ilə deyilənlər keçmiş peyğəmbərə deyilənlərdir; müxaliflərin yersiz sözləri təzə söz deyil, əvvəlki peyğəmbərlər də belə münasibətlə üzləşmişlər.

• "Məcməul-bəyan" təfsirində Quranın "əziz", nüfuz edilməz olması belə mənalandırılır: Kimsə onun mislini göstərə bilməz; Allah Quranı təhrifdən qorumaqla əziz etmişdir; ən möhkəm təbirlər Qurandadır; xalqın onu əziz tutması yaxşıdır.

• Səməvi kitablar arasında yalnız Quran "əziz" kimi tanıtılır.

• İmam Sadiq (ə) və imam Baqir (ə) buyurur: "Quranın keçmiş və gələcəklə bağlı bəyanatlarında heç bir puç söz yoxdur."¹ İmam Baqirdən (ə) nəql olunmuş digər bir hədisdə oxuyuruq ki, nə Tövrat, İncil, Zəbur kimi səməvi kitablarda, nə də hansısa bir kitabda Quranı batil edəcək sözlər yoxdur.²

Bildirişlər

1. Quran zikr, yada salma amilidir. (Quran insana onun unuduqlarını xatırladır.)

2. İnsanlardan bir qisminin küfrü səməvi kitabın məğlubiyyəti deyil.

3. Quran öz gələcəyindən danışır. Quranın izzəti, təhrifdən uzaqlığı tarix boyu göz qarşısında olan həqiqətdir.

4. Quranda batil söz yoxdur. (Quranda nə yalan, nə ziddiyyət, nə də təhrif tapmaq olar.)

5. Quranla mübarizədə istənilən bir qurğu təsirsizdir.

¹ "Təfsiri-Nurus-səqəleyn".

² "Təfsiri-Nurus-səqəleyn", "Təfsiri-Qummi".

6. Yanlış təfsirlər şəxsi təsəvvürlərin məhsuludur. Quranın öz mətni isə dəyişməz mahiyyətə malikdir.

7. Hikmət sahibi olan Allah tərəfindən göndərilmiş Quran hikmətli və möhkəmdir.

8. Allah hikmət sahibi, Quran hikmətli, peyğəmbər hikmət təlimçisidir.¹

9. Quran ilahi hikmət göstəricisi, Allahın həmdə layiq olması dəlilidir.

10. Peyğəmbərlərin də təsəlliyyə ehtiyacı var. Bu ayə bir növ peyğəmbərə təsəlli verir.

11. Müxaliflər peyğəmbərlərə qarşı eyni şəkildə reaksiya göstərir.

12. Dini rəhbərlər müxaliflərin acı sözlərin dözməlidir.

13. Tövbə yolu həmişə açıqdır.

14. Allahın rəhmət və qəzəbinə diqqət insanda tövbə üçün zəmin yaradır.

15. Qorxu və ümid yanaşı olduqda səmərə verir.

16. Allahın mərhəməti onun qəzəbindən müqəddəmdir.

17. Bəxşiş və tənbeh Allahın rübubiyyət şənindəndir.

Ayə 44:

﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءً وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَٰئِكَ يُنَادُونَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ﴾

"Əgər biz Quranı başqa bir dildə qərar versəydik hökmək deyərdilər: "Nə üçün onun ayələri aydınlaşdırılmayıb? (Quran) Əcəmi, (peyğəmbər isə) ərəb?!"

De ki, bu Quran iman gətirənlər üçün hidayət və şəfadır. İman gətirməyənlərin qulaqlarında ağırlıq var və Quran onlara korluq gətirmişdir. Onlar sanki uzaq bir yerdən çağırılır."

Nöqtələr

• "Əcəmi" dedikdə "anlaşılmaz" mənası nəzərdə tutulur. Ərəblər qeyri-ərəb dilini anlamadığından başqa dilləri "əcəmi" adlandırmışlar.

Bildirişlər

¹ "Yasin" surəsi, ayə 1, 2; "Ali-İmran" surəsi, ayə 164.

1. Düşmən heç vaxt bəhanəçilikdən əl götürmür. Onlar aydın ərəb dilində Quranı "qulağımız ağırdır" deyə dinləmir, qeyri-ərəbi yazını anlaşılmaz sayırlar.

2. Quranın hidayət və şəfasından faydalanmaq üçün iman şərtidir.

3. Quran əxlaqda, ailədə və cəmiyyətdə özünü göstərən xəstəliklərin dərmanıdır.

4. Quran günəşi qarşısında gözünü yumanlar kor kimidir.

5. Qurandan bəhrələnmək üçün hazırlığa ehtiyac var. Ruhən tutumlu insan səmadan enən bir damla yağışı da cəzb edir. Ruhən qapalı insanı isə mərifət dəryasına salsan da, faydası yoxdur. Allah peyğəmbərə yaxın olduqları halda biganə dayananlarla bağlı buyurur ki, onlar sanki uzaqdan xitab olunur.

Ayə 45:

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكِّ مِمَّنْهُ مُرِيبٌ﴾

"Bəli, biz Musaya kitab verdik. Onunla bağlı ixtilaf yarandı. Əgər Rəbbinin öncədən müəyyənləşmiş sünnəsi (möhlət qaydası) olmasaydı, hökmən aralarında hökm verilərdi. (Hər bir ixtilafçı öz cəzasına çatardı.) Şübhəsiz, onlar Qurana münasibətdə bədgümanlıqla yanaşı şübhə içindədirlər."

Bildirişlər

1. Peyğəmbərlərin tarixi ilə tanışlıq peyğəmbərlər və müsəlmanlar üçün təsəlli səbəbidir.

2. Tövrat təhrif olunmuşdur.

3. Günahkarlara möhlət verilməsi Allahın rübubiyyət şənindəndir. Olsun ki, insanlar bu möhlətdən faydalanıb tövbə qıla, inkişaf edə.

4. Günahkarlara möhlət verilməsi Allahın sünnəsidir. Əgər belə olmasaydı ilkin büdrəmədə ölüm insanı yaxalayardı.

5. İnsanı araşdırmaya, sorğu-suala, yəqinliyə aparan şübhə faydalıdır. Bəhanəçilik və bədgümanlıq vasitəsi olan şübhə insanı bədbəxt edir.

Ayə 46:

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ﴾

"Saleh iş görən öz xeyrinə çalışır. Pis iş görən öz əleyhinə addım atır. Sənin Rəbbin insanlara zülm etməz."

Nöqtələr

• Allah tərəfindən ən kiçik zülm böyük sayıldı. Bu səbəbdən ayədə "zəllam", yəni böyük zülm təbiri işlədilmişdir.

• Acı və şirin hadisələrin kökünü öz əməllərinizdə axtarın. Qarşınıza çıxan problemlərdə başqalarını və ya Allahı qınamayın. Quranda oxuyuruq ki, Allah insana lütf göstərdikdə insan girami tutulduğunu düşünür, başqa vəziyyətlərdə alçaldıldığını zənn edir. Əslində isə belə deyil, insanı alçaldan yetimə, miskinə diqqətsizliyidir.¹ Qarşınıza çıxan problemlərə görə başqalarını günahlandırmayın. Qiyamət günü zəifliyə düşər edilmişlər təkəbbürlülər deyər: Siz təqsirkarsınız, siz olmasaydınız iman gətirərdik."² Ata-babalarınızın yolunu kor-koranə qəbul etməyin. Azğınlara Allahın əmrinə tabe olun deyildikdə bildirərlər ki, biz ata-babalarımızın yolunu gedirik.³ Çətinliklərinizi peyğəmbərlərin ayağına yazmayın. Kafirlər peyğəmbərləri təqsirkar sayır və deyirdilər: "Biz sizin varlığınızı şər sayırıq və bütün bədbəxtliklərimiz sizin ucbatınızdandır."⁴ Öz problemlərinizə görə valideynlərinizi ittiham etməyin. Quranda insanın azad olduğu bildirilir və ona əmr olunur ki, ata-ananın Allah yoluna zidd göstərişlərinə tabe olmasın.⁵ Öz büdrəmələrimizdə yalançı məbudları təqsirləndirməyin. Quranda buyurulur ki, bütərin sizə heç bir fayda və zərəri yoxdur.⁶ Deməyin ki, müxalif cinsdən olsaydım büdrəməzdim. Çünki Quran cinsi yox, əməli mühüm sayır.⁷ Günahlarınıza görə şeytanı da qınamayın. Şeytan bildirir ki, məni yox, özünüzü danlayın.⁸ Doğrudan da, insan şeytanın ardınca könüllü gedir. Günahlarınızı dostlarınızın da boynuna yıxmayın. Çünki qiyamətdə bu yönümdə qınananlar deyər ki, siz özünüz iman əhli deyildiniz. Öz büdrəmələrinizi mühitin pozğunluğu ilə əlaqələndirməyin. Fironun zövcəsi ən azğın mühidə doğru yoldan sapmadı.⁹ Mələklər ruhları çıxaran zaman mühiti təqsirkar sayanlara deyər: "Nə üçün hicrət etmədiniz?"¹⁰

¹ "Fəcr" surəsi, ayə 15-20.

² "Səba" surəsi, ayə 31.

³ "Loğman" surəsi, ayə 21.

⁴ "Yasin" surəsi, ayə 18.

⁵ "Loğman" surəsi, ayə 15.

⁶ "Ənbiya" surəsi, ayə 66.

⁷ "Fussilət" surəsi, ayə 46.

⁸ "İbrahim" surəsi, ayə 22.

⁹ "Təhrim" surəsi, ayə 11.

¹⁰ "Nisa" surəsi, ayə 97.

Ayə 47:

(إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أَنْتَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَائِيَ قَالُوا أَدْنَاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ)

"Qiyamətin bərpa vaxtı yalnız Allaha məlumdur. Allahdan xəbərsiz heç bir meyvə qlafından çıxmaz. Heç bir qadın hamilə qalıb yükünü yerə qoymaz. Allah onlara "hanı mənə qoşduğunuz şərirlər" deyə nida edəndə bildirərlər: "Ərz etdik ki, heç bir şahidimiz yoxdur."

Nöqtələr

• "Əkmam" sözü meyvənin üstünü örtən qlaflar mənasını bildirir. "Kum" dedikdə əli örtən qolluq, "kumə" dedikdə baş örtüyü nəzərdə tutulur. "Azənnak" sözü elan mənasında işlədilir.

• Ayənin nazil olma şəni ilə bağlı qeyd olunur ki, insanlar girami peyğəmbərdən (s) qiyamətin nə vaxt bərpa olacağı barədə soruşdular. Ayə nazil oldu və cavab verildi ki, bunu yalnız Allah bilir.

• Biliklər bir neçə növdür: Bəzi biliklərə hamı yiyələnə bilər; bəzi biliklər yalnız peyğəmbər və övliyalara, bəzi biliklər isə yalnız Allaha məxsusdur. Dualarda Allaha yalnız Ona məxsus olunan elmə and verilir.¹ Qiyamətin vaxtı da bu qəbildəndir.

QİYAMƏT NİDALARI

Behişt əhlinə salam nidası;² behişt əhlinin cəhənnəm əhlinə nidası;³ cəhənnəm əhlinin su üçün nidası;⁴ Allahın Ona qoşulmuş şərirlərinə bağlı müşriklərə nidası;⁵ münafıqların yardım istəyi ilə bağlı möminlərə nidası.⁶

Bildirişlər

1. Tərbiyə prosesində qarşı tərəfə xəbərdarlıq etmək və ümid vermək zəruridir. Nəzərə alınmalıdır ki, insan qiyamətin nə vaxt bərpa olacağından xəbərsizdir.

2. Allah varlıq aləminin ən cüzi məsələlərindən agahdır.

¹ "Bihar", 88-ci cild, səh.175.

² "Ə`raf" surəsi, ayə 46.

³ "Ə`raf" surəsi, ayə 44.

⁴ "Ə`raf" surəsi, ayə 50.

⁵ "Qəsəs" surəsi, ayə 62.

⁶ "Hədid" surəsi, ayə 14.

3. Allah tək cə bətdəki körpənin hansı cinsdən olduğunu yox, bütün səciyyələrini bilir.

4. Elə bir məbud seçək ki, sorğu günü pis vəziyyətdə qalmayaq.

5. Müşriklər dəfələrlə sorğuya çəkilər, özlərinin və məbudlarının acizliyini etiraf edərlər.

6. Qiyamətin ruhi əzablarından biri də cavab verərkən duyulan xəcalətdir.

Ayə 48:

﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَدْعُونَ مِن قَبْلُ وَظَنُّوا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ﴾

"Öncədən çağırdıqları nə varsa onların yanından çəkiləcək və anlayacaqlar ki, onlar üçün heç bir qurtuluş yolu yoxdur."

Ayə 49:

﴿لَا يَسْأَلُ الْإِنْسَانُ مِن دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِن مَّسَّهُ الشَّرُّ فَيَؤُوسٌ قَنُوطٌ﴾

"İnsan xeyir istəyindən yorulmur. Ona bir pislilik üz verdikdə çox məyus olur."

Nöqtələr

• "Məhis" dedikdə qaçış və ya qaçış yeri nəzərdə tutulur. Bəziləri "yəus" və "qənut" sözlərinin eyni mənə daşdığını qeyd edir. Amma Fəxr-Razi bildirir ki, "yəus" daxili ümitsizlik, "qənut" ümitsizliyin izharıdır.

• Xeyir dedikdə dünya malı nəzərdə tutula bilər. Çünki başqa bir ayədə dünyadan gedənin xeyir qoyub getdiyi bildirilir.¹

Bildirişlər

1. Qiyamət səhnəsində haqq elə aşkar cəlvələnir ki, bütün batil məbudlar puç olub gedir. Onların puçluğu müşriklərə də məxfi qalmır.

2. Müşrik qiyamətdə öz keçmişini puç, gələcəyini əzab görür.

3. İnsan xeyir istəməkdən yorulmur. Onun xarakterində hərislik var. O nəyi yaxşı bilirsə, ona əl uzadır.

4. İnsanın böyük tutumu yoxdur və çətinliklə ilk görüşdə ümidini üzür.

Ayə 50:

﴿لَا يَسْأَلُ الْإِنْسَانُ مِن دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِن مَّسَّهُ الشَّرُّ فَيَؤُوسٌ قَنُوطٌ﴾

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə 180.

"İnsana zərər toxunduqdan sonra öz tərəfimizdən ona bir rəhmət daddırısaq hökmən deyər: "Bu rəhmət mənim haqqımdır, (qürrələnilib əlavə edər) qiyamətin bərpa olacağını güman etmirəm, əgər Rəbbimə doğru qaytarılısam belə Onun yanında mənim üçün ən üstün məqam olacaq." Biz küfr edənləri mütləq gördüyü işlərdən agah edəcək, onlara ağır əzabdan daddıracağıq."

Nöqtələr

- Dünyapərəstlik bəzən qəflətə, bəzən məadın inkarına səbəb olur. "Kəhf" surəsinin 35-ci ayəsində oxuyuruq ki, bir şəxs öz bağına girib onun gözəlliyini görərək dedi: "Bu bağ məhv olası deyil, qiyamət də olmayacaq. Qiyamətə qaytarılısam bundan da üstün bağ veriləcək." Hazırkı ayədə buyurulur ki, bəzilərinə rəhmət daddıran kimi onlar qiyaməti inkar edir və deyirlər: "Qiyamət olsa belə biz ən üstünlərdən olacağıq."

Bildirişlər

1. İnsan tutumsuz və lovğadır. O nemət əldə edən kimi sərxoş olur. (Necə ki, çətinliklə üzləşdiyi vaxt məyus olub fəryad qoparır.)¹
2. İnsanın Allahdan alacağı yoxdur, ona nə verilsə, ilahi lütfəndir.
3. Rəhmət Allahdan, çətinliklər isə insanın öz əməllərindəndir.
4. Dünyanın istər şirinliyi, istər acılığı cüzidir. İnsan dünyada acılığı və şirinliyi yalnız dada bilir.
5. İnsan eqoistdir və əlinə düşən nemətləri öz haqqı sayır. (Necə ki, Qarun öz gücü ilə sərmayə əldə etdiyini düşünürdü.)²
6. Rifah və nemət ləyaqət və xoşbəxtlik göstəricisi deyil. (Quran özünü nemətə layiq biləni məzəmmət edir.)
7. İnsan özünə uyduqca yaranış və məadı yaddan çıxarır.
8. Bəzilərinə cüzi nemət yolundan azdırır. Onlar elə düşünülər ki, bu neməti öz zəhmətləri ilə qazanıblar, qiyamət bərpa olası deyil, bərpa olsa belə onlar üstün məqam əldə edəcəklər.
9. Kafirlərin tutduqları yolda heç bir məntiqləri yoxdur, yalnız zənn-gümana əsaslanırlar.
10. Qiyamətə şəkk küfr nişanəsidir.
11. Dünyapərəstlər öz gümanlarını qətiyyətlə izhar edirlər. Amma ilahi maarifə gəldikdə tərəddüd edir, təxəyyülə uyurlar.
12. Qiyamətdə əməllərə həqiqi qiymət verilsədir.

¹ "Məaric" surəsi, ayə 20.

² "Qəsəs" surəsi, ayə 78.

13. Qiyamətdə öncə insana onun günahı anladılır, sonra cəza verilir.
14. Öz yanlış düşüncəsini qətiyyətlə bəyan edən insan sərt cavab almalıdır.

Ayə 51:

(وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ)

"İnsana bir nemət versək üz çevirib özünü kənara çəkər. Bir pislik gördükdə isə uzun uzadı dua edər."

Nöqtələr

• "Nəa" dedikdə uzaqlaşmaq mənası anlaşılır. Bu söz "canib" sözü ilə yanaşı işləndikdə təkəbbür mənasını bildirir. "Nəa bicanibihü", yəni nemət və rifaha görə qürrələnib təkəbbürlə kənara çəkildi. "Əriz" sözü geniş mənasını bildirir və burada duanın uzunluğuna işarədir.

Sual: 49-cu ayədə oxuduq ki, insana pislik üz verdikdə ümidini üzür. Hazırkı ayədə isə qeyd edilir ki, insana şərt oxunduqda uzun-uzadı dua edir. Bəs necə olur ki, ümidini üzmüş insan dua edir?

Cavab: Təfsirçilər bu sualı müxtəlif şəkillərdə cavablandırmışlar: "Ruhul-bəyan" təfsirində bildirilir ki, bəziləri çətinliyə düşdükdə ümidlərini üzür, bəziləri isə dua edir; başqa mənbələrdə bildirilir ki, insan adi vasitələrdən ümidini üzüb Allaha üz tutur. Amma ayədə məzəmmət var. Maddi vasitələrdən üz döndərib Allaha bağlanmaq isə yaxşı işdir və məzəmmət olunmur.

"Nümunə" təfsirində qeyd olunur ki, insan öncə dua edir, amma tədricən ümitsizləşir. Dua və ümitsizlik ayrı-ayrı mərhələlərdir. Dua dedikdə Allaha yalvarış yox, insanın ah-nalə ilə müşayiət olunan ümitsiz vəziyyəti də nəzərdə tutula bilər. Belə bir yanaşmada hər iki ayə eyni bir nöqtəni vruğulayır. Ayələrdən birində məyusluq, digərində məyusluqdan doğan ah-nalə yada salınır.

Bildirişlər

1. Həyatdakı rifah və ya çətinliklər insanın xislətlərinin, ruhundakı nöqsanların üzə çıxması üçündür.
2. Rifah qəflət doğurur.
3. Nemətlər Allahdandır. Acı hadisələr isə insanın öz əməllərindən və pis xasiyyətlərindən qaynaqlanır. (Şər Allaha aid edilmir.)
4. Tərbiyə olunmamış insan tutumsuzdur.

5. Allahın əta etdiyi nemətlərlə müqayisədə qarşıya çıxan problemlər çox cüzidir.

Ayə 52:

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقِ
بَعِيدٍ﴾

"De ki, əgər Quran Allah tərəfindəndirsə və siz onu inkar edirsinizsə Quranla müxalifətdə sizdən də azğınının kim olduğunu söyləyin?"

Bildirişlər

1. Allah öz peyğəmbərinə inadkarlarla danışmaq qaydasını öyrədir.
2. Ağillı insan ehtimal olunan zərərlərdən də qaçır. (Quran Allah tərəfindən göndərilmiş olsa, onu inkar edənlər nə edəcək?!)
3. İnadkarlıq və həqiqətlə düşmənçilik küfrün köküdür.

Ayə 53:

﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ
بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾

"Biz yaxın gələcəkdə dünya ətrafında və onların öz daxillərində ayələrimizi göstərəcəyik. Qoy, onun haqlılığı aşkarlansın. Rəbbinin hər şeyə şahidliyi bəs etmirmi?!"

Ayə 54:

﴿أَلَا إِنَّهُمْ فِي مَرِيَّةٍ مِّنْ لِّقَاءِ رَبِّهِمْ أَلَّا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ﴾

"Xəbərdar ol ki, xalq öz Rəbbi ilə görüşə münasibətdə dərin şəkk içindədir. Ağah ol ki, Allah hər şeyi əhatə edir."

Nöqtələr

• Allahşünaslığın mərhələləri var: Bəzən nişanələrdən Onun qaynağına yol tapırıq; bəzən vasitələri kənara qoyub özümüzü kəşf edirik. Necə ki, Allah özü öz birliyinə şahiddir.¹

Sən könül mülkümün sultanı ikən

Necə vüsal deyə nalə çəkim mən?!

Baxan şahid olur yüz min ciltənə,

Tamaşaya durub yüz min göz sənə.

¹ "Ali-İmran" surəsi, ayə 18.

İmam Hüseyin (ə) "Ərəfə" duasında deyir: "Səndən başqa birinin də görüntüsü varmı?! Sən dəlil istəyi ilə qeybə çəkildin, kor olsun səni görməyən göz!"

• Nə üçün məada şəkk edirik? Yoxsa Allah əməllərimizdən xəbərsizdir? O ikinci dəfə yarada bilməzmi? Bəli, bu sayaq şübhə doğuran suallar günaha yol açmaq üçündür.¹

Bildirişlər

1. Allahın qüdrət və hikmət cilvələri tükənməzdir. (Bundan sonra da yeni nişanələr göstəriləsidir.)

2. Elmin inkişafı allahşünaslığa doğru bir addımdır.

3. Bütün varlıq aləmi allahşünaslıq sinfidir.

4. Ən yaxın nöqtəni (insanın özünü) müşahidə etməklə Allahu tanımaq olar.

5. Allah hamıya xəbərdarlığı başa çatdırır.

6. Allahşünaslıq qəbul və inamla müşayiət olunmalıdır.

7. Yeganə həqiqi məbud Allahdır.

8. Suallar ünvanlamaqla yatmış fitrətləri oyadın.

9. Allahın müqəddəs zəti Onun öz varlığına şahiddir.

10. Əgər Allaha iman qətiləşsə, Allahın qüdrət, hikmət və ədalət cilvəsi olan məada da iman sabitləşər.

¹ "Qiyamət" surəsi, ayə 5, 6.

"ŞURA" SURƏSİ
42-Cİ SURƏ, 53 AYƏ
İyirmi beşinci cüz
"ŞURA" SURƏSİNİN SİMASI

Əlli üç ayədən ibarət olan bu surə Məkkədə nazil olmuşdur. Surənin 38-ci ayəsində şura məsələsinə toxunulduğundan surə hazırkı kimi adlandırılmışdır. Surədə tövhid, məad, peyğəmbərlik kimi üsul məsələlərindən, eləcə də əxlaqi və ictimai məsələlərdən danışılır.

Müqəttəə hərfləri ilə başlayan iyirmi doqquz surə arasında ən çox müqəttəə hərf bu surədə işlədilmişdir. Ən əsası bu surədə müqəttəə hərflərin mənası ilə bağlı sual cavablandırılır. Bildirilir ki, vəhy ərəb dilinin sizin ixtiyarınızda qoyulmuş bu hərflərdən ibarətdir. Əgər bacarırsınızsa, siz də onun mislini yaradın.

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

RƏHMAN VƏ RƏHİM ALLAHIN ADI İLƏ

Ayə 1, 2, 3:

﴿حَمِ عَسَقَ كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

"Ha, mim; əyn, sin, qaf; yenilməz və hikmət sahibi olan Allah sənə və səndən öncəkilərə belə vəhy edir."

Ayə 4:

﴿لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾

"Göylərdə və yerdə nə varsa Ona məxsusdur. O uca mərtəbəli, böyükdür."

Nöqtələr

- Qurani-kərimdə girami peyğəmbərə (s) xitabən "qəblikə" ("səndən öncə") ifadəsi çox işlədilmişdir. Yəni səndən öncə peyğəmbərlər çox olmuşdur. Amma heç bir ayədə "səndən sonra" ifadəsi ilə rastlaşmırıq. Məlum olur ki, İslam peyğəmbəri (s) son peyğəmbərdir.

- İslam peyğəmbərinin (s) son peyğəmbər olmasına baxmayaraq başqa peyğəmbərlərdən öncə qeyd olunması onun əzəmətini göstərir.

- Allahın izzət, qüdrət, hikmət və əzəməti ilahi vəhydə özünü göstərir. Bu səbəbdən də vəhy və ilahi kəlama yüngül yanaşmaq olmaz.

- Böyük peyğəmbərlər Allahın izzət, qüdrət və əzəmət çeşməsinə bağlıdır. Onlara üz tutan məhv olmaz.

• Quranın adi hərf və sözlərdən təşkil olunmasına baxmayaraq misilsizliyi onun ecaz dəlillərindəndir. Kimsə bu adi hərflərdə Quranın oxşarını yaratmaq gücündə deyil.

Bildirişlər

1. Dinləyiciyə hər hansı məsələ ilə bağlı məlumat verməzdən öncə onun diqqətini cəlb edək.
2. Peyğəmbərlərə nazil olan vəhyin üslub və mahiyyəti oxşardır.
3. Vəhy ilahi sünnələrdən biridir.
4. Bütün peyğəmbərlər eyni bir mənbəyə bağlıdır və eyni qaynaqdan vəhy alır.
5. Vəhy izzət qaynağıdır, ona qarşı çıxan məhv olar.
6. Yenilməz və hikmət sahibi olan Allah tərəfindən vəhyin nazil edilməsi və bu vəhyə itaət sizə izzət və səbat gətirər.
7. Vəhy hikmət əsasında nazil olur. Bu səbəbdən də hər insan vəhydən faydalana bilməz.
8. Vəhy hikmət qaynağındandır, buna görə də onun bəyanatları davamlı və yenilməzdir.
9. Allahın izzəti onun hikmət və məharətindən ayrı deyil.
10. Şəriət (vəhy və hidayət) nizamı təkvin (göylər və yer) nizamı əlində olan kəsin haqqıdır.
11. Vəhy insanın inkişafı üçündür. Allah vəhy göndərməyə ehtiyacı deyil.
12. Həqiqi malikiyyət Allaha məxsusdur. Başqalarında yalnız mülkiyyət xəyalı ola bilər.
13. Allahın mütləq malikiyyəti onun izzət və hikmətinə arxadır.

Ayə 5:

(تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَنْفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ
وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا إِنْ لِلَّهِ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ)

"Göylər (vəhy əzəmətindən) az qalır üst-üstdən parçalana. Bir halda ki, mələklər həmd-səna ilə Rəbbinə təsbih deyir, yerdəkilər üçün bağışlanma diləyir. Ağah ol ki, Allahdır çox bağışlayan və mehriban!"

Ayə 6:

(وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ)

"Pərəstiş üçün onun yerinə başqalarını seçənlərə Allah nəzarətçidir və sən onlara vəkil deyilsən (onları məcbur etmək vəzifən deyil.)"

Nöqtələr

• Maraqlıdır, nə üçün vəhyin əzəmətindən səma parçalanmağa qalır? Təbəqə-təbəqə səmalar möhkəmdir və onun möhkəmliyi misal çəkilir.¹ Bəli, vəhyin əzəmətindən onun qoynundakı minlərlə kəhkəşanlar, hər kəhkəşandakı sistemlər, hər sistemdəki yerdə milyonlarca böyük planetlər lərzəyə gəlir. Hələ ki, bəşər düşüncəsi bu planetlərin ən yaxınını fəth edə bilməmişdir.

• Mübarək "Məryəm" surəsində oxuyuruq ki, müşriklərin Allaha övlad aid etməsindən göylər parçalanmağa qalır!²

• Mələklər varlıq nizamının tədbirlərini öhdələrinə götürməklə yanaşı insanlara dua edirlər. Heç vaxt günaha yol verməyən mələklər günahkarlar üçün bağışlanma diləyir.³ Bəli, paklar başqaları haqqında düşünməlidir. Şübhəsiz, mələklərin duası Allahın öz bəndələrinə lütfüdür. Çünki mələklər yalnız Allahın göstərişlərini yerinə yetirir.

• Hazırkı ayəyə əsasən mələklər bütün yer əhli üçün bağışlanma diləyir. "Ğafir" surəsinin 7-ci ayəsinə əsasən onlar möminlərə dua edirlər. Amma bu dualar o vaxt təsirli olur ki, möminlər özləri də bağışlanma diləsinlər.

• Allahın əfvinə şəkk etməmək.

• Allah xalqa xəbərdarlığı başa çatdırmış, vəhyi sünnə qərar vermiş, peyğəmbəri vəhy üçün vasitə seçmişdir. Amma xalq yenə də Allahdan qeyrilərinə üz tutur.

• Quran və rəvayətlərdə adətən həmd-səna Allaha təsbihlə yanaşı gəlir.

Bildirişlər

1. Səmalara təsir göstərən vəhy bəzi insanlara təsirsiz qalır.

2. Dua və tövbə qaydalarından biri budur ki, öncə Allaha sitayiş oluna.

3. Mələklərin duası qəbuldur. (Bəli, başqalarına edilən dua təsirlidir.)

4. Heç bir məsuliyyət və iş insanı dua və tövbədən uzaqlaşdırmamalıdır. (Varlıq aləminin tədbirlərini öhdəsinə götürmüş mələklər daim Allaha təsbih deyir, insanlara dua edir.)

5. İstiğfarın, tövbə və bağışlanma istəyinin bağışlanma və mərhəmət kimi iki bəhrəsi var.

¹ "Mulk" surəsi, ayə 3; "Nəbə" surəsi, ayə 12; "Naziat" surəsi, ayə 27.

² "Məryəm" surəsi, ayə 90, 91.

³ "Təhrim" surəsi, ayə 6.

6. Vəhy yuxarıdan nazil olduğundan və səmaları ötüb keçidiyindən qat-qat səmalar parçalanmağa qalır.¹

7. Şirk bütün baxımlardan məhkumdur.

8. Müşriklər bilsinlər ki, Allah onların əqidə və əməllərini cəza üçün hifz edir.

9. Xalqın dəvətdən boyun qaçırması təbliğatçını süstləşdirməməlidir. Peyğəmbər öz vəzifəsinə əməl etməlidir.

10. Peyğəmbərin vəzifəsi vəhyin bəyanıdır. Əgər xalq başqalarına üz tutursa, peyğəmbər üçün vəzifə yoxdur.

11. Peyğəmbər xalqın hidayətinə çox can yandırır.

12. Peyğəmbərin vəzifəsi xalqın doğru yola dəvətidir. Doğru yola məcbur etmək vəzifə deyil.

Ayə 7:

(وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ
الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ)

"Beləcə, şəhərlər anası (Məkkə) əhli və onun ətrafındakıları xəbərdar edib, heç bir şübhə olmayan qiyamət günü ilə qorxudasan deyə sənə ərəbcə Quran nazil etdik. Kimlərsə behiştə, kimlərsə yandırıcı odda qalar."

Nöqtələr

• Rəvayətlərə əsasən "ümmül-qura" ("şəhərlər anası") dedikdə Məkkə şəhəri nəzərdə tutulur. Bəzi rəvayətlərdə bildirilir ki, sudan birinci görünən nöqtə Məkkə olmuşdur. Bu səbəbdən onu "şəhərlər anası" adlandırırlar.

• Qiyamət gününün bir adı da "yəvmul-cəm"dir. Elə bir gün ki, hamı bir yerə toplanar, cism ruhla, əməl insanla, zalım məzlumla, mükafat və cəza əməl sahibi ilə bir araya gələr.

• Ötən ayədə peyğəmbərə xitabən buyuruldu ki, sən vəkil deiyilsən və işin dəvət etməkdir. Bu ayədə isə bildirilir ki, sənənin vəzifən xəbərdarlıq və qorxutmaqdır.

• **Sual:** Qurani-kərim kafirlərin məəd məsələsinə şübhə və təəccübünü dəfələrlə qeyd etsə, "ona heç bir şübhə yoxdur" buyurur. Bu necə anlaşılır?

¹ "Mö`minun" surəsi, ayə 17.

Cavab: Quranda "la rəybə fihi" ("ona heç bir şübhə yoxdur") cümləsini məadla bağlı on bir, Quranla bağlı dörd, əcəllə bağlı bir dəfə işlədir. Təbiətdəki oyanışı, bahar fəslində dirçəlişi, varlıq aləminin və insanın ərəsəyə gəlməsini müşahidə edən insan ölümlərin yenidən dirilməsinə şübhə ilə yanaşmamalıdır. Söhbət kiminsə şəkkindən yox, şəkkın rəva olub-olmamasından gedir.

Bildirişlər

1. Öncəki peyğəmbərlər qövmlərinin dilində danışdıqları kimi, Quran da ərəb dilində vəhy olunmuşdur.
2. Quranın sözləri peyğəmbərə necə varsa elə çatdırılmışdır.
3. Quran ərəb dilindədir və onun hər hansı bir dilə tərcüməsi Quran hökmündə deyil.
4. İlahi vəhyin göndərilməsində məqsəd fayda götürülməsidir.
5. Başqalarına xəbərdarlıq edən şəxs özü agah və bəsirətli olmalıdır.
6. Təbliğə başlamazdan öncə qarşı tərəfi və onun ehtiyaclarını müəyyənləşdirək. (Cahil cəmiyyətin ilkin ehtiyacı xəbərdarlıq idi.)
7. Təbliğdə məntəqənin özünəməxsus səciyyələrinəzərə əlaq. (Mərkəzə xüsusi diqqət yetirilməlidir.)
8. İnsan təbliğə özündən və ətrafındakılardan başlamalıdır.
9. İslam peyğəmbərinin (s) dəvəti təcrici və mərhələli idi.
10. Xəbərdarlıq gedişində məad məsələsinin xüsusi rolu var.
11. Xalqa xəbərdarlıqda Quran fəsahtinin mühüm rolu var. (Əgər "ərəbi" sözü fəsaht kimi işlənmişsə)
12. Qiyamət toplanış günü olduğu kimi həm də fərqləndirmə günüdür.

Ayə 8:

(وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ
وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ)

"Allah istədiyi insanları vahid ümmət qərar verərdi. (Amma Allahın sünəsi insanların azad hərəkətidir.) O istədiyini mərhəmətinə daxil edər. Sitemkarlar üçün heç bir hamı və yardımçı yoxdur."

Ayə 9:

(أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)

"Allahın əvəzinə başqa hamilərimi götürdülər? Hansı ki, yeganə hamı yalnız Allahdır. Odur ölümləri dirildən, Odur hər işə qadir!"

Nöqtələr

• Allah hikmət sahibidir və bütün işləri hikmətə əsaslanır. Olsun ki, insan bir çox işlərin hikmətini anlamır. Allahın istədiyi şəxsi əziz, istədiyini zəlil etməsi də bu mənədadır. İman və saleh əməl vasitəsi ilə ləyaqət əldə edənlər izzət və hidayətə çatır. Allah onları mərhəmət və hidayət yolunda qərar verir. Küfr və nifaqla öz xoşbəxtliyi üçün zəminəni aradan qaldıranlar üçün Allah bir iş görəsi deyil.

Evə daxil olub, evdə oğru olduğunu gördüyünüz vaxt dərhal qapını bağlayırsınız ki, polis çağırırsınız. Həmin vaxt qapını bağlayan sizsinizsə də bu şəraiti oğru özü yaratmışdır. Allah insanları yanlış əqidə və əməllərinə görə zəlalətə düşür edir, qəlblərini möhürləyir.

• Ayədə tək halda "vəliyy" və cəm halda "əvliya" sözü işlədilmişdir. Çünki allahpərəstlərin bir hamisi, Allaha arxa çevirənlərin çoxsaylı hamiləri var.

Bildirişlər

1. İnsanı yol seçimi üçün azad buraxmaq Allahın sünnesidir. Allah məcburi şəkildə də haqq yolu qəbul etdirə bilərdi.
2. Haqq yoldan azanlar özlərinə zülm edirlər.
3. Zalım qiyamətdə istənilən bir yardımdan məhrumdur.
4. Azğın baxış və düşüncələri cavablandırın.
5. Allahdan qeyrilərinin hamı götürülməsi məzəmmətə layiqdir.
6. İstənilən bir müddəə dəlilə əsaslanmalıdır.
7. Allaha tabeçilik yolundan kənar istənilən bir himayə qeyri-şəri və batildir.
8. Allahın vilayəti mütləq, əhatəli və əbədidir.
9. Vilayət, hakimiyyət misilsiz qüdrət sahibinin haqqıdır.

Ayə 10:

(وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ
أُنِيبُ)

"İxtilafda olduğunuz istənilən bir məsələdə hökm Allaha məxsusdur. Odur mənim Rəbbim olan Allah, yalnız Ona təvəkkül etmişəm və yalnız Ona doğru qayıdıram."

Nöqtələr

• İnsan durduqca ixtilaflar da olasıdır. Labüd ixtilafların həlli üçün ilahi qanunlara və dinə müraciət zəruridir. Dinə ehtiyac olmaması ilə bağlı iddialar yersizdir.

• Ayədə "təvəkkəltu" sözü keçmiş zamanda, "unibu" sözü indiki zamanda işlədilmişdir. Belə görünür ki, təvəkkül sabit imandan qaynaqlanır, tövbə və qayıdış isə hər gün, hər gün, hər saat təkrarlanmalıdır.

• "Ələyhi" və "iləyhi" sözləri "təvəkkəltu" və "unibu" sözlərindən öncə işlədilmişdir. Yəni başqasına təvəkkül etməyin, başqasına üz tutmayın.

Bildirişlər

1. Din tək cə əxlaqi və etiqadi məsələləri cavablandırır. İctimai-siyasi, iqtisadi məsələlərdə ortaya çıxan ixtilafları din aradan qaldırır.

2. İslamda çıxılmaz vəziyyət yoxdur.

3. İxtilafların həlli Allahın rübubiyyət şənələrindəndir.

4. İxtilaf zamanı Allaha üz tutun, Ona təvəkkül edin və ilahi hökmü tərəddüdsüz yerinə yetirin.

5. Təvəkkül və dua Allahın müdiriyyətinə imanın nəticəsidir.

Ayə 11:

**﴿فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ
أَزْوَاجًا يَذْرُؤُكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾**

"Göyləri və yeri yaradan sizin üçün özünüzdən zövcələr və heyvanlardan cütlər qərar verdi. O sizi bu yolla artırır. Onun heç bir oxşarı yoxdur. Eşidən və biləndir."

Nöqtələr

• "Fatir" dedikdə əvvəllər oxşarı olmamış bir şeyin yaranışı nəzərdə tutulur. "Fətər" sözünün lüğət mənası parçalamaq, ayırmaqdır. Ayədəki uyğun təbir başlanğıcda vahid kütlə olan yer və göyün sonrakı partlayış nəticəsində parçalanmasına və planetlərin yaranmasına işarə ola bilər. (Allah daha yaxşı bilər.)

• Allahı nəyəsə oxşatmaq yol verilməzdir. O "həyy" (ölməz, diri) olduğu halda həyatı bütün mövcudların həyatından ayrıdır. "Cövşən kəbir" duasının yetmiş birinci bəndində uyğun nöqtələr işarə olunur. Allahın yalnız həyat sifətinə diqqət yetirsək, görürük ki, Allah hər bir

diridən əvvəl və hər bir diridən sonra şərki, ehtiyacı olmayan "həyydir" və başqa nə varsa həyatı Onun əlindədir.

Bildirişlər

1. Göylərin və yerin yaranışı başdan-başa yaradıcılıq və yenilikdir.
2. Cinslərin, cütlərin mövcudluğu nəslin davamı üçündür.
3. Özünə zövcə götürmək Allaha xas sifət deyil və Allah belə bir sifətdən pakdır.
4. Allah oxşarsızdır, amma bütün varlıq Ona bağlıdır, O eşidən və biləndir, bütün yaranmışlara nəzarət edir.
5. Allahın görüb eşitməsi başqalarının görüb eşitməsindən fərqlənir.

Ayə 12:

﴿لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

"Göylərin və yerin açarları Ona məxsusdur. İstədiyinin ruzisini artırır, istədiyinkini azaldar. Həqiqətən, O hər şeydən agahdır. (Allah ruzini hikmət əsasında artırıb azaldır.)"

Nöqtələr

- "Məqalid" dedikdə açarlar mənası anlaşılır. Açar vasitəsi ilə bağlamaq və açmaq mümkündür. Yerlərin və göylərin açarı əlində olan kəs ruzi qapısını açsın da bilər, bağlaya da bilər!
- Varlıq aləminin açarları yağış kimi torpağı dirildən maddi amillərə, "Səmat" duasında nümunələri ilə rastlaşdığımız ilahi adlara işarə ola bilər. Duada oxuyuruq: "Pərvərdigara! Səni çağırdığım adlar səmanın bağlı qapılarına oxunsa rəhmətinlə açılar."
- Ruzinin artıb azalması Allahın mərhəmət və ya qəzəb göstəricisi deyil. Quranda oxuyuruq ki, kafirlərin sərmayə və övladları təəccüb doğurmamalıdır, Allah bu vasitələrlə kafirlərə dünyada əzab verir.¹
- Ruzinin artıb-azalması Allahın əlindədirsə də, insanın təlaşsız səmərəsiz deyil. Quranda əmr olunur ki, ilahi fəzl ardınca gedin, qazanc üçün çalışın.²
- Ruzi həmişə maddi olmur. Duada oxuyuruq ki, pərvərdigara, özünə bəndəlik tövfiqi və günahdan uzaqlığı mənə ruzi et.

¹ "Tövbə" surəsi, ayə 55.

² "Cumuh" surəsi, ayə 10.

• Quran yüksəliş açarlarını tanıtdırır və buyurur: "Şükür etsəniz sizi ruzi verməklə artırır."¹ "Rəbbinizdən bağışlanma diləyin, o sizin üçün yağış göndərər."² "Allah ondan qorxanı xilas edib, gözləmədiyi yerdən ruzi yetirər."³

Bildirişlər

1. Varlıq aləmindəki bütün təsirli amillər Allahın əlindədir.
2. Ruzinin artıb-azalması təsadüfi deyil, hikmət sahibi olan Allahın ixtiyarındadır.
3. Ruzinin artması insanın zirəkliyindən yox, Allahın istəyindən asılıdır.
4. Allah ruzini aqahlıqla bölüşdürür.

Ayə 13:

(شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ)

"Dindən Nuha tapşırıldığını sizin üçün də müəyyənləşdirdi. Sənə vəhy etdiyimiz, İbrahim, Musa və İsayə tapşırıldığımız bu idi ki, dini bərpa edin, dində təfriqəyə düşməyin. Sənin xalqı dəvət etdiyiniz işlər müşriklərə ağır gəlir. Allah istədiyini öz tərəfinə seçər, dərgahına üz tutanı özünə doğru sövq edər."

Nöqtələr

- Ayədə beş ülul-əzm peyğəmbərin adı çəkilir: Nuh, İbrahim, Musa, İsa və İslam peyğəmbəri (s).
- Bütün peyğəmbərlər eyni hədəfi izləmiş, insanları tövhid, məad, təqva, ədalət, namaz və oruc, valideynə ehsan, məhrumlara yardıma çağırmışlar.
- "Şəriət" sözündən olan "şərəə" sözü insanları böyük su hövzəsinin sahilinə çatdıran yol mənasını bildirir. Dini hökmlər kamilliyə apardığından "şəriət" adlandırılmışdır.
- Quranda "din" sözü cəm formada ("ədyan") işlədilmişdir. Çünki Allahın dini birdir!

¹ "İbrahim" surəsi, ayə 7.

² "Hud" surəsi, ayə 52.

³ "Təlaq" surəsi, ayə 2, 3.

Bildirişlər

1. Allah öz sonsuz elmi əsasında insanlar üçün şəriətlər müəyyənləşdirmişdir.
2. Din və şəriət bəşəriyyətin mənafeyinə xidmət etdir.
3. Əhatəli şəriəti olan ilk peyğəmbər Nuhdur.
4. İslam əhatəli bir dindir və bütün öncəki peyğəmbərlərin təlimləri onda əks olunur.
5. Həqiqi vəhdət ilahi din sayəsində həyata keçə bilər.
6. Məzhəb ixtilafları dinin bərpasına və ilahi hökmlərin icrasına mane olur.
7. Möminlərin vəhdəti müşriklərə ağır gəlir.
8. Müşriklər üçün ağır olsa da onları tövhidə dəvət edin.
9. Peyğəmbərlik ilahi məqamdır və Allah layiq bildiyi şəxsləri bu məqama qaldırır.
10. Allah peyğəmbərləri öncə özünə bəndə, sonra xalqa rəhbər seçir.
11. İnsan öz əməlləri ilə ilahi lütfərdən bəhrələnmək üçün zəmin hazırlayır.

Ayə 14:

﴿وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًّا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَفُضِّي بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ﴾

"Onlara elm gəldikdən sonra aralarındakı kin-küdurət ruhiyyəsi səbəbindən (peyğəmbərlərin ətrafından) dağılışdılar. Əgər Allahın (kafirlərə möhlətlə bağlı) öncəki sünnəsi bir vaxtdək müəyyənləşməsəydi, aralarında hökm verilərdi (batil əhli həlak olardı.) Həqiqətən, onlardan sonra səmavi kitaba varis olanlar Quranla bağlı şəkk-şübhəyə düşər olmuşlar."

Nöqtələr

- Hazırkı ayədə öncə elm, sonra kitab verilməsi qeyd olunur. Yəni kafirlər həqiqətdən xəbərdar olduqları halda təfriqə yolunu seçdilər.
- Şəkk dayanacaq yox, keçid olduqda faydalıdır. Araşdırma üçün müqəddimə olan şəkk dəyərlidir. Amma inadkarlıq və bədgümanlıqdan qaynaqlanan, insanı etinasızlığa düşər edib hərəkətdən saxlayan şəkk zərərlidir.

Bildirişlər.

1. Peyğəmbərlərin vəhdətə çağırışına baxmayaraq insanlar təfriqə yolunu seçdi.
2. Dindəki əksər təfriqələrin səbəbkarı alimlərdir.
3. Təfriqələrin əksəri həsəd, zülm və artıq tamahlıqdan qaynaqlanır.
4. Allah öz rübubiyyətinə, müdiriyyətinə xatir möhlət verir. İnsanların azad şəkildə doğru yola gəlişi Allahın istəyidir.
5. İlahi sünnələrdən biri insanlara möhlət verilməsidir.
6. İlahi möhlətin başa çatdığı vaxt var.
7. Bədgümanlıqla müşayiət olunan şəkk pozucudur.

Ayə 15:

﴿فَلِذَلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ﴾

"(Ey peyğəmbər) (Kitab əhli şübhəyə düçar olub inadkarlıq göstərdiyindən onları haqq yola) Dəvət et və sənə əmr edildiyi kimi möhkəm ol, onların istəklərinə tabe olma. De ki, Allahın nazil etdiyi hər bir kitaba inanıram, mənə sizin aranızda ədalətlə hökm etmək əmr olunub; Allah bizim və sizin Rəbbinizdir; bizim əməlimiz bizim üçün, sizin əməliniz sizin üçün (kimsə başqasının işinə məsul deyil); bizimlə sizin aranızda heç bir mübahisə qalmayıb. Allah (qiyamətdə) bizi bir yerə toplayacaq və hamının qayıdışı Ona doğrudur."

Nöqtələr

- Ədalətli mühakimə üçün müəyyən şərtlər var: Haqq yolu tanımaq, ilahi peyğəmbərlərin tapşırığından xəbərdarlıq, nəfs istəklərini kənara qoymaq, ilahi mühakimə gününə iman, hər kəsin öz cəzasına çatacağına etiqad. Sadalanan şərtlər ayədə ədalət göstərişi ilə yanaşı zikr olunmuşdur.

Bildirişlər

1. Üstünlük istəyindən qaynaqlanan təfriqələr qarşısında möhkəm dayanmaq lazımdır.
2. Dinin təbliğində müəyyən çətinliklər yaranır və bu çətinliklərə dözmək lazımdır.
3. Həqiqət və ilahi vəzifəyə əsaslanan sabitqədəmlik dəyərlidir. Qalan nə varsa inadkarlıqdır.

4. Xalqın nəfs istəklərinə tabeçilik Allah əmrlərinə müxalifdir.
5. İnsanların nəfs istəklərinə tabeçilik haqq yola dəvətin bəlasıdır.
6. İlahi rəhbər xalqın qeyri-şəri istəklərinə təslim olmayıb, tövhid prinsiplərinə istinad etməlidir.
7. İslam bütün səmavi kitabları qəbul edir.
8. Ədalət bütün ilahi dinlərin istəyidir.
9. Peyğəmbərlər ədalətin bərpası üçün hökm və nüfuz sahibi olmalıdır.
10. Müştərək səciyələrin bəyanı dəvət üçün ən münasib zəminədir.

Ayə 16:

﴿وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾

"Allahın dəvətini qəbul etdikdən sonra Ona münasibətdə mübahisə edənlərin Rəbləri qarşısında dəlilləri batil və əsassızdır. İlahi qəzəb onlar üçündür və onları ağır əzab gözləyir."

Nöqtələr

- "Məqsəd" mənasını bildirən "həcc" sözündən olan "muhaccə" sözü bir mövzunun isbatına və ya batil edilməsinə yönəlmiş danışıq mənasını bildirir.
- Bir yolun doğruluğu sübuta yetdikdən sonra şəkk-şübhəyə düşüb kənara çəkilməyin. İman gətirdiyiniz şəxsi şeylərə uyub boşlamayın. Bir yol, qayda, sünne məntiqi baxımdan əsaslandırılaraq cəmiyyətdə yerini tutmuşsa ona qarşı çıxmayın.

Bildirişlər

1. Ağıl və fitrət vasitəsi ilə Allahı tanıdıqdan sonra höcətləşməyin.
2. Şirk əsassızdır və müşriklərin məntiqi yoxdur.
3. Möminləri şəkk-şübhəyə salmaq üçün göstərilən təlaşlar Allahın qəzəb və əzabına səbəb olur.

Ayə 17:

﴿اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ﴾

"Səmavi kitab və mizanı haqq olaraq nazil edən Allahdır. Nə bilirsən, bəlkə də qiyamət yaxındır."

Nöqtələr

- Qiyamətin adlarından biri də "Əssaətdir." Çünki qiyamət gözlənilmədən qəfil bərpa olar.

Bildirişlər

1. Qurani-kərimdə batilə yer yoxdur.
2. Quranda bizim səadətimiz üçün nəzərdə tutulmuş ali həqiqətlər var.
3. Quran haqqın batildən seçilmə mizanı və vasitəsidir.
4. Gırami peyğəmbər (s) də qiyamətin nə vaxt bərpa olacağından xəbərsizdir.
5. Sizi tövbə və saleh əməldən çəkindirən uzun-uzadı arzuların təsiri altına düşməyin. Qiyamət çox yaxında ola bilər!

Ayə 18:

(يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ)

"Qiyamətə inanmayanlar tələsirlər. Onun tez baş verməsini istəyirlər. Ona inananlar isə qorxur və bilir ki, qiyamət həqiqətdir. Bilin ki, qiyamətlə bağlı mübahisə edənlər uzaq bir azgınlıq içindədir."

Nöqtələr

- İtmiş şəxs yaxınlıqda olduqda onun xilasına daha çox ümid bəslənilir. Amma uzaqda itmiş şəxsin tapılması da müşkül olur.
- Kafirlər və müşriklər qiyamətlə bağlı xəbərlərə münasibətdə tələsir və bu işin nə vaxt baş verəcəyini soruşurdular.
- Bir çox işlərdə tələskənlik məzəmmət olunsada, namaz, meyitin dəfni, izdivac, borcun ödənməsi, tövbə, qonağın qəbulu kimi məsələlərdə tələsmək tövsiyə olunur.
- "Yumarunə" dedikdə şək-şübhədə israr mənası anlaşılır. "Şəfqət" sözündən olan "muşfiq" sözü ehtiyatla müşayiət olunan qorxu mənasını bildirir.
- Quranda müxtəlif işlərlə bağlı zikr olunan səciyyələrdən biri haqdır: Allah, peyğəmbər, Quran, dəvət, məad, mizan haqdır.¹

Bildirişlər

¹ "Loğman" surəsi, ayə 30; "Bəqərə" surəsi, ayə 119; "Şura" surəsi, ayə 17; "Rə'd" surəsi, ayə 14; "Ə'raf" surəsi, ayə 8.

1. İlahi tədbirlərin həyata keçməsi ilə bağlı tələsmək təsirsiz və yersizdir.

2. İki baxışın bəyanı və müqayisəsi daha üstün baxışı seçmək və təkamül üçün faydalıdır.

3. İman elmə əsaslanmalıdır.

4. Məada etiqad insanda onun tərbiyəsi üçün faydalı qorxu yaradır. (Çünki qiyamət dəhşətli hadisələrin baş verəcəyi səhnədir.)

5. Elm, iman və qorxu yanaşı olduqda faydalıdır. Bu üç şərtdən biri ödənmədikdə o birilər səmərə vermir. (İblisin, Bələm Bauranın, Fironun elmi vardı. Amma adı çəkilənlər iman və qorxudan məhrum olduqları üçün zəlalətə uğradılar.)

6. Məada şübhə azğınlıqdır. Başqalarında məada şübhə yaratmaq isə uzaq bir azğınlıq!

7. Mübahisədə inadkarlıq məzəmmət olunur.

Ayə 19:

﴿اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ﴾

"Allah öz bəndələri ilə mehr-məhəbbətlə rəftar edir. O istədiyinə ruzi verir. O qüvvət sahibidir və yenilməzdir."

Ayə 20:

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ﴾

"Axirət qazancı istəyənin qazancını artırır, dünya qazancı istəyənə ondan verərik və beləsinin axirətdə payı yoxdur."

Nöqtələr

• Lütf sözündə mülayimlik və diqqət səciyyələri var. Allah lətifdir, yəni ömrün hər dəqiqəsini əhatə edir və istənilən bir işi asanlıqla yerinə yetirir.¹

• Axirət istəyi insanın uzaqgörənliyini, dünyaya rəğbətsizliyini, ilahi vədlərə etiqadını, əbədəliyə marağını göstərir. Bir sözlə, axirət istəyi ağıl və gözəl seçim nişanəsidir.

• İyirminci ayədə insan əkinçiyə, onun əməli əkinə, niyyəti toxuma bənzədildi. Dünya və axirət isə əkin və məhsul götürülən yerə oxşadıldı.

• Axirət dünyadan çox mühümdür. Axirəti istəyənlər üçün təkamül var. Onlar dünyadan faydalanırsa, dünyanı istəyənlər axirətdən

¹ "Təfsiri Əl-Mizan".

faydalanmır; axirət istəyənlər bütün arzularına çatırsa, dünyanı istəyənlər bəzi istəklərini gerçəkləşdirə bilir.

Bildirişlər

1. Yaranmışların lətifi güclü olmur, güclüsü lətif olmur. Amma Allah həm lətifdir, həm də güclü.
2. Allahın qüdrəti mütləq yenilməzdir.
3. İlahi ruzi ilahi lütfdən qaynaqlanır.
4. Allahın qüdrət və lütfü xalqa ruzi çatdırılmasına zamindir.
5. İnsan yol seçimində azaddır.
6. İnsanın işlərinin dəyəri onun yaxın və uzaq məqsədlərindən, niyyətindən asılıdır.
7. Bütün nemətlər Allahdandır. Allahın neməti insanın niyyət və seçiminə münasib olur.
8. İnsanın işi yalnız seçim aparmaqdır. Nə dərəcədə faydalanmaq Allahın iradəsindən asılıdır.
9. Dünyanın hədəf seçilməsi axirətdə tam məhrumiyyətlə sonuclanır.

Ayə 21:

﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنَ بِهِ اللَّهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

"Müşriklərin batil məbudları onlar üçün dindən Allahın izn vermədiyi hökmlərmi çıxarıblar?! Əgər (məhlətlə bağlı) qəti fərman olmasaydı, hökmən müşriklər arasında (onların məhvi ilə bağlı) hökm verilərdi. Həqiqətən, sitəmkarlar üçün ağırılı əzab var."

Nöqtələr

- Həzrət Əli (ə) öz övladına buyurur: "Əgər Rəbbinin şəriki olsaydı, o da öz tərəfindən peyğəmbərlər göndərərdi." Hazırkı ayədə uyğun mənə nəzərdə tutulur.

- İmam Zeynəl-Abidin (ə) öz dualarında ilahi möhləti belə yada salır: "Pərvərdigara, elə ilk günaha yol verəndə yerim cəhənnəm idi (amma sən möhlət verdin)."¹

Bildirişlər

¹ "Səhifeyi-Səccadiyyə", dua 16.

1. İnsan qanuna ehtiyaclıdır. O ehtiyacı kimsə yox, yalnız Allah təmin edə bilər.

2. Həqiqi şəriət Allahın izni ilə gerçəkləşir. Onun izni olmadan heç nədə şəri və ilahi rəng görünməz.

3. Dində bidət (yenilikçilik) və Allah izni olmadan qanunlar vermək şirkdir.

4. Bütün insanlara özünü təsdiq üçün möhlət verilməsi Allahın qəti sünnesi, qanunudur.

5. Allah lütf göstərərək azğınlara möhlət verir. Əgər bu lütf olmasaydı insan ilk günaha yol verdiyi an məhv edilərdi.

6. Şirk zülmüdür, müşrik zalım.

Ayə 22:

(تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ)

"Sitəmkarların gördükləri işə xatir qorxu içində görəcəksən. Hansı ki, bu cəza onlara yetişəsidir. İman gətirib saleh işlər görənlər behişt bağlarındadır. Onlar üçün Rəblərinin yanında istədikləri var. Budur böyük fəzl!"

Nöqtələr

- Bol suyu və ağacları olan məhəllə "rəvzət" deyirlər

Bildirişlər

1. Qiyamət qeybdə olsa da, sanki göz qabağındadır.
2. Pis əməllərin cəhənnəmdən başqa qazancı yoxdur.
3. Qiyamət günü əzab qorxusu faydasızdır.
4. Behiştə maddi və mənəvi ləzzətlər yanaşdır.
5. Dünyəvi məhrumiyyətlər və haramlardan uzaqlığa əvəz veriləcək. (Möminlərin bütün maddi və mənəvi istəkləri behiştə yerinə yetəsidir.)
6. Behişt əhli iman və saleh əməl sahibi olsa da, Allahın nemətləri onların qazancı yox, Allahın lütfüdür.
7. Böyük Allahdan yalnız böyük lütf gözləmək olar.

Ayə 23:

(ذَلِكَ الَّذِي يُبَيِّنُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ)

"Allah iman gətirib saleh işlər görən bəndələrini bununla (böyük lütf ilə) müjdələyir. (Ey peyğəmbər, xalqa) De ki, mən sizdən buna görə yaxınlarıma məhəbbətdən savay muzd istəmirəm. Yaxşı iş görəndə gördüyü işin mükafatını artırırıq. Həqiqətən, Allah çox bağışlayan və qədir biləndir."

Nöqtələr

• Ötən ayədə oxuduq ki, xeyir əməl sahibi olan möminlərin mükafatı behişt bağları, Allahın böyük fəzli və bütün istəklərin həyata keçməsidir. Bu ayədə doğru yola çağırışı ilə 100 milyonlarla insanı hidayət edib behişt bağlarına qovuşduranların mükafatından danışılır. Bu şəxs İslam peyğəmbəridir (s)!

Əgər bir dəstə gül müqabilində təşəkkürə ehtiyac varsa, bəşəriyyətin qurtuluşunun mükafatı nə olar?! Ayələrdən məlum olur ki, təmənnəsizlik bütün peyğəmbərlərin şüarı olmuşdur. "Şüəra" surəsinin 109-127-ci ayələrində həzrət Nuh, Hud, Saleh, Lut və Şüeyb haqqında danışılır. "Səba" surəsinin 47-ci ayəsində İslam peyğəmbəri (s) haqqında bildirilir ki, onun mükafatı yalnız Allahın öhdəsinədir. Peyğəmbərlər nəzərdə tuturdular ki, onların xalqın hidayətindən başqa arzusu yoxdur. Bu səbəbdən də "Şüəra" surəsində təmənnəsizlik bəyan olunduqdan sonra insanlar təqva və Allaha itaətə çağırılır. Bəli, peyğəmbərlərin maddi umacağı olmamışdır. Onlar əslində xalqın özü üçün xeyirli olan doğru yolun qəbulunu özləri üçün mükafat saymışlar. Necə ki, müəllim şagirdinə deyir: "Mən səndən muzd istəmirəm, mənim muzdum sənin yaxşı oxumağıdır." Şagirdin yaxşı oxumağı isə onun özü üçün faydalıdır.

• İslam peyğəmbərinin (s) muzdu nə idi? Peyğəmbərin xalqdan maddi umacağı olmasa da, mənəvi umacağı vardı və bu istək də sonda xalqın xeyrinə tamamlanırdı.¹

Uyğun mənəvi muzd iki təbirlə bəyan olunur. Bir dəfə qeyd edilir ki, "Mən hər kəsin Allah yolunu tutmasından savay muzd istəmirəm."² Başqa bir ayədə oxuyuruq: "Yalnız yaxınlarıma məhəbbət istəyirəm."³ Demək

¹ "Səba" surəsi, ayə 47.

² "Səba" surəsi, ayə 47.

³ "Furqan" surəsi, ayə 57.

peyğəmbərliyin iki muzdu var: İnsanların doğru yolu tutması və peyğəmbərin əzizlərinə məhəbbət. Hər iki ayədə "illa" təbiri işlədilir və bu təbir yalnız bir istək olmasına işarədir.

Azca düşündükdə anlayırıq ki, Allahın yolu və Əhli-beytə (ə) məhəbbət bir-birindən ayrılmazdır. "Yalnız" təbirindən məlum olur ki, bu iki həqiqəti bir-birindən ayırısaq ziddiyyət yaranar. Bir şəxs bir dəfə "mən yalnız anamı sevirəm", ikinci dəfə "mən yalnız onu sevirəm" deyirsə, demək eyni bir şəxsi nəzərdə tutur. Məqsəd eyni deyilsə, onda təbirlərdə ziddiyyət var. İstəyin yalnız Allah yolu və Əhli-beytə (ə) məhəbbət olması bir daha təsdiqləyir ki, bu iki həqiqət bir tam kimi qəbul olunmalıdır.

İslam peyğəmbərinə (s) bir dəfə əmr olunur ki, "İstəyim yalnız sizin yolunu seçməyinizdir" buyursun. Növbəti dəfə göstəriş verilir ki, həzrət "mənim istəyim yalnız yaxınlarıma məhəbbətdir" söyləsin. Bəli, Allahın yolu elə Əhli-beytə (ə) məhəbbətdir!

Bundan əlavə, sevgi üçün iki şərt var: Tanışlıq və itaət. İnsan bir şəxsi tanıyıb ona münasibətdə mərifətə çatmasa sevmə bilməz. İkinci şərt itaətdir. İtaətsiz sevgi riyakarlıqdan başqa bir şey deyil. Əhli-beytdən qeyrilərinin göstərişinə itaət edənlər Allah yolundan çıxmışlar. Bu, Quranın baxışdır!

Ağıl baxımından isə mükafat əmələ münasib olmalıdır. Risalətin onun davamı olan imamətdən savayı münasib mükafatı yoxdur. Peyğəmbərliyin muzdu hidayətin davamı, bir məsumun muzdu işin növbəti məsumuna tapşırılmasıdır. Adil insan mükafatı onun işinin digər bir adil tərəfindən davam etdirilməsidir. Ağıl hökm edir ki, lütf varsa, təşəkkür də olmalıdır. Əgər biz peyğəmbərin lütfü ilə doğru yolu tutmuşuqsa onun muzdunu verməliyik. Əgər bu muzd onun Əhli-beytinə (ə) məhəbbətdirsə, həzrət Mehdi (ə) sevməli, ona müti olmalıyıq. Necə ola bilər ki, ilkin İslam dövründə peyğəmbərliyə muzd olaraq onun yaxınlarına məhəbbət göstərsin, bu günki müsəlmanların isə heç bir vəzifəsi olmasın? Həzrət Mehdi (ə) qeyb dövründə onun göstərişlərinə əməl etmək, həzrətin nümayəndələri olan adil fəqihlərə tabe olmaq peyğəmbərliyin muzdudur.

Ağıl dərk edir ki, əgər yüz milyonlarla insanın hidayət vasitəsi olmuş peyğəmbərin mükafatı onun Əhli-beytinə (ə) məhəbbətdirsə, bu məsumlar bəşəriyyətin ən kamil fərdləridir. Günahkara məhəbbət məsum peyğəmbərə muzd ola bilməz. Günahkarlara sevginin müsəlmanlara vacib olması inandırıcı deyil. Müsəlmanlar arasında yalnız şüalər öz rəhbərlərini məsum sayır. Bu vaxtadək kimsə peyğəmbər Əhli-beytinin (ə) günaha yol verdiyini iddia etməmişdir. Ağıl hökm edir ki, bəşəriyyətin məsum

olmayan şəxsə üz tutması təkcə onun özünə yox, bütün varlıq aləminə zülmüdür. Çünki varlıq aləmin insan üçün yaradılmışdır. Məgər həqiqi təkamül və mənəvi inkişaf üçün nəzərdə tutulmuş insanın qeyri-məsum rəhbərlərə tapşırılması ona və varlıq aləminə zülm deyilmi?!

Əgər rəvayətlərdə məsum rəhbər və onun hakimiyyəti dinin bünövrəsi sayılırsa,¹ həzrət Əli (ə) insanların behişt və cəhənnəm arasında bölən fərd kimi təqdim olunursa,² əgər vilayətsiz namaz qəbul edilmirsə,³ əgər Əhli-beytə (ə) sevgi bəyənilsə,⁴ əgər Əhli-beytin (ə) ziyarəti, onlara təvəssül tövsiyə olunursa, bütün bunlar həmin sevgi cövhərinə xatirdir.

• Zəməxşəri və Fəxri-Razi sünnə əhlinin tanınmış alimlərindəndir. Onlar öz təfsirlərində həzrət peyğəmbərin (s) dilindən belə nəql edirlər: "Məhəmməd ailəsinə sevgi ilə dünyadan gedənlər şəhiddir." "Məhəmməd Əhli-beytinə (ə) sevgi ilə dünyasını dəyişənlər tövbə etmişdir." "Məhəmməd ailəsinə sevgi ilə dünyadan köçən kamil imanla köçmüşdür." "Məhəmməd ailəsinə sevgi ilə dünyasını dəyişən peyğəmbərin sünnə və yolu əsasında dünyadan köçmüşdür."

İndi belə bir sual yaranır ki, itaətsiz sevgi olarmı? İtaətsiz sevgi şəhadət, bağışlanma, kamil imana tay ola bilərmi? Adı çəkilən təfsirlərdə nəql olunur ki, girami peyğəmbər (s) buyurmuşdur: "Məhəmməd Əhli-beytinə (ə) kin-küdurətlə dünyadan köçən qiyamət səhnəsinə çıxdığı vaxt onun iki gözü arasında yazılar: Bu şəxs Allahın mərhəmətindən məhrumdur." "Məhəmməd Əhli-beytinə (ə) düşmənçiliklə dünyasını dəyişən kafir olaraq ölmüşdür." "Məhəmməd ailəsinə düşmənçiliklə ölənin behişt qoxusu duymaz."

• Fəxr Razi öz təfsirində bildirir ki, Əhli-beytə sevgi ayəsi nazil olan vaxt peyğəmbərdən "qurba" dedikdə kimlərin nəzərdə tutulduğu soruşulmuşdur. Həzrət (s) buyurmuşdur: "Əli, Fatimə, onların övladları." Sonra əlavə olunur: "Fatimə mənim tənimin parasıdır, ona əziyyət verən mənə əziyyət verir" peyğəmbərə əziyyət verənlər isə Quranın qınağına gəlir.⁵

• Hədisdə nəql olunur ki, imam Hüseyn (ə) hazırkı ayə ilə bağlı buyurmuşdur: "Yaxşılıq qazancı biz Əhli-beytə (ə) sevgidir."⁶

¹ "Kafi", 2-ci cild, səh.18.

² "Bihar", 7-ci cild, səh.186.

³ "Bihar", 27-ci cild, səh.167.

⁴ "Bihar", 43-cü cild, səh.362.

⁵ "Əhzab" surəsi, ayə 57.

⁶ "Təfsiri-Nümunə", "Təfsiri-Safi".

Bildirişlər

1. Allahın müjdəsi yetərincə böyük və əzəmətlidir.
2. İman və saleh əməl Allaha bəndəlik nişanəsidir.
3. Bir bu qədər nemət və müjdəyə nail olmaq üçün Allaha bəndəlik, iman və xeyirxahlığa ehtiyac var.
4. Peyğəmbər ailəsinə sevgi iman və saleh əməlin aydın nümunəsidir.
5. İnsanın öz dili ilə özünə mizd istəməsi ağırdır. Bu səbəbdən də peyğəmbərə əmr olunur ki, öz mizdunu Allah tərəfindən xalqa elan etsin.
6. Mərifət olmadan sevgi mümkünsüzdür. (Demək peyğəmbərin mizdu ilk növbədə onun Əhli-beytini (ə) tanımaq, sonra isə sevməkdir.)
7. İtaətsiz sevgi riyakarlıqdan başqa bir şey deyil.
8. Peyğəmbər Əhli-beyti (ə) məsumdur. Çünki günahkara, sevgi risalət mizdu ola bilməz.
9. Mərifət və itaətlə müşayiət olunan sevgi yalnız Əhli-beytin (ə) haqqıdır.
10. Əhli-beytə (ə) məhəbbət yaxşılıqlara çatmaq yoludur.
11. Əhli-beytə (ə) məhəbbət ən üstün xeyir əməldir.
12. Əhli-beyt (ə) məhəbbəti gözəl əməldir.
13. Əhli-beyt (ə) sevgisi daha artıq mükafat üçün zəmindir.
14. Peyğəmbər (s) Əhli-beytinə (ə) məhəbbət bağışlanma zəminəsidir.
15. Allah Əhli-beytə (ə) münasibətdə vəzifəsini yerinə yetirənlərə qədrdanlıq edir.

Ayə 24:

(أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَإِنْ يَشَأِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَى قَلْبِكَ وَيَمْحُ اللَّهُ
الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ)

"Deyirlər ki, (Məhəmməd) Allaha iftira yaxır? Əgər Allah istəsə, sənin qəlbini möhürləyər. Allah batili məhv edər, haqqı öz kəlmələri ilə möhkəmləndirər. Həqiqətən, O, sinələrin sirrindən agahdır."

Nöqtələr

- Azğınlar peyğəmbərlik məsələsinə münasibətdə "peyğəmbər bizim kimi bəşərdir və onun iddiaları Allaha iftiradır" dedikləri kimi imamət məsələsinə də şübhə ilə yanaşırlar.

• Ayədə buyurulur ki, əgər peyğəmbər Allaha iftira yaxmış olsaydı, ona qəzəbimizi nazil edər, qəlbini möhürləyərdik. Başqa oxşar ayələr də var.¹

• "Zatus-sudur" dedikdə sinələrə hakim olmuş düşüncə mənası anlaşılır.

Bildirişlər

1. Peyğəmbər Əhli-beytinə (ə) məhəbbəti peyğəmbərliyə aid etmək istəməyənlər deyirdilər ki, peyğəmbər "mənim muzdum Əhli-beytə (ə) məhəbbətdir" deyən peyğəmbər Allaha iftira yaxır.

2. Məsələni aydınlaşdırmaq üçün şübhələri nəzərdən keçirib cavablandırmaq lazımdır.

3. İftira kimsədən qəbul deyil. (Əgər peyğəmbər Allaha zərrəcə iftira yaxmış olsaydı yalanız üzə çıxar, vəhy nemətindən məhrum olardı.)

4. Allahın ən böyük əzabı qəlblərin möhürlənməsidir. Çünki ən böyük günahlar müqabilində insanın qəlbi möhürlənir.

5. Qəlb vəhyin qəbul mərkəzidir. (Digər ayələrdə də vəhyin qəlbə nazil olduğu bildirilir.)²

6. Batilin məhvi, haqqın möhkəmləndirilməsi Allahın sünnəsidir.

7. Allah öz peyğəmbərini batilin məhvi və haqqın qələbəsi ilə müjdələyərək ona təsəlli verir.

8. Peyğəmbər nəinki Allaha iftira yaxmayıb, hətta belə bir fikrə düşməyib. Çünki Allah sinələrdəki sirlərdən tam xəbərdardır.

Ayə 25:

(وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ)

"Odur bəndələrinin tövbəsini qəbul edən, günahlardan keçən və gördüyünüz bütün işlərdən xəbərdar olan."

Bildirişlər

1. Günahkarların tövbələrinin qəbulu və onların bağışlanması yalnız Allahın ixtiyarındadır.

2. İslamda çıxılmaz vəziyyət yoxdur və qayıdış yolu daim açıqdır.

3. Allah bütün günahları bağışlayır.

4. Allah bağışlanma vədi ilə azğınları tövbəyə həvəsləndirir.

¹ "Haqqə" surəsi, ayə 44-46.

² "Şuəra" surəsi, ayə 194.

5. Tövbə rəftar və danışığda dəyişikliklərlə müşayiət olunmalıdır. İnsanı dəyişməyən tövbə nümayiş və riyakarlıqdan başqa şey deyil.

Ayə 26:

﴿وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِّن فَضْلِهِ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾

"İman gətirib saleh işlər görənlərin dualarını qəbul edər, onlara olan fəzlini artırır. Kafirlər üçün şiddətli əzab var."

Nöqtələr

• İmam Baqir (ə) hazırkı ayə ilə bağlı buyurmuşdur: "Möminin öz din qardaşı haqqında duası qəbuldur. Allah buyurur ki, din qardaşına olan məhəbbətinə görə istədiyini həm dua etdiyini kəsə, həm də sənə verərəm."¹

• Bir rəvayətdə imam Sadiq (ə) buyurur: "Onlara fəzlini artırır" dedikdə möminlərin hətta onlara xidmət etmiş cəhənnəm əhlinə şəfaəti nəzərdə tutulur.²

Bildirişlər

1. Allah xeyir əməl sahibi olan möminlərin duasını qəbul edir.
2. İman və saleh əməl duanın qəbul şərtidir.
3. Artan və gözlənilməyən mükafat ilahi fəzl təzahürüdür.
4. Hədə və təşviq yanaşı səmərə verir.

Ayə 27:

﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ﴾

"Əgər Allah bəndələrinə olan ruzisini artırsaydı yer üzündə tüğyan qorparardılar. O istədiyini ölçüsündə nazil edər. Çünki o bəndələrindən xəbərdar və görəndir."

Nöqtələr

• Ötən ayədə Allah möminlərin duasını qəbul edəcəyini bildirdi. Sual olunur ki, möminlərin ruzinin artması ilə bağlı bəzi duaları nə üçün qəbul olmur? Cavab olaraq deyə bilərik ki, dualar ilahi hikmət çərçivəsində

¹ "Təfsiri-Nurus-səqəleyn".

² "Təfsiri-Məcməul-bəyan", "Təfsiri-Nurus-səqəleyn".

qəbul olunur. Bəzən ruzinin artması insanın Allahdan xəbərsizliyi və ilahi hədlərə təcavüzü ilə nəticələnir. Sərvət çoxlarını məhv etdi.

• Sual olunur ki, əgər ruzinin artması tüğyana səbəb olursa, nə üçün bəzilərinə bol ruzi verildiyi halda onlar tüğyan qoparmır? Cavab olaraq deyə bilərik ki, Allahın proqram və sünnələri çoxsaylı və mərhələlidir. Necə ki, fəsadın qarşısını almaq üçün ruziyə nəzarət ümumi bir sünnədir. Ruzinin genişlənməsi və azğınlara möhlət verilməsi də insanların imtahanı üçün nəzərdə tutulmuş qaydadır. Demək ümumi qanun ruziyə nəzarətdir. Amma bəzən sınaq üçün insanların ruzisi artırılır.¹

• Qeyd etməliyik ki, bəzən ruzinin əskilməsi insanın qarınqululuğu ilə izah olunur və bu ayrıca nəzərdə keçiriləsi bir məsələdir.

Bildirişlər

1. Bəxşişlər lütf olduğu kimi, məhrumiyyətlər də bəzən lütf olur.
2. İlahi fəzl insanların istəyi yox, məsləhət və hikmət əsasında bölüşdürülür.
3. İctimai rabitələrin sağlamlığı mötədil, ehtiyac həddində həyat tərzindən asılıdır.
4. Möminlər məişət çətinliklərinə xatir Allaha qarşı bədgüman olmalıdır.
5. Həddi aşmış rifah tüğyan üçün zəmindir.
6. Allahın təqdiri hikmətə əsaslanır.
7. Ruzinin hesab-kitabı var.

Ayə 28:

﴿وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ
الْحَمِيدُ﴾

"İnsanlar ümidini üzdükdən sonra yağış göndərən, rəhmətini genişləndirən və tərifə layiq Odur!"

Ayə 29:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ وَهُوَ عَلَى
جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ﴾

"Göylərin və yerin, onlara yayılmış canlıların yaranışı Alahın qüdrət nişanələrindəndir. İstədiyi vaxt onları bir yerə yığmağa qadirdir.

Nöqtələr

¹ "Təfsiri Əl-Mizan".

• "Ğəysə" dedikdə faydalı yağış nəzərdə tutulur. "Mətər" sözü isə sadəcə yağış mənasını bildirir.¹

• "Qənüt" dedikdə ümitsizlik, "bəss" dedikdə səpələmək mənası anlaşılır.

Bildirişlər

1. Ümitsizlikdə də bir ümid var. Gecənin axırında hava işıqlanır.
2. Çətinliklər və ümitsizliklər zamanı yeganə sığınacaq Allahdır.
3. Yağış ilahi mərhəmət göstəricisidir.
4. Yağışın azlığı bəzən insanları tüğyandan çəkəndirmək məqsədi daşıyır.
5. Bəyənilmiş və daimi vilayət yalnız Allaha məxsusdur.
6. Göylərin, yerin və canlıların yaranışı ilahi ayələrin bir qismidir.
7. Allahın ibtidai yaranışdakı qüdrəti Onun qüdrətin bərpasına qadir olduğunu göstərir.
8. Göylərdə də canlı varlıqlar var.
9. Yer üzünün müxtəlif məntəqələrində heyvanların yayılması ilahi nemətlərdəndir. (Əgər qoyunlar bir məntəqədə, inəklər bir məntəqədə olsaydı, yaşayış xeyli çətinləşərdi.)
10. Qiyamətin vaxtını təyin etmək yalnız Allahın ixtiyarındadır.

Ayə 30:

﴿وَمَا أَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَن كَثِيرٍ﴾

"Gördüyünüz müsibətlər öz qazancınızdır. O (Allah günahlarınızın) çoxundan keçir."

Ayə 31:

﴿وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾

"Siz (Allahı) yer üzündə aciz qoya bilməzsiniz. (Onun hökmündən qaçmağınız mümkünsüzdür.) Sizin üçün Allahdan savayı heç bir hamı və yardımçı yoxdur."

Nöqtələr

• **Sual:** Əgər bizim qarşımıza çıxan müsibətlərin səbəbi öz əməllərimizdirsə, övliyaların rastlaşdıqları müsibətlər necə izah edilir?

Cavab: Allahın proqram və sünələri çoxsaylıdır. Bu sünələrdən biri insanın öz pis əməlinin acısını dadmasıdır. Hazırkı ayədə uyğun nöqtəyə

¹ "Furqan" surəsi, ayə 40.

işarə olunur. Allahın bir başqa sünnəsi insanların hadisələr, sınaqlar içində inkişafıdır. Məsumların rastlaşdıqları çətinliklərin səbəbi onların mənəvi inkişafı, dərəcə əldə etməsi, başqalarına nümunə olmasıdır. Hədəsdə bildirilir ki, acı hadisələr zalım üçün tənbeh, mömin üçün sınaq, övliyalar üçün yaxınlıq vasitəsidir.¹

● "Rum" surəsinin 41-ci ayəsi də hazırkı ayənin oxşarıdır: "İnsanların əməllərinə görə dənizdə və quruda fəsad yarandı; qoy əməllərindən bir azını dadsınlar."

Bildirişlər

1. İnsanın rəftarları ilə acı və şirin hadisələr arasında rabitə var.
2. İnsanın rastlaşdığı çətinliklər onun günahlarından bir qisminin əvəzidir. Allah insanın bir çox günahlarını bağışlayır.
3. Müsibətlərin xəbərdarlıq yönümü var. Allah intiqam almaq istədiyi günahları əfv etməzdi.
4. İnsanlar cinayətlərin acısını özləri dadır və bu cinayətlər Allaha təsirsizdir.
5. İnsan hər şeyi özünə tabe edə bilməz. Onlar günahlarının təsirindən qaçmaqda acizdir.
6. Bir çox xilaf işlərin səbəbi hamı qazanmaqdır. Hansı ki, həqiqi yardımçı yalnız Allahdır.

Ayə 32:

(وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ)

"Dənizdə dağlar (aysberqlər) kimi üzən gəmilər də Onun nişanələrindəndir."

Ayə 33:

(إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ)

"İstəsə küləyi dayandırar və gəmilər suyun üzərində dayanıb qalar. Həqiqətən, bu işdə səbr yolunu seçib şükür edənlər üçün (Allahın qüdrətindən) nişanələr var."

Nöqtələr

¹ "Bihar", 80-ci cild, səh.189.

• "Əl-cəvar" dedikdə hərəkətdə olan gəmilər mənası anlaşılır. "Kəl-ələm" sözü böyük gəmi ya da suda hərəkət edən buz dağlar (aysberqlər) mənasını ifadə edir.

• Küləyin təbiətdəki roluna diqqətsiz qalmayaq. Canlı varlıqların tənəffüsü, gəmilərin hərəkəti, buludların axını, bitkilərin bəhrə verməsi, temperatur dəyişmələri küləkdən asılıdır. Bu günki enerji mənbələrindən biri də küləkdir.

• Qurani-kərimdə "səbbar" sözü dörd dəfə işlədilmişdir. Hər dəfə bu sözün ardınca "şəkur" kəlməsi gəlir. Məlum olur ki, səbr və şükür yanaşı olduqda xüsusi rol oynayır. Nəql olunur ki, həzrət peyğəmbər (s) "imanın iki şaxəsi var, biri səbr, digəri şükür" buyurmuşdur.¹

Bildirişlər

1. Dənizin suyu ilə gəmi arasında çəki və həcm baxımından tənəsüb Allahın qüdrət nişanələrindəndir. (Ağır gəmilər Allahın müəyyənləşdirdiyi qanun sayəsində dənizdə batmır.)

2. Nemət əldən çıxdıqdan sonra onun qədri bilinir.

3. Bizim müşahidə etdiyimiz bir əlamətdə tədqiqatçılar bir neçə əlamət görür.

4. Təbiət və onun su, külək kimi təzahürləri dünya çətinlikləri qarşısında səbrli olub, rifaha şükür edənlər üçün nişanədir.

Ayə 34:

(أَوْ يُوقِنَنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ)

"(Gəmiləri onların sahiblərinin) Əməllərinə görə ya məhv edər, ya da çoxlarını bağışlayar."

Ayə 35:

(وَيَعْلَمُ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَّحِيصٍ)

"Ayələrimiz haqqında mübahisə edənlər bilsinlər ki, onlar üçün qurtuluş yolu yoxdur."

Nöqtələr

• Həlak etmək mənasını bildirən "ibaq" sözündən olan "yubiqhunnə" sözü ayədə suda qərq olmağa işarədir. "Məhis" sözü ilə qayıdış və qurtuluş mənaslarını bildirir.

¹ "Təfsiri-Safi".

- Azğınlar ilahi ayələr haqqında düşünmək əvəzinə, mübahisə edirlər.

Bildirişlər

1. Heç vaxt özünüzü Allahın əzabından amanda bilməyin. Allah əməllərimizə görə bizi suda da, quruda da məhv edə bilər.
2. İnsanın məhv edilməsi üçün onun bir qism günahı bəs edər.
3. Allahın lütfü Onun qəzəbindən müqəddəmdir.
4. Cəzalandırmaq və ya bağışlamaq Allahın əlindədir.
5. Allahın qüdrət nişanələrindən ibrət götürmək əvəzinə hər şeyə maddi izah verənlər ilahi qəzəblə üzləşdikləri vaxt qurtuluş yolundan məhrum olar.
6. İnadkar kafirlər ilahi əfvdən məhrumdurlar.

Ayə 36:

(فَمَا أُوتِيْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَمَتَّاعٌ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ)

"Sizə verilən nə varsa, dünya həyatından bəhrədir. İman gətirib Rəbbinə təvəkkül edənlər üçün Allahın yanında olan daha üstün və daha davamlıdır."

Nöqtələr

- Ötən ayədə mübahisədən danışıldı. Bu ayədə isə mübahisələrin illəti açıqlanır və bildirilir ki, müvəqqəti dünya ləzzətlərinə bağlılıq yersiz mübahisələr doğurur.

Bildirişlər

1. İxtiyarımızda olan haqqımız yox, Allahın lütfüdür.
2. İxtiyarımızda olanlardan məmnunluq yersizdir. Bütün varlıq Allahın lütfü ilə müqayisədə heç nədir.
3. Dünya və axirətin həqiqi sahibi olan Allah yalnız axirəti özününkü kimi təqdim edir.
4. Mömin dünyada nədən məhrum olarsa, Allah qiyamətdə ona daha üstününü əta edər.
5. Dünya hamıya verilir.
6. Axirət yalnız təvəkkül edən möminlərə məxsusdur.
7. Dünya ötürüdür, axirət davamlı.
8. Təvəkkül möminlərin daimi işidir.

Ayə 37:

(وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ)

"Kəbirə günahlardan və çirkin əməllərdən çəkinən kəslər qəzəbləndikləri vaxt bağışlayarlar."

Nöqtələr

• Ötən ayədə iman və təvəkküldən danışıldı. Hər iki səciyyə qəlbə aiddir. Hazırkı ayədə möminlərin əməli rəftarlarından danışılır.

• Kəbirə günah nədir? İmam Rahil "Təhrirul-vəsilə" kitabında cəmiyyət namazının imamı haqqında danışarkən buyurur: "Cəmiyyət namazının imamı kəbirə günahlardan çəkinməlidir. Kəbirə günah o günahdır ki, Quran bu günah müqabilində əzab vəd edir, günahın kəbirə günahdan pis olmasına dəlilimiz var, ağıl bir günahın kəbirə olduğunu təsdiqləyir, möminlər yekdil olaraq bu günahı kəbirə sayır, ya da günahın kəbirə olmasına xüsusi bir dəlilimiz var." Sonra kəbirə günah nümunələri sadalanır: Allahın mərhəmətindən ümitsizlik, Allaha və Onun rəsuluna yalan aid etmək (iftira), qətl, ərli qadına böhtan, savaştan qaçmaq, ağ valideynlik, yaxınlarla əlaqəni kəsmək, sehr, zina, livat (homoseksualizm), yetimin malını zorla yemək, haqqın ört-basdır edilməsi, yalan şahidlik, əhdi pozmaq, şərəbxorluq, vəsiyyəyə əməl etməmək, sələmçilik, qumar, əskik satmaq, murdar ət yemək, donuz əti yemək, zalıma kömək, zalıma sığınmaq, israfçılıq, tələf etmək, insanların haqqını ödəməmək, yalan, təkəbbür, xəyanət, qeybət, xəbərçilik, həcci kiçik saymaq, namazın tərki, zəkata qadağa, kiçik günahların təkrarı, mənasız əyləncələrə məşğulluq.

Bildirişlər

1. Nəmətlərdən daha artıq faydalanmaq üçün iman və təvəkküldən əlavə günahlardan uzaqlığa, şəhvət və qəzəbə nəzarətə ehtiyac var.

2. İslahatda ilk addım paklanmaq, sonra özünü tərbiyə və cəmiyyətin islahıdır.

3. Bir çox günahların səbəbi şəhvət və qəzəbdir. Öncə şəhvət, sonra qəzəbdən uzaqlıq qeyd olunur.

4. İlahi təqva, günahlardan çəkinmək vasitəsi ilə Allahla əlaqələrinizi möhkəmləndirin. Qəzəbləndiyiniz vaxt bağışlamaqla insanlarla əlaqələrinizi gücləndirin.

5. Kamilliklər xarakterə çevrildikdə daha dəyərli olur.

6. İnsan öz nəfsinə hakimdir.
 7. Qəzəb daxili bir meyldir, amma ona nəzarət olunmalıdır.
 8. Möminlər qəzəbləndikləri vaxt qarşı tərəf ağız açmamış bağışlayırlar.

Ayə 38:

﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾

"Rəbbinin dəvətini qəbul edib, namazı bərpa edən, işlərini aralarında məsləhətləşərək görən və verdiyimiz ruzidən infaq edənlər!"

Ayə 39:

﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ﴾

"O kəslər ki, onlara sitəm qılındıqda (təslim olmayıb) yardım diləyərlər!"

Nöqtələr

• Təlhə və Zübeyr həzrət Əliyə (ə) dedilər: "Biz bir şərtlə sənə qoşuluruq: Nə iş görsən bizimlə məsləhətləşəcəksən. Çünki biz başqalarından fərqlənirik." Həzrət (ə) buyurdu: "Mən Allahın kitabına və Onun rəsulunun sünnəsinə baxıram, nə varsa ona əməl edirəm və sizin, ya başqasının məsləhətinə ehtiyac duymuram. Amma bir işdə kitab və sünnədə dəlil tapmasam və məsləhətə ehtiyac olsa, sizinlə məsləhətləşərəm."¹

• 38-ci ayədə cəmiyyətin işlərinin idarə olunması üçün məsləhtləşmə zəruri sayılır. Bu səbəbdən də surə "Şura" adlandırılmışdır.

Bunu nəzərə alaraq məşvərət və şura ilə bağlı bəzi rəvayətləri yada salırıq: "Saleh alimlərlə məşvərət et." "Məşvərət üçün Allahdan qorxan insanları seç." "Axirəti dünyadan üstün tutan təqva əhli ilə məsləhətləş." "Elm və təcrübəsi olan aqillərlə məşvərət et." "Paxıl, qorxaq və həris insanlarla məsləhətləşmə." "Məsləhətin dəyəri məsləhət verənin təcrübəsindən asılıdır." "Doğru danışıqlarla və azad insanlarla məsləhətləş." "Ona sirrini aç ki, sənə doğru məsləhət verə bilsin." "Xeyirxah aqillə məşvərətdə təkamül, bərəkət və ilahi tövfiq var." "Məsləhətləşdiyən adamda beş xüsusiyyət olsun: Ağıl, elm, təcrübə, xeyirxahlıq və təqva."²

¹ "Şərhi-Nəhcül-bəlağə", İbn Əbil-Hədid, 7-ci cild, səh.41.

² "Bihar", 72-ci cild, səh.105.

Sual: Nə üçün "Nəhcül-bələğənin" 31-ci məktubunda qadınlarla məsləhətləşmək bəyənilmir?

Cavab: Məsləhət cinsiyyətdən asılı deyil. Onun öz ölçüləri var. Həzrət Əli (ə) buyurur ki, qadında hissə qapılmaq güclü olduğundan onun baxışları əsaslı olmur. Digər bir hədisdə həzrət (ə) buyurur: "Əgər bir qadının ağıl və kamalını təcrübədə görmüsünüzsə, onunla məsləhətləşin." Demək, qadın hissə qapıldığından onunla məsləhətləşmək tövsiyə olunmur. Əgər kişidə də belə bir xüsusiyyət varsa, onunla məsləhətləşmək olmaz.

Sual: Quran buyurur: "Xalqın əksəri düşüncə əhli deyil."¹ "Onların çoxu fasiqdir."² "Onların çoxu haqqa təslim olmur."³ Əgər belədirsə, məsləhət nəyə lazım?

Cavab: Quran hamını yox, şirkə, fəsada, nəfs istəklərinə uyan çoxluğu nəzərdə tutur.

• Məşvəratın faydaları: Büdrəmə ehtimalı azalır; istedadlar çiçəklənir; istibdadın qarşısı alınır; fəsadın qarşısı alınır (ətrafdakılarla məsləhətləşdikdə onlar işin nəticəsinə özlərini şərik bildiklərindən həsəd aparmırlar. Ata övladın müvəffəqiyyətlərinə özünü şərik bildiyindən heç vaxt övladına həsəd aparmır); məsləhət ilahi yardımlarla müşayiət olunur; başqalarının məsləhəti daha bişmiş və əhatəli planın ortaya çıxmasına səbəb olur, məşvərat bir növ xalqa ehtiramdır (məşvərdə yeni bir söz deyilməsə belə xalqın şəxsiyyətinə ehtiram göstərilir); məsləhətləşmə vasitəsi ilə ətrafdakıların elm və düşüncə səviyyəsi, məsuliyyət və bacarığı üzə çıxır.

Sual: Peyğəmbər xalqla nə üçün məsləhətləşirdi? Məqsəd xalqa ehtiram göstərmək idimi?

Cavab: Əgər peyğəmbər (s) xalqla məsləhətləşib onların dediyinə əməl etməsəydi bu məsləhətləşmə ehtiram yox təhqir olardı. Girami peyğəmbər (s) Bədr, Ühüd, Xəndək, Hüdəybiyyə savaşlarında, Bəni-Qürəyzə və Bəni-Nəzir tayfaları ilə savaşda, Məkkənin fəthində, Təbuk döyüşündə müsəlmanlarla məsləhətləşmişdir.

• Xalqla o zaman məşvərat aparılır ki, gündəmdəki məsələ xalqa aid olsun. Allaha aid olan besət, imamət, ibadət kimi məsələlərdə peyğəmbərin (s) məsləhətləşməyə ehtiyacı yoxdur. Namaz ilahi əhddir və Allahla əhdə əməl olunmalıdır. Bu işdə məsləhətləşmək olmaz. Xalqa

¹ "Maidə" surəsi, ayə 103.

² "Ən`am" surəsi, ayə 37.

³ "Mo`minun" surəsi, ayə 70.

imamət və rəhbərlik də ilahi əhddir. Bu səbəbdən də həzrət İbrahim öz nəslindən cəmiyyətə rəhbərlər seçilməsini istədikdə Allah-təala buyurdu: "Rəhbərlik və imamət mənim əhdimdir və bu işdə seçim sənin duandan yox, mənim istəyimdən asılıdır. Zülmə yol verən insan rəhbərliyə layiq deyil. Demək, ümmətə rəhbərlik məsələsində ilahi göstərişə təslim olmalıyıq. Allah-təala buyurur ki, imamət mənim seçimimdir.

• İslam kompleks və kamil bir dindir. İslamın etiqadi, əxlaqi, ictimai, ibadi, iqtisadi, siyasi və hərbi proqramları var.

Bildirişlər

1. Eşqlə namaz qılıb infaq edənlər qiyamətin üstün və əbədi nemətlərindən faydalanar.

2. Allahın rübubiyyətinə, müdiriyyətinə diqqət insanı ilahi göstərişlərin yerinə yetirilməsinə həvəsləndirir.

3. Allahın dəvəti əməldə qəbul olunmalıdır və dil ilə qəbul boş iddiadır.

4. Nəfs istəklərinə nəzarət edək, maneələri aradan qaldıraq ki, bəndəlik yolu açılsın.

5. Mömin istibdad əhli deyil, başqalarının rəyinə hörmətlə yanaşır.

6. Tövsiyə olunan təkcə namaz qılmaq yox, namazın bərpasıdır. (Yəni namaz zəruri şərtlərə əməl olunmaqla yerinə yetirilməlidir.)

7. Namaz digər ibadətlərdən fərqlənir. (Namaz Allahın diqqətini cəlb edən ibadətlərdən olsa da, onun adı ayrıca çəkilir.)

8. Dini hökmlərə münasibətdə şura və məşvərət məqbul deyil. Yalnız insanların ictimai məsələləri ilə bağlı məsləhətləşmə aparılır.

9. Biganələrdən məsləhət istəməyin.

10. İnfaq təkcə mal-mülkə aid deyil. İnsan öz elmindən, hörmətindən, qüdrətindən də infaq edə bilər.

11. İnfaq edən bilməlidir ki, nəyi varsa Allahdandır.

12. Namaz təkəbbürü, məşvərət istibdadı, infaq xəsisliyi aradan qaldırır.

13. Müdafiədə möminlərdən yardım istəmək olar. Zülm qarşısında susmaq və zülmə boyun əymək qadağandır.

14. Möminləri bağışlamaq, sitəmkarlara qarşı yardım istəyib müdafiə olunmaq lazımdır.

Ayə 40:

﴿وَجَزَاء سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الظَّالِمِينَ﴾

"Pisliyin cəzası onun özü kimi pislikdir. Bağışlayıb sülh edənin mükafatı isə Allahın öhdəsinədir. Həqiqətən, o sitəmkarları dost bilməz."

Ayə 41:

﴿وَلَمَنْ انتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِّن سَبِيلٍ﴾

"Zülm gördükdən sonra (müdafiə üçün) yardım istəyənlərə qınaq yoxdur."

Nöqtələr

• Qurani-kərimdə "fəəcruhu ələllah" ifadəsi iki yerdə işlənmişdir: "Nisa" surəsinin 100-cü ayəsində "müxlis", həqiqi mühacirlərdən danışarkən; hazırkı ayədə pisliklərin bağışlanmasından söz açılarkən. Məlum olur ki, bağışlamaq və sülh Allah yolunda mühacirətlə eyni mükafatlandırılır.

• İslamda düşmənlə onun rəftarına uyğun davranmaqdan danışılır. İslam qanunları ağıl, fitrət və ədalətə əsaslanır. Müxtəlif mövzular araşdırılarkən bərabərlik prinsipi önə çəkilir. Bir neçə nümunəni yada salaq: "Sizlə vuruşanla vuruşun." "Qadınların vəzifələri olduğu kimi, yetərli hüquqları da var." "Sizlərdən hər hansı biriniz (həcdə) ehram halında bir ov öldürsə, kəffarəsi oxşar dördayaqlı heyvanı zibh etməkdir." "Cəzalandırmaq istədikdə sizə qılınan sitəm həddində cəzalandırın."¹ Bərabərlik prinsipinə əsaslanan sünnələr: "Düşmənlər plan çıxdılar, Allah onlara çarə qıldı." "(Münafiqlər) Allahı aldatmaq istəyirlər, hansı ki, Allah onları aldadar." "(Deyirlər ki) Biz onlara məsxərə edirik; Allah onlara məsxərə edər." "Allahı unudular, Allah da onları yaddan çıxardı." "Onlar haqdan üz çevirdikləri vaxt Allah qəlblərini döndərdi." "Geri dönsəniz biz də dönərik." "Yaxşılıq edən üçün yaxşılıq və daha artıq mükafat var." "Allah onlardan razıdır, onlar da Allahdan." "Onlar dünyada deyirdilər ki, bizim üçün qorxudub qorxutmamağının faydası yoxdur. Qiyamətdə deyərlər ki, dözümlü və ya dözümsüzlük göstərməyimizin fərq yoxdur." "Bu dünyada kor olanlar o dünyada da kordur." "Məni yada salın ki, sizi

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə 149, 228; "Maidə" surəsi, ayə 90; "Nəhl" surəsi, ayə 126.

yada salım." "Əgər Allah göstəriş verirsə ki, peyğəmbərə salam göndərək, peyğəmbərə də göstəriş verir ki, zəkat ödəyənlərə salam versin."¹

Bildirişlər

1. Zülm-sitəm qarşısında ədalətlə intiqam almaq olar.
2. İntiqam almağa gücü çatdığı halda bağışlayıb sülh yaradanın böyük mükafatı var.
3. Qisas və cəza cinayətə uyğun olmalıdır.
4. Sülh üçün müqəddimə və zəmin güzəştədir. İntiqam və cəza şəraitində islah üçün zəmin olmur.
5. Başqalarının pisliliklərini bağışlamaq bəs etmir, onları islah etmək lazımdır.
6. İnsan qanun əsasında rəftar etməklə kifayətlənməməli, mərhəmət göstərməlidir.
7. İnsan intiqam almaqla yox, bağışlama və islahla ilahi lütfərdə faydalanır.
8. İntiqam yox, əfv müqabilində mükafat nəzərdə tutulur.
9. Əfvə təşviq zalımın müdafiəsi deyil.
10. İnsan istər birinci olaraq zülmə yol versin, istərsə də intiqam alarkən həddi aşsın, hər iki halda zalımdır və Allah zalımları dost bilmir.
11. Yalnız gücü olanlar intiqam ala bilər. Gücü olmayan başqalarından kömək istəyə bilər.
12. Cinayətdən öncə qisas rəva deyil.
13. Sitəmkarlardan intiqam almaq insanın qanuni haqqıdır. Belə bir işə görə dünyada məzəmmət, axirətdə cəza yoxdur.

Ayə 42:

(إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ
أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ)

"Həqiqətən, məzəmmət yalnız xalqa sitəm qılanlara aiddir. Onlar yer üzündə haqsızlıq göstərərək tüğyan qoparır. Onlar üçün ağır əzab var."

Ayə 43:

¹ "Ali-İmran" surəsi, ayə 54; "Nisa" surəsi, ayə 142; "Bəqərə" surəsi, ayə 14, 15; "Həşr" surəsi, ayə 19; "Səff" surəsi, ayə 5; "İsra" surəsi, ayə 8; "Yunis" surəsi, 26; "Maidə" surəsi, ayə 119; "Şüəra" surəsi, ayə 136; "İbrahim" surəsi, ayə 21; "İsra" surəsi, ayə 72; "Bəqərə" surəsi, ayə 152; "Əhzab" surəsi, ayə 56; "Tövbə" surəsi, ayə 103.

﴿وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنَ عَظْمِ الْأُمُورِ﴾

"Əlbəttə, hər kəs səbr etsə (və günahkarı bağışlasa) həqiqətən, bu böyük əməllərdəndir."

Nöqtələr

- "Tövbə" surəsinin 91-ci ayəsində oxuyuruq ki, xeyir əməl sahibləri üçün heç bir məzəmmət yoxdur. Ötən ayədə buyuruldu ki, məzlum üçün qınaq yoxdur. İndi isə sitəmkarlar məzəmmət olunur.
- Belə görünür ki, zülm şər adamlara aiddir və yoxsullar da istisna deyil. "Bəğy" isə fitnəkar və istismarçı fərdlərə aiddir.

Bildirişlər

1. Müsəlman olmasa belə hər hansı şəxsin haqqını tapdamaq rəva deyil və buna görə cəza nəzərdə tutulur.
2. Fitnə çalarlı, ictimai yönümlü zülm ifşa olunmalıdır.
3. İnsanlar zülmə qarşı yardım diləyib mübarizə aparmalı olsalar da Allah zalımlarla hesab çəkəcək.
4. Zalımı bağışlamaq asan iş deyil. Bundan ötrü möhkəm iradəyə ehtiyac var.
5. İnsanın səbr edib güzəştə getməsi Quranın tövsiyəsidir.
6. Səbrli insanlar güzəştə gedə bilir.
7. Səbr və güzəşt digər gözəl sifətlər üçün zəmindir.
8. İslam əhatəli dindir, həm məzlumun haqqını tanıyır, həm də əfv üçün yol qoyur.

Ayə 44:

﴿وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن وَّلِيٍّ مِّن بَعْدِهِ وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأُوا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّن سَبِيلٍ﴾

"Allahın azdırdığı kəs üçün heç bir yardımçı yoxdur. İlahi əzabı daddıqları vaxt sitəmkarların belə dediyini görərsən: "Qayıdış üçün yol yoxdurmu?"

Nöqtələr

- Ayələrdə bəzilərinin Allah tərəfindən azdırıldığı bildirilsə də, digər ayələr bu ayəni açıqlayır. Allah israf və tüğyan əhlini azdırır; Allah

fasiqləri azdırır; Allah zalımları azdırır; Allah kafirləri azdırır.¹ Yəni Allah səbəbsiz yerə kimsəni azdırmır. Azğınlıq israfçılığa, kafirlərə, fasiqlərə yönəlmiş bir cəzadır.

Bildirişlər

1. İnsanların haqqına təcavüz, hidayətdən məhrumluq, azğınlığa düşər olma və peşimançılıq səbəbidir.
2. Azğınlar bilsinlər ki, onları xilas edəsi güc yoxdur. Bilsinlər ki, onları xilas edəsi güc yoxdur.
3. Yalnız vəhy yolu ilə qiyamətdən xəbər tutmaq olar.
4. Behişt əhli istədiyini əldə edir, cəhənnəm əhli heç bir arzusuna çatmır.

Ayə 45:

﴿وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ
وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّقِيمٍ﴾

"Onları zillətin ağırlığından əyilmiş, gözaltı baxdıqları halda oda təqdim olunan görərsən. İman gətirənlər deyər: "Həqiqətən, özünü və ailəsini qiyamətdə əldən çıxaranlar ziyankarlardır. Bilin ki, həqiqətən, sitəmkarlar daimi əzabdadır."

Ayə 46:

﴿وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنْ أَوْلِيَاءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فََمَا لَهُ
مِنْ سَبِيلٍ﴾

"Onlar üçün Allahdan savay kömək göstərəcək yardımçı tapılmaz. Allahın azdırdığı kəs üçün heç bir yol yoxdur."

Nöqtələr

• Ötən iki ayədə zalımların Allah tərəfindən azdırılması məsələsinə toxunuldu. Bu ayədə daha çox xəbərdarlıq var: Ötən ayədə "Kimsə onlara yardım etməz" deyilirdisə, bu ayədə "heç bir güruh onlara yardım etməz" buyurulur; əgər ötən ayələrdə "qayıdış üçün yol varmı" soruşulurdusa, bu ayədə "heç bir qayıdış yolu yoxdur" deyilir.

¹ "Ğafir" surəsi, ayə 34; "Bəqərə" surəsi, ayə 26; "İbrahim" surəsi, ayə 27; "Ğafir" surəsi, ayə 74.

Bildirişlər

1. Bu günün təkəbbürlüləri sabahın zəlləridir.
2. Qiyamət qorxusu günahkarın görmə gücünü əlindən alır.
3. Ziyankar insan övladlarının kamilliklərinə xatir qurtula bilər. Həqiqi ziyankar o kəsdir ki, nə özü nicat tapıb, nə də övladlarından xeyir görüb.
4. Həqiqi ziyankar sərmayəsini əldən çıxarmış, həm də qayıdış yolu olmayan kəsdir.
5. İman əhli qiyamət günü hörmət-izzət sahibidir. Onlar sitəmkarları qınaya da bilər. (Olsun ki, bu qınaq dünyada zalımlar əlindən sitəm görənlər tərəfindəndir.)
6. Qiyamətdəki vəziyyətin təsviri qafilləri oyatmaq üçündür.

Ayə 47:

(اسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِّن قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ مَا لَكُم مِّن مَّالٍ
يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُم مِّن تَكْوِينٍ)

"Allah tərəfindən qayıdış yolunun qoyulmayacağı gün gəlməmiş Rəbbinizi eşidin. Həmin gün sizin üçün heç bir sığınacaq yoxdur və heç bir inkar gücünüz olmaz."

Nöqtələr

- Allah tərəfindən qayıdış yolu qoyulmaması nə deməkdir? İki ehtimal var: Günahkarın dünyaya qayıdış yolu yoxdur; həmin gün qətidir və məsələyə yenidən baxılmaz.

Bildirişlər

1. Yalnız peyğəmbərlərə tabeçilik insanı zərər-ziyandan quradır. (Ötən ayələrdə ziyankarlardan, bu ayədə ziyankarlığın çarəsindən danışıldı.)
2. Allah göstərişlərinə itaət təkamülümüz üçün zəruri şərtidir. Beləsə, mürəbbinin sözlərini dinləyək.
3. Allahın insana münasibətdə rübubiyəti Onun çağırışına itaəti zəruri edir.
4. Hadisə baş verməmiş çarə qılmaq lazımdır. (Fürsətləri və imkanları əldən çıxarmayaq.)

Ayə 48:

(فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ وَإِنَّا إِذَا
أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ فَإِنَّ
الْإِنْسَانَ كَفُورٌ)

"Əgər üz döndərsələr (qəmgin olma), biz səni onlara nəzarətçi göndərmədik (onları məcbur etmək vəzifən deyil), risaləti çatdırmaqdan başqa vəzifən yoxdur. Əlbəttə, öz tərəfimizdən onlara bir mərhəmət daddırısaq şadlanar (qəflətə uğrayar) əməllərinə görə bir bəla görsələr (nemətlərimizi unudurlar). Həqiqətən, insan nankordur."

Nöqtələr

• İnsanların doğru yoldan sapmasına rəhbərlər müqəssir olmaya da bilər. Hətta məsum peyğəmbərin təbliği müqabilində yolunu azanlar var.

Bildirişlər

1. Cəmiyyətin rəhbəri xalqın dindən uzaqlaşmasını öncədən görməlidir.
2. Peyğəmbərin məsuliyyəti xalqı məcbur etmək yox, risalətin təbliğidir.
3. Bütün nemətlər Allah tərəfindəndir və bu nemətlər bizi qəflətə düşür etməməlidir.
4. Bir zümrə insan qəbul etməsə də, dini təbliğ etmək peyğəmbərə vacibdir.
5. Dünya ləzzətləri bir şeyi dadmaq həddindədir.
6. Mərhəmət istisnasız olaraq Allah tərəfindəndir.
7. İnsan tutmsuz mövcuddur.
8. Mərhəmət Allah tərəfindəndir. İnsanın rastlaşdığı müsibətlər isə onun öz əməllərinin nəticəsidir.
9. Çətinliklər zamanı da Allahı yada salmaq lazımdır. Belə olmasa məzəmmətə yer var.

Ayə 49:

(لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاءً وَيَهَبُ
لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ)

"Göylərin və yerin hökmü Allaha məxsusdur. İstədiyini yaradır, istədiyinə qız, istədiyinə oğlan övladlar bəxş edir."

Ayə 50:

(أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاءً وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ)

"(Bir bətdə) Həm oğlan, həm də qız qərar verir, istədiyini sonsuz edər. Həqiqətən, Odur elm və qüdrət sahibi."

Nöqtələr

• Cahil ərəblər oğlan övladı qız övladdan üstün tutduğu üçün Allah həm qız, həm də oğlan övladı ilahi hədiyyə kimi tanıtdırır. Ayədə qız övlad oğlan övladdan öncə zikr olunur və bu ardıcılıq oğlan övladı üstün tutanlar üçün bir xəbərdarlıqdır.

• "Yüzəvvicuhum" dedikdə oğlan və qız övladın birlikdə əta olunması nəzərdə tutulur.¹

Bildirişlər

1. Xalqın küfr və nankorluğunun Allahın hakimiyyətinə təsiri yoxdur.
2. Övlad ilahi bir hədiyyədir.
3. Övladın oğlan və ya qız olmasını Allaha tapşırıq. O nəyin daha xeyirli olduğunu yaxşı bilir.
4. İstəyinə istədiyi cinsdən övlad vermək Allahın mütləq hökm sahibi olduğunu göstərir.
5. Övladın cinsiyyətiən görə narahatlıq nankorluqdur.
6. Allah daim yaratmaqdadır.
7. İnsanı övlad sahibi və ya sonsuz etmək Allahın elm və qüdrət nişanələrindəndir.
8. İnsanın sonsuzluğu Allahın qüdrətsizliyini göstərmir.
9. Sonsuzluq kişi və ya qadının nöqsanı yox, yaranış qaydasıdır.

Ayə 51:

﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بَأْذَنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيُّ حَكِيمٌ﴾

"Allahla danışmaq heç bir bəşərin şənində deyil. Bu iş yalnız vəhy yolu ilə mümkündür. Ya pərdə arxasından danışılır, ya da elçi (mələk) göndərilər. Onun izni ilə istəniləni vəhy edər. Həqiqətən, o uca mərtəbəli və hikmət sahibidir."

Nöqtələr

¹ "Təfsiri-Nurus-səqəleyn".

• Peyğəmbərlərə üç yolla vəhy nazil olur: Peyğəmbərin qəlbinə bir başa göndəriş; pərdə arxasından (məsələn ağacdən) dinləmə; Cəbrail kimi bir mələk vasitəsi ilə vəhy.

Bildirişlər

1. Vəhy bəşərin istəyi yox, Allahın göndərişidir.
2. Bəşərə Allah tərəfindən müraciət olunması mümkündür.
3. Vəhyin mahiyyət və ölçüsü Allahın əlindədir.
4. Vəhy uca məqamdan nazil olur və hikmətə əsaslanır.

Ayə 52:

﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَنْ نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾

"Beləcə öz əmrimizdən bir ruhu (Quranı) sənə vəhy etdik. Sən nə kitab bilirdin, nə də iman. Amma biz onu bir nur qərar verdik və bəndələrimizdən istədiyimizi onun vasitəsi ilə hidayət edərik. Həqiqətən, sən doğru yola yönəldirsən."

Ayə 53:

﴿صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ﴾

"Bir Allahın yoluna ki, göylərdə və yerdə olan Ona məxsusdur. Bilin ki, bütün işlər Ona doğru qayıdar."

Nöqtələr

- Surə vəhy ayəsi ilə başladı və vəhy ayəsi ilə başa çatır.
- "Ruh" sözünü bəziləri ruhul-əmin, bəziləri başqa mələklərdən üstün mələk kimi izah edir.¹ Bəziləri isə bu sözün Qurana işarə olduğunu düşünür və bu baxış daha münasibdir.
- Ruh həyat qaynağıdır. Quran mənəvi həyat rəmzidir. Cisim ruhsuz məhv olduğu kimi cəmiyyət səmavi kitabsız, Quransız süquta uğrayır. Ruh mahiyyət baxımından dərk olunmur. Quranın da həqiqəti idrakin fəvqündədir. Ruh köhnəlmədiyi kimi, Quran da köhnəlmir.

¹ "Qədr" surəsi, ayə 4.

• İmam Əli (ə) Nəhcül-bəlağədə buyurur: "Həqiqətən, Allah peyğəmbərə süd götürən andan böyük mələklərindən birini onun üçün təyin etdi. Bu mələk gecə-gündüz həzrətə (s) kəramət və gözəl əxlaq təlim edirdi. "Sən nə kitab, nə də iman tanıyırdın" dedikdə peyğəmbərin besətdən öncə doğru yolda olmaması yox, İslam ayinlərinin xırdalıqlarından xəbərsizliyi nəzərdə tutulur.

• Mənəvi yüksəliş üçün müəyyən şərtlər var: Yol, bələdçi, nur, xəritə, məqsəd.

Bildirişlər

1. Gırami peyğəmbərə nazil olan vəhy ötən peyğəmbərlərə vəhyin davamıdır.

2. Peyğəmbərə ötən ayədə qeyd olunmuş üç növ vəhy nazil olmuşdur.

3. İslam peyğəmbəri kimdənsə təhsil almamışdır.

4. Hətta peyğəmbərlər ilahi hidayət olmadan addım ata bilmir.

5. Səfa-səmimiyyət və sədaqət peyğəmbərlik nişanəsidir. Dünyəvi rəhbərlər keçmişlərini xalqa açıqlamaq istəmir.

6. Hidayət Allahın əlindədirsə də, bəndəlik ruhu və təkəbbürdən uzaqlıq hidayət üçün zəmindir.

7. Başqalarının hidayəti üçün çalışan özü doğru yolda olmalıdır.¹

8. Quran və peyğəmbər hidayət vasitələridir.

9. İnsanın dəyər ölçüsü onun keçmişdəki yox bu günkü ləyaqətidir.

10. Peyğəmbərlər üçün də təkamül var.

11. İnsan Allahın lütfündən faydalansa dünənin qafili bu günün müəllimi olar.

12. Quran hidayət nuru olsa da təklik də bəs etmir, peyğəmbərə də ehtiyac var.

13. Doğru yol Allahın yoludur. (Qeyri-ilahi məktəblər bəşəriyyət üçün doğru yol müəyyənləşdirməkdə acizdir.)

14. Elə bir şəxsin yolunu tutaq ki, varlıq aləminə hakimdir.

15. İman əhli xoşhal olsun, inad və küfr əhli bilsin ki, sonda Allaha hesab verəsidir.

16. Varlıq aləmi məqsədli və təkamülə doğru hərəkət edir.

¹ "Yasin" surəsi, ayə 3, 4.

"ZUXRUF" SURƏSİ
(43-CÜ SURƏ, 89 AYƏ)
İyirmi beşinci cüz
"ZUXRÜF" SURƏSİNİN SİMASI

89 surədən ibarət olan bu surənin 45-ci ayəsi istisna olmaqla qalan bütün ayələri Məkkədə nazil olmuşdur. Surənin adı onun 35-ci ayəsindən götürülmüşdür. Həmin ayədə "Zuxruf" sözü işlədilmişdir. "Zuxruf" dedikdə qızıl, gümüş və zinət mənaları anlaşılır.

Quran, peyğəmbərlik, müxaliflərin reaksiyaları, tövhid dəlilləri, şirkə mübarizə, məad səhnələri hazırkı surənin başlıca mövzularıdır. Müqəttə hərfərlə başlayan yeddi surədən biri də Zuxruf surəsidir. Bu surələr bir-birinin ardınca gəlir: "Ğafir", "Fussilət", "Şura", "Zuxruf", "Duxan", "Casiyə", "Əhqaf".

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

Rəhman və rəhim Allahın adı ilə

Ayə 1, 2, 3:

﴿حَم وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾

"Ha, mim; and olsun aydınladan kitaba! Həqiqətən, biz Qurani ərəbcə qərar verdik ki, bəlkə düşünəsiniz."

Ayə 4:

﴿وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيَّ حَكِيمٌ﴾

"Həqiqətən, o qarşımızda uca mərtəbəli, hikmətamiz və möhkəm olan "Ümmül-kitabdır." ("Lövh-i-məhfuz")

Nöqtələr

• Quran səmavi kitab olaraq bir sıra səciyyələrə malikdir: Aydın və aydınladandır; ilahi elm qaynağındandır; mənəvi məqamı var; onun söz və məzmunu uca mərtəbəlidir; onun məzmunu hikmətli və möhkəmdir.

• "Quran" sözü "qərə" sözündəndir və oxunaqlı kitab mənasını bildirir. "Ərəbi" sözü aşkar və aydın mənasını bildirir. Ərəb dili dedikdə aydın və fəsahtli dil nəzərdə tutulur.

Bildirişlər

1. Müqəttə hərfərlə Quranın nazil olması arasında rabitə var. Quran həmin əlifba hərfələrindən tərtib olunmuşdur.

2. Quran müqəddəsdir və and yeridir.

3. Allahdan qeyrilərinə də məsələn Qurana and içmək olar.

4. Quranın bəzi ayələri mütəşabeh (izahata ehtiyacılı) olsa da, əksər ayələri şəffaf və aydındır.

5. Quran ərəb dilində nazil edilməsini xüsusi qeyd edir.

6. Allah yolu düşüncə əsasında seçilməlidir.

7. Xalqa təsir ehtimalı olmasa da, dinin təbliği vəzifəmizdir.

8. Bütün səmavi kitablar ana kitab olan Qurana aparır.

9. Quranın həqiqəti lövh-i məhfuzda, Allahın hüzurundadır.

10. Düşüncə əhli olan insan hökmən Qurandan faydalanar.

11. Bəşəriyyət Quranın uca maarifini bütünlüklə dərk etməyə acizdir.

12. Zamanın keçməsi və dünyəvi elmlərin inkişafı Quranın hikmətinə kölgə salmır.

Ayə 5:

﴿أَفَنضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ﴾

"İsrafçı qövmsünüz deyə zikri (Quranı) sizə çətdirməməliyiq?!"

Ayə 6:

﴿وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيِّ فِي الْأَوَّلِينَ﴾

"Sizdən öncəkilərə bir çox peyğəmbərlər göndərdik."

Ayə 7:

﴿وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيِّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُونَ﴾

"Hansı peyğəmbər onların sorasına gəlirdisə, onu məsxərəyə qoyurdular."

Ayə 8:

﴿فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضَى مَثَلُ الْأَوَّلِينَ﴾

"Biz qüdrət baxımından bu israfçılardan daha möhkəmlərini məhv etdik və əvvəlkiyənin aqibəti təkrarlandı."

Nöqtələr

• "Səfh" dedikdə üz çevirib getmək mənası anlaşılır. "Bətş" sözü güc və sərtliklə almaq mənasını bildirir.

• İstənilən bir ilahi nemətin puça çıxmasına səbəb olan iş Quran dilində israf adlandırılır. Bu səbəbdən hazırkı ayələrdə səmavi kitaba etinasızlıq göstərənələr israfçı kimi tanıtılır.

Bildirişlər

1. Hansısa maneələr xeyir addımın qarşısını almamalıdır.
2. Quran oyanış vasitəsidir.

3. İlahi zikrə etinasızlıq israf nümunələrindəndir.
4. Peyğəmbərlərin göndərilməsi ilahi sünnələrdən biridir.
5. Bütün peyğəmbərlərə müxaliflər istehza etmişlər. İstənilən bir peyğəmbər özündən əvvəlki peyğəmbərlərin başına gələnlərdən xəbərdar olmalı və istehzaya görə işindən əl çəkməməlidir.
6. Peyğəmbərlər xalqın sorağına gedirdilər.
7. Başqalarının problemlərindən xəbərdarlıq təsəlli və ruhi hazırlıq səbəbidir.
8. İstehza peyğəmbər müxaliflərinin daimi qaydası olmuşdur.
9. Öncə xəbərdarlığın tamamlanması, sonra inadkarların cəzalandırılması!
10. İlahi insanlara istehza edən şəxs özünü məhvə aparır.
11. İş ardınca göndərdiyiniz layiqli şəxsləri himayə edin.
12. Super güclərin heybət və nüfuzunu sındırın.
13. İnsan qüdrəti ilahi qəhrə mane ola bilməz.
14. Tarix və tarixdə baş vermiş hadisələr qanunauyğundur, xüsusi prinsiplər əsasında həyata keçir.

Ayə 9:

﴿وَلَيْنِ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ﴾

"Əgər onlardan "göyləri və yeri kim yaratdı" deyə soruşsan hökmən deyəcəklər: "Onları yenilməz və elm sahibi olan (Allah) yaratmışdır."

Ayə 10:

﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾

"Yer üzünü sizin üçün asayış məhəlli qərar verən, sizin üçün onda yollar qoyan Odur. Olsun ki, yol tapasınız."

Nöqtələr

- Müşriklər Allahı xaliq kimi tanıyır, amma bütlərə pərəstiş edirdilər.
- Əgər yer kürəsi uca dağlar və dərin dərələrlə hissələrə bölünsəydi həyat iflic olardı. Bütün yer üzündə yollar salınması imkanı ilahi nemətlərdən biridir.

Bildirişlər

1. Kafirlərin təhqir və istehzası haqqın təbliğinə mane olmur.
2. Ata-babaların təkəbbürü, cəhələri və kor-koranə təqlidçiliyi bəşər düşüncəsinə kölgə salsada, fitrətlər Allahın elm və qüdrətini dərk edir.
3. Allahşünaslıq fitrətini oyatmaq üçün nemətləri yada salmaq.

4. Yer kürəsi öz-özlüyündə yaşayış üçün yararlı deyildi. Allah onu insan üçün cilovlayıb hazırladı.

5. Yaradılmışlarda məqsəd insanın bəhrələnməsidir.

6. Yolun mövcudluğu Allahın böyük nemətlərindən biridir.

7. Gəzinti zamanı insan diqqətsiz olarsa, ibrət götürüb inkişaf edə bilməz.

8. Səyahət və yer üzünün müxtəlif ərazilərinin müşahidəsi hidayət vasitələrindən biridir.

Ayə 11:

(وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا كَذَلِكَ نُخْرِجُونَ)

"O kəs ki, səmaddan müəyyən ölçüdə su endirdi. Onun vasitəsi ilə ölü yeri dirilttik. Siz də bu sayaq (qəbirlərdən) çıxarırsınız."

Ayə 12:

(وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ)

"Həmin O kəs ki, bütün ciftləri yaratdı, süvar olmağınız üçün gəmilər və heyvanlar qərar verdi."

Nöqtələr

- Ötən ayədə tövhiddən, bu ayədə məddən danışıldı.
- "Qədər" dedikdə ya ölçü, ya da təqdir və proqram nəzərdə tutulur. Yəni Allah yağışı müəyyən ölçüdə göndərdi və ya proqram əsasında nazil etdi.¹
- Olsun ki, "əl-əzvac" dedikdə bitkilər nəzərdə tutulmuşdur. Çünki yağış yağdıqdan sonra torpağın dirçəlişindən danışılır. Quranın digər ayələrinə əsasən bitkilər arasında zövciyyət (cütlük) qanunu var.²
- Ötən ayələrdə yoldan danışıldı. Hazırkı ayələrdə quruda və suda hərəkət vasitələri yada salınır. Hərəkət vasitələri dedikdə at və dəvə kimi heyvanlar, kiçik və böyük gəmilər nəzərdə tutulur.

Bildirişlər

1. Bütün yağış damlalarının hesab-kitabı var.
2. Ölçülü yağış yetərinə böyük nemətdir.
3. Allah işləri öz yaratdığı vasitələrlə həyata keçirir. (Yağış yer üzündə həyat səbəbi qərar verilmişdir.)

¹ "Təfsiri-Rahnoma".

² "Taha" surəsi, ayə 53.

4. Su həyat qaynağıdır.
5. Bahar fəslə və bitkilərin cücərməsi qiyamət nümunəsidir.
6. Qiyamətdə insanların dirçəlişi məcburidir.
7. Zövcüyyət təkcə insan və heyvana məxsus deyil.
8. İlahi ilham və varlıq qanunlarından istifadə ilə sənət əmanət qoyulmuşdur.
9. İstər heyvanlar kimi təbii miniklər, istərsə də sənətkarlıqla yaradılan gəmilər ilahi nemətlərdəndir.

Ayə 13:

﴿لَتَسْتَوُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ﴾

"Belə ki, onlara minəsiniz və onlarda qərar tutduğunuz vaxt Rəbbinizin nemətini yada salasınız bu minikləri bizim üçün ram edən kəs pakdır və biz bu işə qadir deyildik söyləyin."

Ayə 14:

﴿وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ﴾

"Həqiqətən, biz Rəbbimizə doğru qayıdacağıq."

Bildirişlər

1. Allahı yada salıb ona təşəkkür etməklə nemətlərdən bəhrələmək. (Bu nemətlər bizdə qürur və qəflət yaratmasın.)
2. Nemətlər və onların ehtiyacları uyğunluğu Allahın rübubiyyəti cəlvələrindəndir.
3. Şükür yolunu Allahdan öyrənək.
4. Allaha təsbih həmd və zikr nümunəsidir.
5. Yerlərin və miniklərin insan üçün ram edilməsi Allahın böyük nemətlərindəndir.
6. Allah heyvanları ram etməsəydi, insan onlardan bəhrələnmə bilməzdi.
7. Acizliyin etirafı şükür nümunəsidir.
8. Miniklərə süvar olan zaman Allahı həmd-səna deyək və son səfəri yada salaq.

Ayə 15:

﴿وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ﴾

"(Müşriklər dedilər: Mələklər Allahın qızlarıdır.) Onun üçün bəndələrindən bir hissə (övlad) qərar verdilər. Həqiqətən insan aşkara nankorluq yolunu seçmişdir."

Ayə 16:

﴿أَمْ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُمْ بِالْبَنِينَ﴾

"Yaratdıqlarından qızlar götürüb, sizin üçün oğlanlar seçdi?"

Ayə 17:

﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾

"Hansı ki, müşriklərdən birini rəhman Allah üçün bəyəndikləri ilə müjdələsələr, çöhrəsi qaralar və qəm-qüssəsini udar."

Nöqtələr

• "İbadə" dedikdə mələklər nəzərdə tutulur. Müşriklər onları qadın cinsindən bilirdi. "Cuz" dedikdə müşriklərin mələkləri Allaha övlad, Onun bir hissəsi saymaları anlaşılır.

Bildirişlər

1. Xürafi əqidələri cavablandırmaqla nəql etmək olar.
2. Yaranmışı yaradanın işlərinə şərik bilmək aşkar nankorluqdur.
3. Söhbət zamanı insanlarla onların əqidəsi əsasında mübahisə etmək olar.
4. Mələklərin qadın cinsindən sayılması şirkamiz xürafatlardandır və təsviri sənətdə belə bir baxışla tez-tez rastlaşmaq olar.
5. İnsanın özü üçün qız övlad istəmədiyi halda Allaha qız övladlar isnad etməsi necə pisdir!
6. Qız övladı olduğunu eşitdikdə qəmlənib, oğlanı qızdan üstün sayanlar şirkamiz xürafata düşər olmuşlar.
7. İnsanın psixoloji durumu onun cisminə təsir göstərir.

Ayə 18:

﴿أَوْ مَن يُنثَىٰ فِي الْحُلِيِّةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ﴾

"Zər-ziba içində boya-başa çatmış, mübahisədə bəyanı aydın olmayan kəsini (Allaha aid edirsiniz)?"

Ayə 19:

﴿وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَاثًا أَشْهَدُوا خَلَقَهُمْ سَوَّكَتُبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ﴾

"Rəhmanın bəndələri olan mələkləri qadın cinsindən saydınız. Onların yaranışına şahidsiniz? Onların şəhadəti tezliklə yazılar və sorğuya çəkilər."

Nöqtələr

• 9-cu ayədə oxuduq ki, müşriklər varlıq aləminin xaliqini yenilməz və elm sahibi kimi tanıyırdılar. Bu ayədə buyurulur ki, Allahı yenilməz və elm sahibi bilən sizlər üçün zər-ziba içində böyümüş və mübahisədə aydın bəyanı olmayan qızları ona aid edirsiniz? Şübhəsiz yenilməz və elm sahibi olmaq üçün qüdrət və qətiyyətə, dəlil və məntiqə ehtiyac var. Bu yönümdə zərif duyğulara ehtiyac duyulmur.

Bildirişlər

1. Bərbəzəyə, zər-zibaya maraq qadın və qızların təbii meylidir.
2. Qadın hissiyyat baxımından kişidən güclüdür. Amma mübahisədə aydın bəyanı yoxdur.
3. Mələklər Allahın məxluqları və bəndələridir. Onları Allaha övlad saymağa əsas yoxdur.
4. İnsandan fərqli olaraq mələklər arasında cinsiyyət yoxdur.
5. Görmədiyimiz şeyə şəhadət verməyəkdir.
6. Bütün şəhadətlər və danışqlar Allah yanında qeydə alınır.
7. İnsan öz əqidələrinə cavabdehdir.
8. Xürafi əqidələri qətiyyətlə aradan qaldırmaq lazımdır.

Ayə 20:

(وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاَهُمْ مَّا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا
يَخْرُصُونَ)

"(Müşriklər öz xilaf işlərinə don geyindirərək) Dedilər: "Əgər Rəhman (Allah) istəsəydi biz onlara pərəstiş etməzdik." Onların dedikləri bu sözə heç bir dəlilləri yoxdur, yalnız ehtimal və güman əsasında danışirlar."

Nöqtələr

- "Yəxrusun" dedikdə zənn və gümana əsaslanan danışiq nəzərdə tutulur.
- Quran "Nəhl" surəsinin 35-ci, "Ənam" surəsinin 148-ci ayəsində eyni mənəni müşriklərin dilindən nəql edir. Onlar deyirdilər ki, Allah istəməsəydi biz müşrik olmazdıq.

Bildirişlər

1. Azğınlar daim öz işlərinə don geyindirmək istəyir. Onlar Allahın istəyini bəhanə gətirirlər.
2. Allahın verdiyi möhləti Onun razılıq nişanəsi saymayaq.
3. Mələklər müşriklərin pərəstiş yeri idi.
4. Elmsiz danışmaq məhkumdur.
5. Hər bir fərd və cəmiyyət elmdən uzaq düşsə xürafata, zənn-gümana üz tutar.

Ayə 21:

﴿أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِّن قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ﴾

"Bundan (Qurandan) öncə onlara kitab vermişikmi ki, ona əsaslanalar?"

Ayə 22:

﴿بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّهْتَدُونَ﴾

"(Belə deyil) Onlar deyir ki, biz atalarımızı bir dində görmüş və onların yolunu gedərək hidayət olmuşuq."

Bildirişlər

1. Şirk və xürafatın nə əqli nə də səmavi kitablardan nəqli dəlili var.
2. Şirk və xürafatın kökü kor-koranə təqliddir.
3. Ata-babaların düşüncə və səmavi kitaba əsaslanmayan əqidələrinə, adət-ənənələrinə tabeçilik məhkum olunur.
4. Yanlış əqidə və adət-ənənələrin bünövrəsini qoymuş əcdadlar gələcək nəsillərə görə də məsuliyyət daşıyır.
5. Milli adət-ənənələrin güclənməsi bəzən məntiqsiz bir insanı doğru yolu tutmuş kimi göstərir.
6. Millətçilik, kor-koranə təqlid və cahilanə təəssübü genişləndirir.

Ayə 23:

﴿وَكَذَٰلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ﴾

"Beləcə, biz səndən öncə hansı şəhər, diyara xəbərdarlıq edən peyğəmbər göndərdiksə, oranın məğrur varlıları dedilər: "Biz atalarımızı bir dində gördük və onların yolunu gedirik."

Nöqtələr

• "Mutrəf" dedikdə nemət bolluğundan məst olmuş şəxs nəzərdə tutulur.

• Ötən ayədə oxuduq ki, avam insanlar əcdadların yolunu düzgün sayır. Onlar hidayət olmaq xatirinə əcdadların yoluna üz tutur. Bu ayədə buyurulur ki, rifah içində yaşayanlar üçün doğru yol yox, var-dövlət maraqlıdır. Demək, ata-babaların yolunu getmək doğru yolu tutmaq deyil.

• Qurani-kərimdə İslam peyğəmbərinə (s) münasibətdə heç vaxt "səndən sonrakı" sözü işlədilmir. Bu hal girami peyğəmbərin (s) son peyğəmbər olduğunu göstərir.

Bildirişlər

1. Əcdadlara ardıcılıq azğınların tarix boyu qaydası olmuşdur.
2. Peyğəmbərlərin oxşar bəhanələrlə çıxış edən varlı müxalifləri olmuşdur.
3. Keçmişdəkilərin problemlərindən xəbərdarlıq insan üçün təsəllidir.
4. Peyğəmbərlərin əsas işi xəbərdarlıqdır.
5. Var-dövlət çoxluğundan sərxoşluq insanı tüğyana, yersiz təqlid və təəssübə aparır.
6. Keçmişdəkilərin baxışlarını nəzərdən keçirmək lazımdır. Amma nə üçün-niyəsiz təbəçilik yersizdir.

Ayə 24:

﴿قَالَ أَوْلُوْ جِنْتِكُمْ بِأَهْدَى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ﴾

"(Onların peyğəmbəri) Dedi: "Ata-babalarınızın ayinlərindən daha üstün, doğru yola apararı ayin gətirsəm necə (qəbul edərsiniz)? Dedilər: "Biz sizinlə göndərilənə kafirik."

Ayə 25:

﴿فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ﴾

"Biz onlardan intiqam aldıq. Bax gör təkzib edənlərin aqibəti necədir!"

Bildirişlər

1. Nəhy əz münkərdə (pisliyə qadağada) öncə doğru yol göstərməli, sonra pis yoldan çəkinmək tələb olunmalıdır.

2. Əqidə məktəblərini tanıtdırmaq yollarından biri məktəblər arasında müqayisə aparmaqdır. (Peyğəmbər öz dəvətində ağıl və düşüncəyə əsaslanırdısa, müxaliflər kor-koranə təqlidə, tayfabazlığa istinad edirdi.)
3. Ən üstün seçim meyarı hidayətdir.
4. Büt-pərəstliyin azgınlıq olduğunu bilsək də mübahisə ədəbinə xatir müxaliflərin haqqa dəvətində müzakirəyə gedirik.
5. İnadkarlıq insanı həqiqəti tanımaq gücündən məhrum edir.
6. Qəlbi daşlıq və təəssüb həqiqətin müəyyənləşməsinə mane olur.
7. Küfr və inadkarlığın sonu fəlakətdir.
8. Yalnız xəbərdarlıq başa çatdırıldıqdan sonra Allahın əzabı gerçəkləşir.
9. Haqqpərəstlikdən qaynaqlanan intiqam və düşmənçilik hissi ilahi mərhəmətə zidd deyil.
10. Tarixin acı hadisələrindən ibrət götürək.
11. Meyar ötəri görüntülər yox, işin sonudur.

Ayə 26:

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ﴾

"(Xatırla) Bir vaxt İbrahim atası (əmisi Azər) və qövmünə dedi: "Həqiqətən, mən sizin pərəstiş etdiklərinizdən uzağam."

Ayə 27:

﴿إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ﴾

"Məni yaradan və əlbəttə ki, hidayət edəcək kəs istisnadır!"

Ayə 28:

﴿وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾

"Tövhid kəlməsini öz nəsli arasında qalarlı etdi. Olsun ki, onlar (tövhidə) qayıdalar."

Nöqtələr

- Ötən ayələrdə büt-pərəstlərin məntiqi əcadadlarına itaətdən ibarət idi. Bu ayələrdə buyurulur ki, İbrahim himayəsində olduğu əmisinə qarşı sət müxalifətdə dayandı.
- Ayədə tövhid kəlməsini qalarlı edən kəsin adı çəkilmir. Bu barədə iki ehtimal var: Ya Allah, ya da İbrahim. Deyə bilərik ki, Allah İbrahimin imanına xatir onun nəsində tövhidi əbədiləşdirdi. Belə də demək olar ki, İbrahim öz nəsli arasında tövhid fəryadı və şirkdən uzaqlığı yadigar qoydu.

• Həzrət Əli (ə) buyurur: "İslam peyğəmbəri (s) İbrahim (ə) nəslindəndir və biz Əhli-beyt (ə) də İbrahim (ə) və Məhəmməd (s) nəslindənik."¹

Bildirişlər

1. Böyükləri yaddan çıxarmayaq, onların sözlərini, hərəkətlərini, mövqelərini xatırlayaq.
2. Milli, irqi, partiya bağlılıqları bizim əqidə və təfəkkürümüzə mənfi təsir göstərməməlidir.
3. İnsanın ardıcılar qarşısında xüsusi məsuliyyəti var və onların hidayəti önəmlidir.
4. Şirək nifrət tövhid şüarlarındandır.
5. Şirək nifrət Allaha imandan öndə gəlir.
6. Yaradan hidayət də edəcək.
7. Bütün insanlar, hətta peyğəmbərlər Allahın hidayətinə ehtiyaqlıdır.
8. Başlanğıc iman bəs etmir, ilahi hidayət davamlı olmalıdır.
9. Müraciət olunanlar dinləməsə də tövhid fəryadı tarixdə qalasıdır.
10. Tövhid ayinlərini tarixdə hifz edən Allahdır.
11. İbrahim nəslə tarix boyu tövhid bayraqdadır.
12. Ata-babaların əməlləri nəsillərin taleyinə təsir göstərir.

Ayə 29:

﴿بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ﴾

"(Mən nəinki müşrikləri məhv etmədim) Həqiqət (Quran) və aşkar peyğəmbər soraqlarınca gələnədək onlara və atalarına kam verdim."

Ayə 30:

﴿وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ﴾

"Haqq soraqlarına gələn vaxt dedilər: "Bu sehirdir və biz onu inkar edirik."

Ayə 31:

﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ﴾

"Dedilər: "Nə üçün bu Quran iki şəhərdən (Məkkə və Taif) birindən olan böyük (var-dövlətli) bir kəsə nazil olmayıb?"

Nöqtələr

¹ "Təfsiri-Bürhan".

• Bəzi kafirlər yersiz iddialar irəli sürür və deyirdilər ki, vəhy var-dövlətli insana nazil olmalıdır. Hansı ki, maddi üstünlük mənəvi üstünlüyü göstərmir.

• Məkkə və Taif besət dövründə ərəblərin iki mühüm şəhəri sayılırdı.

Bildirişlər

1. Mömin və kafiri kama çatdırmaq, insanlara möhlət vermək Allahın sünnesidir.

2. Xəbərdarlığı başa çatdırmaq üçün həm kitaba, həm də rəhbərə ehtiyac var.

3. Quran başdan-başə həqiqətdir.

4. Dinin təbliği və risalət aydın və nüfuzlu olmalıdır.

5. Quran kafirlərə o qədər təsir etmişdi ki, onu sehr-cadu sayırdılar.

6. İnsan zatən bəhanəçidir. Kafirlər öz küfrlərini ört-basdır etmək üçün onu sehr adlandırırdılar.

7. Bəhanəçi insanlar dəqiqədə bir söz danışır. Onlar bir dəfə Qurani sehr adlandırır, başqa bir dəfə onun varlı insana nazil olmamasını bəhanə gətirirdilər.

8. Bəziləri var-dövlət və məqamı böyüklük sayırlar.

Ayə 32:

(أَهُمْ يَفْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سَخِرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ)

"Yoxsa onlar rəbbinin mərhəmətini (öz aralarında) bölüşdürürlər? Hansı ki, dünya həyatında onlar arasında dolanışığı bölüşdürən bizik. Bəzi insanların dərəcəsinə o birilərindən üstün etdik ki, biri o birini xidmətə götürsün. Rəbbinin rəhməti onların yıxdıqlarından üstündür."

Nöqtələr

• İnsanlar iki baxımdan bir-birindən üstün olur:

-Cism, düşüncə və istedad baxımından, bu üstünlük birini o birinə üz tutmağa və xidmətə ehtiyacı edir. Bu yolla cəmiyyət təşkil olunur. İnsanın bu yönündə üstünlükdə rolu yoxdur.

-İnsanın şəxsi təlaş əsasında üstünlüyü; Quranda buyrulur ki, Allah elm və iman ardınca gedənlərə üstünlük verir.¹

¹ "Mücadələ" surəsi, ayə 11.

- Əgər bütün işlər Alahın əlindədirsə, nə üçün bəziləri vəhyin kimə nazil olması məsələsində öz qərarını təsirli sayır?!
- İnsanlar arasındakı fərq istismar və təkəbbürə yox, insanların bir-birinə xidmətinə aparmalıdır. Yəni bir qrup insan o birini işə götürür.

Bildirişlər

1. İnsan öz qədir-qiymətini bilməlidir. Ayağını yorğan boyu uzatmaq zəruridir. (Peyğəmbər seçimi Allahın iradəsinə bağlıdır.)
2. Peyğəmbərlik Allahın xüsusi rəhmətidir.
3. Kimsənin Allahdan alacağı yoxdur. Allah yalnız öz lütf və mərhəməti əsasında əta edir.
4. Ruzi yalnız Allahın əlindədir.
5. Fiziki və əqli üstünlük sizi qürrələndirməsin. Nəyiniz varsa, Allahdandır.
6. Təbəqəsiz cəmiyyət yaratmaq istəyi boş bir xəyaldır. (Hikmət sahibi olan Allah insanları fərqli yaratmışdır ki, onlar bir-birlərinə ehtiyac duyub, bir-birlərinə yardım əli uzatsınlar.)
7. İnsanların birinin o birini işə götürməsi qanunidir.
8. Möhkəm cəmiyyət sağlam iqtisadiyyat qarşılıqlı yardım və müxtəlif zümrələrin gücündən faydalanmaqdan asılıdır.
9. Mərhəmət Allahın rübubiyyət şənlərindəndir.
10. Vəhy və peyğəmbərliyi maddiyyatla müqayisə etməyək.
11. Maddi üstünlüklər diqqətinizi Allahın mərhəmətindən yayındırmasın.

Ayə 33:

(وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِيُوتِيَهُمْ سُفُفًا
مِّنْ فَضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ)

"Əgər insanların hamılıqla küfrə üz tutmaq ehtimalı olmasaydı, rəhman Allahu inkar edənlərin damların və qalxdıqları nərdivanları gümüşdən edərdik."

Nöqtələr

- Dünyanın bər-bəzəyi o qədər dəyərsizdir ki, Allah bu bərbəzəyi kafirlərə verməyə hazır olduğunu bildirir. Amma belə edilsəydi, ağılı gözündə olan insanlar var-dövlətə xatir küfrə üz tutardı.
- Allah təkəbbürə iqtisadi baxımdan yox, həm də etiqadi baxımdan insanlar arasında bərabərlik müəyyənləşdirməmişdir. Belə olsaydı

insanların seçim haqqı alınmış olardı və (hamının eyni düşüncədə olması ilə) nəzərdə tutulmuş məqsəd təmin olunmazdı.

Bildirişlər

1. Mübadilələr zamanı cəmiyyətin tutumu nəzərə alınmalıdır.
2. Küfr yox, iman yolunu tutmuş vahid ümmət dəyərlidir.
3. Var-dövlət Allah yanında izzət göstəricisi deyil.

Ayə 34:

﴿وَلِبِئُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَسُرُورًا عَلَيْهَا يُتَّكُؤْنَ﴾

"Onların evləri üçün çoxlu qapılar və sökənəcikli taxtlar (qərar verərdik)."

Ayə 35:

﴿وَزُخْرُفًا وَإِنْ كُلُّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ﴾

"Hər növ zinət (hazırlayırdıq onlar üçün). Amma bütün bunlar yalnız dünya həyatından faydalanma vasitəsidir. Hansı ki, Rəbbinin yanında axirət təqva əhlinə məxsusdur."

Bildirişlər

1. Kafirlərin nəzərində dünya bər-bəzəyi, təqvalıların nəzərində axirət səadəti dəyərdir.
2. Təqvalılar dünya həyatını bəzəmək yox, axirət haqqında düşünürlər.
3. Allaha yaxınlıq və bu yaxınlıqdan duyulan ləzzət heç nə ilə müqayisəyə gəlmir.

Ayə 36:

﴿وَمَنْ يَعِشْ عَنِ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِيضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ﴾

"Allah zikrindən üz çevirənə bir şeytan qoşarıq ki, ona yoldaş olsun."

Ayə 37:

﴿وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ﴾

"Onlar (şeytanlar) insanları yoldan çıxarır, amma hidayət etdiklərini düşünürlər."

Nöqtələr

• Ötən ayələrdə kafirlərdən və onların maddiyyata əsir olmasından danışıldı. Bu ayədə isə bər-bəzəyə aldanışın təsirlərindən biri göstərilir.

• "Yəşu" dedikdə görmə qabiliyyətini zəiflədən göz xəstəliyi nəzərdə tutulur. Bu söz "ən" şəkilçisi ilə işlənərsə, üz çevirmək mənasını bildirər.

• Şeytanın siyasəti addım-addım hərəkətdir: İlkin mərhələdə vəsvəsə, ikinci mərhələdə təmas, üçüncü mərhələdə qəlbə nüfuz, dördüncü mərhələdə ruha sirayət, beşinci mərhələdə insanın şeytan firqəsinə qatılması, altıncı mərhələdə insana himayə, yeddinci mərhələdə insanın özünün bir şeytana çevrilməsi.¹ Həzrət Əli (ə) buyurur: "Şeytan insanın ruhunda yumurta qoyur."²

• Allahdan üz çevirmənin təsirləri: Xeyir yoldan uzaqlıq, fərdin özünü doğru yolda bilməsi kiim yanlış düşüncə, moizənin təsirsizliyi, özünü haqlı bilib tövbədən çəkinmək, bədbəxt həyat, dünyada kor olanın axirətdə də kor olması.³

• Yaxın yoldaş olmuş şeytan dedikdə pis dostlar, həyat yoldaşı, övladlar və ya şərik nəzərdə tutula bilər. "Şeytan" sözü qeyri-müəyyən şəkildə işlədilmişdir ki, hər növdən olan şeytanları əhatə etsin.

• Namaz rəhmanın zikridir.⁴ Quran rəhmanın zikridir.⁵ Namaz və Qurandan üz çevirən şeytanın əsarətinə düşür.

Bildirişlər

1. Öz əməllərimiz səbəbindən şeytana əsir oluruq.
2. Qəlbə ya Rəhman olasıdır, ya da şeytan.
3. Mərhəmət qaynağından üz çevirməyin cəzası şeytana bəndəlikdir.
4. İnsanı doğru yoldan uzaqlaşdırmaq üçün şeytan ciddi təlaş göstərir.
5. Əməli azğınlıqdan da pisi düşüncə azğınlığıdır.

Ayə 38:

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا آيَاتُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ﴾

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə 168; "Taha" surəsi, ayə 120; "Ə`raf" surəsi, ayə 201; "Nas" surəsi, ayə 5; "Zuxruf" surəsi, ayə 36; "Mücadələ" surəsi, ayə 19; "Nisa" surəsi, ayə 119; "Ən`am" surəsi, ayə 112.

² "Nəhcül-bəlağə", xütbə 7.

³ "Saffat" surəsi, ayə 13; "Taha" surəsi, ayə 124; "İsra" surəsi, ayə 72.

⁴ "Taha" surəsi, ayə 14.

⁵ "Hicr" surəsi, ayə 9.

"(Şeytanla yoldaşlıq o vaxtadək davam edər ki) Bir vaxt yanımıza gəlib (həmdəmi olmuş şeytana) deyər: "Ey kaş aramızda şərqlə qərb arası uzaqlıq olaydı. Necə də pis yoldaş oldun!"

Ayə 39:

(وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنْكُم فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ)

"(Amma onlara deyilər) Bu gün (şeytanlardan uzaqlıq arzusunun) sizə faydası yoxdur, ünkü zülm etdiniz. Siz əzaba (şeytanla) şəriksiniz."

Nöqtələr

• Günahkarlar qiyamətdə arzu edərlər ki, heç olmaya cəhənnəmdə şeytanlardan uzaq qalsınlar. Amma Quran buyurur ki, onlar bir-birindən ayrılmaz və əzaba şərikdirlər.

Bildirişlər

1. Dünya peşimanlıqları səmərəli ola bilər. Amma axirətdə həsrət çəkməyin faydası yoxdur.

2. Qiyamət günü qəflət pərdələri çəkildikdən sonra bir çox sevimlilər mənfur, bir çox düşüncələr batil olar.

3. Qiyamətdə şeytanlar insanlarla səhnəyə gətirilər.

4. Dünya yoldaşı qiyamət yoldaşı olacaq.

5. Qiyamət günü şeytanla yaxınlıq özü də bir növ əzabdır.

6. Allah zikrindən uzaqlıq şeytana əsarət səbəbidir, insanın özünə və peyğəmbərlərə zülmüdür.

7. Əgər dünya həyatında ümumi kalon tək adamlıq kameradan üstündürsə, qiyamətdə birlikdə əzabın heç bir üstünlüyü yoxdur.

Ayə 40:

(أَفَأَنْتَ تَسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ)

"(Ey peyğəmbər) Məgər sözünü karların qulağına çatdırı bilərsən? Bəlkə korları və aşkar azğınlıq içində olanları hidayət edə bilərsən?"

Nöqtələr

• Haqq söz yalnız Allah qorxusu olan diri qəlblərə təsir göstərir. Quranda oxuyuruq ki, qəlbi diri olana xəbərdarlıq et, yalnız zikrə yaxın olanları və Allahdan çəkinənləri qorxut.¹

¹ "Yasin" surəsi, ayə 70, 11.

Bildirişlər

1. Sözüün qəbulu üçün zəminə olmasa, Allah rəsulunun da buyuruqları təsirsiz qalacaq.
2. Peyğəmbər xalqın hidayətinə can yandırır.
3. Şeytanla yaxınlıq karlıq və korluq səbəbidir.

Ayə 41:

(فَإِمَّا نَذُحِبَنَّ بِكَ فَآئِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ)

"Əgər səni (onların arasından) çıxarsaq, onlardan intiqam alacağıq."

Ayə 42:

(أَوْ نُرِيَّكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ فَأِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ)

"(Sağ qalsan) Onlara vəd etdiyimiz əzabı sənə göstərək. Şübhəsiz, biz onları məhv etməyə qadirik."

Nöqtələr

- Allahın intiqamı dedikdə Onun ədalət əsasında verəcəyi cəza nəzərdə tutulur. Belə bir intiqam insanların kin-küdurətə əsaslanan intiqamından fərqlidir.

Bildirişlər

1. Hər bir insanın, o cümlədən peyğəmbərlərin ölüm və həyatı Allahın əlindədir.
2. Kafirləri cəzalandırmaq ilahi bir sünndir.
3. Kafirlər elə düşünməsinlər ki, peyğəmbər aralarında varsa, onlara əzab olunmayacaq və ya peyğəmbər dünyada gedəndən sonra əzab verilməyəcək.
4. Allahın qəzəbi Onun əlindədir və hikmət əsasında baş tutur. Bu əzab peyğəmbər dövründə də, onun ölümündən sonra da gerçəkləşə bilər.

Ayə 43:

(فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)

"Sənə vəhy etdiyimizdən möhkəm yapış. Həqiqətən, sən doğru yoldasan."

Ayə 44:

(وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ)

"Həqiqətən, Quran sən və sənin qövmün üçün xatırlama vasitəsidir. Tezliklə sizdən (bu barədə) sual olunacaq."

Nöqtələr

• "Zikr" sözü iki cür mənalandırıla bilər: Xəbərdarlıq və əzəmətin yada salınması. Yəni Quran ya xəbərdarlıq və qəflətdən oyanış səbəbidir, ya da tarixi bir yaddaş, sənə və ümmətinə əzəmət gətirən həqiqətdir.

Bildirişlər

1. İnsanların qəlbikorluğu və qəlbidaşlığı peyğəmbərə təsir etməməlidir.
2. Doğru yolda vəhyə bağlanan kəs öz işində ciddi və nikbin olmalıdır.
3. Başqalarının arxa çevirməsi sizi tutduğunuz yolun doğruluğuna şübhəyə salmasın.
4. Peyğəmbər məsumdur.

Ayə 45:

﴿وَأَسْأَلُ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ﴾

"Səndən öncə göndərdiyimiz peyğəmbərlərdən (onların kitabları vasitəsi ilə) soruş: Məgər rəhman Allahdan savayı insanların pərəstişi üçün başqa bir məbud qərar vermişik?"

Nöqtələr

• Ötən ayələrdə "Rəhman" sözü dəfələrlə təkrarlandı. Məqsəd bu ola bilər ki, rəhmət qaynağından uzaqlaşıb Allahdan qeyrilərinin soracağına getmək insaf deyil.

Bildirişlər

1. Xatırlatmaya hamı ehtiyaclıdır.
2. Öncə özünə, sonra xalqa xəbərdarlıq.
3. Hamımız Quran qarşısında məsuliyyət daşıyıyıq.
4. Tövhid bütün dinlər arasındakı müştərək prinsipdir. İslam peyğəmbəri (s) öncəki peyğəmbərlərin dəvətini davam etdirir.
5. İslam peyğəmbəri (s) özündən öncəki bütün peyğəmbərlərdən üstündür.

Ayə 46:

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَأِيهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ
الْعَالَمِينَ﴾

"Həqiqətən, biz Musanı ayələrimizlə birgə Firon və onun qövmünün əyanlarına doğru göndərdik. O dedi: "Həqiqətən, mən aləmlərin Rəbbi tərəfindən göndərilmişəm."

Ayə 47:

﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِّنْهَا يَضْحَكُونَ﴾

"Elə ki Musa ayələrimizlə birgə onların soracağına gəldi, ona güldülər."

Nöqtələr

• Quranda həzrət Musa (ə), Firon və Bəni-İsrailin macəraları təkrarlanır. Çünki Musa (ə) və onun qövmünün taleyi İslam peyğəmbəri (s) və Məkkə əhlinin taleyinə oxşardır. Firon bəhanə gətirir ki, Musa (ə) yoxsuldur, mənimsə taxt-tacım var. Məkkənin kafir başçıları da peyğəmbəri yoxsul və yetim, özlərini var-dövlət və məqam sahibi bilirdilər.

Bildirişlər

1. Peyğəmbərin şəxsi kamilliklərdən əlavə möcüzəsi olmalıdır.
2. Taya münasibətləri olan yerdə tayfalara müraciət olunmalıdır. Amma hər hansı hökumətdə hakimə müraciət edilməlidir. (Öncə cəmiyyətin dəyişməsinə səbəb olacaq maneələri aradan qaldırmaq lazımdır.)
3. Zalım hakimlər təkbaşına heç nədir. Onlara güc verən ətrafındakılardır.
4. İstehza və məsxərə müxaliflərin başiboşluğunu və hay-küçülüyünü göstərir.

Ayə 48:

﴿وَمَا نُرِيهِمْ مِّنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتَيْهَا وَأَخَذْنَاَهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ﴾

"Biz Fironçulara biri o birindən böyük olan möcüzələr göstərdik. Onları əzabımızla yaxaladıq ki, bəlkə geri dönələr."

Ayə 49:

﴿وَقَالُوا يَا أَيُّهَا السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّا لَمُهْتَدُونَ﴾

"(Musaya) Dedilər: "Ey sehrbaz, Rəbbinin sənənlə olan əhdinə xatir onu bizim üçün çağır (bizi əzabdan qurtarsın). Şübhəsiz, sənənin doğru yola çağırışını qəbul edəcəyik."

Ayə 50:

﴿فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ﴾

"Amma elə ki, əzabı onlardan uzaqlaşdırdıq hamılıqla əhdi pozdular."

Nöqtələr

• "Əraf" surəsinin 135-ci ayəsində oxuyuruq: "Elə ki, əzabımızı onlardan uzaqlaşdırdıq, bağladıkları təslimçilik əhdini pozdular."

Bildirişlər

1. İnadkar ruhiyyəli insanlar üçün ardıcıl dəlil və möcüzələrə ehtiyac var.
2. Ardıcıl möcüzələr Allahın insanların hidayətinə diqqətini göstərir.
3. Öncə xəbərdarlığı başa çatdırmaq, sonra cəzalandırmaq.
4. Təbliğdə öncə ibtidai mərhələni həyata keçirmək, sonra növbəti mərhələlərə başlamaq lazımdır.
5. Dünya həyatında ilahi qəzəb insanların qəflətdən oyanışı və doğru yola gəlişi üçündür.
6. Alçaq insanlar hətta sıxıntılı vəziyyətlərdə başqalarının təhqirindən əl götürmürlər.
7. Günahkarlar qəlblərində övliyaların dualarının qəbuluna inanırlar.
8. Peyğəmbərlik ilahi bir əhddir.
9. İnsan çətinliyə düşdükdə əhd edir, problemi həll olduqdan sonra əhdini pozur.
10. Təhlükə yaranan zaman insandakı allahşünaslıq fitrəti oyanır.

Ayə 51:

﴿وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾

"Firon qövmü arasında nida çəkib dedi: "Ey mənim qövmüm! Misir hökuməti mənim deyilmi, bu çaqlar sarayım altından axırmı? Yoxsa görmürsünüz?"

Ayə 52:

﴿أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ﴾

"Mən bu zavallı, aydın danışa bilməyən adamdan üstünəm."

Nöqtələr

• "Ənə xəyrun" ("Mən üstünəm") cümləsi Quranda bir dəfə İblis, digər dəfə Firon tərəfindən işlədilir.

• Düşmən ən kiçik zəif nöqtəni böyük göstərir. Həzrət Musanın (ə) bəyanı azca ağır idi. O özü buyurur ki, qardaşım məndən fəisahətlidir.¹ Amma Firon bu məsələni şişirdərək "Musa aydın danışa bilmir" söyləyir.

• Bu ayələrdə qorxu, qürur, istibdad, özündənrazılıq, əqidəsizlik, var-dövlətə güvənmək kimi tağuta xas səciyyətlər çox yaxşı müşahidə olunur.

Bildirişlər

1. Tağutlar təhlükə zamanı təbliğata əl atır.
2. Firon xalqın hislərindən sui-istifadə edirdi.
3. Tağut məntiqsizlikdən öz sarayına, var-dövlətinə güvənir.
4. Tağutlar çalışır ki, xalqın ağılı gözündə olsun.
5. Özünə pərəstiş tağutun bariz səciyyətlərindəndir.
6. Ətrafdakıları alçaltmaq zalım hakimlərin adətidir.
7. Libasına, zahiri görkəminə görə insanı əskik saymaq Firona xas rəftardır.

Ayə 53:

﴿قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مَن ذَهَبَ مِن دِينِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضَلُّونَ﴾

"(Əgər Musa haqlısa) Nə üçün qızıl bilərziklər taxmayıb, onunla mələklər gəlməyib?!"

Ayə 54:

﴿فَاسْتَحَفَّتْ قَوْمَهُ فَاطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ﴾

"Firon öz qövmünü heç nə saydı, onlar da itaət etdilər. Çünki onlar fasiq bir qövm idi."

Ayə 55:

﴿قُلْ مَا أَسْفُونَا إِنَّهُمْ نَخَسُوا مَن تَبِعُوا مِنكُمْ فَرَأَوْهُمُ الْغَايِبِينَ﴾

"Elə ki bizi qəzəbləndirdilər onlardan intiqam alıb hamısını qərğ etdik."

Ayə 56:

﴿فَجَعَلْنَاهُمْ سُلَٰفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ﴾

"Onları gələcəkdəkilər üçün (pis bir) sələf və ibrət qərar verdik."

¹ "Qəsəs" surəsi, ayə 34.

Nöqtələr

- "Əsvirə" dedikdə "bilərziqlər" mənası anlaşılır.
- Müstəbid quruluşda hakimiyyət xalqın təhqiri üzərində bərpadır. Haqqa əsaslanan rejimdə isə gözəl seçim və məhəbbət özül prinsiplərdəndir. Peyğəmbərə (s) buyurulur ki, əgər sərt olsaydın, səndən uzaqlaşardılar.¹
- İmam Sadiqdən (ə) "Asəfuna" sözü haqqında soruşulur. Həzrət (ə) buyurur: "Allah biz insanlar kimi təəssüf etmir. Amma Onun təəssüf edib razı qalan övliyaları var və bu övliyaların münasibəti Allahın münasibətidir."²
- Keçmiş "sələf", gələcək "xələf" adlandırılır. "Məsəl" dedikdə isə misal göstərilən şey nəzərdə tutulur. Adı dillərdə zərbül-məsəl olanlar da "məsəl" adlandırılır.

Bildirişlər

1. Məntiqi olmayan insan var-dövlət və məqama istinad edir, ixtiyarında olanları haqlılıq göstərici sayır.
2. Kişinin qızılla bəzənməsi Firona adi keyfiyyətdir.
3. İlahi rəhbərin təhqiri və həqiqətə şükk-şübhə yaradılması Fironçuların işidir.
4. Zalım quruluşda insanlar alçaldıldıqları üçün itaət edir.
5. İnsanın özünü ucuz satması və şəxsiyyətdən məhrumluğu onu tağutlar qarşısında təslimçiliyə sürükləyir.
6. Kor-koranə itaətin kökü cəhalətdə, düşüncəsizlikdə məsələlərə səthi yanaşmaqdadır.
7. İlahi xəttədən çıxan cəmiyyət özünə inamını itirir, bədbinləşir.
8. Axar çayla fəxr edən həmin çayda boğuldu.
9. Bəzən insan qiyamətdən əlavə dünyada da cəzalandırılır.
10. Fisq və tüğyana görə həm əmr edən (amir), həm də əmri yerinə yetirən (məmur) həlak olur.
11. İlahi əzabın səbəbi insanın öz əməlləridir.
12. Tarix şahiddir ki, zalım gücləri məhv etmək qəti ilahi sünndir.
13. Keçmişdəkilərin başına gələnlər gələcəkdəkilər üçün ibrət dərslidir.

Ayə 57:

¹ "Zumər" surəsi, ayə 18; "Ali-İmran" surəsi, ayə 159.

² "Təfsiri-Rahnoma".

﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُون﴾

"(Bütpərəstlər tərəfindən) İsa Məryəm oğlu haqqında misal çəkildikdə (məgər Allahdan qeyri məbudlar cəhənnəmdə yanacaqsa, demək məbud kimi tanınan İsa da yanasıdır), qəfildən sənin qövmün istehza ilə güldü."

Ayə 58:

﴿وَقَالُوا آلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ﴾

"Dedilər ki, bizim məbudlarımız üstündür yoxsa o (İsa)? Onlar yalnız mübahisə xatirinə belə bir misal çəkdi. Onlar höccət yolunu tutmuş qövmüdür."

Nöqtələr

• "Ənbiya" surəsinin 98-ci ayəsində bildirildi ki, bütpərəstlər öz bütləri və yalançı məbudları ilə birlikdə cəhənnəm çırpısı olacaq. Bir şəxs girami peyğəmbərdən (s) soruşdu: "Əgər beləsə İsa məsihilərin, Üzeyir isə yəhudilərin məbududur və bu ayəyə görə onlarda cəhənnəm çırpısı olmalıdır; əgər İsa cəhənnəmdədirsə, biz və bütlər həmin cəhənnəmi qəbul edirik. Kafirlər hay-küy salıb gülüşdülər. Girami peyğəmbər (s) buyurdu: "Cəhənnəmə insanlar arasındakı o məbudlar gedəcək ki, özləri məbud olmaq istəmişlər. Məsələn Firon! Amma İsa və Üzeyir heç vaxt məbud olmaq istəməmişlər." Bundan əlavə, hazırkı surənin davamında bu insanlar bütlərdən fərqləndirilir. Buyurulur ki, onlar (məbud olmaq istəməyənlər) Allahın bəndələridirlər və tərəfimizdən onlara xoş vəd verilmişdir, cəhənnəmdən uzaqdırlar. Bəli, müşriklər İsanı məsəl çəkib güldülər. Onlar düşünürdülər ki, peyğəmbər cavab tapmayacaq. Amma İsanın bütlərlə müqayisəsi dava-dalaşdan başqa bir şey deyil.

• Quran həzrət İsaya münasibətdə ifratçılığın qarşısını almaq üçün dəfələrlə onun Məryəmin oğlu olduğunu vurğulayır.

• Quranda qadınlardan yalnız Məryəmin adı çəkilmişdir. Qalan qadınlar isə ya ikinci adla, ya da işarə ilə qeyd olunmuşdur. Quranda Musanın anası, Musanın bacısı, İmarının zövcəsi, Fironun zövcəsi, Misir Əzizinin zövcəsi, Lutun zövcəsi, Əbu Ləhəbin zövcəsi, peyğəmbərin zövcələri, Nuhun zövcəsi, yada salınsa da, onların adı çəkilmir.¹

¹ "Qəsəs" surəsi, ayə 7; "Ali-İmran" surəsi, ayə 35; "Qəsəs" surəsi, ayə 9; "Yusuf" surəsi, ayə 30; "Təhrim" surəsi, ayə 10; "Təbbət" surəsi, ayə 2; "Əhzab" surəsi, ayə 30; "Təhrim" surəsi, ayə 10.

Bildirişlər

1. Əqidədə ifrat və təfrit işi bir yerə çatdırır ki, kimi İsanı Allah səviyyəsinə qaldırır, kimi də onu daş bütlər səviyyəsinə endirir.

2. Kafirlər peyğəmbərə zərbə vasitəsi ilə olan istənilən bir səhnəni alqışlayır. (Elə ki bir şəxs "məbudlar cəhənnəmliksə, İsa da cəhənnəmlikdir" dediyi vaxt onlar qəhqəhə çəkib gülüşdülər.)

3. Yaxşı mübahisə dəyərdir. Amma kin-küdurətlə, düşmənçiliklə aparılan mübahisə məhkum olunur.

Ayə 59:

﴿إِنَّ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ﴾

"İsa yalnız bizim nemət verdiyimiz, Bəni-İsrail üçün nümunə seçdiyimiz bir bəndədir."

Ayə 60:

﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُقُونَ﴾

"Əgər istəsək yer üzündə sizə canişin olaraq əvəzinizə mələklər qərar verərik."

Nöqtələr

- Məsum şəxsiyyətlərin müdafiəsi zəruridir. Onların çirkin məqsədlərə hədəf olması yol verilməzdir. Əgər müşriklər İsanı daş bütə tay tutaraq onun haqqında danışdırlarsa, Quran hazırkı ayədə İsa haqqında xoş sözlər deyir, onun yüksək məqamını önə çəkir.

Bildirişlər

1. İsa məbud yox, Allahın xalis bəndəsidir.
2. Bəndəlik ilahi lütfərdən faydalanma səbəbidir.
3. İsa ülul-əzm peyğəmbər olsa da, ilkin olaraq Bəni-İsrailə üz tutmuşdur.
4. Allah insanların ibadətindən ehtiyacsızdır. Əgər istəsəydi, insanların əvəzinə daim müti olan mələklər yaradardı.

Ayə 61:

﴿وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ﴾

"Həqiqətən, İsa (ölünü diriltiyindən) qiyamətdən xəbərdarlıq səbəbidir. Qiyamətə şəkkl etməyin və mənə tabe olun ki, doğru yol budur!"

Ayə 62:

﴿وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾

"Şeytan sizi (Allahın yolundan) çıxarmasın. Həqiqətən, o sizin aşkar düşməninizdir."

Nöqtələr

• Müşriklərin həzrət İsanın (ə) cansız bütlərə oxşatmasına cavab olaraq ayədə buyurulur ki, həzrət İsa (ə) qiyamət əlamətlərindən biridir. Zövcəsiz anadan doğulması Allahın qüdrət nişanələrindəndir. Bəli, Allah insanı təkrar yarada bilər. Dünyanın sonunda həzrət İsanın (ə) səmadan enişi ilə qiyamət bərpa olar.

Bildirişlər

1. Allah övliyalarının varlığı qiyamət nişanəsi, bir xəbərdarlıqdır.
2. İlahi qüdrət nişanələrini görə-görə ölümlərin təkrar dirçəlişinə şübhə etmək yersizdir.
3. Məsum rəhbərlər doğru yoldadır və onların ardınca gedənlər doğru yolu tutmuşlar.
4. İnsan fitri olaraq yol axtarışındadır və Allah ona yol göstərir.
5. Yersiz tərəddüdlər doğru yoldan uzaqlaşma səbəbidir.
6. Doğru yolda hərəkət üçün insanın nümunəyə, ideala ehtiyacı var.
7. Doğru yol birdir.
8. Şeytan haqq yoldakılara pusqudadır.
9. Şeytanın bir vaxt Adəm və Həvvanı aldatmasını yada salsaq onun düşmənçiliyi kimsədə şübhə doğurmaz.
10. Şeytan vəsvəələrini tanımaq üçün düşünməyə ehtiyac yoxdur. Çünki insan fitrəti rahatlıqla azgınlığı dərk edir.

Ayə 63:

﴿وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلَفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا﴾

"İsa aşkar dəlillərlə gəlib dedi: "Həqiqətən, sizin üçün hikmət gətirmişəm ki, ixtilafda olduğunuz bəzi məsələləri sizə bəyan edir. Allahdan qorxun və mənə tabe olun."

Nöqtələr

• Peyğəmbərlərin besət dəlillərini nəzərdən keçirək: Xalqa agahlıq verilməsi, ixtilafli məsələlərin həlli, təqvaya dəvət, həqiqi nümunələrin tanıtılması.

• Allah hikmət sahibidir, Onun kitabı hikmətdir. Allahın peyğəmbərlərinin məntiqi hikmətə əsaslanır. Bütün bu səbəblərdən Allahın işində süstlük görməzsən.

• İlahi təqva dedikdə Allaha iman, vacib əmrlərin yerinə yetirilməsi və haramlardan çəkinmək nəzərdə tutulur. Peyğəmbərlərə itaət, peyğəmbərlik məsələsinin qəbulu, sünnələrin etirafı təqva nümunəsidir.

Bildirişlər

1. Peyğəmbərlər aşkar, qənaətbəxş, ağıla batan dəlillər və çoxsaylı möcüzələrlə gəlmişlər.

2. Peyğəmbərlərin hərəkəti mədəni və ideoloji bir hərəkətdir, bu hərəkəti çevriliş saymaq olmaz.

3. Dini ixtilafların aradan qaldırılması peyğəmbərlərin hədəflərindəndir.

4. Təqva və ilahi rəhbərlərə itaət ictimai birliyin zəmanətidir.

Ayə 64:

(إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ)

"Həqiqətən, Allah mənim və sizin Rəbbinizdir. Ona pərəstiş edin, doğru yol budur."

Ayə 65:

(فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْيَوْمِ)

"Xalq arasında firqələr ixtilaf saldılar. Vay olsun zülm edənlərə, onlar üçün ağrılı günün əzabı var."

Nöqtələr

• Həzrət İsa (ə) bəzi ixtilafı həll etməyə vəzifəli idi. Amma o dəvətə başlayan kimi özü ilə bağlı ixtilaf yarandı.

Bildirişlər

1. İnsanların tövhidə çağırışı həzrət İsanın (ə) başlıca vəzifəsi idi.

2. İşlərə nəzarət və müdiriyyət Allahın ixtiyarındadır.

3. Yalnız bütün işlər əlində olana pərəstiş etmək olar.

4. Allahdan savayı kimsəyə pərəstiş azgınlıqdır.

5. Allaha bəndəlik və səmavi rəhbərə itaət aşkar həqiqətdir.¹

6. İxtilaf doğru yoldan uzaqlaşmaq səbəbidir.

¹ "Zuxruf" surəsi, ayə 61.

7. Peyğəmbərlərin dəvət və izahatlarından sonra ixtilaf yaratmaq zülmüdür.

Ayə 66:

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَعْتَةٌ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾

"Xəbərsiz olduqları halda onları qəfil yaxalayacaq qiyamətdən başa bir şeymi gözləyirlər?!"

Ayə 67:

﴿الْأَخِلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾

"(Bu gündə) Dostlar həmin gün bir-birləri ilə düşməndirlər. Yalnız təqva əhli istisnadır."

Nöqtələr

- Təqva əsasında dost seçməyənlər qiyamətdə bu hala düşər:
 - Peşimanlar, "nə üçün onunla dost oldum" deyər, "ey kaş filankəsi dost seçməyəydim" söyləyər;¹
 - Belə dostların qiyamətdə bir-birinə heç bir yardımını yoxdur;²
 - Belə dostlar bir-birlərinə düşmən olar (hazırkı ayə);
 - Belə dostlar bir-birlərini lənətləyər;³
 - Belə dostlar bir-birlərindən qaçar;⁴
 - Belələri öz günahlarını o birilərin boynuna atar;⁵
 - Belələri bir-birlərindən həzər qılar.⁶

Bildirişlər

1. Qiyamət qəfil bərpa olar və onun nə vaxt bərpa olacağı kimsəyə məlum deyil.
2. Təqvaya əsaslanmayan bütün dostluqlar düşmənçiliyə çevriləsidir.

Ayə 68:

﴿يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ﴾

"(Allah-təala onlara deyər) Ey mənim bəndələrim! Bu gün sizin üçün nə bir qorxu var, nə də qəmgin olarsınız."

¹ "Furqan" surəsi, ayə 28.

² "Məaric" surəsi, ayə 10.

³ "Əraf" surəsi, ayə 38.

⁴ "Əbəsə" surəsi, ayə 34-36.

⁵ "Səba" surəsi, ayə 31.

⁶ "Zuxruf" surəsi, ayə 38.

Ayə 69-70:

﴿الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ
تُحْبَرُونَ﴾

"Ayələrimizə iman gətirib təslim olan kəslər; siz və zövcələriniz şadlıq içində behiştə daxil olun!"

Ayə 71:

﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِّنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ
الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

"Onlar üçün qızıldan qablar və camlar dolandırılır. Behiştə nəfs istəyən və göz oxşayan hər nə var. Siz orada əbədisiniz."

Nöqtələr

• "Tuhbərün" dedikdə çöhrədə şadlıqla özünü göstərən bəyənilmiş hal, "sihaf" dedikdə böyük qablar nəzərdə tutulur. "Əkvab" sözü qulpsuz qablar mənasını bildirir.

• Övliyaların müşahidəsi gözün duyduğu ləzzətlərdəndir. İnsan dünyada müvəffəq olmadığı bu qəbil görüşlərə axirətdə müvəffəq ola bilər.

• Behişt nemətlərinin bir sıra səciyyələri var: Bütün zövqləri və gözləri oxşayar; çeşidli olar; gözəl olar; könüldən keçən olar; göz baxmaqdan yorulmaz.

• Qurani-kərimin "siz və zövcələriniz behiştə daxil olarsınız" buyuruğundan belə məlum olur ki, dünyadakı zövcələr nəzərdə tutulur. Çünki hurul-eyn behiştə olar varlıqdır və ona daxil olmaq göstərişinin verilməsi mənasızdır.¹

Bildirişlər

1. Allaha bəndəlik qiyamət təhlükələrindən qurtuluş zəmanətidir.
2. Öncə aramlıq, sonra behişt nemətlərindən bəhrələnmə!
3. İman təklikdə bəs etmir, tam təslimçiliyə ehtiyac var.
4. Dünyadakı imanlı zövcələr axirətdə də ərləri ilə olar.
5. Qiyamətdə gözün aldığı ləzzət digər ləzzətlərlə bərabərdir.
6. İnsan yalnız behiştə bütün istəklərinə çata bilər.
7. Daxili meyllər və istəklər qiyamətdə insanladır.

Ayə 72:

¹ "Təfsiri Əl-Mizan".

﴿وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

"Budur əməllərinizə görə irsəldiyiniz behişt!"

Ayə 73:

﴿لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾

"Orada sizin üçün yeyəcəyiniz bol meyvələr var."

Nöqtələr

• Rəvayətlərə əsasən, Allah hər bir insan üçün cəhənnəm və behiştə yer ayırmışdır. Behişt əhli cəhənnəm əhlinin behiştəki yerinə də sahib olur. Cəhənnəm əhli isə behişt əhlinin cəhənnəmdəki payını alır.¹

• Quranın bir çox ayələrində behiştin irs götürülməsi məsələsi qeyd olunur.²

Bildirişlər

1. Behişt yaxşı əməl müqabilində davamlı olur.
2. Meyvələrin sayı və çeşidi behiştə məxsus nemətlərdəndir.
3. Behişt ləzzətləri də dünya ləzzətləri kimi insan istəklərinə münasibdir.

Ayə 74-75:

﴿إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ لَا يُفْتَرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ﴾

"Şübhəsiz günahkarlar cəhənnəm əzabında əbədi qalar. Onların əzabı yüngülləşməz və ümitsizlik içində qalarlar."

Ayə 76:

﴿وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ﴾

"Biz onlara sitəm qılmadıq, amma onlar özləri sitəmkar idilər."

Nöqtələr

• "Mublisun" dedikdə ümitsizliklə müşayiət olunan kədər mənası anlaşılır. Olsun ki, şeytan Allahın mərhəmətindən ümidini üzdüyü üçün "İblis" adlandırılmışdır.

• Daimilik, dəyişməzlik, ümitsizlik və pərişanlıq cəhənnəmin nişanələrindəndir.

Bildirişlər

¹ "Təfsiri-Məraği".

² "Mö`minun" surəsi, ayə 10, 11.

1. Tərbiyə zamanı xəbərdarlıq və müjdəyə yanaşı yer verilməlidir.
2. İnsanın cəhənnəmə daxil olma səbəbi onun öz əməlləridir.
3. Allahın cəzaları ədalətə əsaslanır.
4. Ardıcıl zülm ardıcıl əzabla nəticələnir.

Ayə 77:

﴿وَنَادُوا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَّا كُنْتُمْ﴾

"Fəryad çəkərlər ki, ey Malik (cəhənnəmin nəzarətçisi), qoy Rəbbin bizə qarşı hökm versin (bizi öldürsün). O deyər: "Siz qalmalısınız (sizə ölüm yoxdur)."

Nöqtələr

- Cəhənnəm əhli qiyamətdə dörd bir yandan kömək istəyər: "Ey behişt əhli, bizə nəzər salın ki, sizin nurunuzdan kəsb edək; "(Sitəmkar rəhbərlərə üz tutarlar) Siz bizi Allahın qəzəbindən qurtaracaqsınız?"; "Bəzən də cəhənnəm nəzarətçilərindən yardım diləyərlər (hazırkı ayə).

- Cəhənnəm əhli yox olmağı arzulayar. Amma bu istək həyata keçəsi deyil. Başqa bir ayədə bildirilir ki, onlar üçün ölüm hökmü yoxdur.¹

Bildirişlər

1. İnsan bir vəziyyətə düşür ki, cəhənnəm məmurundan kömək istəyir.
2. Ölüm və yoxluq cəhənnəm əhlinin arzusudur.
3. Cəhənnəm əhli daim əzabda qalasıdır.

Ayə 78:

﴿لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ﴾

"Həqiqətən, biz sizə haqqı gətirdik, amma əksəriniz ona ikrahla yanaşdınız."

Ayə 79:

﴿أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ﴾

"Yoxsa onlar (haqqı qəbul etməməkdə) qəti qərara gəlmişdilər? (Əgər beləsə) Biz də (onların çağırışını eşitməməkdə) qərara gəlmişik."

Ayə 80:

﴿أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَىٰ وَرُسُلْنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُمُونَ﴾

¹ "Fatir" surəsi, ayə 36.

"Yoxsa güman edirlər ki, biz onların sirlərini və pıçılıtlarını eşitmirik? Yox, mələklərimiz onların yanında durub (hər şeyi) qeydə alırlar."

Nöqtələr

- Möhkəmləndirmək mənasını bildirən "İbram" sözü burada peyğəmbərə əleyhinə qəti qərar mənasında işlədilmişdir.

Bildirişlər

1. Yalnız xəbərdarlıq başa çatdırıldıqdan sonra əzab nazil olur.
2. Haqqı qəbul edən azdır.
3. Yaranış qaynağı haqq, Allahdır. Mükafat və cəza da haqqın qəbulu və ya inkarı ilə ölçülür.
4. İnsan bir qərara gəlib iş görməmiş cəzalandırılmır. Allahın mükafat və ya cəzası insanın əməllərinə uyğundur.
5. Peyğəmbərləri inkar edənlər bilsinlər ki, Allaha qarşı dayanmışlar.
6. Kafirlər yalnız zənn və güman əsasında hərəkət edirlər.
7. Müxaliflər Allahı tanımadıqlarından elə güman edirlər ki, Allah onların sirlərində xəbərsizdir.
8. Ağızdan çıxan hər söz qeydə alınır.

Ayə 81:

﴿قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ﴾

"(Ey peyğəmbər, onlara) De ki, əgər rəhman Allahın övladı olsaydı hamıdan qabaq mən pərəstiş edərdim. (Həmin övlada hörmət göstərərdim)"

Ayə 82:

﴿سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾

"Göylərin və yerin Rəbbi, ərşin Rəbbi onların vəsf etdikləri sifətlərdən pakdır."

Bildirişlər

1. Müxaliflərlə danışarkən müdara edib keçinək. Yalnız söhbəti uzatmaq üçün "Rəhman Allahın övladı olsaydı" təbiri işlədilir. Şübhəsiz, Allahın övladı yoxdur və bu mövzuda mülahizələr rədd edilməlidir.
2. Əgər danışdıqda Allaha qarşı xoşagəlməz söz olarsa, Onu paklığı ilə yad etmək lazımdır.
3. Varlıq aləminin Rəbbinin övlada nə ehtiyacı?!

4. Məhdud və naqis insan Allahı necə vəsf edirsə, yanlışlığa uğrayır.

Ayə 83:

﴿فَذَرَهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ﴾

"(Yersiz danışan bu adamları) Boşla qoy (batildə) dərinə getsinlər və görüşəcəkləri vəd olunmuş günə qədər başları qatılsın."

Ayə 84:

﴿وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌُ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌُ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ﴾

"Göylərdə və yerdə pərəstiş edilən Odur. Odur hikmət və elm sahibi!"

Nöqtələr

• Dəlillər və xəbərdarlıqlar təsirsiz qaldıqda müqabil tərəfi boşlamaq lazımdır. Necə ki, xəstənin halı ümitsiz olduqda həkim ondan uzaqlaşır.

Bildirişlər

1. Azğınlara möhlət vermək, eləcə də höccət tamamlandıqdan sonra onları başına buraxmaq ilahi sünnələrdəndir.
2. Yersiz əqidə, düşüncə və əməl insanı özünə çəkən bataqlıqdır.
3. Araşdırma bəzən xeyirli olmur və insan araşdırma gedişində özünü itirir.
4. Haqq və məntiqə əsaslanmayan iş bir növ oyundur.
5. Azgın düşüncəyə qapılanlar üçün qarşıda acı bir gün var.
6. İnsanların küfrünün Allahın əzəmət və izzətinə təsiri yoxdur.
7. Peyğəmbər və müşriklər arasındakı ixtilafların kökü tövhidə münasibətdədir.
8. Hikmət və mütləq elm Allaha məxsusdur.
9. Sonsuz elm və hikmət sahibi pərəstişə layiqdir.
10. Hikmət elmdən fərqlənir. Bir çox alimlər hikmətdən məhrumdur. Onların biliyi olsa da bəsirəti yoxdur. Allah həm elm, həm də hikmət sahibidir.

Ayə 85:

﴿وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ
وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾

"Göylərin və yerin, onlar arasında olanların hökmünə sahib kəs xeyir və bərəkət qaynağıdır. Qiyamətdən agahlıq Ona məxsusdur və Ona doğru qaytarılırsınız."

Nöqtələr

- "Bərəkət" sözündən olan "təbarək" sözü bol xeyir mənasını bildirir.
- Quranda Allah-təala doqquz dəfə "təbarək" təbiri ilə vəsf olunur.
- Bu və bundan öncəki ayədə Allaha aid səkkiz kamal qeyd olunur. Məqsəd Allaha övlad aid edilməsi kimi yersiz münasibətləri aradan qaldırmaqdır.

Bildirişlər

1. Allah-təalanın varlıq nizamına hakimiyyəti möhkəm və yenilməzdir.
2. Allah istənilən bir nöqsandan pakdır və istənilən bir kamala münasibətdə mübarəkdir.
3. Bəzilərinin yanlış düşüncəsi müqabilində müqəddəsliklər nəzərə çatdırılmalıdır.
4. Allah həm başlanğıc həm də sonudur.
5. Allahdan savayı kimsə qiyamətin vaxtından xəbərdar deyil.
6. İnsanlar hamılıqla və məcburi şəkildə qiyamət səhnəsinə gətiriləsidir.

Ayə 86:

(وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ)

"Ondan savayı çağırılan kimsə heç bir şəfaət sahibi deyil. Haqqə şahid duranlar istisnadır. (Həzrət İsa (ə) və mələklər özləri istəmədən məbud seçilmişlər.) Onlar özləri bilirlər (şəfaət kimə aiddir)."

Bildirişlər

1. Şəfaət öz-özlüyündə məqbuldur. Amma xəyali şəfaətlər rədd edilir.
2. İslaha ilk ixtilaf qaynağından başlamaq lazımdır. Yanlış məbudların şəfaətinə ümid şirk qaynağıdır və insanları bu fikirdən daşındırmaq lazımdır.
3. Yalnız haqqı etiraf edib şahid duranın şəfaət haqqı var.
4. Şəfaət izni olanlar kimə şəfaət verilməsini yaxşı bilirlər.
5. Yalnız elmə əsaslanan şəhadət dəyərlidir.

Ayə 87:

(وَأَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لِيَقُولَنَّ اللَّهُ فَنَأْتِي يُؤْفَكُونَ)

"Əgər müşriklərdən "onları kim yaradıb" soruşsan hökmən deyərlər: "Allah." Bəs necə olur azğınlığa uğrayırlar?"

Nöqtələr

• "İfk" sözündən olan "yufəkun" sözü gerçək yoldan çıxıb azğınlığa uğramaq mənasını bildirir.

Bildirişlər

1. Məkkə müşrikləri Allahın xaliqliyini qəbul edirdilər. Onlar Allahın rübubiyyətinə, varlıq aləmi üzərindəki müdiriyyətinə münasibətdə şirkə uğrayır, başqalarını da bu işdə təsirli sayırdılar.

2. Tövhid fitri bir həqiqətdir, şirk fitri yoldan çıxmaqdır.

Ayə 88:

(وَقِيلَهُ يَا رَبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ)

"Rəsulumuzun sözü budur: "Pərvərdigara! Həqiqətən, bunlar iman gətirməyən bir qövmdür."

Nöqtələr

• "Qilihi" sözü də "qəvlihi" sözü kimi danışıq mənasını bildirir.

Bildirişlər

1. Peyğəmbərlər inadkar insanlarla mübarizədə Allaha sığınırırlar.

2. Din təbliğatçıları haqqın hamı tərəfindən qəbul olunacağını gözləməmişlər.

Ayə 89:

(فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ)

"(Onların hidayətindən ümidini üzdükdən sonra) Onlardan üz çevir və "salam" söylə. Gələcəkdə anlayacaqlar (ki, cəzaları nədir.)"

Nöqtələr

• Ərəblər iki məqamda salam verir: Giriş və görüş zamanı, çıxış və xudahafizləşmə zamanı. Bu ayədə də salam xudahafizləşmə mənasındadır.

Bildirilər

1. İnadkar müşrikləri boşlayın, onlarla höcətləşməyin.
2. Hətta müşriklərlə dinc-yanaşı yaşayış zəruridir. (Dinin bəşəriyyətdən ilkin tələbi dinc-yanaşı yaşayışdır.)
3. İslam peyğəmbəri (s) bütün işlərini Allah əmri əsasında yerinə yetirmişdir.
4. Allah-təala peyğəmbər müxaliflərinə ağır əzabla xəbərdarlıq edir.

"DUXAN" SURƏSİ
(44-CÜ SURƏ, 59 AYƏ)
İyirmi beşinci cüz
"DUXAN" SURƏSİNİN SİMASI

59 ayədən ibarət olan bu surə Məkkədə nazil olmuşdur və müqəttəə ("ha-mim") hərflərlə başlayan 15-ci surədir.

"Duxan" sözü tüstü mənasını bildirir. Bu söz Quranda iki yerdə işlədilmişdir: Bir dəfə "Fussilət" surəsində dünyanın başlanğıcından danışıarkən, ikinci dəfə hazırkı surədə dünyanın sonundan söz açılarkən.

Quranın əzəməti, onun qədr gecəsində nazil olması, tövhid inancı, kafirlərin taleyi, həzrət Musanın (ə) və Bəni-İsrailin başına gələnlər, yaranışın əbəs olmaması, göyün və yerin yaranışı surənin əsas mövzularındandır.

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾
RƏHMAN VƏ RƏHİM ALLAHIN ADI İLƏ

Ayə 1-2:

﴿حَمِّ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾

"Ha, mim; and olsun aydınladan kitaba."

Ayə 3:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ﴾

"Biz onu mübarək bir gecədə nazil etdik. Biz daim qorxutmuşuq."

Nöqtələr

• "Mübarək" sözü "bərəkət" sözündəndir və davamlı xeyir mənasını bildirir.

• "Mübarək gecə" dedikdə ramazan ayına təsadüf edən qədr gecəsi nəzərdə tutulur.¹

• Müqəttəə hərfləri ilə bağlı bir sıra izahatlar verilmişdir. Ən münasib görünən baxış budur ki, Allahın böyük möcüzəsi olan Quran həmin əlifba hərflərindən təşkil edilmişdir. Çünki "Şura" surəsində müqəttəə hərflərdən sonra buyurulur ki, biz bu sayaq vəhy edirik. Bəzi rəvayətlərdə isə bu hərflərin yalnız Allaha məlum sirlərə malik olduğu bildirilir.²

• "Əbanə" sözündən olan "mubin" sözü aydın, aydınladan mənalarını bildirir. Qurana qarşı zülmərdən biri budur ki, bəziləri onun dəlil və

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə 185.

² "Təfsiri-Nurus-səqəleyn", 1-ci cild, səh.30.

məfhumlarını qeyri-şəffaf saymışlar. Amma belə bir baxış kökündən yanlışdır. Çünki Quran dəfələrlə özünü nur, haqla batili aydınladan kimi tanıtdırır. Uyğun həqiqət bu ayələrdə də təsdiqlənir. Əlbəttə ki, Quranda bir neçə mənə daşıyan mütəşabeh ayələr var. Amma bu ayələr də başqa ayələ vasitəsi ilə izah olunur.

- Quran bütün baxımlardan mübarəkdir: Nazil olma baxımından, mübarəklik baxımından, nüzul məkanı baxımından, nüzul zamanı baxımından.¹

- **Sual:** Əgər Quran qədr gecəsində nazil olmuşdursa, nə üçün onun iyirmi üç il ərzində peyğəmbərə çatdırıldığı bildirilir?

Cavab: Quran iki şəkildə nazil olmuşdur: Bir dəfə qədr gecəsində bir dəfəyə, ikinci dəfə iyirmi üç il ərzində tədricən. Necə ki, bir şəxsə şer kitabını həm tam şəkildə, həm də ayrı-ayrı səhifələr şəklində hədiyyət etmək olar.

- Bu ayədə Quranın nazil olduğu vaxt mübarək sayılmışdır. Digər ayələrdə əzab nazil olduğu dövr uğursuz qeyd olunur.² Əslində zamanı uğurlu və ya uğursuz edən onda baş verən hadisələrdir. Olsun ki, zamanın özündə də bizim üçün məchul səciyyələri var. Məsələn Quranda erkən sübh tövbə və yalvarış xüsusi qeyd olunur. Məlum olur ki, zamanın özündə də bizim bilmədiyimiz səciyyələri var.

Bildirişlər

1. Quran girami peyğəmbərin (s) dövründə müqəddəs kitab kimi tanınırdı. (Allah bu kitaba and içir.)

2. Quran insanların nura qovuşması üçün uca məqamdan nazil olmuşdur.

3. Ayrı-ayrı zaman kəsiyləri bir-birindən fərqlənir. Onlardan bəzisi müqəddəs və o birilərindən üstündür.

4. Mənəvi ehtiyacların təmini üçün gecə daha münasib vaxtdır.

5. Peyğəmbərlər göndərmək Allahın sünnesidir.

6. Qafil insanlar üçün xəbərdarlıq müjdədən təsirlidir.

Ayə 4:

(فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ)

"Onda (mübarək gecədə) hər bir mühüm iş ilahi hikmət əsasında müəyyənləşir."

¹ "Furqan" surəsi, ayə 1; "Sad" surəsi, ayə 29; "Ali-İmran" surəsi, ayə 96.

² "Fussilət" surəsi, ayə 16.

Bildirişlər

1. Qədr gecəsi hər il təkrarlanır.
2. Qədr gecəsi mühüm məsələlər təqdir olur.
3. Qədr gecəsi bəxt-tale gecəsidir.

Ayə 5:

﴿أَمْرًا مِّنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ﴾

"(Quranın qədr gecəsində nazil olması və həmin gec işlərin bölüşdürülməsi) Bizim tərəfimizdən olan bir işdir. Həqiqətən (peyğəmbərləri) göndərən bizik."

Ayə 6:

﴿رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

"(Kitab və peyğəmbərlər göndərilməsi) Rəbbin tərəfindən böyük rəhmətdir. Həqiqətən, O eşidən və biləndir."

Nöqtələr

- Allah rəhmət qaynağı, peyğəmbər rəhmət səbəbi, Quran və səmavi kitablar rəhmətdir.¹
- Allahın Qurana and içməsi, Quranın mübarək qədr gecəsində nazil olması, bu ilahi kitabın aydınlıq gətirib xəbərdarlıq etməsi, Allah tərəfindən rəhmət olması onun əzəmətini göstərir.

Bildirişlər

1. Quranın nazil olması Allah nəzərində çox mühüm bir məsələdir.
2. Quranın nazil olmasında başqa bir kimsənin iştirakı olmayıb.
3. Qədr gecəsində baş verənlər Allahın nəzəri altında olub.
4. Səmavi kitabın və peyğəmbərlərin göndərilməsi Allahın sünnələrindəndir.
5. Kitab təklidə bəs etmir, onu bəyan edən də lazımdır.
6. Xəbərdarlıq edən peyğəmbərlə yanaşı kitabın göndərilməsində məqsəd tərbiyə və mərhəmətdir.
7. Həqiqi və daimi agahlıq və elm sahibi yalnız Allahdır, başqalarının və ya başqa qanunların sorağınca getməyəcək. Allahın elmi əsasında kitab və peyğəmbərlərin göndərilməsi, qədr gecəsindəki müqəddərat bizim ehtiyacımızın təmini üçündür.

¹ "Ənbiya" surəsi, ayə 107.

Ayə 7:

﴿رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ﴾

"Əgər yəqin əhli olsanız (bilərsiniz ki) Odur göylərin və yerin, onlar arasındakıların Rəbbi!"

Bildirişlər

1. Varlıq aləmi bir rübubiyyət, müdiriyyətə tabedir.
2. Qurana diqqətsiz olmayaq, onu göndərən göylərin və yerin, onlar arasındakıların Rəbbidir.
3. Varlıq aləmini ondan tam xəbərdar olan yetərinə idarə edə bilər.
4. Yaranışa, onun idarə olunmasına, hidayət və təkamülünə diqqət yəqinlik üçün zəminədir.

Ayə 8:

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ﴾

"Ondan savayı məbud yoxdur. Dirildən də, öldürən də Odur. O sizin Rəbbiniz və əcdadınızın Rəbbidir."

Bildirişlər

1. Məbudda öldürmək və diriltmək qüdrəti olmalıdır.
2. Diriltmək və öldürmək Allahın daimi işidir.
3. Allahın varlıq üzərindəki müdiriyyəti göstərir ki, Allahdan savayı məbud yoxdur. Onun müdiriyyəti həm göyləri və yeri, həm də sizi və əcdadlarınızı əhatə edir.
4. Bəşər cəmiyyəti inkişafdadır.
5. Ölüm və həyat təkamülə aparır.
6. Ata-babaların şirki də məhkum olunur. Allah əcdadınızın də Rəbbidir.

Ayə 9, 10, 11:

﴿بَلْ هُمْ فِي شَكِّ يَلْعَبُونَ فَاذْفَعِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

"(Kafirələr buna inanmırlar) Onlar (həqiqətə münasibətdə dərin və ardıcıl) şəkk içində əylənirlər; səmanın aşkar tüstü, dumana bürünəcəyi günün intizarında ol; (Həmin tüstü, duman) bütün insanları əhatəyə alar. Budur ağır əzab!"

Nöqtələr

- "Fərtəqib" təbiri Quranda iki dəfə, özü də həmin surədə işlədilmişdir. Uyğun təbir bir növ kafirlərə hədə, peyğəmbərə təsəllidir.
- Bəziləri "duxan" sözünün dünyanı bürüyəcək qıtlıq və bədbəxtliyə işarə olduğunu bildirir. Amma "duxan" dedikdə qiyamət astanasındaki tüstü, dumanın nəzərdə tutulması daha münasib görünür.

Bildirişlər

1. Şəkk insanı qəflətə yox, araşdırmaya aparmalıdır. Ardıcıl şəkk məzəmmət olunur
2. Tövhidə hansısa qaranlıq və şübhə doğuran nöqtə yoxdur. Kafirlərdə şəkk doğuran onlardakı inadkarlıqdır.
3. Vəhyi inkar edənlərin məntiq və dəlili yoxdur. Onların həyatı əyləncə xarakterlidir.
4. Yetərli dəlillərdən sonra növbə xəbərdarlığa çatır.
5. Gələcəkdə səma tüstü-duman şəklinə düşəsidir.

Ayə 12:

(رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ)

"(İnsanlar deyir) Pərvərdigara! Bu əzabı bizdən uzaqlaşdır, biz iman gətirərik."

Ayə 13:

(أَتَى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ)

"Bu xəbərdarlıqdan onlara nə fayda?! Hansı ki, onlara aydınladan bir peyğəmbər gəlmişdi. (Amma onlar etina etmədilər.)"

Bildirişlər

1. Dini oyuncaq sayanlar bir gün qəflət və şübhədən çıxıb yalvarasıdırlar.
2. Əzab gələnin zaman tövbənin təsiri yoxdur.
3. Allah xəbərdarlığı başa çatdırdıqdan sonra əzab göndərir.
4. Həm Allahın kitabı, həm də Onun peyğəmbəri aydınladandır.¹

Ayə 14:

(ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلِّمٌ مَّجْنُونٌ)

¹ "Duxan" surəsi, ayə 2.

"Sonra ondan üz çevirib dedilər: "Ona cin toxunub, təlim verilib."

Ayə 15:

﴿إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ﴾

"Əlbəttə, biz qısa bir müddət əzabı uzaqlaşdırırıq. Amma siz yenidən üz çevirərsiniz."

Ayə 16:

﴿يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنْتَقِمُونَ﴾

"Elə bir gün ki, biz böyük bir qüdrətlə (sizi) yaxalayacağıq. Həqiqətən, biz intiqam alanıq."

Nöqtələr

- Allah acıq çıxmaq yox, ədalətin bərpası üçün intiqam alır.
- "Bətş" dedikdə şiddətlə yaxalamaq mənası nəzərdə tutulur. Bəzilərinin nəzərinə, burada Bədr savaşında müşriklərin məğlubiyyətinə işarə olunmuşdur.

Bildirişlər

1. Azgınlıq öz işinə don geyindirir.
2. İnadkarlıq insanı həm əməl, həm də danışıqda azdırır.
3. Müşriklər elə düşünürdülər ki, peyğəmbərlərin təlimləri cinlərdən keçib.
4. Allah dəfələrlə nalələrə cavab vermiş təhlükələri sovuşdurmuşdur.
5. Günahkar insan Allahın qəzabını görüb "iman gətirdim" deyər. Elə ki, təhlükə sovuşdu dərhal üz çevirir.
6. İnsan unutqandır. Allahın qəzabından bir neçə gün sovuşan kimi həddi aşır.
7. Allah rəhmət çeşməsidir. Amma Onun əzabı da ağırdır. Vəhylə oyun oynayanlar Allahın ağır əzabına düşər olurlar.
8. Allah peyğəmbərlərin hamisidir. O peyğəmbəri cinlərlə əlaqəli bilənlərdən intiqam alır.

Ayə 17:

﴿وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ﴾

"Həqiqətən, biz bu kafirlərdən öncə Firon qövmini sınağa çəkdik. Kəramətli bir peyğəmbər onların soruşuna gəldi."

Ayə 18:

﴿أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ﴾

"(Musa onlara dedi) Allahın bəndələrini (Bəni-İsraili) mənə tapşırın. Həqiqətən, mən sizin üçün etibarlı bir peyğəmbərəm."

Nöqtələr

• "Fətəna" sözünün lüğət mənası qızılı qatqılardan təmizləmək üçün kürəyə yerləşdirməkdir. Uyğun söz hazırda insanın kimliyini üzə çıxaran sınaq mənasında işlədilmişdir.

Bildirişlər

1. Peyğəmbərlərin xalqın sorağına gəlməsi bir növ imtahandır. Müəyyənləşdirilir ki, kim haqqı qəbul edir kim inadkarlıq göstərir. Olsun ki, insanların azadlığa buraxılması, eləcə də təhqir Firona münasibətdə Allahın sınaqlarındandır.)

2. Allahın sınaqları davamlı və qətidir.

3. Tarixdəki ibrətlər peyğəmbər üçün təsəlli, kafirlər üçün xəbərdarlıqdır.

4. Allahın seçdiyi kəs öncədən ləyaqətə yiyələnmişdir.

5. Müstəzəflərin zalımların əlindən azad edilməsi peyğəmbərlərin vəzifələrindəndir. (Bəli, məhrum təbəqənin istismarı ən böyük ictimai və iqtisadi fəsaddır. Bu fəsadla mübarizə peyğəmbərlərin ilkin vəzifəsidir.)

6. Allah bəndələrinin əli övliyalarmın əlində olmalıdır.

7. Allah bəndələri nə üçün Firona bəndə olmalıdır?!

8. Peyğəmbərlərin rəhbərliyi bəşəriyyətin faydası üçündür.

9. İnsan bəzən öz kamilliklərini bildirməli olur.

10. Xalqın etimadını qazanmaq müvəffəqiyyət rəmzidir.

11. Vəhyin qəbulunda və çatdırılmasında əmanətdarlıq peyğəmbərlərin zəruri sifətlərindəndir.

12. Musa tayfa bağlılığına xatir yox, peyğəmbərlik vəzifəsini yerinə yetirmək üçün Bəni-İsrailin azad buraxılmasını istəyirdi.

Ayə 19:

﴿وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ﴾

"Allah qarşısında təkəbbür göstərməyin. Həqiqətən, mən sizə aşkar dəlil gətirmişəm."

Ayə 20-21:

﴿وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونَ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاغْتَرِزُوا﴾

"Məni ittiham (və ya daşqalaq) etməyinizdən öz Rəbbimə və sizin Rəbbinizə pənah aparıram. Əgər mənə iman gətirmirsinizsə (heç olmaya) uzaqlaşın."

Ayə 22:

(فَدَعَا رَبَّهُ أَنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ)

"(Onların hidayətindən ümidini üzüb Rəbbini çağırdı, (dedi) onlar günah yolunu tutmuş bir qövmdür."

Bildirişlər

1. Peyğəmbərlərə müxalifət, xalqın istismarı Allah qarşısında təkəbbürdür. (Musa xalqı istismar edən müxaliflərə "özünüzü Allahdan üstün tutmayın" buyurdu.)

2. Bütün varlıq Allah qarşısında baş əyir.¹ İnsana tapşırılır ki, Allah qarşısında təkəbbür göstərməsin.

3. Təbliğ üçün kamillikdən əlavə məntiq və dəlillərə ehtiyac var. (Möcüzə və aşkar dəlili olan Fironlarla sinə-sinəyə gələ bilir.)

4. İnadkarlıq olan yerdə hətta peyğəmbərlərin həyatı və şəxsiyyəti təhlükəyə düşür.

5. Böhtan və işgəncə ilahi işə mane olmamalıdır. (Ayədə "tərcumun" deyərkən böhtan atmaq və ya daşqalaq etmək nəzərdə tutulur.)

6. Təbliğdə qarşı tərəfə eyni üslubda cavab vermək faydalıdır. (Firon özünü rəbb kimi tanıtdırdığı vaxt Musa "mənim və sizin Rəbbiniz" sözlərini təkrarlayır.)

7. İnsan Allaha sığınmamış zalımlar qarşısında dayana bilməz.

8. Peyğəmbərə iman Allaha imandır.

9. Bəzən bir guşəyə çəkilib günahkarlardan uzaqlaşmaq lazım gəlir.

10. Musa möcüzələrə malik olduğu halda daha çox məntiqə əsaslanaraq qarşıdurmadan çəkinir.

11. Təkrar dəvətdən sonra nifrin caizdir.

12. Əgər günah və fəsad insanda kök atsa peyğəmbərlərin dəvəti təsir göstərməz.

Ayə 23:

(فَأَسْرِبِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُّتَّبِعُونَ)

"(Ona dedik) Bəndələrimi gecə yola çıxar. Çünki təqib olunursunuz."

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə 116.

Ayə 24:

﴿وَإِنَّكَ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُونَ﴾

"Dəryanı arxanca sakit burax (gözləmə ki, aralanmış su siz kedikdən sonra yerinə qayıtsın; Fironun qoşunu suya daxil olduqda su onları qərq edəcək) çünki onlar qərq olanlardır."

Ayə 25, 26, 27:

﴿كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ وَنَعْمَةً كَانُوا فِيهَا فَآكِهِينَ﴾

"Onlar bir çox bağları, çeşmələri, əkinləri, gözəl yerləri, kam aldıkları nemətləri qoyub getdilər."

Ayə 28:

﴿كَذَلِكَ وَأُورَثْنَاهَا قَوْمًا آخِرِينَ﴾

"Biz bu sayaq (hər şeyi alıb) onları başqa qövmə miras etdik."

Nöqtələr

- "Əsr" sözü gecə yola çıxmaq mənasını bildirir. "Rəhv" dedikdə açıq, aram və geniş yol mənası anlaşılır.
- "Nimət" dedikdə ləzzət vasitəsi, "nəmət" dedikdə ləzzətin özü başa düşülür.¹
- "Fakihin" dedikdə ya meyvədən bəhrələnmə, ya da şadlanma mənası nəzərdə tutulur.
- Nil çayı o qədər əzəmətlidir ki, Quran bu çayı dərya kimi yada salır.

Bildirişlər

1. Bəzi dualar dərhal qəbul olur.
2. Dua təlaşla müşayiət olunmalıdır.
3. Vaxtın proqramlaşdırmada rolu var.
4. Bəni-İsrailin Musanın rəhbərliyi ilə gecə yarı yola çıxması bir növ Fironun ziddinə qiyam idi. Bu səbəbdən Firon dözməyib onların ardınca qoşun göndərdi.
5. Məqsədə çata bilmədiyiniz küfr məmləkətdən hicrət edin.
6. Allah öz sadıq bəndələrinə arxayınlıq və aramlıq verir.
7. Hər açıq yol ilahi lütf nişanəsi deyil. Allah dəryada yolu açıq saxladı ki, fironçular qərq olsunlar.
8. Fironun Musaya qarşı səfərbərliyində bağ və qəsrləri olan varlılar da iştirak edirdi.

¹ "Müfrədati-Rağib".

9. Allahın qəzəbi qarşısında maddi imkanlar faydasızdır.
 10. Zalımların məhvi və onların yerinə başqa bir qövmün gətirilməsi Allahın sünnesidir.
 11. Dünya ləzzətləri ötürüdür.
 12. Əyyaşlıq insanı müxaliflər cərgəsinə qatır.
 13. Var-dövlət bəzən xoşbəxtlik yox, bədbəxtlik gətirir.

Ayə 29:

﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ﴾

"Onlara nə göy və yer ağladı, nə də möhlət verildi."

Nöqtələr

• Bəzi təfsirçilər bildirirlər ki, göy və yerin ağlamaması dedikdə Fironçuların məhvinə dünyanın gedişatına təsirsizliyi nəzərdə tutulur. Amma zahirən belə görünür ki, varlıq aləmi şüurludur.

Bildirişlər

1. Yer və göyün şüuru, hissiyyəti var.
2. Allahın istəyi olan yerdə bütün varlıq aləmi həmahəng olur.
3. İlahi möhlət üçün şərtlər var. Bəzən günah yükü elə ağırlaşır ki, insana möhlət verilmir.

Ayə 30:

﴿وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ﴾

"Həqiqətən, biz Bəni-İsraili həmin zəliledici əzabdan qurtardıq."

Ayə 31:

﴿مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا مِنَ الْمُسْرِفِينَ﴾

"Təkəbbürlü və israfçılardan olan Firondan (xilas etdik)."

Ayə 32:

﴿وَلَقَدْ اخْتَرْنَاَهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَىٰ الْعَالَمِينَ﴾

"Həqiqətən, biz onları aləmlərdən xəbərdarlıq xatirinə seçdik."

Ayə 33:

﴿وَأَتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُّبِينٌ﴾

"Öz qüdrət nişanələrimizdən onlara aşkar sınaq olanını verdik."

Nöqtələr

• "Ali-İmran" surəsinin 110-cu ayəsində Allah-təala müsəlmanların ən üstün ümmət olduğunu bildirir. Demək, yəhudilərin aləmdəkilərdən üstünlüyü dedikdə onların öz dövrlərindəki üstünlüyü nəzərdə tutulur. Çünki həmin vaxt onlara ilahi kitab göndərilmişdi.

Bildirişlər

1. Bütün tarixi təbəddülatlar Allahın əlindədir.
2. Allah peyğəmbər və müsəlmanlara təsəlli verir.
3. Zalım hökumətdə yaşayış zəliledici bir əzabdır.
4. İnsanların rəftar və əməlləri onları məhvə aparır.
5. İlahi proqramlar elmə əsaslanır.
6. Allahın ətaləri sınaq vasitəsidir.

Ayə 34-35:

(إِنَّ هَؤُلَاءَ لَيَقُولُونَ إِنَّ هِيَ إِلَّا مَوْتُنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُنشَرِينَ)

"Əlbəttə (sənin dövründəki) bu müşriklər daim deyirlər: "Bu birinci ölümdən əlavə bir şey yoxdur və bir daha dirilməyəcəyik."

Ayə 36:

(فَاتُّوا بِآبَائِنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)

"(Onlar deyir) Əgər siz (peyğəmbərlər) doğru deyirsinizsə, bizim (ölmüş) atalarımızı geri qaytarın."

Ayə 37:

(أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ)

"Məkkə müşrikləri üstündür, yoxsa Tübbə qövmü və onlardan əvvəlkilər? Biz onları günahkar qövm olduqlarından həlak etdik. (Nə üçün ibrət götürümlər?)"

Nöqtələr

• "Tübbə" qövmünün kimliyi ilə bağlı müxtəlif fikirlər var: Xalqın tabe olduğu Yəmən padşahları; bir-birini əvəz etmiş padşahlar; özü yaxşı, ardıcılıarı pis olan Tübbə adlı bir şəxs.

• Qurani-kərimdə günah, məkr, küfr, təkzib, zülm, istibdad, tüğyan və həddi aşmaq həlakət və ilahi qəzəb amillərindən sayılır.¹

• İnadkar insanlara möcüzə təsir etmir. "Ölümdən sonra həyat yoxdur" deyib yanlış mühakimə aparan peyğəmbərlərin doğruculuğuna şübhə edən insanlar inadkardır.

¹ "Haqqə" surəsi, ayə 5; "Ali-İmran" surəsi, ayə 11.

Bildirişlər

1. Mənfi təsir ehtimalı olmasa batil və xürafat əqidələri yada salmaq olar.
2. Məada, ölümdən sonrakı həyata inam iman və şirkin sərhəddidir. (Müşriklər Allahın xaliqliyinə inanır, amma qiyaməti qəbul etmirdilər.)
3. Möcüzəni insanlar yox, Allah seçir.
4. Tarix ən böyük ibrət dərsləridir.
5. Günah insanı məhvə aparır.

Ayə 38:

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ﴾

"Biz göyləri, yeri və onlar arasındakıları oyun-oyuncaq yaratmadıq."

Ayə 39:

﴿مَا خَلَقْنَاهُمْ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

"Biz göyü və yeri yalnız haqq olaraq yaratdıq, amma müşriklərin əksəri bilməz."

Nöqtələr

- Uşaq oyunları kimi məqsədsiz, proqramsız və nəticəsiz işlər "ləib" adlanır.
- Bu iki ayə sonrakı ayələr üçün müqəddimə yerindədir. İşarə olunur ki, qiyamət olmayan yerdə yaranış məqsədsizdir. Çünki varlıq insanlar üçün yaradılmışdır və insan ölümlə puç olub gedirsə varlıq əbəddir. Ona görə də buyurulur ki, biz göyləri və yeri məqsədsiz yaratmadıq.

Bildirişlər

1. Varlıq aləmi məqsədlidir, biz də məqsədsiz olmamalıyıq.
2. Yaranışda məqsəd yalnız həqiqətdir. Əgər yaranış məqsədini anlamırıqsa problem öz düşüncəmizdədir.
3. Düşüncəli insan öz işində insanların yox, Allahın münasibətini əsas götürür.
4. Həqiqi elm ilahi tədbirlərdəki həqiqət və hikməti anlamaqdır.

Ayə 40:

﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ﴾

"Həqiqətən, (haqqın batıldən) ayrılıq günü onlara hamılıqla vəd olunmuşdur."

Ayə 41:

﴿يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَىٰ عَنْ مَوْلَىٰ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾

"Elə bir gün ki, heç bir dost öz dostunu himayə etməz və onlara yardım göstərilməz."

Ayə 42:

﴿إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾

"Yalnız Allahın mərhəmət göstərdiyi kəs istisnadır. Həqiqətən, o yenilməz və mərhəmətlidir."

Nöqtələr

• Yararışda haqqa əsaslanan məqsəd olduğundan qiyamət labüddür. Varlığı haqq əsasında yaratmış hikmət sahibi olan Allah ona ölümlə son nöqtə qoyası deyil.

• "Məvla" dedikdə dost, hamı, xidmətçi və bəndə mənaları anlaşılır.

Bildirişlər

1. Qiyamət günü haqqın batıldən, yaxşının pisdən ayrıldığı gündür.
2. Qiyamət səhnəsinə çıxarış hamı üçündür.
3. Qiyamətdə şəfaətdən savayı bütün əlaqələr təsirsizdir.
4. Qiyamətdə hansısa köməkdən danışıla bilməz.
5. Qiyamətdə nə fərd fərdə nə də dəstə dəstəyə kömək göstərə bilir.
6. Qiyamət səhnəsində toplum arasındakı insan yenə tənhadır.
7. Yalnız Allahın qüdrəti Onun mərhəməti ilə müşayiət olunur. Allah kafirlərə qalib, möminlərə mərhəmətlidir.

Ayə 43, 44, 45, 46:

﴿إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ طَعَامُ الْأَثِيمِ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ كَغَلِي الْحَمِيمِ﴾

"Həqiqətən, zəqqum ağacı günahkarların təamıdır; ərimiş mis kimi onların qarınlarında qaynar; necə ki qaynar su qaynarır!"

Ayə 47-48:

﴿خُذُوهُ فَاعْتَلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ﴾

"(Cəhənnəm məmurlarına deyilər) Günahkarı tutun onu şölələnən odun arasına çəkin; sonra qaynar sudan başına tökün."

Ayə 49-50:

﴿ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ﴾

"(Ona deyilər) İndi dad! Sən həmin adamsan ki, özünü izzət və kəramət sahibi bilirdin; bu daim şübhə etdiyin həmin şeydir!"

Nöqtələr

• Zəkkum cəhənnəmin xoşagəlməz qidalarındandır. "Saffat" surəsinin 63-cü ayəsində deyilir ki, zəkkum cəhənnəmdə bitən ağac və ya otdur. İnsan cəhənnəmdə əbədi qaldığı kimi, zəqqum ağacı da onun yanında daimidir.

- "Muhl" dedikdə yalnız filiz və ya ərimiş mis nəzərdə tutulur.
- "Fətiluh" sözü qəzəb və sərtliklə çəkib aparmaq mənasını bildirir.
- Davamlı günaha yol verən insan "əsim" adlanır.

Bildirişlər

1. Məad cismanidir. (Təam və su təbirləri məadın cismani olduğunu göstərir.)

2. Günah Allahın qəhr-qəzəbinə səbəb olur.

3. Qiyamət əzabı həm cismə, həm də ruha aiddir. (Qaynar maddələr cismani, özünü izzət sahibi bilənlərin təhqiri ruhi əzabdır.)

4. Cəhənnəm əhli içdən də, çöldən də yanar.

Ayə 51, 52, 53:

﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ يَلْبَسُونَ مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ﴾

"Həqiqətən, pəhrizkarlar əmin-aman yerdədir. Bağlar və çeşmələr arasında! Onlar yuxa və qalın ipək libaslar geyər, bir-birləri ilə üz-büz əyləşərlər."

Ayə 54:

﴿كَذَلِكَ وَرَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ﴾

"Bu sayaqı (mükafat verərik). Onları hurilərlə evləndirərik."

Ayə 55:

﴿يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِنِينَ﴾

"Həmin bağlarda asudəliklə hər meyvədən istəyərlər."

Nöqtələr

• "Sundus" dedikdə nazik, "istəbrəq" dedikdə qalın ipək parça nəzərdə tutulur.

• "Hurin" sözündə "hur" təbiri qara gözlü, ağ bədənli, "iyn" təbiri iri gözlü qadınlar mənasını bildirir.

• Ən böyük nemət əmin-amanlıqdır. Bu nemət bütün digər nemətlərdən öncə qeyd edilir. Şübhəsiz, behiştəki əmin-amanlıq əhatəlidir. Orada nə ölüm qorxusu, nə rəqib, nə həsəd, nə də itki var.

• Behiştəki aramlıq həm yerlə, həm də qidalarla bağlıdır. Bəzən dünyada bir neçə meyvədən istifadə insanda xəstəlik yaradır.

Bildirilər

1. Behişt nemətlərindən faydalanmaq üçün təqvaya ehtiyac var.
2. Bu günki qorxu və təqva sabahkı əmin-amanlığın zəmanətidir.
3. Qorxu ilə yanaşı ümidə ehtiyac var.
4. Behiştə çoxsaylı və çeşidli nemətlər var.
5. Bir neçə günlük dünyada dəbdəbəli və ipək libaslardan imtina edilməsi əbədi axirət ləzzəti ilə sonuclanır.
6. Çılpaqlıq hətta behiştə dəyər sayılmır.
7. Təqva mühibi bir dəyərdir. Fitnə-fəsadı gücləndirən təqvasız insanların hüsurudur.
8. Behişt əhlinin xoş və dostcasına məclisləri olur.
9. Behiştə imtina və arxa çevirmək yoxdur.
10. Behişt izdivacında Allah vasitədir.

Ayə 56, 57:

﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ وَوَقَاهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ فَضْلًا
مِّن رَّبِّكَ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾

"Behiştə arxada qalmış ilk ölümdən savayı ölüm dadmayacaqlar. Allah onları yandırıcı əzabdan hifz etmişdir. (Bütün bunlar) Rəbbin tərəfindən bəxşidir. Budur həmin böyük ləzzət!"

Bildirilər

1. Dünyada təqva yolunu tutub özünü qoruyanı axirətdə Allah cəhənnəmdən hifz edir.
2. Behişt əbədidir və behişt əhli üçün ölüm qorxusu yoxdur.
3. Kimsənin Allahdan alacağı yoxdur, Allah nə verirsə fəzlindən verir.
4. Bütün behişt ləzzətləri Allahın lütfü sayəsində dadılır. Əgər peyğəmbərin göstərişləri və fədakarlığı olmasaydı, behiştə aparan təqva olmazdı.
5. Həqiqi xoşbəxtlik təqva və cəhənnəmdən qurtuluş sayəsində gerçəkləşir.

Ayə 58:

(فَاتَّمَا يَسْرِنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ)

"Biz yalnız sənin dilinlə Qurani asanlaşdırdıq ki, bəlkə ibrət götürələr."

Ayə 59:

(فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ)

"Sən (qələbəni) gözlə, onlar da (bəd aqibətlərini) gözləyirlər."

Nöqtələr

- Allah girami peyğəmbərə (s) o qədər diqqətlidir ki, Quranda peyğəmbərin (s) ayrı-ayrı bədən üzvləri də yada salınır: Çöhrə, göz, dil, bel, əl, ömür, boyun, qəlb, sinə.¹
- Surə Quranın mədhi ilə başlayır, onun yada salınması ilə başa çatır.

Bildirişlər

1. Bəyan və ondakı mülayimlik Allahın nemətidir.
2. Quranın nazil olmasında məqsəd xalqın qəflətdən oyanışıdır.
3. Quran maarifi insan fitrətinə uyğundur.
4. Allah Quran göndərməklə insanlara xəbərdarlığını başa çatdırmışdır. Qəbul etməyənlər əzab intizarında olsun.
5. Dostlarınıza təsəlli verin, düşmənlərinizə xəbərdarlıq edin.

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə 144; "Hicr" surəsi, ayə 88; "Məryəm" surəsi, ayə 97; "İnşirah" surəsi, ayə 3; "İsra" surəsi, ayə 29; "Hicr" surəsi, ayə 72; "İsra" surəsi, ayə 29; "Furqan" surəsi, ayə 32; "İnşirah" surəsi, ayə 1.

"CASİYƏ" SURƏSİ

45-ci SURƏ, 37 AYƏ

İyirmi beşinci cüz

"CASİYƏ" SURƏSİNİN SİMASI

37 ayədən ibarət olan bu surə Məkkədə nazil olmuşdur. Surə onun iyirmi səkkizinci ayəsi ilə əlaqədar adlandırılmışdır və "Casiyə" dedikdə "diz üstə oturmuş" mənası anlaşılır. Surənin ilk və son ayəsində Allah "əziz" və "həkim" sifətləri ilə vəsf olunur.

Quranın əzəməti, tövhid dəlilləri materialistlərə cavablar, bəzi keçmiş qövmlərin taleyi, azğınlara xəbərdarlıq, əfv və güzəştə dəvət, qiyamət səhnələri bu surənin əsas mövzularındandır.

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

RƏHMAN VƏ RƏHİM ALLAHIN ADI İLƏ

Ayə 1-2:

﴿حَمِّ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾

"Ha-mim; kitab yenilməz və hikmət sahibi olan Allah tərəfindəndir."

Ayə 3:

﴿إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾

"Həqiqətən, göylərdə və yerdə möminlər üçün nişanələr var."

Nöqtələr

- Allah hikmət sahibidir. Onun kitabı hikmət, peyğəmbəri hikmət müəllimidir.¹
- Allahın kitabı və yaratdıqları hamının gözü qarşısındadır. Amma Onun kitabından yalnız təqvalılar bəhrələnir.² Varlıq aləmi yalnız möminlərə Allahı xatırladır.

Bildirişlər

1. Quran hamının ixtiyarında olan əlifba hərflərindən təşkil olunmuşdur. Bu səmavi kitab tədricən nazil edilmişdir.

2. Kitab və qanun göndərilməsi Allahın ən böyük nemətlərindəndir. Buna görə də göy və yer nemətindən öncə səmavi kitab yada salınır.

3. Təbliğdə öncə Quranın məqamı açıqlanmalı, sonra onun xəbərdarlıq və göstərişlərinə əməl olunmalıdır.

¹ "Yasin" surəsi, ayə 1 və 2; "Bəqərə" surəsi, ayə 129.

² "Bəqərə" surəsi, ayə 2.

4. Quran izzət və hikmət sahibi olan Allah tərəfindən nazil edildiyindən onun məzmunu möhkəm və nüfuz edilməzdir.

5. Quran həm əsaslıdır, həm də toxunulmaz.

6. Şəriət və təbiət qanunları eyni mənbədən qaynaqlanır və bir-birinə uyğundur.

7. Allahı tanımaq üçün təbiətin müaliəsi Quranda təşviq olunur.

8. Nəinki Quran ayələri, həm də təbiət kitabının səhifələri möminlər üçün nişanədir.

Ayə 4:

﴿وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾

"Sizin və (varlıq aləminə) səpələnmiş canlıların yaranışında yəqin əhli üçün nişanələr var."

Ayə 5:

﴿وَإِخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾

"Bir-birini izləyən gecə və gündüzdə, Allahın səmadən endirib, vasitəsi ilə torpağı saralıb-solduqdan sonra cücərdib-diriltiyi yağışda, küləklərin əsməsində düşüncələr üçün ilahi qüdrət nişanələri var."

Nöqtələr

• Üç-beşinci ayələrdə yaranış nişanələri bəyan olunur. Ayələrin hər birinin sonunda xitab edilir. Bir dəfə iman əhlinə, növbəti dəfə yəqin əhlinə, daha sonra düşüncə əhlinə üz tutulur. Bununla da nəzərə çatdırılır ki, iman yolu düşüncə yolundan fərqli deyil. Hər iki yol insanı yəqinə çatdırır. Əlbəttə ki, insanın və digər canlıların yaranışında dəqiqlik var və bu dəqiqliyə diqqət insanı yəqinliyə aparır.

• Yer kürəsinin nizamlı hərəkəti, gecə və gündüzün növbəli şəkildə bir-birini əvəz etməsi ilahi qüdrət və hikmət nişanələrindəndir. Bu hərəkət olmasaydı, yad başqa sürətdə olsaydı yer üzündə həyat iflic olardı. Bu nemətlərin dəyəri yalnız əldən alındıqdan sonra dərk edilir.

• Yer üzündəki canlıların həyatında külək, yağış, gecə-gündüzün mühüm rolu var.

• Yaranış bir, müdiriyyət bir, ruzi vermək isə başqa bir məsələdir. Hər bir yaranmışın ruzisi yaranışın başlanğıcından tənzimlənmişdir.

• Allah qəlblərin dirçəlişi üçün kitab, torpağın dirçəlişi üçün yağış göndərmişdir.

• Gecə ilə gündüz arasında ixtilaf dedikdə ya onlar arasındakı saat fərqli, ya da başqa bir fərq nəzərdə tutulur.

- Küləkdə üç mühüm fayda var: Buludların hərəkəti, bitkilərin tozlanması, havanın təmizlənməsi.
- Quranda gecə və gündüz yad edilərkən öncə gecənin adı çəkilir.

Bildirişlər

1. Varlıq aləmi allahşünaslıq kitabıdır. Səma, insan və canlılar haqqında düşüncə bizi eyni bir istiqamətə yönəldir.
2. Canlıların yer üzünə səpələnməsi ilahi nemətlərdəndir. Əks təqdirdə yer üzündə həyat iflic olardı.
3. İnsanın adı göylər və yer, eləcə də digər canlılardan öncə çəkilir. Bu ardıcılıq insanlığın əhəmiyyətini göstərir.
4. Varlıq nizamının mütləsi insanı yəqinliyə aparır.
5. Səma ruzi çeşməsidir.
6. Torpağın ölümü və həyatı var. Bu proseslər daim təkrarlanır.
7. Küləklərin hərəkəti təsadüfi deyil, ilahi proqrama əsaslanır.
8. Varlıq kitabı çeşidli dəlillərlə doludur. Bu dəlilləri dərk etmək üçün düşüncəyə ehtiyac var.

Ayə 6:

(تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ)

"Bunlar haqq olaraq sənə nazil etdiyimiz ilahi ayələrdir. Allah və onun ayələrini qoyub hansı sözə inanırlar?!"

Bildirişlər

1. İnsanların ixtiyarına həqiqətlə tanışlıq vasitələri verək. Belə etsək, xəbərdarlıq başa çatar.
2. Quran bu gün mövcud kəlmələrlə peyğəmbərə nazil olmuşdur.
3. Xalqı tərbiyələndirmək fikrinə düşən öncə özünü tərbiyələndirməlidir.
4. Allahın ayələri haqqa əsaslanır. Mənasız, xürafi, şişirtmə, xülya sözlər insana aiddir.
5. Əgər insan ilahi yolu qoyub başqa bir yol seçə bilirsə, demək azad buraxılıb.
6. Bir bunca nişanədən, haqqın bəyanından sonra insanın doğru yoldan çıxması təəccüb doğurur, həm də məzəmmət olunasıdır.
7. İlahi ayələri dinləyib doğru yola gəlməyənlərin içində bir problem var. İlahi ayələr isə haqq və aşkardır.

Ayə 7:

(وَيْلٌ لِّكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ)

"Vay olsun bütün yalan danışan, günah yolunu tutanlara!"

Ayə 8:

﴿يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِيرُهُ بِعَذَابِ إِلِيمٍ﴾

"Ardıcıl şəkildə ayələr oxunan və bu ayələri dinləyən, amma eşitməmiş kimi təkəbbürlə israr göstərən ağır əzabla müjdələ."

Ayə 9:

﴿وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوعًا وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾

"Ayələrimizdən bir şey anladığında onu məsğərəyə qoyar. Üzücü əzab onlar üçün hazırlanıb!"

Nöqtələr

• "İfk" sözündən olan "əffak" sözü çox yalan danışan adama işarədir. "Əsim" dedikdə çox günah edən, günah yolunu tutan insan nəzərdə tutulur. "Əsim" sözü "ism" sözündəndir. "Həlak ol" mənasında işlənən "vəylun" sözü Qurani-kərimdə iyirmi yeddi dəfə işlədilmişdir. Əlləri ilə yazdıqlarını Allaha aid edənlər, iqtisadiyyat sahəsindəki əskik satan zalımlar, əqidə baxımından yolunu azmış kafirlər, müşriklər, ətrafdakıları məsxərəyə qoyanlar bu sözə tuş gəlir.¹

• Allahın cəzası günaha münasib olur. Peyğəmbərin (s) sözünü eşitdiyi halda özünü karlığa qoyub Allah rəsulunun qəlbini incidənləri ağır əzab gözləyir. Məsxərə qoymaqla alçaldanlar isə üzücü əzaba düşər olasıdır.

• Adətən, müjdə dedikdə xoş xəbər nəzərdə tutulur. Amma Allah-təala bu ayələrdə kafirlərə əzab vədini müjdə adlandırır. Sanki kafirlər üçün ən üstün xəbər əzab xəbəridir.

Bildirişlər

1. Haqq söz hətta günahkarlara da çatdırılmalıdır.
2. Öncə təbliğ, sonra xəbərdarlıq. Quran insanlara haqq sözü eşitdirdikdən sonra "həlak olsun" təbirini işlədir.
3. Haqqa etinasızlıqdan da pisi etinasızlığın israrı və təkəbbür ruhiyyəsidir.
4. Haqq sözə etinasızlıq təkəbbür əlamətidir.
5. Bir çox hallarda insanlar yetərincə məlumatlı olmadıqlarından eyb axtarır, məsxərəyə qoyurlar. Bəli, dərin və əhatəli tanışlıq olan yerdə məsxərələr aradan qalxır.
6. Məsxərədə təhqir olunduğundan məsxərə edənlərin də cəzası zəlalətdir.

Ayə 10:

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə 79; "Mutəffifin" surəsi, ayə 1; "İbrahim" surəsi, ayə 2; "Fussilət" surəsi, ayə 6; "Huməzə" surəsi, ayə 1.

(مَنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمُ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ
أَوْلِيَاءَ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

"Cəhənnəm onların qarşısındadır. Əldə etdikləri və Allahdan qeyri dost tutduqları onları zərrəcə ehtiyacsız etmir. Onlar üçün böyük əzab var."

Nöqtələr

• "Vəra" dedikdə həm arxa, həm də ön nəzərdə tutulur. Hazırkı ayədə ikinci məna nəzərdə tutulmuşdur. Başqa ayələrdə də oxşar məna ilə rastlaşırıq: "Xızır Musaya dedi: "Mən gəmini ona görə deşdim ki, onların önündə sağlam gəmiləri müsadirə edən sitəmkar bir padşah var idi. . . "¹ Başqa bir ayədə oxuyuruq: "Elə ki, ölüm onların sorağına gəldi deyərlər: "Pərvərdigara, bizi qaytar, saleh işlər görək." Onlara rədd cavabı verildikdən sonra deyilər: "Ölümdən sonra onların qarşısında bərzəx var. . . "²

- Bu və bundan öncəki ayələrdə müxtəlif əzablardan danışılır.

Bildirişlər

1. Qüdrət və sərvət sahibləri qiyamət günü tənha və köməksizdirlər.
2. Təkəbbür əhli ya sərvətinə, ya da ətrafına güvənir. Amma bunların heç biri qiyamətdə kara gəlməz.
3. Quran öncədən xəbər verir ki, məsxərəyə qoyub hörmətdən salanlar dünyadaca üzücü əzaba düşər olasıdır.
4. Dünyəvi vasitələrin qiyamətdə təsiri yoxdur.
5. Qiyamətə diqqət insanı təkəbbür və günah üzərində isrardan çəkindirən ən üstün amil ola bilər.

Ayə 11:

(هَذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجْزٍ أَلِيمٌ)

"Bu (Quran) hidayət səbəbidir. Rəbbinin ayələrini inkar edənlər üçün dəhşət və izzət dolu ağır əzab var."

Nöqtələr

• "Ricz" izzət mənası nəzərdə tutulur. Bu söz "rics", yəni çirkab mənasında da anlaşıla bilər. Yəni kafirlərə çirkin və ikrah doğurucu maddələrlə əzab verilər.

Bildirişlər

¹ "Kəhf" surəsi, ayə 79.

² "Mö`minun" surəsi, ayə 100.

1. Quran başdan-başa hidayətdir. Onun əmrləri, qadağaları, dastanları və oxşatmaları doğru yola sövq edir.
2. Yalnız xəbərdarlıq başa çatdıqdan sonra ilahi əzab nazil olur.

Ayə 12:

﴿اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمْ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

"Allah O kəsdir ki, Onun əmri ilə gəmilər hərəkət etsin və Onun fəzlindən bəhrələnməsiniz deyə dənizi sizin üçün ram etdi. Olsun ki, şükür edəsiniz."

Bildirişlər

1. Allahın bütün işləri məqsədlidir. Bu işlər hikmətə əsaslanır və insanın bəhrələnməsi üçün gerçəkləşir.
2. Maddi mənafelər ilahi rabitələr üçün müqəddimə olmalıdır.
3. Dənizlərin ram edilməsi, təbii amillərdən istifadə Allahın iradəsindən asılıdır.
4. Dolanışiq və rifah üçün çalışmaq bir dəyərdir.
5. Fəzl və rəhmət Allah tərəfindən olsa da, insan bu yönümdə səy göstərməlidir.
6. İnsanın Allahdan alacağı yoxdur, ona nə verilsə, yalnız lütfdür.
7. Nemətlərə diqqət insanda təşəkkür ruhiyyəsinə dirildir.
8. Okeanlar insan üçün ram edilib. Olsun ki, insan da düşünüb Allaha təslim ola.
9. İnsan azad və ixtiyar sahibidir.

Ayə 13:

﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾

"Göylərdə və yerdə olan nə varsa ona məxsusdur və sizin üçün ram edib. Həqiqətən, bunda düşünənlər üçün qəti dəlillər var."

Bildirişlər

1. Bütün varlıq aləmi insanın bəhrələnməsi üçündür.
2. Varlıq aləminə sahib olmaqla qürrələnməyəkdir. Nə varsa Allahdandır.
3. Varlıq aləmindəki həmahənglik Allahın birlik göstəricisidir.
4. Allahın nemətləri haqqında düşüncə bir növ Ona şükürdür.
5. Allah insanı təfəkkürə çağırır, bu işə həvəsləndirir.

6. Varlığın insan üçün ram edilməsində düşüncə sahibləri üçün bir çox nişanələr var. (Təfəkkürlə ram edilmə arasında rabitə bundan ibarət ola bilər ki, insanda təfəkkür gücü ilə təbiəti özünə tabe edə biləsi bir güc var.)

7. Həm hissiyatınızı gücləndirin, həm də təfəkkürünüzü inkişaf etdirin.

Ayə 14:

﴿قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾

"(Ey peyğəmbər) İman gətirənlərə de ki, Allahın günlərinə (qiyamət gününə) ümidi olmayanları bağışlasınlar (Allaha tapşırınsınlar). Beləcə, (həmin gün) Allah qövmələri gördükləri işə görə cəzalandırınsın."

Nöqtələr

- "Əyyamullah" dedikdə Allahın zalımlara qəzəbi, möminlərə mərhəməti ilə bağlı böyük hadisələrlə müşayiət olunan tarixi günlər nəzərdə tutulur.

- Məkkə müsəlmanları müşriklər tərəfindən incidildikləri üçün onlarla eyni cür rəftar etmək istəyirdilər. Amma Allah öz peyğəmbərinə göstəriş verdi ki, müsəlmanlar hələ ki lazımı gücə malik olmadıqlarından tələsməsinlər, işi mənə həvalə etsinlər.

Bildirişlər

1. Giram peyğəmbərə (s) əmr olunur ki, möminlərə kafirlərlə necə keçinməyi öyrətsin.

2. Güzəşt və böyüklük iman şərtidir.

3. Böyük dini məqsədlərə çatmaq üçün səbrə, tələskənlikdən çəkinməyə ehtiyac var.

4. Kafirlərin hömən cəzalanacağına etiqad güzəşt və səbr üçün zəminədir.

5. Əqidə əmələ təsir göstərir. Kafirlər qiyamətə inanmadıqlarından pis əməllərə yol verirlər.

6. İnsan öz əməlinin əzabını çəkir.

7. İnsan bilərəkdən gördüyü pis işlərə görə cəzalandırılır.

8. Azgınlıq və xilaf işin davamı Allahın qəzəbinə səbəb olur.

Ayə 15:

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ﴾

"Hər kəs saleh iş görsə, bu onun özünə xeyirdir; hər kəs pis iş görsə, özünə zərərdir. Sonra Rəbbinizə doğru qaytarılırsınız."

Nöqtələr

- Quran dəfələrlə qeyd edir ki, əməlin nəticəsi insanın özünə təsirlidir.¹

Bildirişlər

1. Allahın mükafat və cəzası ədalətə, insanın öz yaxşı və pis əməllərinə əsaslanır.
2. Allah insanın xeyir işinə möhtac deyil.
3. İnsanlar ilahi qanunlar qarşısında bərabərdir. (İnsanın talehi yalnız onun əməlindən asılıdır.)
4. Allah insanı azad yaratmışdır.
5. Allahın ədaləti məəd dəlilidir.
6. Məəd salehlər üçün ümid, günahkarlar üçün xəbərdarlıqdır.
7. Qiyamət labüddür və insanın istəyindən asılı deyil.
8. İlahi mükafat və cəza Allahın müdiriyyətindən qaynaqlanır.

Ayə 16:

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ
وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾

"Həqiqətən, biz Bəni-İsrailə kitab, hökumət və peyğəmbərlik əta etdik. Onlara pak və bəyənilən nemətlərdən ruzi verdik. Onları dövrünün əhlindən üstün etdik."

Nöqtələr

- "Ruzi verdik" təbirinin "əta etdik" təbirindən sonra gəlməsi ruzinin yalnız ilahi qanun və rəhbərlə yanaşı olduqda faydalılığını göstərir. Amma ilahi qanundan kənar qazanclar nə qədər çox olsa da pak və bəyənilən deyil.
- Bəni-İsrail ayədə qeyd olunan ilahi lütfü qoruya bilmədi və itaətsizlik səbəbindən zillətə düçar oldu.²

Bildirişlər

1. Cəmiyyətin üstünlüyü onun mədəniyyət və iqtisadiyyatının ilahi qanunlara əsaslanmasından asılıdır.
2. Nəyimiz varsa Allahdandır, qürrələnməyək!
3. Mənəvi nemətlər maddi nemətlərdən önəmlidir. Ayədə kitab və peyğəmbərlik ruzidən öncə zikr olunur.
4. Dini hökumətin bəs qədər uzun tarixi var.

¹ "Loğman" surəsi, ayə 12; "Zumər" surəsi, ayə 41.

² "Maidə" surəsi, ayə 78.

5. İlahi qanun, məsum rəhbər və ədalətli mühakiməyə əsaslanan mədəniyyət kamildir.

Ayə 17:

(وَآتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًّا بَيْنَهُمْ إِنَّ رَبَّكَ يَفْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ)

"Onlara dini işdə aşkar dəlillər verdik. Yalnız həqiqət onlara aşkarlandıqdan sonra ixtilafa uğradılar. Bu ixtilafın səbəbi aralarındakı həsəd və təkəbbür oldu. Həqiqətən, Allah qiyamət günü daim ixtilafda olduqları məsələlərlə bağlı aralarında hökm verəcək."

Nöqtələr

- Həzrət Musanın (ə) möcüzələri onun haqq olduğunu göstərdi. İslam peyğəmbərinin (s) haqlı olduğunu Tövrat və İncildə onun haqqında deyilənlər açıqladı.

Bildirişlər

1. Allah xəbərdarlığı başa çatdırır, höccəti tamamlayır.
2. Ən böyük nankorluq haqqa münasibətdə ixtilafdır. Allah onlara düşmən üzərində üstünlük versə də, şükür etmək əvəzinə ixtilafa uğradılar.
3. Quranın keçmişlə bağlı məzəmmətləri gələcəkdəkilər üçün ibrətdir.
4. Elm təklikdə nicat verici deyil. Çoxları həqiqəti bildiyi halda həsəd səbəbindən müxalifətə qalxır.
5. Bilərəkdən ixtilaf zülmüdür.
6. Qiyamət günü ixtilafın həlli günüdür.

Ayə 18:

(ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ)

"Sonra səni dindən olan bir şəriətə sahib etdik. Ona tabe ol, cahillərin istəklərinə əyilmə."

Nöqtələr

- Böyük su hövzələrində suya aparan yol şəriət adlanır. Dini hökmlər gerçək həyata aparan yol olduğundan şəriət adlandırılmışdır.

Bildirişlər

1. Dindarlıq yolu olan şəriət Allah tərəfindən təyin olunur.
2. Başqalarının hidayət və tərbiyəsinə məsul olan şəxs getdiyi yolu tanımalı, bu yola sahib olmalıdır.

3. İslam peyğəmbərinin (s) risaləti həzrət Musanın (ə) risalətinin davamıdır. (Ötən iki ayədə Bəni-İsrailin peyğəmbərliyi və səmavi kitabından danışıldı.)
4. Dinlər eyni ruha malikdir. Onların ibadət proqramlarında fərq ola bilər.
5. Dində təhrif və ixtilafın yaranması yeni peyğəmbərin gəlişi üçün zəmindir.
6. Peyğəmbər də başqaları kimi şəriətə tabe olmalıdır.
7. Bir yol Allah yolu deyilsə insanın özünün və ya onun ətrafındakıların həvəs yoludur.
8. Rəhbər möhkəm olmalı, cahil ünsürlərin təsiri altına düşməməlidir.
9. İnsanların istəkləri o qədər qabarıqdır ki, peyğəmbərlər üçün də təhlükə yaradır.
10. Elm və ya cəhalət insanın meyllərinə təsir göstərir.
11. Elm və bilik insanın ilahi şəriətə tabeçiliyə sövq edir. Nəfs istəklərinə itaət cəhalət və nadanlıq nişanəsidir.

Ayə 19:

﴿إِنَّهُمْ لَنُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ﴾

"Onlar heç vaxt Allah qarşısında səni müdafiə etməyəcək. Əlbəttə, sitəmkarlar bir-birlərinə yardımçıdır. Allah isə təqvalıların yardımçısıdır."

Ayə 20:

﴿هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾

"Bu (kitab) insanlar üçün bəsirət və hidayət vasitəsi, təqva əhli üçün rəhmət səbəbidir."

Nöqtələr

- Allah və Onun rəsulu bəsirət sahibi, Quran isə bəsirət kitabıdır.¹
- Ötən ayəni nəzərə alsaq hazırkı ayəni belə anlaya bilərik: "Ey peyğəmbər! Allah tərəfindən olan şəriətə tabe ola və cahillərin həvəslərinə əyilmə. Çünki səni şəriət, qanun və vəhy qarşısında qoruyacaq bir şey yox. Cahillərin səni hişf edəcək proqramları yoxdur."

Bildirişlər

1. Allahın qəzəbi gələn yerdə bixəbər insanlara itaətin heç bir faydası yoxdur. (İnsan başqalarının himayəsinə göz dikərək onların istəklərinə tabe olur. Quran belə bir baxışı alt-üst edir.)
2. İnsanların bir-birinə uyğunluğu cazibə vasitəsidir.

¹ "Əhzab" surəsi, ayə 9; "Yusuf" surəsi, ayə 108.

3. Cahillərin həvəslərinə tabeçilik onların hakimiyyətinin qəbulu, zalımlara təslimçilik sayılır.

4. İnsanların istəyindən uzaq ol və tənhalıqdan qorxma.

5. İlahi yardımlardan faydalanmaq üçün təqvaya ehtiyac var.

6. Xalqın istəklərinə biganəlik təqva nişanələrindəndir.

7. Təqva əhli zülm və zülmün qəbulundan uzaqdır.

8. Dindarlıq bəsirətə əsaslanmalıdır.

9. Quran düşüncə, əxlaq, siyasət, iqtisadiyyat yönümündə bəsirət vasitəsidir.

10. Bir çox həqiqətləri yalnız vəhy yolu ilə dərk etmək olur. Ağıl və təcrübə bir çox hallarda bəs etmir.

11. Quran bütün insanlarda bəsirət yaradır. Amma bu bəsirətdən yalnız təqva əhli faydalanır.

12. Quran əhatəli bir kitabdır. (O həm haqq yolu göstərir, həm insanı bu yola yönəldir, həm də insanı kəmə çatdırır.)

Ayə 21:

﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾

"Yoxsa pis işə uğrayanlar elə güman edir ki, onları iman gətirib saleh işlər görənlərlə bir tutacağıq, onların həyatı və ölümü eynidir? Necə də pis mühakimə yürüdürlər!"

Nöqtələr

• "Cərh" sözündən olan "ictirah" sözü bədənə toxunan zərər mənasını bildirir. Günah insanların ruhunu zədələdiyindən xəyata yol verənlər haqqında "ictərəhu" sözü işlədilir.

• Quranda müqayisə üsulundan tez-tez istifadə olunur: Möminlə fasiq eynidirmi?¹ Alimlə cahil eynidirmi?² Məkkənin fəthindən öncə xərcləyənlər Məkkənin fəthindən sonra xərcləyənlərlə eynidirmi?³ Xilafkarlar möminlərlə eynidirmi?⁴

MÖMİN VƏ KAFİR

Möminlə kafiri müqayisə edərkən görürük ki, mömin Allahı zikr etməklə aramlıq tapır, Allahın verdiyindən razıdır, gələcəyə ümid bəsləyir, yolu aydındır, ölümü daha böyük mənzilə köç sayır; amma kafir hər gün tağut başına

¹ "Səcdə" surəsi, ayə 18.

² "Zumər" surəsi, ayə 9.

³ "Hədid" surəsi, ayə 10.

⁴ Hazırkı ayə.

fırlanır, özünün və başqalarının nəfs istəklərinə tabe olur, gələcəyə bədbindir, ölümü fəna sayır. Bəli, Quran istənilən məsələni aydınlaşdırmaq üçün müqayisələr aparır. Bu yolla bütün vicdanları oyatmağa səy göstərilir: Möminin imanını kafirin küfrü artır;¹ möminin hamisi Allah, başqalarının hamisi tağutlardır;² Allah möminlərin qəlbinə aramlıq, kafirlərin qəlbinə qorxu salır;³ möminlər haqq, kafirlər batil yol tutmuşlar;⁴ möminin gələcəyi izzət, kafirin gələcəyi zillətdir;⁵ iman əhli can verərkən mələklərin salamı, sitəmkarlar can verərkən mələklərin qəzəbi ilə üzləşir;⁶ iman əhli Allah yolunda vuruşur, kafirlər tağut yolunda;⁷ iman əhlinin mükafatı qorunur, başqalarının təlaşi səmərəsiz olar;⁸ mömin ixtiyarında olanları Allahın ətası sayır, kafir nəyi varsa öz təlaşi ilə qazandığını düşünür;⁹ möminin işləri davamlı, kafirin işləri puçdur;¹⁰ mömin kimsədən qorxmur, başqaları isə qorxu içindədir;¹¹ iman əhlinə mələk nazil olur, başqalarına şeytan;¹² iman əhli ümidvar, kafirlər məyusdur;¹³ bir sözlə, haqq yol ən üstün yol, batil yol ən alçaq yoldur.¹⁴

Quranın bir bu qədər şəffaf təsvirlərindən sonra şəkk-şübhəyə yer qalırımı?! Dində şəkk yoxdur.¹⁵ Amma onlar özləri özlərində şübhə yaradır.¹⁶

Bildirişlər

1. Allah ədalətlidir və xeyirxahı bədxahdan ayırır.
2. Bir çox azğınlıqların kökü mövhum düşüncələrdədir.
3. Günah təhlükədir. Amma təhlükələr daha çox günaha üz tutanları hədələyir.
4. Günahkarlar da salehlər cərgəsinə qatılmağa fitrətən meyllidir.
5. İnsanın həyat və ölümündə imanın, saleh əməlin və günahın rolu var.
6. Təxəyyül əsasında mühakimə məhkum olunur.

¹ "Ənfal" surəsi, ayə 2; "Ali-İmran" surəsi, ayə 90.

² "Bəqərə" surəsi, ayə 257.

³ "Fəth" surəsi, ayə 4; "Ənfal" surəsi, ayə 12.

⁴ "Muhəmməd" surəsi, ayə 3.

⁵ "Məryəm" surəsi, ayə 96; "Yunis" surəsi, ayə 27.

⁶ "Nəhl" surəsi, ayə 32; "Nəhl" surəsi, ayə 28.

⁷ "Nisa" surəsi, ayə 76.

⁸ "Kəhf" surəsi, ayə 30; "Bəqərə" surəsi, ayə 217.

⁹ "Nəml" surəsi, ayə 40; "Qəsəs" surəsi, ayə 78.

¹⁰ "Muhəmməd" surəsi, ayə 4; "Muhəmməd" surəsi, ayə 1.

¹¹ "Əhzab" surəsi, ayə 39; "Nisa" surəsi, ayə 77.

¹² "Fussilət" surəsi, ayə 30; "Şuəra" surəsi, ayə 221.

¹³ "İsra" surəsi, ayə 9; "Rum" surəsi, ayə 36.

¹⁴ "Tövbə" surəsi, ayə 40.

¹⁵ "Bəqərə" surəsi, ayə 2.

¹⁶ "Tövbə" surəsi, ayə 45.

Ayə 22:

﴿وَوَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾

"Allah göyləri və yeri haqq olaraq yaratdı ki, hər kəsə gördüyü iş müqabilində əvəz verilsin. Onlara heç bir sitəm qılınmayacaq."

Nöqtələr

• Bu ayə öncəki ayəyə dəlil ola bilər. Ötən ayədə oxuduq ki, xilafkarlar möminlərlə eyni olduğunu düşünür. Məgər onlar bilmirmi ki, göylər və yer haqq əsasında yaradılıb və haqq bir nizamda yaxşı ilə pis eyni ola bilməz. Bəli, ədalətli cəza haqlıq şərtidir.

• Yalnız hikmət və məntiqə əsaslanan şey haqq sayılır. Haqq əsasında xilqət dedikdə proqramlı və məqsədli yaranış nəzərdə tutulur.

• Hikmət və ədalət məad dəlilidir və bu ayədə hər iki nöqtəyə işarə olunmuşdur. Əgər insan ölüb yoxa çıxsaydı, yaranış məqsədsiz olardı. Hansı ki, yaranış hikmətli və məqsədlidir. Hansı dulusçu hazırladığı kuzəni divara vurub sındırar? Əgər sadəcə bir kuzə məqsədsiz yaradılmırsa, yaranış məqsədsiz ola bilərmi?! Ədalətlə bağlı qeyd olunur ki, kimsəyə zülm edilmədən əvəz verilir. Bəli, insan günahına görə cəzalandırılmasa və ya artıq cəzalandırılırsa, bu zülm olar.

Bildirişlər

1. Varlıq nizamı haqq-ədalət üzərində bərqərarlıdır. Beləcə, insanla da haqq-ədalət əsasında rəftar olunur.

2. Qiyamətin bərpası, ədalətli cəza və mükafat yaranış şərtidir.

3. Dünya və axirət nizamı haqq-ədalətə əsaslanır.

4. Cəza üçün arzu-istək yox, əməl əsasdır.

Ayə 23:

﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ عِثَابَ غَشَاوَةٍ فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾

"Nəfsini özünə məbud götürmüş, Allahın agahlıqla azdırdığı, qulağına və qəlbinə möhür vurduğu və gözünə pərdə çəkdiyi kəsi gördünmü? Allahdan savayı kim onu hidayət edə bilər? Yoxsa öyüd götürmürsünüz?"

Nöqtələr

• Quran iki dəstəyə münasibətdə "xətəməllahu" təbirini işlədir: Kafirlərə münasibətdə və nəfs istəklərinə uyanlara münasibətdə.¹

• Nəfspərəstlik dedikdə vəzifəyə biganəlik və nəfsə itaət nəzərdə tutulur.

• Nəfsə itaət insanın hiss üzvlərini işdən salır, nə göz həqiqəti görür, nə qulaq həqiqəti eşidir, nə də ağıl həqiqəti dərk edir.

• Maddiyyata meyl insanı nəfsə pərəstişə aparır.²

• Nəfsə itaət insanı möhnətə düşür edir.³ Həvəslər fitnə miniyidir.⁴ Nəfs istəklərinə itaət fitnə doğurur.

• Nəfsə itaət ədalətə mane olur.⁵ Nəfs ardınca hərəkət insanı Allah yolundan çıxarır, süquta uğradır.⁶

Ayədə oxuyuruq ki, nəfsə tabeçilik insanın qulağını və qəlbini möhürləyir.

Bildirişlər

1. Nəfsə itaət bir növ şirkdir və bu yolu seçən məzəmmətə layiqdir.

2. Nəfs istəkləri daxildə olsa da, onun təsirləri əməldə özünü göstərir.

3. İnsan zatən pərəstişə meyllidir. Həqiqi məbudu soraqlamayan yanlış məbuda üz tutur, Allah əvəzinə nəfs istəklərinə tabe olur.

4. Allahı boşlayıb nəfs istəkləri ardınca gedənlərin cəzası azğınlıqdır.

5. Nəfs istəkləri insana hakim olduqda elm gücdən düşür. Nəfsə itaət hətta alimləri yoldan çıxarır.

6. Azğınlıq və qəlbi korluq nəfsə uyanların cəzasıdır.

7. Nəfsə itaət hidayət qapılarını insanın üzünə bağlayır.

8. İlahi hidayətdən savayı bütün yollar zəlalətə aparır.

Ayə 24:

(وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُم بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ)

"Dedilər: Bu dünya həyatından başqa həyat yoxdur; (bir dəstəməiz) ölürük, (başqa bir dəstəməiz) dirilirik; bizi məhv edən yalnız dövrandır." Hansı ki onların öz iddialarına heç bir dəlili yoxdur. Onlar yalnız xəyalpərəst bir guruhdur."

Nöqtələr

¹ "Bəqərə" surəsi, ayə 7.

² "Əraf" surəsi, ayə 176.

³ "Ğurərul-hikəm".

⁴ "Kafi", 1-ci cild, səh.54.

⁵ "Nisa" surəsi, ayə 135.

⁶ "Sad" surəsi, ayə 26; "Taha" surəsi, ayə 16.

• "Dəhr" dedikdə vaxtın ötüb keçməsi nəzərdə tutulur. Materialistlər bu əqidədədir ki, ömür yolu məhvə aparır.¹

Bildirişlər

1. Nəfsə itaət insanın gözünü və qəlbini elə bağlayır ki, o qiyaməti inkar edir və dünya həyatında hər şeyin başa çatdığını düşünür.
2. Məadı inkar edənlərin heç biri məntiq və elmi yoxdur.
3. Əqidədə zənn-gümana əsaslanmaq olmaz. Əqidə elmə əsaslanmalıdır.

Ayə 25:

(وَإِذَا تُلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتُّوْنَا بِآبَائِنَا إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ)

"Aşkar ayələrimiz onlara oxunan vaxt dəlil olaraq yalnız bunu deyirlər: "Əgər doğru deyirsinizsə, atalarımızı (dirildib) gətirin."

Ayə 26:

(قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ)

"De ki, sizi dirildən və sonra öldürnə, heç bir şübhə olmayan qiyamət günü bir yerə toplayan Allahdır. Amma insanların çoxu bilməz."

Nöqtələr

• Yaranış nizamının proqramı və qanunları var. Bu qanunları hikmət sahibi olan Allah müəyyənləşdirmişdir və onların inkarı cəhalət göstəricisidir.

Bildirişlər

1. Quran ayələri aydın və aydınladandır.
2. Kafirlər ilahi ayələr barədə düşünmək əvəzinə öz ata-babalarını tələb edirlər.
3. Kafirlərin sözlərini nəql etdiyiniz vaxt həm də onları cavablandırın.
4. Allahın qüdrət, hikmət və ədalət nişanələri o qədər aydındır ki, qiyamətə şübhə yeri qalmır.
5. İlk insanların həyatı qiyamətin mümkünlüyünü göstərir.
6. Ata-babaların dirildilməsi istəyi cəhalətdən doğur.
7. Məada şəkk-şübhə cəhalətdən qaynaqlanır.

Ayə 27:

¹ "Müfrədati-rağib".

﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُحْسِرُ الْمُبْطِلُونَ﴾

"Göylərin və yerin hökmü Allaha məxsusdur. Qiyamət bərpa olan gün batıl danışanlar ziyandadır."

Bildirişlər

1. Diriltmək və öldürmək Allah üçün asandır. Çünki bütün varlıq Onun əlindədir.
2. Dünya həyatındakı yox, qiyamətdəki ziyanlar mühümdür.
3. Qiyaməti batıl sayanlar həmin gün zərərdədir.

Ayə 28:

﴿وَتَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَائِيَةً كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَى إِلَى كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

"(Qiyamət günü) Hər bir ümməti diz çökmüş görərsən. Bir halda ki, hər bir ümmət öz kitabına doğru çağırılmışdır. Bu günkü əməllərinizin əvəzini alacaqsınız."

Nöqtələr

- "Casiyə" dedikdə qorxu və ya təvazö zamanı diz üstü oturmaq nəzərdə tutulur.
- Quran qiyamətə aid üç kitabdən danışır: Hər bir insanın şəxsi işlərinin qeydə alındığı kitab;¹ hər ümmətin ictimai işlərinin qeydə alındığı kitab;² hər şeyin və hər kəsin qeydə alındığı ümumi kitab.³

Bildirişlər

1. Qiyamət dəhşəti hamını yerə çökürər.
2. Məad cismanidir.
3. Varlıq nizamının hesab-kitabı var. Qiyamət mühakiməsi qeydlər və şəhadətlərə əsaslanır.
4. Hər bir insanın qiyamət cəzası onun dünya əməllərindən asılıdır.

Ayə 29:

﴿هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

"Budur bizim sizin haqqınızda haqq olaraq söz açdığımız kitab! Həqiqətən, biz sizin gördüyünüz işləri qeydə alırdıq."

¹ "İsra" surəsi, ayə 13.

² Hazırkı ayə.

³ "Kəhf" surəsi, ayə 49.

Nöqtələr

• Gırami peyğəmbər (s) buyurur: "İnsan qəlbində Allahı xatırlayarkən Allah bunu qeydə alır və mələklərə çatdırır. Mələklər deyir ki, biz xəbərsizik. Allah buyurur: "Mən onların qəlbindəki zikri də qeydə alıram."¹ Kumeyl duasında oxuyuruq: "Pərvərdigara! Sən mələklərə gizli qalan işlərdən xəbərdarsan."

Bildirişlər

1. Qiyamətdə pərdə arxasında iş qalmır, hər şey aşkarlanır.
2. Qiyamətdə hər şey yazılıdır.
3. İnsanın əməl naməsi dəqiq və həqiqətə uyğundur. Bu yazıların şərhə ehtiyacı yoxdur.
4. Əməllərin Allah tərəfindən qeydə alınması əməl naməsinin dəqiqliyini göstərir.
5. Əməllərin dəqiq qeydə alınmasına iman insanı günahdan çəkindirən ən üstün amildir.
6. İnsanın əməlləri şahidlərin sözləri əsasında yox, olduğu kimi qeydə alınır.

Ayə 30:

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ﴾

"İman gətirib saleh işlər görənləri Rəbbi öz rəhmətinə daxil edər. Budur aşkar qurtuluş."

Ayə 31:

﴿وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تَتْلَىٰ عَلَيْهِمْ فَاستَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾

"Amma küfr edənlərə (deyilər) məgər ayələrim sizə oxunmadı? Amma siz təkəbbür göstərdiniz və günahkar qövm oldunuz."

Nöqtələr

• "Fəvz" dedikdə qələbə, salamatçılıqla xeyirə çatmaq, məqsədə yetişmək nəzərdə tutulur. "Fəvz" sözü Quranda "mubin", "əzim", "kəbir" sözləri ilə yanaşı işlədilmişdir.

• Bu ayədə cənnətə yox, ilahi mərhəmətə daxil olmaq qeyd edilir. Yəni iman və saleh əməl əhli ilahi mərhəmət əhatəsindədir.

• Əgər imanla yanaşı salehə əməl qeyd olunursa, küfrdən danışarkən xeyir iş zikr edilmir.

• Ərəb dilində cəm formada işlənən söz "Əlif, lam" hərfləri ilə gələrsə hamıya aid olar. Məsələn, "məsacid" dedikdə məscidlər, "əl-məsacid" dedikdə

¹ "Təfsiri-Bürhan".

bütün məscidlər nəzərdə tutulur. Quranda adətən imandan danışırlarkən saleh əməl qeyd olunur. Və bu söz "əs-salihət" şəklində verilməklə möminlərin bütün işlərinə aid edilir.

Bildirişlər

1. İmanla yanaşı saleh əməli olan qurtuluş əhlidir. Saleh əməl əhatəli olmalıdır.
2. İman və saleh əməl olmadan ilahi mərhəmətə çatmaq mümkünsüzdür.
3. Mükafat və cəza Allahın rübubiyyət, müdiriyyət şənlərindəndir.
4. Behişt və onun nemətləri ilahi mərhəmət cilvəsidir.
5. Xoş aqibətə çatan qurtulmuşdur.
6. İnsan təbii olaraq qurtuluş arzusundadır. Yalnız Quran insanın həqiqi qurtuluşunu açıqlayır.
7. Küfrün kökü təkəbbürdür.
8. Dərhal təkəbbür inadkarlığı göstərir.
9. Günahın kökü küfr və təkəbbürdür.

Ayə 32:

﴿وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِنَّ نَبْئَنَا إِلَّا ظَنٌّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ﴾

"Elə ki, "Allahın vədi haqqdır və qiyamətə şəkk yoxdur" söyləndi, onlar dedilər: "Biz bilmirik qiyamət nədir vəo nu yalnız bir güman sayırıq. Biz buna inanmaq fikrində deyilik."

Ayə 33:

﴿وَبَدَأَ لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾

"Əməllərinin pisliyi onlara aşkarlandı. Məsxərəyə qoyduqları onları əhatəyə aldı."

Ayə 34:

﴿وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسَاكُمْ كَمَا نَسَيْتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِّنْ نَّاصِرِينَ﴾

"Onlara deyilər: "Siz bu günki görüşü unutduğunuz kimi biz də sizi unuduruq. Yeriniz oddur, sizin üçün heç bir yardımçı yoxdur."

Nöqtələr

- Şübhə yaratmaq kafirlərin, sual, araşdırma və əminlik möminlərin nişanəsidir.
- Bəzən kiçik bir büdrəmənin böyük ziyanları olur. Böyük bir salonda işığı keçirən kəs zahirən böyük bir xəyata yol vermir. Amma nəticədə salon zülmətə

bürünür, insanlar qorxuya düşür, qaranlıqda əşyalar itir, insanlar bir-birlərini tapdayır. Belə bir qaranlıqda oğurluq da baş verə bilər. Bütün bu hadisələr bir əməldən qaynaqlanır. Bu səbəbdən də qiyamətdə günahın bütün təsirləri nəzərə alınar.

- Allahın yaddan çıxarması dedikdə dünyadakı unutqanlıq səbəbindən bir çoxlarının diqqətdən kənar qalması nəzərdə tutulur. Əslində Allah heç nəyi unutmur.¹

Bildirişlər

1. Qiyamət gizli işlərin aşkar olduğu gündür.
2. Qiyamətdə əməllərdən əlavə əməllərin təsirləri də insanı yaxalayır.
3. Allah insanı əməllərinə uyğun cəzalandırır. Məsxərəçilər məsxərəyə qoyduqları ilə üzləşər.
4. İstehza təkəbbürlülərin qaydasıdır.
5. Məadı unudan qiyamətdə unudular.
6. Məada iman bəs etmir, onu daim xatırlamaq lazımdır.

Ayə 35:

﴿ذَلِكُمْ بِأَنَّكُمْ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُؤًا وَغَرَّتْكُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ﴾

"Bunun səbəbi Allahın ayələrini məsxərəyə qoymağınız, dünya həyatı ilə qürrələnməyiniz oldu. Bu gün nə cəhənnəm odundan çıxarırlar, nə də Allahın razılığı üçün üzr istəmələri tələb olunur."

Nöqtələr

- "İstətab" dedikdə qəmi aradan qaldıran bir şeyin istənilməsi nəzərdə tutulur. Üzrxahlıq buna misal ola bilər.

- Bu bir neçə ayədə bəzi qiyamət səhnələri təsvir olunmuşdur: Qiyamətdə hamı bir yerə toplanar; batilə uyanlar öz zərərinə görə; hər bir ümmət öz kitabına doğru çağırılır; kitab rəftarlara şahiddir; insanlar rəhmət və əzaba yönəldilməklə iki dəstəyə bölünər; cəhənnəm əhlinə cəza səbəbləri anladılar; cəzalar günaha münasibdir; günahın təsirləri üzə çıxar və üzrxahlıq yolu bağlanır.

- Ən böyük bədbəxtlik amili dünya ilə qürrələnmək, məsxərə və şək-şübədir.

Bildirişlər

¹ "Məryəm" surəsi, ayə 64.

1. Günahkara cəza səbəbini aydınlaşdır.
2. Dünya həyatına uymaq insanı həqiqətlərə qarşı istehzaya sürükləyir.
3. Dünya yox, dünyaya aldanış tənqid olunur.
4. Səmavi məktəbi təhqir edib istehzaya qoyanlar üçün nə qurtuluş yolu var, nə də onların üzrxahlığı qəbul olunur.

Ayə 36:

﴿فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

"Həmd-səna göylərin və yerin, aləmlərin Rəbbi olan Allaha məxsusdur."

Ayə 37:

﴿وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

"Göylərdə və yerdə böyüklük Ona məxsusdur. Odur izzət və hikmət sahibi!"

Nöqtələr

- Quranın nazil olması və nemətlərdən danışan başlanğıc ayələrdə Allah izzət və hikmət sahibi kimi tanıtıldı. Son ayələrdə məsxərəyə qoyanları cəzalandırılmasından söz açılarkən Allahın izzət və hikməti yad olunur. Olsun ki, bununla bütün cəza və mərhəmətlərin Allahın qüdrət və hikmətindən qaynaqlandığı göstərilir.

Bildirişlər

1. Yalnız Allah böyük sayılmağa və həmd-sənaya layiqdir.
2. Göylərin və yerin, bütün varlıq aləminin Rəbbi bir olan Allahdır.
3. Göylər və yer, hər şey Allahın tərbiyəsi altındadır və təkamülə doğru hərəkətdədir.
4. Allahın izzət və qüdrəti Onun hikmət və bacarığı ilə müşayiət olunur.